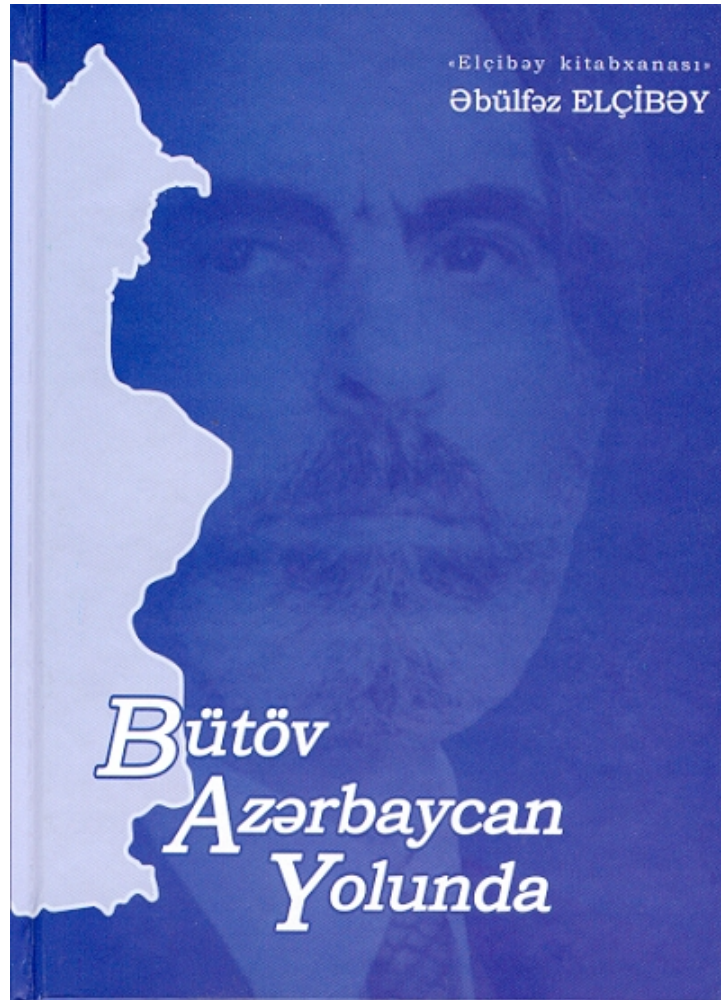
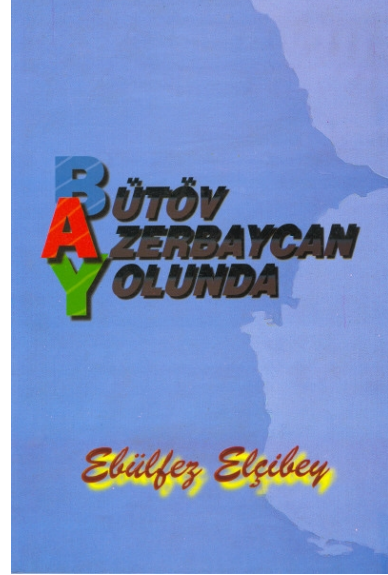

ابوالفضل ائلچى بهى

بوتوؤ آذربايجان يولوندا

«اوردا بیر یول وار اوزاقدا
او یول بیزیم یولوموزدور!
دؤنمهک ده، وارماق ده،
او یول بیزیم یولوموزدور!»

- ابوالفضل ائلچی بهی
- بوتؤو آذربایجان یولوندا
- چاپا حاضیرلایانلار: عدالت طاهرزاده – چینگیز گؤیتورک
- آنکارا، اجداد یایینلاری: ۱۹۹۸ (۳۳۴ ص)
- باکی، نورلار نشریات: ۲۰۰۴ (۳۷۶ ص)

سانال نسخه اوچون متنی کؤچورهن: س. کامال اوغلو

PDF'ləşdirən: Təbriz'in Səsi Saytı © 2008
www.tebrizinsesi.com

I بۆلۈم. مقاله لار:

۱. آذربايجان (تاریخدن بیر نئچه سۆز)

۲. تورک دیلی و روس ایمپریا سیاستی

۳. فارس شووینیزی

۴. آن کسه یول

۵. نه دئیه سن؟! بئله قالماز

II بۆلۈم. چیخیشلار:

۱. ایران تبریزین بیر یومروغو ایله داغیلاجاق

۲. بایراغیمیز ایدئیا منبعیمیزدیر

۳. ۳۱ دکابر بیرلشمیش آذربايجان یوردلاری (BAY) اوغروندا هم رأی لیک گونودور

۴. ایران ایمپریاسینین سونو یاخینلاشماقدادیر

III بۆلۈم. موراجیعت لار:

۱. دنیا آذربايجانلیلارینین هم رای لیبی گونو موناسیبی ایله

۲. آذربايجانین گونئینده میلی ایستقلال جبهه سینین یارادیلما سی ایله باغلی

۳. تورکیه ده تحصیل آلان آذربايجانلی طلبه لره

۴. ترقی پرور دنیا ایجتیماعیتینه و بین الخالق تشکیلاتلارا

۵. آذربايجانین گونئینده باش وئرمیش طبیعی فلاکتله باغلی

۶. أوروبا بیرلیبی اؤلکه لرینه و مترقی دنیا دؤولت لرینه

۷. دنیا آذربايجان تورکلرینه

IV بۆلۈم. موصاحيبه لىر:

۱. واختيندا آتيلميش جىسارتلى آددىم
۲. مىلتىن اؤزونو دركى تارىخىن طلبىدىر
۳. فارس شووئىزمى آذربايجان توركلرينىن قاتى دوشمىدىر
۴. بىز حاقلارىمىز اوغروندا موبارىزه آپارىرىق
۵. بوتؤو آذربايجان ايدئىادىر، مفكوره دىر و تبرىز منىم شىهرىمدىر
۶. منىم وطنىم بوتؤو آذربايجاندىر
۷. ايرانى دا SSRI نىن طالعى گؤزله بىر
۸. وطن بىردىر
۹. آذربايجانىن گونئىي آزاد اولمالى
۱۰. ۲۰۰۰ ايل پارچالانىمىش بىر خالقى بىرلشدىرەمك بۇيوك شرف و تارىخى ضرورتدىر
۱۱. آذربايجانىن بوتؤولوگ روحو پارچالانىمىزدىر

V بۆلۈم. دوشونجه لىر:

۱. مىلت و مىلت چىلىك حاققىندا
۲. مساواتچىلىق حاققىندا
۳. بوتؤو آذربايجان حاققىندا

بوتؤو آذربايجان حاققىندا ("ائلىچى دوشونجه لىرى". باكى، "ئىنى موساوات" قىزىتى نىن نىشى،

(۲۰۰۲)

بو تۆو آذربایجان یولونون یولبایی

ابوالفضل ائلچی بی

I پتر - دلی پترین ایش باشینا گلمه سی ایله روسیانی ایشغالچیلیق تاریخینده یئنی بیر مرحله باشلاندى. هم اۆزو، هم ده تاخت- تاجینا صاحب اولاجاق بوتون گله جک وارینلری اوچون ایستی سولارا چیخماق استراتژیاسینی ایرکی سورموش I پتر سرحدلری ایستی سولارادک اوزانان آذربایجانین تورک قاجار دؤولتینی اؤز قارشیسینداکی اساس مانعه- لردن بیرى کیمی گؤروردو، چونکی روسیانی قارا دیزدن و بوغازلاردان کئچرک ایستی سولارا چیخیش یولونو عثمانلی ایمپریاسی، قافقالاردان، آذربایجانان کئچیب بصره کؤفرینه و عومان دیزینه چیخان یولونو ایسه قاجار دؤولتی کسیردی. محض بونا گؤره ده قافقالارین، اؤزللیکله آذربایجانین ایشغالی روسیا اوچون ایستی سولارا چیخیش استراتژیاسیندا بیر نومرله هده چئوریلدی. بونولا دا آذربایجانین ایکی یوز ایلدن بری داوام ائدن میلی فاجیعه سی باشلاندى.

XVIII جی یوز ایله روسیانی آذربایجانا بعضی ایشغالچیلیق یوروشلری اولسا دا روسلار توتدوقلاری اراضیلری آله ساخلایا بیلمه دیلر. اون دوققوزونجو یوز ایله ایسه داها دا گوجلنمیش روس ایمپریاسی آرتیق آذربایجان اوچون چوخ جیدتی تهلوکه ایدی. ۱۸۰۱ جی ایله قازاخ و شمش الیل سلطانلیقلاری ایشغال ائیلدی. ۱۸۰۳ جی ایلین یازیندا ایسه اون ایله دک داوام ائتمیش بیرینجی روسیا- آذربایجان موچاریه سی باشلاندى و ۱۸۱۳ جی ایل اوکتوبرین ۱۲ ده "گلوستان" موقاویله سی نین باغلانماسی ایله نتیجه لندی. آذربایجانین پارچالانماسینین باشلانغیجی اولان بو منحوس موقاویله یه گؤره، داغیستان دا داخل، آرزادان قوزئیده یئرلشن بوتون آذربایجان تورپاقلاری (ناخچیوان و ایروان خانلیقلاریندان باشقا) روسیا تابع لیینه کئچدی.

آذربایجانین قوزئینی ایتیرمه سی فاکتی ایله باریشمایان تورک قاجار دؤولتی ۱۸۲۶ جی ایل اییولون ۱۶ دا روسیایا قارشى حربى عملیاتلارا باشلادی و اوچ ایله دک داوام ائدن ایکی روسیا- آذربایجان موچاریه سی ۱۸۲۸- جی ایل ۱۰ فئورال "تورکمنچای" موقاویله سی گلوستان موقاویله سینین باغلانماسی ایله باشا چاتدی. همین موقاویله یه گؤره، آذربایجانین ناخچیوان و ایروان خانلیقلاری دا روسیانی حاکیمیتی آلتینا کئچدی. بونولا دا آذربایجانین بؤلونموشلوك فاجیعه سی رسمی لشدیریلیمیش اولدو.

آذربایجانى پارچالانماق و قوزئی حیصه سینى ایشغال ائتمک روس ایمپریاسینا هئج ده آسان باشا گلمه دی. اینگیلتره خاریج، آز قالا بوتون آوروپانی توتموش ناپولئون ایمپریاسینی اوچ ایله دارماداغین ائدن روسیا ۱۰ ایل موچاریه آپاراق آذربایجانین آرزادان قوزئیه، ایروان خانلیغینی و ناخچیوانی چیخماقلا، یالنیز بئشده بیرینی قوپارماغا نایل اول بیلیمشیدی. بو، آذربایجان تورکلرینین روسیا ایمپریاسینا قارشى موچاریه سینین نئجه سرت و دؤنمز اولدوغونا آن توتارلی ثبوتلاردان بیریدیر.

بوتۇلوڭدە روسىيا ۱۳ ایللىك آغیر موخاریبه دن (۱۸۰۳-۱۸۱۳، ۱۸۲۶-۱۸۲۸ جى ایللر) سونرا آذربایجانین قوزئینی ایشغال ائده بیلیمیشدیر. خالقیمیز اوچون چوخ آغیر اولان بو موخاریبه ایللری عرضینده بیر طرفدن آذربایجانین خانلیقلارا آیریلان قوزئی حیصه سینین مرکزلیشمیش تورک قاجار دؤولتینه تابع ائدیریلمه سی اوغروندا موباریزه گئدیر، دیگر طرفدن ایسه قاجار شاهزاده سی و ولیعهد عباس میرزانی باشچیلیغی ایله ایشغالچی روس ایمپریاسینا قارشى قهرمانجاسینا موقاویمت گؤسترلیر، قانلی دؤیوشلر آپاریلیردی. روس ایشغالچیلارینا قارشى برابر سیز ساواشدا جار-بالاکن جاماعاتی، جاواد خانین باشچیلیغی آلتیندا گنجه اهالیسی و س. آذربایجان تاریخین شانلی صحیفه لیرینی یازدیلار. ایشغالچی روس قوشونلارینین رهبری ژنرال سیسیانووون باکی قاپیلاریندا اؤلدورولمه سی و باشینین تبریزه - ولیعهد عباس میرزه یه گؤندریلمه سی ده خالقیمیزین ایشغال فاکتینا هئچده موطیعجه سینه بویون ایمه دیینی آچیق-آیدین گؤستر مکده دیر.

آذربایجان خالقینین جیدى موقاویمتی ایله قارشىلاشان روس ایمپریاسی حربی ایشغالی گئرجک لشدیریب، سیاسی-اینضباطی بؤلونموشلویو رسمی لشدیردیکدن سونرا میلّین موقاویمت گوجونو داها دا سارسیدا بیلیمک اوچون چئشیدلی اوصوللارلا "آیر-بویور" سیاستینی گئنیش تطبیق ائدرک آذربایجانى معنا، روحاً پارچالاماغا جان آتدی. همین اوصوللاردان بیری ده آذربایجانین قوزئینی گونئییندن صونعی شکیلده فرقلندیرمک، قوزئیده کی اهالینی و اونون دیلینی باشقا آدلا آدلاندیرماق جهدی ایدی.

روسیانین اوزامانکی گؤرکملی شخصیتلیریندن اولان، سونرالار تئهرانا سفیر گؤندریلن و اورادا خالق طرفیندن دوغرانیلان قریوئندوو پئتئربورقا اؤز حساباتیندا یازیردی کی، بو خالق بیردیر و هامیسی اؤزونو تورک ساییر. بیز یا آذربایجانى بوتۇلوڭدە ایشغال ائتمه لییک، یا دا اونو پارچالاییب آرازدان شیمالدا یاشایانلار "اوغوز"، یادا "تاتار" آدی قویماقلا اولارنى بیر-بیریندن آیرمالییق.

باشقا بیر حساباتدا ایسه تکلیف ائدیلمیش کی، اولارنى اؤلکه نین آدینا اوغون آذربایجانلى... آدلاندیرماق داها دوغرو (اوخو: ایمپریا مقصدلرینه داها یارارلى) اولاردى. بلى، خالقین "تورک" آدینی "آذربایجانلى" آدی ایله عوض ائتمک فیکری ائله تورکمنچای موقاویله سی باغلانان آندان میدانا چيخیمیشدی.

اییرمینجی یوزیلده روس چار ایمپریاسینین واریشی اولان روس سووت ایمپریاسی دا عئینی یولو ایزلیمیش، ۳۰ جو ایللرین ایکنجی یاریسیندا آدیمیزی یئنیندن دیشدیرمیشدیر.

آذربایجانین گونئیینده ایسه ۱۹۲۴ جو ایله حاکیمیتین تورک قاجار سولاله سیندن فارس پهلوی سولاله سینه کئچمه سی ایله باشقا بیر اوصول - ائتنیک تاریخیمیزین اینکار اولونماسی، کؤکوموزون اویدورما ایران دیللی آذرى ائتنوسونا باغلانماسی تطبیق ائدیلمه یه باشلاندى. قوندارما "آذرى" آدی میدانا چيخدی (هر جور آد اولار، تکی تورک آدی اولماسین!). اونا گؤره ده بو گون قارداش تورکیه ده بیزه "آذرى" دئیلمه سی، ساده جه، تأسوف دوغورور...

لاکین هر ایکی ایمپریانین (فارس و روس) میلى وارلیغیمیزی و میلى بوتۇلوویوموزو اینکار ائتمه یه و پارچالاناماغا یؤنلیمیش "آیر-بویور" سیاستی نه قدر قدارلیقلا، نه قدر حيله گریکلکله تطبیق اولونسادا آذربایجان تورکونون بوتۇلوک روحونو پارچالایا بیلمه دی. تاریخ ثبوت ائتدی کی، آذربایجانین بوتۇلوک روحو پارچالانماز دیر! چونکی بو میلى بوتۇلوک روحو

* دیلیمیزین عئینی لیینده یاشاماق دیر؛

* ادبیاتیمیزین بوتؤلویونده یاشاماقدادیر؛

* تاریخیمیزین واحیدلیینده یاشاماقدادیر؛

* مدئییمیزین بوتؤلویونده یاشاماقدادیر؛

* اینانج و معنویات بیرلییمیزده یاشاماقدادیر؛

* میلی کیملیک شوغوروموزون فرقسیزلیینده یاشاماقدادیر؛

* قهرمانلاریمیزین، قهرمانلیقلاریمیزین و دردلریمیزین اورتاقلیغیندا یاشاماقدادیر...

بیر سؤزله، آذربایجان تورکلویونده یاشاماقدادیر! بوتون بونلار ایسه تاریخ بویو آذربایجان تورکونو ایشده بیرلییه سؤوق ائتمیشدیر.

میلی بؤلونموشلوک و آسیلیق فاجیعه میز باشلایان گوندن بونا قارشی میلی موقاویمت حرکاتیمیز دا اورتایا چیخیمیش و آردی- آراسی کسيلمه دن داوام ائتمیشدیر. بو حرکات فورصت دوشدو کده حربی و سیاسی سوییه ده آلوولانمیش، اون ایللر بویو داوام ائدن قاچاق حرکاتی، چئشیدلی کندلی عوصیانلاری، خالقیمیزین شئیخ شامیل حرکاتینداکی جیدی ایشتیراکی و آیریلاری میدانا چیخیمیشدیر. آذربایجانین گونئیینده کی ستارخان حرکاتینا، خیابانی نین "آزادیستان" دؤولتی یاراتماسینا، پیشه وری نین میلی حوکومت اعلان ائتمه سینه؛ آذربایجانین قوزئیینده رسولزاده نین رهبرلیی ایله دموکراتیک رئسپوبلیکا قورولماسینا محض بو باخیمدان یاناشیلمالیدیر.

حربی و سیاسی سوییه ایله یاناشی، خالقیمیز میلی- مدنی سوییه ده ده چوخ جیدی موقاویمت گؤستمیش، نباتی نین، م.ف. آخوندزاده نین، حسن بی زردابی نین، جلیل محمدقولوزاده نین، م.ع. صابیرین، میرزه علی مؤعجوزون، حبیب ساهیرین، م. شهریارین، بولود قاراچورلونون (سهند)، خلیل ریضانین، حمید نیطقی نین و بونلار کیمی لرینین سیماسیندا اؤز میلی- معنوی بوتؤلویونو اورتایا قویموشدور. عومومیتله، میلی- مدنی سوییه ده آذربایجان هئچ واخت معنأ روحاً آیریلما میش، همیشه بوتؤو اولاراق گؤتورولموشدور. جلیل ممدقولوزاده نین "آذربایجان" مقاله سی بونون آن تیپیک اؤرنه- ییدیر. میلی- مدنی سوییه دن فرقلی اولاراق، سیاسی سوییه ده میلی موقاویمت حرکاتیمیز زامانین شرطلرینه، دؤورون گئرچک لیکلرینه اویغون اینکیشاف ائتمیشدیر.

* * *

اییرمینجی یوزایلده خالقیمیز آذربایجانین گونئیینده ستارخان، خیابانی پیشه وری کیمی، آذربایجانین قوزئیینده ایسه م.أ. رسولزاده کیمی بؤیوک لیدئرلر یئتیرمیشدیر. بیر- بیرینی تاماملایان بو لیدئرلردن هر بیرینین تاریخیمیزده اؤز شرفلی یثری وار. اونلاردان هر بیرینین رهبرلیک ائتدییی حرکاتا گونئیلی- قوزئیلی بوتون خالقیمیز قاتیلیمیش، بونولادا آذربایجان تورکونون ایشده بیرلییینی اورتایا قویموشدور.

هانسی دؤولتین تبعه سی اولمالارینا باخمایاراق، آذربایجان اوغوللاری ایمپریایا قارشی همیشه بیرگه چیخیش ائتمیشلر. بونون ماهیتینی باشا دوشمه یین لنین یازیردی کی، گنجه ده، باکیده، یانی آذربایجانین قوزئیینده و قافقازدا یاشایان تورکلر

روسیا تبعه سی اولدوقلارینی یاددان چیخاراراق و بونو نظره آلمایاراق ستارخان حرکاتیندا چوخ فعال ایشتیراک ائدیردیلر.

آذربایجانین قوزئیینده جریان ائدن موساوات حرکاتی ایشتیراکچیلارینین بؤیوک بیر قیسمی آذربایجانین گونئییندن اولان سویداشلاریمیز ایدی. ائله آذربایجان حوکومتی نین باش ناظرینین خوی لو فتحعلی خان اولماسی چوخ مطلبلری آچیقلاپیر.

لاکین اونوتمایاق کی، بوتون بو حرکاتلارین هر بیرینده باشلیجا موباریزه هدفی یا آذربایجانین گونئی، یا دا قوزئی اولموشدور. باشقا سؤزله، سیاسی موباریزه میدانیندا آذربایجان بوتؤو اولاراق هدف گؤتورولمه میس و بوتؤو آذربایجان اوغوروندا حرکاتین ایدئیا اساسلاری ایرهلی سورولمه میشدیر. عصرین اوللریندن بری میدانا چیخان میلی آزادلیق حرکاتلاریمیزداکی بو بوشلوغو عصرین سونوندا محض ابوالفضل ائلچی بی فننومنی اورتادان قالدیرماقدادیر.

***

خالقیمیزین روحوندا، فولکلوروموزدا، پوئزیامیزدا، نغمه لیریمیزده... یاشایان بوتؤو آذربایجان دوشونجه سینی سیاسی سوییه چیخاران ایلك یولبای (رهبر) ابوالفضل ائلچی بی دیر. هله ۱۹۷۵ جی ایله روس سووت ایمپریاسی طرفیندن حبس ائدیلمکن ابوالفضل بی بوتؤو آذربایجان اولکوسونون ماهیتینی مودریک بیر بنزتمه ایله بئله آچیقلامیشدیر: "فیل نه قدر بؤیوک اولور- اولسون، اونو ایکی یثره پارچالاسان حرکت انده بیلمز. قاریشقا ایسه نه قدر کیچیک اولسا دا پارچالانمادیغینا گوره حرکت ائدر... بو سببدن حاضیردا آن کیچیک خالقلار بئله ایرکی له په بیلیر، آذربایجان ایسه بؤیوک اولماسینا باخمایاراق، پارچالانمادیغینا گوره یوز ایلدن بری یثرینده جه دورور."

70 جی ایللرین اوللرینده روس سووت ایمپریاسینین چوخ یاشامایاجاغینی اؤنجه دن گؤرن، عقیده دوستلارینا، یولداشلارینا، طلبه لرینه "... بو قورولوش داغیلاجاق" سؤیله یین ابوالفضل ائلچی بی بو گون "ایرانی دا SSRI" نین طالعی گؤزله ییر "دوشونجه سینی ایرکی سورمکده دیر. اینانیریق کی، او گون اوزاقدا دئییل... او گون گلیر.

واختیله ابوالفضل ائلچی بی روس ایمپریاسینین داغیلاجاغینی دئینده و او گون اوچون ایندی دن حاضیرلاشما ضرورتینی ایرکی سورنده چوخلاری اونا اینانمیردی. روس ایمپریاسی داغیلدی... و او گونه تام حاضیر اولمایان آذربایجان خالق (یالنیز بیزمی؟!) ایمپریانین خارابالیقلاری آلتیدان چتینلیکله جان قورتارماقدادیر...

روس ایمپریاسینین داغیلاجاغینا چوخلارینین اینانمادیغی دؤورده ابوالفضل ائلچی بی دوستلارینی، یولداشلارینی، طلبه لرینی اؤز اطرافینا توپلایاراق حاضیرلاشماغا- خالق تشکیلاتلاندیرماغا باشلامیشدی. آذربایجان خالق جبهه سینین یارانماسیندا و همین تشکیلاتین قازاندیغی اوغورلاردا ایبیرمی ایل اؤنجه دن باشلایان بو حاضیرلیغین پایی هئچده آز اولمامیشدیر.

بو تاریخی تجروبه یه دریندن بیبه لنمیش ابوالفضل ائلچی بی ایرانین دا داغیلاجاغی فیکرینی اورتایا قویارکن عئینی زاماندا آذربایجان خالقینین بونا ایندی دن حاضیرلاشما ضرورتینی ده ایرکی سورمکده دیر. ائلچی بی ه گوره، ایران داغیلاجاق. ایران داغیلاجاقسا بس بیز نیبه بو خارابانین آلتیندا قالب ازیلمه لییبک؟!... رژیتم دیشیکلیبی ائدیپ دموکراتیک فئدراسییا یاراتماقلا تمملری سارسیلمیش، دایاقلاری چوروموش ایرانین اراضی بوتؤولویونو قوروماق خولیاسیندا اولانلارا قارشو گوجلو تاریخی تجروبه یه اساسلاراق "ایراندا دموکراتیک فئدراسییا یارانارسا، اونون عؤمرو اوزون اولمایاجاق - یا

تاماميله داغیلاجاق، يادا يئیندن دیکتاتورایا چئوريله جکدیر" - دئییه جاواب وئرن ا. ائلچی بی ینگانه دوغرو چیخیش یولو کیمی میلی مودئلی ایرکی سورور. ایراندا یاشایان بوتون خالقلارین میلی مستقیل لیینی نظرده توتان بو مودئله گۆره، "آذربایجان خالقى ایراندان آیریلمالی، اؤز مستقیل دؤولتینی قورمالی و سونرادا قوزئیده کی دؤولتله دانیشیقلا ر آپاریب بوتؤو، مستقیل و دموکراتیک آذربایجان دؤولتینی یاراتمالیدیر."

ا. ائلچی بی فوندامنتالیست، تئرورجو، آنتی دموکراتیک ایراندان قورتولمانین یولونو میلی مودئله گۆرور و بوتون وارلیغی ایله اینانیر کی، یوگوسلاوییا کیمی، SSRI کیمی، ایران دا داغیلاجاقدیر. اونون فیکرینجه، "خالقلار حبسخاناسی" اولان ایران محض میلی مودئل اساسیندا داغیلاجاغینا گۆره آذربایجان خالقى او گونه ایندیدن حاضرلاشمالیدیر!

طبیعی کی، بو حاضرلاشمانین - میلی گوج یتیشدیرمه نین ایلك مرحله سی میلی ایدئانین اؤنه سورولمه سی و توپلوما هدف گؤستريلمه سی ایله باغلیدیر. ا. ائلچی بی هله ۶۰ جی ایللرین سونو - ۷۰ جی ایللرین اؤللرینده بو تاریخی ضرورتی یئرینه یتیرمیش و آذربایجان توپلومونا سیاسی سوییه ده ایکی اساس هدف گؤستمیشدیر:

۱. میلی مستقیللیک،

۲. میلی بوتؤولوک.

آذربایجانین میلی مستقیللیی ایدئاسینین تاریخی کؤکلی موساواتچیلیق ایرئینه دایانیر. ا. ائلچی بیین یاخین عقیده دوستو، گؤرکملی آذربایجان عالیمی مرحوم مالیک بی ماحمودوو هله ۱۹۶۲ جی ایله باغداددا اولارکن "موساوات" پارتیاسی نین ۱۹۳۶ جی ایل پروگرامینی الیه ائتمیش و اونو اؤز موحاضیره دفترینده سطرلرده کی حرفلرین آراسینا یازاراق گیزلیجه باکیا گتیرمیشدیر. معین علاوه لر ائتمکله اساس گؤتورولن بو پروگرام ا. ائلچی بیین بیر نئچه یاخین عقیده دوستو ایله یاراتدیغی گیزلی اؤزین ایلك مرانامه سی اولدو.

موساواتچیلیغین "تورکلوک، چاغداشلیق، ایسلام" فیکیر جریانلاری اساسیندا بیچیملمیش همین مرانامه ده ان موهوم یئنیلیک ا. ائلچی بی طرفیندن علاوه ائیلن میلی بوتؤولوک ایدئاسی ایدی. بو، موساواتچیلیغین تاریخی اینکیشافیندا یئنی بیر مرحله نین باشلانغیجی اولدو. ۷۰ جی ایللرده آذربایجانین قوزئینده ا. ائلچی بیین اؤندرلیی (لیدرلیی) ایله یارادیلیمیش گیزلی درنکلر شبکه سینین اساس ایدئولوژی خطینی تشکیل ائدن بو ایدئیا چاغداش خالق آزادلیق حرکاتیمیزدا، ایلك اولاراق AXC نین، سونرا ایسه بیر سیرا آیری پارتیالارین پروگراملاریندا اؤز عکسینی تاپدی. ا. ائلچی بی اؤزو بو حاقدان تواسوع کارلیقلا بئله دئییر: "بوتؤو آذربایجان ایدئاسی تکجه منیم دئییل، ساده جه اولاراق، من اونو AXC نین پروگرامینا داخیل ائتمیشم، ائله جه ده آذربایجاندا فعالیت گؤسترن بیر سیرا پارتیا لیدرلری ایله دانیشیقلا ر آپاریب اونلارین پروگراملاریندا دا بو مسئله نین یئر توتماسینا چالیشمیشام."

ا. ائلچی بیین ایرکی سوردویو میلی بوتؤولوک ایدئاسی س. ج. پیشه وری دن سونرا آذربایجانین گونئینده کی میلی یؤلنو قوروملا ر آراسیندا داها دا قیزیشان ایدئولوژی دارتیشمالارا، دئمک اولار کی، سون قویموش و آرتیق بو گون مؤوجود اولان اکثر میلی تشکیلاتلارین پروگراملاریندا اؤز عکسینی تاپمیشدیر.

ا. ائلچی بی میلی مستقیللیک و میلی بوتؤولوک آنلایشلارینی وحدتده گؤتورور، میلی بوتؤولویه گئدن یولون محض میلی مستقیللیکدن کئچدییینه اینانیر، آذربایجانین ایستیقلال لیدرلرینی حؤرمته یاد ائدرک دئییر: "توتدوغوموز یول

بۇيوك اۋندَر م.ارسولزاده نين يولودور، بو يول ستارخانين، س.ج.پيشه وري نين يولودور و من اَمينم كى، بيز... مستقيل، بوتوو و دموكراتيك آذربايجانا آپاران بو يولو شرف و لياقتله داوام ائتديره جه ييك."

مىلى مستقيل ليك و مىلى بوتولوگ ايدىيالارينين کوتله وى لشديريلمه سى اوغروندا دۇنمز موباريز ا.ائلچى بى بو يولدا چوخلو كادرلار يئتيشديرميش، بۇيوك طرفدارلار کوتله سى قازانميشدير.

مىلى مستقيل ليك و مىلى بوتولوگ ايدىيالارى نين گئچكلشديريله بيلمه سى اوچون ان ضرورى شرطلردن بىرى ميلتين بو يۇنده تشكىلاتلانديريلماسيدير. بو تاريخى ضرورتين حياتا كئچيريلمه سينده اونملى رول اوينايميش ا.ائلچى بى هله ۷۰.جى ايلرين اوللرينده آذربايجانين قوزئيينده گئنيش ياييلميش اوچلوگ، بشليك، يئدديليك و دوققوزلوقلاردان عيبارت گيزلى درنكلر شبكه سى ياراتميش و اونلارا عومومى رهبرليك ائتميشدير. همده آذربايجان خالق جبهه سينين و بير سيرا آيرى مىلى - سياسى تشكىلاتلارين يارانماسيندا جىدى آمه يى اولان ا.ائلچى بى بو گون آذربايجانين گونئيينده مىلى - سياسى تشكىلاتلانمانين ضرورى ليينى وورغولاماقلا و دونيا آذربايجان توركلرينى وطنيميزين گونئيينده ايتيقاليتى گئچكلشديره جك مىلى - سياسى تشكىلاتلانمانى داها دا گئنيشلنديرمه يه چاغيرماقدادير.

خالقميزا مىلى هم راي ليك بايرامينى قازانديرميش ۱۹۸۹.جو ايل ۳۱ دكابر سرحد حركاتينين ايدئا مؤلفى ا.ائلچى بيه گۆره، همين گون "... ائليميزين، يوردوموزون بيرلييه دوغرو... ايلك بۇيوك آدديميني آتديغي گوندور". او، آذربايجان يولوندا هم راي ليين اؤنميندن دانيشاراق يازير: "بوزه ايلك آدديمدا هم راي ليك گرک - يورد اوغروندا هم راي ليك، ائل اوغروندا هم راي ليك، ديل اوغروندا هم راي ليك، دين اوغروندا هم راي ليك، بيرلشميش آذربايجان يوردلارى (BAY) اوغروندا هم راي ليك!".

شوبهه سيز كى، مىلى هم راي ليكدن باشلايان يول سوندا مىلى بيرلييه، مىلى بوتولوويه قووشاجاقدير.

***

مىلى كيمليك شوعورونون بيچملمنه سى ا.ائلچى بى ين باخيشلار سيستمينده چوخ اؤنملى بير يئر توتماقدادير. اونون فيكرينجه، "... آذربايجان توركو بيرينجى نؤوبه ده اؤز مىلى وارليغيني درك ائتمه لي، اؤزونو، اؤز خالقيني، اؤز ديليني، تاريخيني، مدنيتيني، وطنيني و س. دريندن اؤيرنپ بيلمه لي، سئومه لي، قورومالي، يوكستمه لي و اونلارا صاحب چيخماغى باجارمايدير... بير سؤزله، بو گون بوتون آذربايجان توركلرى اؤز مىلى موقدراتلاريني تعين ائده بيلمك اوچون لابوددا اؤز مىلى كيمليكلىرى درك ائتمه لي و بو يولدا موباريزه آپارماليديرلار."

طبيعى كى، آذربايجان مىلى كيملىي نين تملىنده بۇيوك تورك وارليغينا باغلى ليغيميز و وطنچى لييميز داينير. بۇيوك تورك وارليغينا باغلى ليغيميز تورك مىلى كيملىي نين دركيدن باشلاميش چاغداش آنلايشلا توران ائوينده بيرلشمه يه دك اؤزون بير مسافه قطع ائتمكدهدير. وطنچى لييميز ايسه اؤز ائتنو-جوغرافى حودودلاريميز چرچيوه سينده مستقيل، بوتوو و دموكراتيك آذربايجان دؤولتى نين قورولماسى دئمكدير. "وطن" آنلايشيميزى دارليقدان قورتاراق ائتنو-جوغرافى حودودلاريميزى احاطه ائدن بوتوو آذربايجان سوييه سينه قالديرميش ا.ائلچى بى ه گۆره، "تورانين يولو بوتوو آذربايجاندا كئچير". بو سببدن آذربايجانين بيرلشمه سى اوغروندا موباريزه توران اولكوسونو داشيان هر بير توركون مىلى شرفى و تاريخى بورجودور.

وطنين و ميلتئين بوتۇولويونه قارشى يۇنلميش ان اينجه مسئلهلره بئله خصوصى ديقتله ياناشان ائلچى بى اوچون "آذرى" آنلايشى، "يران آذربايجانى - سووت آذربايجانى"، "گونى آذربايجان- قوزنى آذربايجان" آنلايشلارى مؤوجود دئييل. اونون اوچون يالنيز و يالنيز "تورك ميلتى"، "آذربايجانين قوزنى و گونى" (هم ده دوغوسو و باتيسى)، بير سؤزله، "بوتۇو آذربايجان" گئچكلىيى واردير.

ائلچى بىين بوتۇو آذربايجان و توران تملى اوزرينده كؤكلنميش ميلتچى لىينه شووينيزم تامامله ياددير. او، يراندا موختليف خالقلارين ياشاديغىنى نظره آلمايان، "يران توركلريندير و حاكىمىت توركلره مخصوص اولماليدير" ايدياسيندا اولانلارا اعتراض اندرك دئير: "بىز اولنلارين اوزرينده آغامى اولماق ايسته ييريك؟ يوخ! بىز شووينيزم نە اولدوغونو گؤرموشوك. شووينيزم همين خالقين اوزونو فاجيعه يه اپارير... بيزه اوز آزادليغيميز، اوز موستقيل لىيميز يئتر. بىز فارس شووينيزمينين عليهنه بىك، فارسلارين يوخ."

اينگيلتره نين كئچميش باش ناظيرى م. تاجئرين ايفاده سى ايله دئسك، "بؤيوك دموكرات ابوالفضل ائلچى بى" اوچون آذربايجانين موستقيل لىيى و بوتۇولويو دموكراتيادان آيرى دوشونوله بيلمز او، بوتۇو آذربايجان دؤولتىنى سيويل، دونيوى (لائىك)، دموكراتىك حوقوق دؤولتى اولراق گؤرور، چونكو "دموكراتيا آلاھين چاغداش توركلره وئردىيى ان بؤيوك نعمتدير."

* * *

بو گون ۴۰ ميليونلوق آذربايجان توركلويو بؤيوك بير يولا چيخماقادير - بوتۇو آذربايجان يولونا! يولباي ائلچى بى ين گؤستردىيى بوتۇو آذربايجان يولوموز آچيق اولسون! بو موقدس يولدا اولو تانرى ميلتيميزه قوت وئرسين! آمين!

عاريف رحيم اوغلو، چينگيز گؤي تورك

كلكى، ۳ ماي ۱۹۹۷- جى ايل

I. بولوم:

مقاله لر

آذربایجان

(تاریخدن بیر نجه سۆز)

«منیم واریشلریم یوخدور، منیم واریشلریم گنرچک عالیملردیر.»

حضرت محمد پیغمبر

«تاریخی یازماق اونو یاراتماق قدر زوردور.»

م.ک. آتاتورک

ای اوْلو تانری، دوشونجه نین و دو یغونون آنلادیغی و آنلامادیغی نه وارسا سندن باشلار، سنده قورتارار. اوْلسان، اوْجاسان، بؤیوک سن، سئوکن سن، سئویل سن! بیزلری ده سنی سئومک و قانماق اوچون یاراتدین و دئدین: "من سنی منی قانماق اوچون یاراتدیم". آلقیش سنه ده، بوتون یاراتدیغینا، یاراتدیغین و سئودییین تورکلرینه ده.

آذربایجان اوْلو تانرینین سو ایله اودون اوْپوشوندن سئوه - سئوه یاراتدیغی، خیضیر ایلیاس پیغمبرین، قوت ساوچی سی قوتای پیغمبرین، آذر پیغمبرین، لوت پیغمبرین، آزدوشت پیغمبرین، یافث پیغمبرین و اونون اوغلو تورکون سئوملی، گۆزل، گۆرکلو یوردودور.

آذربایجان دونیانین قدیمدن - قدیم اینسان مسکن لریندن و ایلکین مدنیت مرکز لریندن بیر، وارلی طبیعتلی، اُزلی و ابدی بیر تورک یوردودور. بو گون آذربایجاندا ۴۰ میلیون تورک ۱۸۳۳ ایل بوندان قابق روس ایمپریاسی طرفیندن پارچا - تیکه و پای - پوش اندیلیمیش اولو یوردلارینین بیرلشدیریلمه سی ایسته یی ایله یاشاییر. دئمک اولار کی، بو ایستک اوغروندا مباریزه آرتیق باشلامیشدیر.

***

بو گون روس ایمپریاسی هر طرفلی بۇحران ایچریسینده تنزوله اوغراماقدادیر. روس ایمپریاسینین دوشومو ایله آذربایجانین یوکسه لیشی ترس موتناسیبیدیر. سون سککیز ایله آذربایجاندا باش وئرمیش خالق حرکاتی و آذربایجانین آددیم - آددیم آزادلیغا یورومه سی بوتون دونیانین باخیشلارینی اؤزونه چکمیشدیر. دونیا یا یئنی بیر آذربایجان دوغولماقدادیر.

اؤزون سوره روس و فارس شوویننیزمی نین قانلی حاکیمیتی آلتیندا اولان آذربایجان تورکلری آزاد اولدوقجا هر شیئی یئئیدن یاراتمالی، قورمالی و یازمالیدیر. تاریخی ده! بونو گؤزاؤنونه آلاق تاریخیمیزله باغلی آن قدیم و قدیم تاریخی اؤتری ده اولسا گؤز یئتیرمه یی گرکلی سایدیق.

***

چاغداش تاریخچیلیک هر طرفلی آراشدیرمالاردان سونرا توپلام بئله بیر سونوجا گلیمشیدیر کی، آن قدیم مدنی اینسان مسکنی چایهون و سایهون (آمو - دریا و سیر - دریا) چایلارینین حؤوزه سی، آرال گؤلونون اطراف و توران اولیغی اولموشدور. دونیادا مدنیت ایلک دفعه بورادا مرکز لشمیشدیر. داها دوغروسو، دوغو تورکوستاندان خزر دنیزین ساحیل -

لرینه‌دک اولان اراضی دونیانین آن قدیم مدنیّت مرکزی اولموشدور. بوناگۆره ده بیر واختلار "تاریخ شومردن باشلاپیر" دئدییمیز حالدا، ایندی "تاریخ اورتا آسیادان (یا دا توراندان) باشلاپیر" دئمهی تاریخی علمی بیزدن طلب ائدیر. هئچ ده تصادوفی دئییل کی، دونیانین بؤیوک رمزلیندن اولان سککیز بوجاقلی، یا دا سککیز چیخیتییلی اولدوز، دونیانین بوتۆولویونو گۆسترن باش- آیاق بوتالار، خاچ، سواستیکا و باشقالارینین آن قدیم نومونه‌لری سون ایللرده آپاریلان قازیتیلار زامانی محض بو اراضیدن تاپلمیشدیر. بو ایلك مدنیّت مرکزی یارانما و وار اولما تاریخی اثران قابق اون- آلتی مین ایلیکلره عایید ائدیپیر.

دونیانین ایکینجی قدیم مدنیّتی نین توپلانیدیگی مرکز خزرین غرب ساحیل لریندن باشلاپاراق غربه دوغرو کور- آراز اووالیقلاری، قیزیل اوزن بویو و اورمییا گۆلو اطرافینی احاطه ائدیر. بو مدنیّتین یارانما و وار اولما تاریخی اثران قابق II-VII مین ایلیک لره دایانیر.

تاریخ باخیمیدان شومر اوچونجودور. دجله و فراتین حوزه‌سی، یوخاری آخیئی، پاتاغ [(زاگروس)] داغلارینین غرب اُتکلریندن عربستان صحراسینین شمال- شرقینه‌دک اولان اراضینی احاطه ائدیر و اثران اؤنجه II-IV مین ایلیک لره باغلانیر.

بو باخیمدان آرالیق دنیزی نین (آغ دنیز) دوغوسو و نیل حوزه‌سی (میصیر) دۆردونجو (اثران قابق I-IV مین ایلیکلر)، قوانخه¹ (خوانخه) - یانچۆو² (چینده) چایلارینین آراسی بئشینجی (اثران قابق I-III مین ایلیکلر)، هیند- قانق چایلارینین اراضیسی آلتینجی (اثران قابق II-I مین ایلیکلر) مرکز سایلیپیر.

دوینا مدنیّتی نین کۆچمه‌لری و یا یئر دیشمه‌لری نظریه‌سینه دایانسا، بوتون سونراکی مدنیتلر اؤزوندن اول کیلیرین وار یئرلیدیپیر. اورتا آسیا، کور- آراز (خزردهن پاتاغ داغلارینادک) و شومر مدنیتلری داها چوخ وار یئرلیک علاقهلری ایله باغلیدیر؛ [بونلار] بوتۆولوکده سککیزمین ایل داوام ائدن بؤیوک بیر مدنیتین اوچ بؤیوک مرحله‌سی کیمی ده قبول ائدیله بیلر. بو مدنیتلرین یارانماسیندا چاغداش دوینا خالقارینین بیر چوخونون اولو بابالاری ایشتیراک ائتمیشدیر. بونلارین ایچریسینده تورکلرین اولو ده‌لری اؤنملی، دئمک اولار کی، بیرینجیلر سیراسیندا یئر توتموشلار. آذربایجان بو بؤیوک مدنیتین هم یارانماسیندا، هم گلیشمه‌سینده، هم ده بیر- بیر ایله باغلانماسیندا، ایلیشکی‌لنمه‌سینده آن اؤنملی یئر توتموشدور. "آذربایجان بیرینجی نین (چایهون- سایهون) داوامی، اوچونجونون (شومر) اؤزولودور" دئیه بیلریک. بونا گۆرده پارسانین یارانماسینداک آذربایجانین قدیم تاریخینه اؤتری بیر نظر سالماق بورادا قاجیلماز دیر.

یاخین و اورتا شرقین تاریخینی آراشدیران بوتون تاریخچیلر آذربایجانین دوینادا آن قدیم اینسان مسکنلریندن بیر اولدوغونو بیلدیریرلر. دوینادا آن آز اؤیرنیلیمیش تاریخ بلکه‌ده آذربایجان تاریخیدیر. آذربایجانین اؤز تاریخ قاینقلاری آز اؤیرنیلدیبیندن، بیر سیرا تاریخ قاینقلاری محو اولدوغوندان و یا محو ائدیلبدیبیندن، آلدن اولان تاریخ قاینقلاری دشمن قلمیندن چیخدیغیندان و حتّی بیزیم اؤز تاریخچیلریمیزین ده اؤز تایخیمیزه دشمن تاریخچیلرین گۆزو ایله باخدیغیندان، بوتۆو آذربایجان تاریخینی و مدنیّتی اؤیرنمک اوچون آیریجا آراشدیرما مئتودو یارادیلمادیغیندان، داها نه- لر، داها نهلری‌ده دوشونسک، آذربایجان تاریخ و مدنیّتین آراشدیریلما، اؤیره‌نیلمه منظره‌سی تام آیدینلیغی ایله گۆز اؤنونه گلر.

¹ - Quanche

² - Yançju

چوخ ییغجام بیر میثال گؤسترک. ایسترسه نیز آچین، آذربایجانا عایید تاریخ آراشدیرمالارینا باخین. آن قدیم تاریخیمیز شومر، بابیل، آککاد، آسسور قاینقلارینا دایاناراق آراشدیریلیر. اؤز ده، هانسی آنلارا [دایاناراق]؟ او آنلارا کی، همین آنلاردا بونلارین دؤردوده آذربایجانلا موحاریبه شراییطینده اولوب. یئنی دوشمن چیلیین ان دوشمن ذیروه سینده. دوشمنین بیزیم حاقیمیزدا یازدیقلاریندان نه چیخاریرسینیز چیخارین، یئنه ده بیزیم تاریخی آیری گؤستره جک. اورتا عصرلر عرب، فارس، ائرمینی قاینقلاری، یئنی دؤور روس قاینقلاری دا عینی تأثیره مالیکدیر. روسییا تاریخچی، سیاح و آگنتلری آذربایجانا عایید نه وارسا هامیسینی "پرسییا" یا عایید ائتمیشلر: "پرسیدسکیی آئر بایدجان"، "پرسیدسکایا دجولفا (جولفا)"²، "پرسیدسکایا آستارا"³ و س.

چوخ غریبه دیر کی، اؤز آدلاریمیزی (اینسان، یئر، طایفا، ائل و س.) دا یابانچی قاینقلاردا یازیلان کیمی اوخویور، یادا ائله تانییریق. مثلاً:

تورک- توروککو، توروکو، توروخی؛⁴

قوز (اوغوز) - قوس، غوز، قوش، کوش؛

قاز - کاسس، کاس، کاسسیت، کاسپی، کاسان، کاشان، کاش؛

سو - شو، چو، شوو؛

آلپرتونقا - افراسیاب؛

دمیر - تامارا، تومیریس، تومیریس؛

ایلدنیز - ائلده گیز، ائلده گز.

بو دئدیکلریمیز ۵-۴ اولسایدی نه واردی کی - مینلرله دیر. بعضاً بونلارین هامیسی اوخوجولارا چوخ کیچیک گله بیلر. کیچیک اولسایدی نه درد ایدی؟!

باخین! بیر سؤز گؤتورک: شومر. تاریخده ایندی "شومرلر" آدلانان خالق اؤزونه "کنگر" دئمیش، دؤولتینی ده "کنگر" دؤولتی آدلاندیرمیشدیر. کنگرلرین ایلکین دؤولت قورومو آذربایجاندا - کور- آراز اووالیغی و اؤرمو گؤلونون اطرافیندا یارانمیش، کنگرلر اؤرمونون یاخینلیغیندا پاتاغ (زاگروس) داغلارینین کنجیدلریندن آشراق ایکی چای آراسینا (مئسوپوتامییا^۵) یئرلشمیش، اورادا یئنی مرکز لرینی یاراتمیشلار. بو قدر آیدین اولدوغو حالدا، گؤره سن، چاغداش (سون ایکی یوز ایل) تاریخده مسئله نی بونجا دولاشدیرماغین نه معناسی وار؟! بعضی تاریخچیلر مسئله نی داها دا دولاشدیرماق، اینسانلاری چاش - باش سالماق اوچون بیر آز دا ایرکی گنده رک هئچ بیر منطیقی دلیلله اساسلانمادان دئییرلر: بئله گومان دا ائتمک اولار کی، بلکه ده شومرلر هیندیستاندان قاینقلارلا ایکی چای آراسی نین آشاغیسینا گلمیش، اورادان دا سونرالار یوخاریلارا یاییلمیشلار. بئله بیر ساختا احتمال، گؤره سن، کیمه و نیه گرکدیر؟! "کیمه" دئدیکه آیدیندیر: هیند- آروپاچیلار، آروپا مرکزچیلرینه. "نیه" دئدیکه ده آیدیندیر: نه اولور- اولسون، آذربایجانلا، تورکلرله باغلی اولماسین! تاریخده یاخشی نه وارسا هیندین، پارسانین و آروپانین آدینا یازیلین!

¹ - Persidskiy Azerbaydjan

² - Persidskaya Djulfa (Culfa)

³ - Persidskaya Astara

⁴ - turukku, turuku, turuxi

⁵ - Mesopotamiya

تاریخه بو غرضلی باخیش و اونون علمه، دنیاگۆرۆشونه و اینسانلیغا ضرری اروپادا ایندی ده دوشونولمکدهدیر. چوخ تأسوف کی، روسیا و پارسا (پارسوا) تاریخچیلری معلوم ایدئولوژی مقصدلری اوچون، اؤز کئچمیش مؤوقعلرینی بَرکیتمک، قورویوب ساخلاماق اوچون دریدن- قایقدان چیخماقدا داوام ائدیrlر. اونا گۆرده بو گون گئرجک تاریخچی لیکله قوندارما ایدئولوگیاچیلیق چارپیشماقدادیر؛ سوندا گئرجک تاریخچیلیک غالب گله جکدیر!

بیر داها قئید ائدک کی، آذربایجان دونیادا ان قدیم اینسان مسکن لریندن بیریدیر. دونیادا تاپیلان یئددی آن اسکی اینسان سومیوندن بیر (آزیخانتروپ اینسانین چنه سومویو) آذربایجاندا تاپیلیمیشدیر. بللی اولدوغو کیمی، بو تاریخ فاکتی دونیا آرختولوقلاری طرفیندن قبول ائدیلمیشدیر.

آذربایجان دونیانین آن قدیم مدنیت مرکز لریندن بیریدیر. بو مدنیت تاریخ علمینده "کور- آراز مدنیتی" آدلانیر. "کور- آراز مدنیتی" اثران قاباق VII-II مین ایلییه عاییددیر، مرکزی آذربایجان اولماقلا شرقده اورتا آسیانین گونئی- باتیسیندان توتמוש غربده دوغو آنادولو، شیمالدا گونئی قافقازدان توتמוש جنوب- غربده دجله چایی، گونئیده بصره کؤرفزیه دک بؤوک بیر اراضینی احاطه ائدیر.

کور- آراز مدنیتی اثران قاباق VI-X مین ایلییکده اورتا آسیادا یارانمیش مدنیتین آردیجیلی، "شومر (سومر) مدنیتی" آدلانان مدنیتین اؤنچولودور.

بعضی تاریخچیلر کور- آراز مدنیتی ایله یاخیندان تانیس اولمادیقلاری اوچون بو مدنیتین ترکیب حیصه سی اولان اورمیا (اورمو گؤلونون اطرافیندا یا ییلیمیش حیصه سینین) مدنیتینی "ایلکین شومر مدنیتی" آدلاندیریرلار. بیز بو جور تعیناتین تام علیهینه بیک. بونونلا برابر، "اورمو مدنیتی" ایله شومر (اوخو: کنگر) مدنیتی نین بیر- بیریندن تام آریلماسینین، تجرید ائدیلمیش حالدا آراشدیریلماسینین دا طرفداری دئییلیک- بو، چوخ قوندارما اولاردی. اونا گۆره ده گله جک آراشدیریلارلا تۆوصیه اولاراق بئله بیر تکلیف ایرکی سورمک ایستردیک - بو مدنیتلری عینی بیر "آذر- کنگر مدنیتی" آدی آلتیندا اؤیرنمک داها دوغرو اولاردی!

"آذر مدنیتی کنگر (شومر، سومر، سوپر، سوپر) مدنیتی نین سلفیدیر" تئزیسی پروبلئمه باخیشی دوزگون یؤنلیدیر. اثران قاباق VII-II مین ایلییکده آذربایجاندا یارانان بو مدنیتین یارادیجیلاری کیملر اولموشدور؟ یوز ایلدن چوخدور بئله بیر مسئله بو ساحه ده (داها دوغروسو، یاخین و اورتا شرق و اورتا عصرلر تاریخی ساحه سینده) چالیشان بوتون تاریخچیلری دوشوندورموشدور کی، بورادا هانسی خالقار یاشامیشدیر؟ بللی اولموشدور کی، اورال- آلتای، هیند- اروپا [خالقلاری] و سامی لر. سون اون ایللرده بونلار "قافقاز دیللی گروپونا منسوب اولانلار"-دا علاوه ائدیلمیر.

بو پروبلئم تکجه تاریخچیلری - تاریخ علمینی دئییل، بوتون اینکیشاف ائتمیش اؤلکه لری: اینگیلتره، فرانس، آلمانیا، ایتالیا و س. دوشوندورموش، مسئله علم ماراغی ایله یاناشی، دئییه بیلریک کی، داها چوخ سییاست ماراغی یاراتمیش، تاریخچیلیک چوخ حالدا سییاسته خیدمت ائدیلمیش اؤز گئرجک مؤوقعینی ایتیرمیش، تاریخ علمینین بو ساحه سینده اویدورمالار، قوندارمالار باش آلیب گنتمیشدیر. بیلدییمیز کیمی، اروپا - غرب دونیانین اؤنونه چیخماغا باشلایانان دونیایا آغا اولماق اوغروندا موباریزه آپارمیش، اونا گۆرده دونیانی یاخیندان تانیماق غرب اوچون گرکلی اولموشدور. بونون اوچون ده آسیا، آمریکا و آفریقا قیطعه لری هر طرفلی تدقیقات اویئکتینه چئوریلیمیشدیر. نتیجه ده، "آوروپا

مركزچىلىك "اورتاي چىخىمىش، "آسىيا"، "آفرىقا" تىقىقات اينستىتوتلارى، آكادىمىيالارى يارانمىش، "گرگىلى" اولدوغو اوچون دقت داھا چوخ آسىيا يۇنلدىلمىش، يالنىز بو اراضىلرى "اۋىرنىمك" اوچون "شرق شوناسلىق" فورمالاشدىرىلمىش، ياخىن و اورتا شرق غرىبن ماراغى نىن اساس اويىكتىنە چئوريلدىكجە "آسىيا شوناسلىق"، "عرب-شوناسلىق"، "ايران شوناسلىق"، "تورك شوناسلىق" ميدانا گلەمىش، بونلار غرب دۇولتلىرى ھوسلە قىزىل خىرج كەمىشىدىر. روسىيا دا غربە قوشولموش، آسىيانىن بۇلوشدورولمەسىندە داھا چوخ پاى گۇتورمك اوچون آسىيانى اۋىرنىن قازانداكى كىشىيات مركزىنى اوراداكى "شرق شوناسلىق اينستىتوتو" ايلە بىرلىككە پىئىتورقا كۇچورموشدور. پارىس، لوندون، برلین، مونخىن، روما، ويانا، پىئىتورق بو گون "كلاسسىك شرق شوناسلىق" ادلاندىرىلان شرق شوناسلىغىن مركزلىنە چئوريلمىشىدىر. بو مركزلردە ۵-۳ عالمى چىخماق شرطى ايلە بوتون "آراشدىرىجىلار" -ىن باخىشىنا "اوروپا مركزچىلىك" حاكىم كسىلمىش، آرتىق اون دوققوزونجو يوز ايلىن سونلارىندا اوروپالىلار تارىخىن يارادىجىسى (سوبيكتى)، شرق لىلر يارادىلانى، غىرى- فعالى (اويىكتى) سايىلماغا باشلامىش، على عىرق، حاكىمىت، آغالىق اوچون تانرى و تارىخ طرفىندىن "سئچىلمىش عىرقلار، خالقلار" نظرىە جىكلرى ميدانا گلەمىشىدىر. اون دوققوزونجو يوز ايلە دونىادا كىچىك قىطعە اولان اوروپا اۋزوندىن قات- قات بۇيوك اولان بوتون قىطعەلرى: آسىيا، آفرىقا، آمريكا و اوستراالىيانى آغالىغى آلتىنا كەمىشىدى. علم دە و دونيا ايجتىماعى رايىندە بئله بىر آپارىجى باخىش يارادىلمالى ايدى: اوروپالىلار تانرى و تارىخ طرفىندىن سئچىلمىش خالقلار دىر و دونيانى ايدارە ائتمەلىدىلر؛ وحشى آسىيالى، آمريكالى، آفرىقالى و اوستراالىيالار اۋزلىرىنى ايدارە ائتمەلى اۋىرتمەلى، اولارلا مدنيت گىتىرمەلىدىلر. بونون اوچون دە تانرىنىن گىترچك دىنى اولان خرىستىيانلىغى يايماقلا تانرى قاباغىندا بورجلارنى يىترىنە يىتتىرىر، غىرى- اوروپالىلار اۋز وحشى آغالىرىندا خىلاص ائدىر، اولارلا علم گىتىرىر، اولارلى مدنى لىدىرىر - اوروپالى لاشدىرىر.

بس اوروپالىلارنىن علم و مدنيتى ھارادان باشلايدىر؟ يونانىستاندان! بلى، يونانلار اوروپالىلارنىن بابالارىدىر. اوروپا مدنيتى يونان مدنيتى نىن داوامىدىر، اونا گۇرە دە يونانلارلى توركلرىن ائلىدىن قورتارماق اوروپالىلارنى تانرى و تارىخ قارشىسىندا بورجودور، بونا تام حاقلارى واردىر. بونو يىترىنە يىتتىرىلر. خرىستىيان اثرىنى و گورجولرى موسلمانلارنى آغالىغىندا قورتارماق دا ائله. اونو دا روسىيا يىترىنە يىتتىردى. بس ھىندىستان؟ اورادا ياشايانلار كى خرىستىيان دىيىل! ھىندىلر اوروپالىلارنىن ان قدىم بابالارىدىر. ھىندىستان دا اولارنىن اولو اجدادلارنىن وطنىدىر؟ بلى، محض بونا گۇرە اينگىلىسلر ھىندىستانا "گلمىشلر". ھىند - اوروپا قوھوملۇغو يارادىلدى و ثبوت ائىلدى. بوتون خرىستىيانلارلى بىر جىھەدە بىرلىشىدىن اوروپا بوددىست ھىندىللىرى دە اۋزونە قوھوم ائىلدىن سونرا ميداندا كىملر قالدى - اوروپانىن آسىيا ان قىسا، اوجوز و راحت يولونون قاپسىندا دايانان توركلر و عربلر!

عربلر XIX-IVIII. يوز ايللردە عوئمانلى اىمپراتورلۇغونون تركىيىندە ايدىلر، ائله بىر موستقىل، تاثيراندىجى گوجە مالىك دىيىلدىلر. اوروپا، آسىيا و آفرىقانىن قوشاغىندا ياشايان توركلر آفرىقا، ھىند اوكتانى و چىنە چىخماقدا روسىيالى، اورتا و اوزاق شرقە، جنوب- شرقى آسىيالى، قوزنى آفرىقا چىخماقدا بوتون اوروپا مانع اولوردولار.

تارىخ دىيشمىشىدىر. بىر زامانلار [مثلاً، XI - XVII. يوز ايللردە سلجوقلۇلار (۱۱۵۷-۱۰۳۸)، قاراخانلىلار (۱۲۱۲-۱۲۲۷)، مونقول-گۇى توركلر (۱۲۹۰-۱۲۰۶)، ايلخانلىلار (۱۳۵۶-۱۲۵۶)، عوئمانلىلار (۱۹۲۲-۱۲۹۹)، صفولر (۱۷۳۶-۱۵۰۱)، افشارلار (۱۷۴۹-۱۷۳۶)، تىمورلۇلار (۱۵۰۷-۱۳۷۰)، بۇيوك موغوللار (۱۸۵۸-۱۵۲۶)] دونيا چوكم ائىل، آرا- سىرا موسكوانىن، رومانىن، پارىسىن، ويانانىن قاپىلارنى دۇين، بوتون دونيا موسلمانلارنىن خىلاصكارى،

خریستیانلیغا، یهودی لییه تانری دینلری کیمی حۇرمت ائدیپ شفقت گۇسترن تورکلرین ایندی قاپیلاری دۇیولوردو. گوجلو تورک ایمپرییالاریندان اثر- علامت قالمامیش، نه قالمیشسا تاریخه چۇكموشدور. اۇز یئرلرینه باشقا خالقاردا تورک دوشمن چیلیی قویوب گنتمیشلر. تکجه عوئمانلی ایمپراتورلوغو اۇز وارلیغینی زورلا دا اولسا قورویوب ساخلاماقدا ایدی.

XVIII - XIX. یوز ایللرده آوروپا و روسیانیین ایشغال تاریخلرینه دیقتله باخساق اونون آنا خطینی تورکلرله موحرابه لر و تورک تورپاقلارینیین ایشغالی، تورکلرین دنیا چاپیندا گنوسیدی (سوی قیریمی) تشکیل ائدیر. دونیانیین حاکیم دۇولترینیین و قووولرینیین بو آردیجیل سییاستی نتیجه سینده "بۇیوک تورک دوشمن چیلیی" یاراندى. بو، اۇز تاثيرینی آوروپادا یارانان یئنی تاریخ چیلیکده و اونا خیدمت ائدن شرق شوناسلیقدا دا تاپدی.

XIX. یوز ایله هیندیستاندا (بۇیوک موغوللار)، اورتا آسیادا، قافقازدا و او سیرادان آذربایجانین قوزئیینده، اوغوروستاندا، تورکوستاندا تورک سولاله لرینیین حاکیمیت لرینه سون قویولدو، عربلر عوئمانلی تورکلرینه قارشى قیزیشدیریلدى.

بوتون بونلار حاق قازاندىرماق اوچون بیر یول واردی - تورکلری وحشى، قان ایچن، خریستیان دوشمنی، روس دوشمنی، مدنی هیند- آوروپالیلارین و سامیلرین دوشمنی، ایشغالچی و هر یئر گلمه، عومومیتله گۇتورنده اینسانلیغین، بشرین دوشمنی اعلان ائتمک، دنیا خالقارینی اونلار قارشى قالدیرماق، تورکلری ایچدن بۇلوك- بۇلوك ائتمک. بونولا باغلی یاخین و اورتا شرق تاریخی ایله مشغول اولان آوروپا تاریخ چیلرینیین و اونلارین آل آلتی ائندیی شرق تاریخ چیلرینیین، آسیا شوناسلارین و شرق شوناسلارین قارشیسیندا هانسی مسئله لر، پروبلملر دوروردو؟ اساساً:

۱. دنیا خالقارینی عیرقلره بۇلمک. (بللی اولدوغو کیمی، بونون نتیجه سینده اینسانلیغا دوشمن اولان عیرقچیلیک نظریه جیبی تۇرندی).

۲. خالقارلی "مدنی"، "غیری- مدنی" و " باربارلار" بۇلمک.

۳. دنیا مدنییتی نین بوتون اوغورلارینی هیند- آوروپالیلارین آیاغینا یازماق.

۴. تورکلری، یهودیلری، مونقوللاری و ایسلام دینیینی بشریتین دوشمنی، آن آزیندان، آنتیپودو کیمی قلمه وئرمک (نتیجه- ده یهودی قیرغینلاری باش آلیب گئتدی، اورال- آلتای خالقارلی بۇلوك- بۇلوك ائدیلدی، XIX یوز ایلین اورتاسیندا روسییا عوئمانلی سولطانیندان طلب ائندی کی، موسلمانلیقدان آل چکیب خریستیانلیغی قبول ائتسین، وولقا بویوندا و سیبیرده تورکلر زورلا خریستیانلاشدیریلدی، آذربایجان، مرکز تورکوستان و دوغو تورکوستان بیر نئچه یئر بۇلوندو).

۵. آفریقالیلاری آن گئریده قالمیش، باربارلار کیمی قلمه وئرمک، قۇل آل وئرینه و ایشغاللار براءت قازاندىرماق. (قۇل آل وئری، ایشغاللار و قتل- غارت نتیجه سینده آفریقا یوز میلیون یاخین اینسان ایتیرمیش، یالئیز عوئمانلی سولطانلارینیین طلبی و تضییقی نتیجه سینده شیمالی آفریقانیین موسلمان عرب، بدوی و بربرلریندن قۇل آپاریلما میشدیر).

۶. چینلی لری ساری عیرقه داخل ائتمک، ساری عیرقی بشریتین "ساری چوماسی" اعلان ائتمک، چینه قارشى بیرگه یوروشه حاق قازاندىرماق.

۷. عوئمانلی سولطانلیغینی "خسته آدام" اعلام ائتمک، اونون أراضیسینی و ایرینی منیمسه مک اوچون قاباقچادان جمعیتده رأی یاراتماق، آوروپا و روسیادا تورکلردن، تورک- مونقوللاردان، بوسورمان (موسلمان) و "قارالار" دان ایتتیقام آماق

واختى نىن چاتىدىغى فېكرىنى ياراتماق و آشلاماق. (حتى ا. پوشكين ده يازىردى كى، تاتارلاردان، خاكاسلاردان، چوواشلاردان ايتتىقام آلماغىن واختى چاتىدىر.)

۸ توركلرين سونرادان يارانما و هر يثره گلمه اولدوقلارنى ايتاتلاماق، سوندا ايسه توركلره تورك اولمادىقلارنى ثبوت ائتمك!

استالين تورك دوشمن چىلىينده هله گنج لىيىن تانىنان تاجىك شووينىستى باباجان قافورووو ۳۶ ياشىندا موسكوادا كى بىرباشا مركزى حاكىمىته خىدمت ائدن شرق شوناسلىق اينستىتوتونون (SSRI- علملر آكادىمىياسى) دىرئكتورو تعيىن ائدركن دئمشدى: سنى اورا دىرئكتور قوبورام. ثبوت ائتمه لىسنىز كى، SSRI ده تورك ياشامىر !

بو گؤستريش استالين ساغلىغىندا حل ائدىلدى. بوندان سونرا شرق شوناسلىق اينستىتوتو ب. قافورووون رهبرىلى آلتىندا و لىنگراد شرق شوناسلىق اينستىتوتو گونى آذربايجاندا و ايراندا توركلرين تاريخاً اولمادىغىنى، آذربايجانلىلار ايسه سلجوقلار دؤورونده توركلشمىش ايران دىللى خالق اولدوغونو ثبوت ائتمك اوچون درىدن- قابىقدان چىخماغا باشلادى. بىر سىرا آروپا، آذربايجان و ايران اينستىتوت و عالملى ده اونلار قوشولدو. بو يولدا مىنلره انسان عؤمرو و مىلياردلار خىرچلندى، علمده حاقى آرايانلار سسى باتىرىلدى، ائشىدىلمز اولدو. آذربايجان توركلرى "ايران دىللى" ائدىلدى، ايران دىللىلر ده "هيند- ايران دىللى"، اونلار دا اؤز نؤوبه سىنده "هيند- آروپالى" اولدو.

بو ساختاكارلىغىن يۇنهلدىجى لرىندن اولان بىر گروپ عالم (لىوشىتس، قراتنوسكى، اقرار على يئو و ب.) بىر زامان اونلار قارشى چىخان بىزىم عالملىره (من ده ايشتىراك ائدىردىم) دئدىلر كى، "سىز آذربايجانلىلار سئوينىن كى، بىز سىزى بو يوللا عارى عىرق ائدىرىك، دنيا مدنيتىنى يارادان خالقلار سىراسىنا قوشوروق". من اونلار دئدىم: "تارىخى ساختالاشدىرماغى بوينونوزا آلدىغىنيزا و بىزه آچىق اعتراف ائدىيىنيزه گؤره چوخ ساغ اولون. گون او گون اولسون كى، بونو اثرلر يىزده ده يازاسىنيز! بىز توركلر تارىخى ياراتمىشيق، آنجاق اونو يازمامىشيق. بىر گون گلر - يازارىق". (بو سؤزلىرى او زامان دئنده بىلمىردىم كى، بؤيوك آتاتورك دئمشدىر: "تارىخى يازماق اونو ياراتماق قدر چتىندىر!")

سىياست تارىخىنده، تارىخ علمىنده و شرق شوناسلىقدا تورك دوشمن چىلىى بىر نئچه يوز ايل داوام ائتمىشدىر. تارىخ علمى و شرق شوناسلىق بؤيوك سىياستىن موشابعت چىسىنه، آرا- سىرا آل آلتىسىنا چئوريلمىشدىر.

ايندى دنيا نىن سىياستى دئشمكده، تورك دوشمن چىلىى (آنتى توركچولوك) سؤنمكده دىر. اؤزون مودت دنيا دا حؤكم سورن حاكىم مىلئتچى، شووينىست و اىمپريالىست سىياستىن يئرلى دموكراتىيا دايانان سىياست توتماقدا دىر. بو سىياست علمده و شرق شوناسلىقدا اؤزونو حؤكمأ گؤستره جكدىر. آزادلىغا قووشان خالقلار اؤز تارىخلىرىنه، كئچمىش مدنيتلىرىنه يئىنيدن باخاجاق، بىر چوخ اؤيدورما و قوندارمالار، ساختاكارلىقلار آرادان قالدخاجاق، تارىخ گئرچكلىى اوزه چىخاجاقدىر.

بىر مسئله ده داه دىقتلى اولماليىق: آروپا و روسىيانىن بىر سىرا تارىخچى و شرق شوناسلارنىن اثرلرىنده چوخ قىمتلى جهتلر وار. اونلارنى خىدمتىنى هئچه ائندىرماك اولماز. اعتراف ائتمك گر كى، XVIII-XX. يوز ايللر آروپاسى و روسىياسى بىز توركلرين تارىخىنى، ادبىيات، اينجه صنعت، دىن، فلسفه و مدنيتىنى بىزىم اؤزوموزدن چوخ اؤيرنمىش، يوز مىنلره ايلامالار بىزى قورويوب ساخلامىش، بو يولدا وار- دؤولت، قىزىل- گوموش، مىلياردلار خىرجه مىشلىر. بو باخىمدان بىز آروپا علمىنه و مدنيتىنه مئتدار اولماليىق، اوندان ثمره لى فايدالانماليىق.

آوروپانین ھنگمون دؤولتلی نین و روسیاین تورک دوشمنچیلیینده آن چوخ ایستیفاده ائتدی سیلاحلاردان بیری ده پارسا-ایران اولموشدور. بیر پیوتر اؤز سلفلرینه وصیتینده گؤستریش وئریدی کی، فارسیستانی (پرسیا) آخیرادک ازمه سینلر - او، تورکیه یه قارشى موباریزه ده روسیایا لازیم اولاجاق.

یاخین و اورتا شرقده ایشغالچیلیق سییاستی یورودن هر هانسی بیر آوروپا دؤولتی بئله دوشونوردو. آنجاق پیوتر (روسییا) عوٹمانلی ایمپراتورلوغونو داغیداندان سونرا پرسییانی دا داغیتماگی، محو ائتمه یی قارشیسینا مقصد قویدوغو حالدا، بریتانیا ھیند-آوروپالیلارلا قوهوم ساییلان فارسلاری "ایران" آدلانان اینضیباطی دؤولت بیرلیینه حاکیم یایماق، اونونلا ھیندیستانلا اولدوغو کیمی داورانماق نیتینده ایدی. اینگیلتره، روسییا و فرانسا اؤزون مودت ایران اوغروندا گاه گیزلی، گاه آچیق توقوشدولار. هر اوچو ده فارسلارا خصوصى رغبتله یاناشیر، اونلاردان اؤز مقصدلری اوچون ایستیفاده ائتمه یه چالیشیردی.

ووروشان، اؤلن، سییاستی و دؤولتی ایداره ائدن تورکلر اولدوغو حالدا، تاریخده، روسییا دؤولت سندلرینده، مطبوعاتیندا و آرخیو سندلرینده "پرسیدسکی دوکومتتی"¹ ("فارس سندلری")، "وینا س پرسییی"² ("پرسیا ایله موحاریبه") و س. یازیلیردی. بوتون مسئله لرده آذربایجانلا باغلی ایدی. مسئله یه دریندن یاناشساق دؤولت قاجارلار دؤولتی، آذربایجان و فارس اونا داخل اولان ایالتلر ایدی. موحاریبه لر آذربایجاندا گئیدیدی و اصلینده روس[ییا]-آذربایجان موحاریبه لری ایدی، تاریخه ایسه ("روسسیسکو- پرسیدسکی وینی"³، "روسیا- پرسیا موحاریبه لری") آدی ایله داخل ائدیلمیشدی. بوتون بونلار دونن (XIX. یوز ایلده) باش وئرمیش و تاریخ گؤزوموزون قاباغیندا ساختالاشدیریلیمیشدیر. بونلاری سادالاماقدا مقصدیم اودور کی، حؤرمتلی اوخوجو بیر داها دیقتلی اولوب، آذربایجانین و اونون آن قدیم و ایلك ساکینی اولان تورکلرین قدیم و اورتا عصرلر تاریخینی نین نئجه ساختالاشدیریلدیغینی آز دا اولسا تصوورونده جانلاندیرا بیلسین. و تصوور ائتسین کی، آذربایجان تاریخینی نین گنرچکلیسینی اوزه چیخارماق ایسته- یین تاریخچیلر نئجه چتین، آغیر دوروما دوشموش، نئجه بؤیوک آخین حالیندا اولان هوجوملارلا معروض قالمیش، هانسی معنوی سارسیتیلاری کئچیرمیشلر. سون ۳۰ ایلده من اؤزوم بو کونفرانس، سئینار و ییغینجاقلارین ایشتیراکچیسى و تانیغی اولموشام. عالیملریمیزدن ضیا بی بونادوو، سولیمان بی علی یاروو، یوسف بی یوسفوو، ماحمود بی ایسماعیلوو، شووکت خانیم تاغی یئو، مرحوم میر علی بی سئیدوو، مرحوم خودو بی ماحمودوو، مرحوم آیدین بی ماحمودوو، مرحوم زئلیک یامپولسکی، مرحوم محمدعلی بی حوسئینوو، توفیق بی حاجی یئو، کامیل بی ولی یئو، ذاکیر بی ماحمودوو، عیسا بی قمبر، مرحوم مالیک بی ماحمودوو، مرحوم ابولفض بی حوسینلی، یعقوب ماحمودوو، غیبوللا بی غیبوللا یئو، محمد بی تان تکین و ب. (آدلارینی چکمه دیکلریم منی باغیشلا سین) هر جور هوجوم و تضییقلره معروض قالیر، "میلتچی"، "پان تورکیست"، "فئودال دؤورونون ترئومچوسو" و س. دامغالارلا، ۳۸-۳۷ جی ایللرین هاواسی ایله تهید ائدیلمیشدیر (اؤلنلره مین رحمت، قالاتلار تانری یار اولسون)!

بیر داها تکرار ائدیریک کی، بیرگه گؤتوردوکده تورک تاریخینی، آیریجا اولاراقدا آذربایجان تاریخینی آراشدیرماغین تک بیر مئتودو یوخدور، حالبوکی بونسوز گرکلی اؤلچوده ایرکی گنتمک مومکون اولمایاجاق. عالیملریمیزین دئمک اولار کی، هامیسی تاریخی مارکسیست- لنینچی مئتودولوگیا اساسیندا آراشدیریب. قیساجا اولاراق، بو، نه دئمکدیر:

¹ - persidskiye dokumenti

² - vojna s Persiyey

³ - Rossiysko-persidskiye voyni

بوتون تارىخ بويۇ ۴ قورۇلۇش اولۇب: ايتىدائى ايجماع، قۇلدارلىق، فئوداليزم، كاپىتاليزم؛ بشىنجىسى ھەم دە سونونجو اولاجاق، اونو كومونىستلر قوراجاق، آدى دا كومونىزمدير، سوسىيالىزم اونون بىرىنجى مرحلەسىدیر. تارىخ صىنىفلرین موباريزەسى تارىخیدیر. ايتىدایى ايجماع قورۇلۇشوندا صىنىفلر اولمايىب، دۇولت اولمايىب، چونكى دۇولت بىر صىنىف باشقا صىنىف اوزرىندە آغالغىنى تامين ائدن آلتدیر، كومونىزمده دە صىنىفلر آرادان قالخاجاق، دئمەلى، دۇولت اولۇب گندەجك . قۇلدارلىق ائرادان قاباق اوچ مین ایللىكدن باشلايىر؛ فئوداليزم ايندىكى ائرانین اوچ يوز ایليندن باشلايىر؛ كاپىتاليزم (يئنى دۇور) اينگىلترهده كى بورژوا اينقىلابيندان باشلايىر؛ روسيادا اوكتيابر اينقىلابيندان آن يئنى دۇور باشلايىر و باشقا، و باشقا حۇكملر...

تارىخى ساختالاشدیرماقدا بوندان عئىجر مئودولوگىيا دوشونمك و تاپماق مومكون دئىل! تارىخ علمى سووت ايتتىفاقیندا يالان ماركسىست ايدئولوگىيانین يالانچى قۇلونا چئوریلدى. ايستر- ايستمز بله بىر تئزيس يارانیردى: اگر اوچ يوز ایلدن اۇنجه هر هانسى بىر دۇولت اولوبسا، دئمەلى، قۇلدار دۇولت اولوب؛ بوندان قیراغا چىخماق اولماز. قۇلدارلىق قورۇلۇش اۇز نۇوبەسىندە آن مرتجع، آن پيس قورۇلۇش اولوب. سووت تارىخچىلرى يئنى تئزيس ميدانا آندىلار: روسلار، عوموميتله گۇتوردوكده اسلاويانلار، قۇل اولمايىبلار، قۇلدارلىقدان يان كئچىلر، بىر باشا فئوداليزمه داخيل اولوبلار. چوخ غریبه بىر منظره ياراندى - آلمانلاردا قۇلدارلىقدان يان كئچىلر. بونون آردىنجا گورجو و ائرمى تارىخچىلرى درىدن- قابىقدان چىخىب ثوبوت ائتمك ايسته يىردىلر كى، گورجولر ده، ائرمىلر ده قۇلدارلىقدان يان كئچىلر. سونرا بو سووت تارىخچىلرى دىلئما قارشىسىندا، ايكى يول آيرىجىندا قالدىلار: بو اۇلكه لرده فئوداليزم IX. يوز ایلدن سونرا باشلايىب، قۇلدارلىق دا اولمايىب، دئمەلى، X. يوز ايله دك بو خالقلارین دۇولتى اولمايىب؟ اوندا ايكى يول سئچىلدى: بىرىنجى، بو اۇلكه لرده فئوداليزمین تارىخىنى قديمه سوروكله مك؛ ايكىنجىسى، ماركسىن ائثرلرینده بىر- ايكى يئرده ايشلئتىدى "آسىيا ايستحصال اوصولو" ايفادهسىنى اساس گۇتورمك، اونا يئنى شرخلر وئرمك، قۇلدارلىق ايستحصال اوصولوندان فرقلی اولان يئنى بىر ايستحصال اوصولو تاپماق و اورا ي داخيل اولماق. نتيجه ده دايم "آسىيا فئوداليزمى"، "حرى- دمokratيا دۇولتلىرى"، "طايفا دۇولتلىرى" و باشقا تعيىناتلار ميدانا چىخدى. "آسىيا ايستحصال اوصولو" حاقیندا موباحيئه لره ۱۹۳۸. جى ایلده استالینین گۇستريشى ايله قاداغا قويدلو، ۶۰. جى ایللرده سووت تارىخچىلرى بىر داها بو پروبلئمى اورتايا آندىلار، اىچىندن هئچ نه چىخمادى... سونرا سووت ايتتىفاقى داغىلدى، ماركسىست- لىنچى مئودولوگىيا دا اونولا بىرلىكده هارا آتلىدىسا بللى دئىل. كئچمىش سووت تارىخچىلرى ايدئولوگىياسىز و مئودولوگىياسىز قالدى. بىزده بىر مثل وار: "آرا قارىشدى (بعضاً ده "قىزىشدى" دئىرلر)، مذهب ايتدى". بلى، آرا قىزىشدى و قارىشدى، ماركسىست- لىنچى مذهب ايتدى.

هاىلى- كويلو، قانلى- قالدالى، دونيانى قورخويا سالان، يالانى حيات كرئدوسو ائدن ظاليم و موسطىد سووت دىكتاتوراسى تارىخه دوشدو. بۇيوك فوضولى دئمىشكن:

پادىشاهى- ملك دىنار و دىرم روشوت وئرىب،

فتحتى- كىشور قىلماغا ائىلر موحيًا لشكرى.

گۇسترن ساعته دۇورانى- فلک بىر اينقىلاب

هم اوزو فانى اولور، هم لشكرى، هم كىشورى.

"سوئت ایتیفافی" آدلی روس ایمپرییاسی فانی اولدو، یئرینده موسستقیل دؤولتار یاراندى. آزاد خالقار کئچید دؤورونو یاشاییرلار، کئچمیش سوئت تاریخ چیلری ده مارکسیست-لنینچی قاندالاردان قورتولدو، یئنی مئتودولوگییایا اوز توتدو. آنجاق بیر حقیقت واردیر کی، سیاست، ایقتیصادیات و ایجتیماعیتده بیریندن او بیرینه کئچمک، دیشمک، اویغونلاشماق ایڈنیا، فیکیر و تفکوره آدایتاسییا اولونماقدان قات-قات آساندیر. اوندان بیز تاریخچیلر (اگر من ده اوزومو تاریخچی ساییسام و تاریخچیلر منی تاریخچی ساییسالار) نه ائتمه لیبیک؟

دموکراتییا بیز فیکیر قوللارینی آزاد ائتدی، او جومله دن آذربایجان سوئت تاریخچیلرینی. آزاد اولموش یوخ، آزاد اندلمیش قول نه انده جینی بیلمز- یا کئچمیش قوللوقونون حسرتینی چکر، یا دا یئنی آغا آختارار. نتیجه سی نه اولاجاق؟ یا مارکسیست-لنینچی مئتودولوگییادان آل چکمه به جک، یا دا کلاسسیک بورژوا مئتودولوگییاسینین- نیسبتاً یاخشی آغانین قولو اولاجاق. بو ایسه قویونون آیدان قورتولوب اینسانین آینه دوشمه سینه اوخشاییر. هر ایکی حالدا اونو اولوم گؤزله ییر. بیرینجی نین آدی آیدیندیر، ایکینجی نین آدی آن یاخشی حالدا قوربانلیقدیر. نتیجه عینیدیر. چیخیش یولو؟ وار! آذربایجان تاریخچیلری (گونئیلی- قوزئیلی) بیر یئره بیغیشیب (اگر توپلاشماغا ایمکان وئرسه لر و یاخود بیز توپلاشماغی باجارساق) آذربایجان تاریخ و مدنیتی نین آراشدیریلماسینین مئتودولوگییاسینی یازمالیق، سؤزون اصل معناسیندا یاراتمالیق!

بو گون کیمه سورسان کی، هانسی مئتودولوگییایا اساساً علمی ایش ایشله ییرسن؟ جاواب وئره بیلیم. من تکلیف ائدیرم کی، هله لیک ایلکین اولراق تاریخ- منطیق مئتودونو قبول ائدک. بو مئتود نه اوچون تقدیم ائدیلیر؟ بیرینجی، اونا گؤره کی، ایستر آذربایجانین، ایستر تورکلرین، ایستر ده بوتون دونیانین قدیم و آن قدیم تاریخی یا حددن آز، اوزدن اؤیرنیلیر، یادا هنج آراشدیریلما ییب، اؤیرنیلمه ییب. بونا گؤره ده بیرینجی وظیفه کیمی قارشیدا ائمپیریک معلوماتلارین توپلانماسی گرکدیر. سونرا بو معلوماتلار "امپیریک و کرونولوژی تاریخلیه" توپلانمالیدیر.

ایکینجیسی، بو ائمپیریک معلوماتلار بیر منطیقه دایانمالیدیر. بو دا تاریخسل منطیقدیر. مثلاً، ائمپیریک معلومات یا میفدن، یا دیندن، یا دیندن گله بیلر. بونلارین اؤز منطیقی، اؤز سیستمی واردیر. عومومی گؤتورسک، مین ایلرله بشرین یارارلاندیغی "فورمال منطیق" آدلانان منطیق (لوگوس) بونلاری قبول ائتمیر. بللی اولدوغو کیمی، میفلر لوقوسا تاب گتیرمه ییرک اؤز یئرینی دینلره، اونلار دا زامان- زامان تاب گتیرمه ییرک اؤز یئرلرینی علمه، فلسفه یه وئرمکده دیر. هر بیر دین ایسه اؤز منطیقی واردیر و اونلار عومومی فورمال منطیقدن فرقلیدیر.

اوچونجوسو، تاریخسل منطیق نه اوچون گرکدیر؟

بیر معنای دئییه بیلر کی، تاریخین فلسفه سینی آنلاماق و یاراتماق اوچون. چونکی هله لیک، بلکه ده بیر نئچه یوز ایل سون سؤز تاریخ فلسفه سینیدیر.

بشر تاریخی باشلا یاندان (نه واختدان باشلاندیغی علمده معینلشمه ییب، موباحیته لیدیر؛ بو حاقدان سونرادان اؤز فیکریمیزی بیلدیره جه ییک) میف، دین و علم بیر- بیریندن یارارلانماقلا برابر، هم ده بیر- بیرله کسکین چکیشمه، موباریزه و موناقیشه ده دیرلر. بیر سیرا تانینمیش تاریخچی و فیلسوفلار میفی دینین سیخیشدیریب آرادان چیخاردیغینی، بیر باشقالاری ایسه، عکسینه، بشریتین اینکیشافی نتیجه سینده اینسان اوغلونون میفدن دینه کئچدیغینی، دینین میفه واریث اولدوغونو یازیرلار؛ بئله کی، دینلرین هامیسیندا اؤزوندن اول کی اساطیرلرین (میفلرین) بیر قیسمی یئر تاپدی و یاشادی.

دینین اساطیرە (ميف) مونا سيبتي ايله علمين ميفه مونا سيبتي آیری- آیریدیر. دین بیر سیرا اساطیرلری "صاف- چوروك" اندیب اوزونه گرکلی لرله آرا- سیرا چولغاشدی و اولاری اوز ایچریسینه آلدی. علم ایسه اساطیرلری (ميفلری) اؤیره نیر، اوز منطقی اساسیندا تحلیل اندیر، گترچک سایدیغی یئرلردن فاکت، دلیل کیمی یارارلانیر، اونو اوز ایچریسینه قاریشیدیر میر.

بیر سیرا تانیمیش فیلسوف و عالیملر علمله موقاییسه ده ميفلره، ميفولوگیایا آیری- آیری باخیشلا یاناشیر، موختلیف قیمتلر و ئیرلر. گۆرکملی تورک تاریخچی، ميفولوق، مدنیّت شوناس عالیمی مرحوم بهاءالدین اؤگل (Ögel) یازیر: "بوگونکو میلتلر آراسیندا کۆکلۆ بیر ميفولوژییه صاحب اولانلار و یا اولمایانلار واردیر. مثلاً، آلمان و اسکاندیناوییا قۇوملری چوخ گنیش و آسکی بیر ادبیاتا صاحبیدیرلر. بونون اوچون ده بو مملکتلر تاریخی (ترادیسونال) مئتودا بؤیوک بیر اؤنم و ئرمیشلر. آمریکا کیمی یئنی توپولوقلاردا ایسه بئله تاریخی بیر ادبیات یوخدور. بو سببله بو مملکتلرین بیلگیلری ده عادتاً آلمان مکتبینه جبیه آلمیش کیمیدیرلر" (پروف. دؤکتور. ب. اؤگل. تورک ميفولوژیسی، قاینالار و آچیقلامالاری ايله داستانلار. ایکی جیلده. آنکارا، ۱۹۹۳، ۱۹۹۵؛ بیر جیلده، V.ص).

آلمانلارین دوغرودان- دوغرویا ميفولوگیایا ماراقلاری چوخ بؤیوکدور. XIX یوز ایلده بو مارق آزالمامیش، بیر قدر ده آرتمیشدی. ف. هگل (۱۸۳۱-۱۷۷۰) دئییردی: ميفلری رد ائتمک یوخ، اولارین یئنی سینی، حتّی "عاغلین ميفولوگیاسینی یاراتماق گرکدیر". "آلاه اؤلدو" دئین فریدریخ نیچه (۱۹۰۰-۱۸۴۴) ميفه رغبتله یاناشیر. "زردوشت بئله دئمیشدیر" آدلی دینی- ميفیک اثرینده سانکی "عاغلین ميفولوگیاسی" نی یاراتماغا چالیشیردی.

امانوئل کانت، کارل مارکس، ماکس وبر (۱۹۲۰-۱۸۶۴)، فریدریخ انگلس و ب. آلمان تاریخچی و فیلسوفلاری ميفه و ميفولوگیایا خصوصی دیقت یئتیرمیشلر. مارکس، انگلس، کارل یاسپرس (۱۹۶۹-۱۸۸۳) ميفولوگیانین تاریخی اهمیتی قییمت لندیرمکله یاناشی، اونو علمه ضید سایمیشلار. ک. یاسپرس "تاریخین مقصد و تعیناتی" آدلی اثرینده ائرادان قاباق II-VIII یوز ایللر آراسینی، داها دوغروسو، VII-III یوز ایللری اؤزونده بیرلشدیرن ۵۰۰ ایللی تاریخین اوخو (محوری) کیمی قییمت لندیره رک، بوتون تاریخی بو "اوکس ائپوکساسی"^۱ نین اطرافیندا قورور و قئید اندیر کی، محض بو ائپوکسانین تأثیریندن همین دؤورده " ميفولوژی ائپوکسا اؤزونون تمکینلی دیانتی ايله سونا چاتدی... ميف دین اوچون ماتریال اولدو. دین اونون اصل معناسینی یوخ، اونو رمزه چئویره رک تام باشقا نهیی ایسه ایفاده ائتمه یه باشلادی".

ک. یاسپرس قئید اندیر کی، ميف تام اؤلمه دی، گئری چکیلدی، خالق کوتله لرینین اونا اولان فاکتیک اینامیندان یارارلانیب "داها سونرا نتیجه ده ایدراکین گنیش سفئراسیندا یئنیدن غلبه چالا بیلدی". یاسپرس ميفولوگیایا قارشیدیر، دینین و فلسفه نین اونون اوزرینده غلبه سینی آلقیشلا ییر، سئوینجه قارشیلاییر، سونرا فلسفه نی بوتون اینانجلاری عوض ائدن "یئنی بیر اینانج" کیمی گؤرمک ایسته ییر و بونو اؤزونون اثرینده تبلیغ و تلقین ائتمه یه چالیشیر.

تانیمیش تاتار تاریخچی و فیلسوفو لئو قومیلوو "مین ایل خزر اطرافیندا" اثرینده ميفله علمی قارشى-قارشىبا قویارق آیریجا بیر باشلیقدا (" ميف علمه قارشیدیر") آقولیقانین "ميف زامان کاتئقوریاسی بیلیمیر، ميفده حیات ابدی تکرار دیر" فیکرینه دایاناراق یازیر: "اوندا بورادان بئله چیحیر کی، تاریخ بیر-بیری ايله باغلی و آردیجیل حادیه لر حاقینداکی علم- ميفین آنتیپوددور؛ بو، بیرینجی تزیسی مؤحکم لیدر - ميف یالانین سفئراسیندا یئرکشییر".

¹ - ox epoxasi

بو باشلیغا قومیلوو بئله سونلوق یازیر: "میفین معلوماتلارینی یوخلاماق مومکون دئییل. نه واخت کی میف طنطنه ایله غالب گلیر، اوندان علمین، هم ده بوتون مدنیتین اصل تَنزُولو باشلابیر".

بللی اولدوغو کیمی، میف، دین و علم آراسیندا علاقه و ضیدیت حاقدا موختلیف فیکرلر چوخدور. بورادا اولاری توتوشدورماق، آچیقلاماق قارشیا مقصد قویولما میشدیر. ساده جه اولراق، تاریخ چیلریمیزه و تاریخیمیزین فلسفه سی ایله مشغول اولاجاق موختصیلره بیر مسئله نی چاتدیرماق ایسته ییریک کی، آذربایجانین، عومومیتله، تورکلرین چوخ زنگین میفلورزی ایرتی واردیر. بیز تاریخیمیزی یئنی متودلا یازارکن دیقتلی اولمالی، میفلره نئجه یاناشماغی بیلک ییغینجاق، سیمپوزیوم، کونفرانس و توپلانتیلاریندا موداکیره اندیب اوصول حاضیرلامالییق. بوندا بیرینجیلیک علمه وئرلمه لی، میفین تاریخ لشمه سینه، تاریخ علمینین میفلشمه سینه، میف باتاقلیغیندا باتماسینا هئچ جور ایمکان وئرلمه مه - لیدیر! فارسلا میفلریندن تاریخ یاراتدیقلاری اوچون، یالانی گئرچکلیک کیمی، میفی علم کیمی قلمه وئر دیکلری اوچون، بونولا دا اؤز تاریخلرینی میفلشدیر دیکلری اوچون نه اینکی باشقالارینی، آن چوخ اؤز لرینی آلداتمیش، ایندی علمده، بوتون ایجتیماعی علملرده اؤز لرینی دولاشدیر اراق گئریده قالمیش، اولارا اویانلارین دا ایدراکی دولاشیغا دوشموشدور. بونو آز سونرا آچیق گۆره جه بیک.

ایندی ده بیر نئجه سؤزله دینله علمین، دینله فلسفه نین مونسبیت لرینه باخاق. بیر داها دیقته چاتدیرماق ایسته ییرم کی، بیز نه میفلوگیانین، نه ده دینین علئیه نه دئییلک. آنجاق میف و دین چوخ بؤیوک تاریخه مالیک اولدوغو اوچون اؤزونو تقدیمین موختلیف فورمالارینی تاپمیش و هم ده آسان قاورانیدیغی اوچون گئیش اینسان کوتله سینه تأثیر اندیب اونو اؤز طرفینه چکه بیل میشدیر. علم و فلسفه ایسه هم اؤزونو تقدیمات باخیمیندان، هم ده قاورانیلما باخیمیندان چوخ مورکب دیر، چوخلو مادی اساس و آغیر زحمت طلب اندیر. اینسانلار داها چوخ آسانا قاجیر، داها چوخ میفده و دینده راحتلیق، دینجلیک تاپیرلار. اونو دا یاددان چیخارماق اولماز کی، علم، فلسفه چتین منیمسه نیلسه ده بشرین آن بؤیوک نایب تلی علمین حسابینا اولموشدور.

قووت علمده دیر، باشقا جور هئچ کس

هئچ کسه اوستونلوک ائیله یه بیلمز.

(نظامی گنجوی)

دینلر، میفلر موختلیف دیر، چوخ واخت دا بیر- بیرینه قارشیدیر. علم تک بیر سیستم دیر، دینامیک دیر، دایم اینکی شافدادیر، تکامل و سیچراییشلا ایرکی له ییر. اورتا چاغلاردا دین حاکیم مؤوقعه اولاندا بوتون علملرین مجموعسونو فلسفه تمثیل اندیردی، علمین آدیندان فلسفه چیخیش اندیردی. او زامان دین - فلسفه موناقیشه سی داها کسکین، داها سرت ایدی. چاتیشمازلیقلارینا باخمایاراق، فورمال منطیق فلسفه نین بیر سیلاحی کیمی میفه و دینه قارشو موباریزه ده اساس یئر توتوردو. اؤز دؤورلرینده دونیانین آن بؤیوک فیلسوفلاری اولان کیندی، فارابی، ابن سینا، ابن رشد، بهمینار و ب. منطیق و فلسفه نی جمعیتده یوکسک بیر مؤوقعه قالدیر میشدیلار.

ایمام جعفر صادق، ابو حنیفہ، محمد شافعی، بوخاری، محمد طبری، غزالی کیمی نھنگ موسلمان ایلاھیات شوناس عالیملری دینین نوفوذونو قورویور، اونو یئنی دئییم و مئودلارلا گئیش کوتله یه آشیلاییردیلار. بئله دئمک مومکونسه، "دین علملری" نین فلسفه علملری قارشیسیندا گئری چکیلدیینی گورن غزالی "دین علملرینین دیریلدیلمه سی" آدلی دؤرد قالین جیلدن عبارت اثرینی یازمیشدیر. بورادا او، فارابی و ابن سینا کیمی بؤیوک فیلسوفلاری تنقید ائدیر، کسکین شکیلده ایسلام دینی فلسفه یه قارشى قویوردو. بوندان سونرا دینله فلسفه نین موباریزه سی داها دا کسکین لشمیشدیر.

یئری گلمیشکن، قئید ائدک کی، آوروپادا خریستیان دینی فلسفه نی سیخیشدیریپ زورلا میدانان چبخارمیش، یوز ایللر بویو فلسفه ایله مشغول اولماق قاداغان ائدیلمیش، فلسفه ایله مشغول اولانلار آمانسیز جاسینا تعقیب ائدیلمیشدیر. اورتا عصرلرده ایسلام دینی خریستیان دینه باخمیش علمه و فلسفه یه لویال ایدی. قورآندا علم یوکسک قییمت کئدیریلیر. آلاسه آن بؤیوک بیلجی (عالیم) ساییلیر، علمی بیلیمک آلاھین آن گؤزل کئیفیتلریندن بیرى کیمی تقدیم ائدیلیر.

قورآندا بیر آیه ده دئییلردی کی، "علم موسلمان کیشی و قادین اوچون فرضدیر"، یعنی آلاسه قارشیسیندا بورجودور. حضرتی - محمد پیغمبرین دیلی ایله حدیثده موسلمانلارا گؤستریش طرزینده دئییلردی: اطلبو العلم إلی المهد إلی اللهد ("لهد" بیزیم تلفوظوموزده "الهد" شکلینی آلیب. ایسلام دینه گؤره، اینسان اؤلنده قبره قویولوب اوستو اؤرتولندن سونرا دیریلیر، آغا دوروب گئتمک ایسته ییر، باشی قیبرده کی داشا دیندن سونرا بیخیلیر و اؤلدویونو باشا دوشور. بو داشین آدینا عربلر "لهد" داشی دئییرلر).

ایسلامدا (قورآندان باشلا یاراق) علمین مؤوقعی، علمه مونسبته عاید گئیش معلومات اوچون روزنتالین "علمین طنطنه سی"، آمنتسین "موسلمان ایتتیاهی" اثرلرینه باخماق کیفایت ائدر.

ابن روشد علمله دینین موباحیته سینه بئله بیر ماراقلی یئکون وورموشدور: "دین خسته لر اوچون درماندیرسا فلسفه ده ساغلاملار اوچون قیدادیر".

بلی، بیز بو گون تمیز علمله قیدالانیپ ساغلام شعورلا آذربایجان تاریخینی هم یاراتمالی، هم ده آن اسکی چاغلاریندان بوگونه دک یئنی مئودلا یئنیندن یازمالییق!

قایداق تاریخمیزه!

آریستوتئل، فارابی و ب. بؤیوک فیلسوفلار دؤنه - دؤنه گؤسترمیشلر کی، فلسفه ایله مشغول اولماق ایسته یین، سؤزون اصل معناسیندا فیلسوف اولماق ایسته یین آدم معنوی و فیزیکی جهتدن تمیز و ساغلام اولمالی، گنج لیپیندن حیاتی بونا صرف ائتمه لیدیر. من بو سؤزلری بوتونلوکله تورک-آذربایجان تاریخ چیسینه عاید ائدیرم. هر بیر تاریخچی، سیاستچی، فیلسوف، عالیم، عومومیتله، اصل معنادا اینسان بیلیمه لیدیر کی:

بیرینجی، گئرجک لیلی گؤرمک، آنلاماق چتیندیر؛

ایکینجی، گئرجک لیلی گؤروب آنلا یانان سونرا اونو دئمک، یازماق چتیندیر؛

اوچونجو، بونلاردان سونرا گئرجک لیلی ساوونماق، مودافیعه ائتمک چتیندیر؛

دؤردونجو، اونو اینسانلارا، توپلوما چاتدیرماق چتیندیر.

بوتون بو دؤرد مرحله نی کئچه بیلن اینسان بؤیوک حاقی درک ائتمیش اولور، روحاً اونا قووشور.

عالملر، سیاستچیلر بيلمه لیدیر کی، باشقاسی نین یالانی بیرینی - بئشینى بدبخت اندیرسه اونلارین یالانی مینلری، میلیونلاری، خالقاری و اۆلكه لری بدبخت ائده بیلر. " گوجلو بیرینی، بیلکلی مینینی ییخار " آتالار سۆزو بورادا یئرینه دوشور.

تاریخچی، تاریخچی - فیلسوف روحوندا داشیدییغی بؤیوک گئچکلیک نامینه هر جور ساختالاشدیرمانین قارشیسینی آلمالی، سۆزون اصل معنا سیندا ساختاکارلیغا قارشى دۆر- دۆر دؤیوشمه لیدیر. تاریخ علمینین جلب ائدیجیلییی، اینسانلار اوزرینده گوجلو تأثیری واردیر. بونا گۆره ده سوؤت دیکتاتوراسی تاریخ علمینی مارکسیست- لنینچی ایدئولوگیانین " اساسلاریندان بیرى کیمی " گۆتوره رک اونو ایدئولوگیانین ال آتیسینا چئویرمیشدی. تاریخ علمینده یالانلا آزجا حقیقت ائله قاریشدیریلیب کوتله نین معده سینه یئریدیلبردی کی، اینسانلار بونو آسانلیقلا هضم ائدیر، بئینلر آسانلیقلا دو مانا لاندیردی.

عادتا، تاریخ بو یو تاریخ علمیندن یاراماز مقصدلر اوچون ده گئنیش ایستیفاده ائدیلمه یه چالیشمیش، چوخ واخت دا بونا نایل اولما بيلمیشلر. بونا گۆره ده بو علمدن اوچوز شؤهرت آختارانلار، اوندان گلیر یئری کیمی یارارلانلار، علمده هئچ بیر سرریشته سی اولمایانلار داها چوخ ایستیفاده ائتمه یه چالیشمیشلار. بوتون بونلاری هله ۶۰۰ ایل بوندان قاباق یاخیندان ایزله ین و اؤز گۆردوکلرینی گئنیش اینجه له ین گۆرکملی تاریخچی، فیلسوف ابن خالدون فیکیرلرینی آچیقلا دیکدان سونرا بئله نتیجه یه گلیر: " بونون (بیلرکدن و بيلمه یرکدن، ساوادسیزلیقدان و تاریخچیلکده سرریشته - سیزلیکدن دوغان ساختالاشمانین - ا.ا.) نتیجه سی اولراق تاریخ علمی و فنّی اساسسوز و قاریشیق بیر حالا گلدی. تاریخچه باخان و اونو اوخویان دا دوغرونو یانلیشلا، گئچره یی باطلله قاریشدیران بیر اینسان دورومونا دوشدو، تاریخ ایسه آرتیق، خالقین سؤیله دییی مثل لر، روایتلر دورومونا گلدی، اونلارین مالی اولدو... بیر چوخلاری تاریخ علمینده کی حکمت و سیردن غافیل اولدوقلاری اوچون تاریخ علمی ایله مشغول اولماق جاهیل لیک حالینا گلدی. خالق و علملر حاقیندا اساسلی ساوادى اولمایانلار تاریخ اوخوماغی، تاریخ ساحه سینده بیلگی بییه سی اولماغی، بو ساحه یه دالماغی و بو ساحه ده یئتیشمه یی آسان سایدیلار. بونون نتیجه سینده گودولن دوه، باشینا بوراخیلان دوه ایله، ایچ قاییقلا، دوغرو یالانلا قاریشدی. بو ایشلرین عاقبتی آلاها قالیر."

سانکی بو سۆزلر تورک تاریخی اوچون دئیلمیشدیر. دونیادا بؤیوک، تاریخی میلتلر آراسیندا تورکلرین تاریخی قدر دولاشدیریلیمیش، تورک دوشمنلری طرفیندن ساختالاشدیریلیمیش، تورکلرین اؤزلری طرفیندن آن آز آراشدیریلیمیش ایکینجی بیر میلتین تاریخی تصور ائتمک بئله مومکون دئییلدیر. تاریخ میلتلری ایچری سینده تورکلر قدر اؤز تاریخینه سایغی سیز یاناشان ایکینجی بیر میلت یوخدور. تاریخی شهید قانی ایله یارادان بیر میلت اونوتموشدور کی، قیامت گونونده گئچک عالیمین قلمی نین مورکبی شهید قانیندان فضیلتلی توتولاجاق.

تاریخ و تاریخ علمی حاقیندا بیر نچه سۆز. XIV یوز ایله یاشایب- یاراتمیش ابن خالدون " مقدمه " اثرینده یازیر: " بیل کی، تاریخ علمی غایه سی شرفلی، فایدالاری اولدوقجا چوخ، اوصولو غایت اؤنملی اولان بیر فن دیر. چونکی بو علم قدیم خالقلارین یاشاییش طرزى، پیغمبرلرین گئدیشتی، حؤکمدارلارین وار- دؤولتلی و سیاستلری ایله باغلی حال- دوروملارلا بیزی یاخیندان تانیس ائدیر...

تاریخ بیر چوخ قاینقلارا (منبع لره)، جوربجور بیلگی لره، بییه سینی حاقاً چاتدیران، خطا و آیتتی لردن چکیندیرن (چکیب چیخاردان) گۆزل بیر دوشونجه یه و پرینسیپاللیغا مؤحتاج دیر."

سون جوملهده سون سۇزون - "مۇحتاجدیر" سۇزونون قارشىسىنا "هر زمان" سۇزونو علاوه ائتسك نهين ورغولاندىغى داها آيدىن اولار. ابن خالدون باشقا بىر يترده تارىخين موقاييسهلى مئتودوندان دانيشاراق يازير: "كئچميش ايندىيه و گلهجهيه سۇيون سويا بنزمهسىندن داها چوخ بنزرا!". سون يوز ايلده گئنىش يايلىميش "تارىخ اولدوغو كيمي تكرار اولونماسا دا اوندا باش وئرن حادىثه لر بىر- بىرينه چوخ اوخشاير" فيكرى ۶۰۰ ايل بوندان اۇنجه دئيلىميش بو فيكره چوخ بنزه بىر.

عموميتله گۇتورسك، من ماركسيست- لىنچى مئتودولوگىيايا قارشىيام. ماركسين و لىنين بۇيوك تارىخى سهوليرنى من اونيوئرسىتتىن اوچونجو كورسوندا اوخوياركن آنلاماغا باشلاميشديم. ۷۴-۶۹-جو ايللرده اونيوئرسىتتىده درس دئيه ركن بو سهولرى طلبه لريمه و منه ياخين اولان عاليملريميزه دئيرديم؛ ايندى ده كئچميش طلبه لريمدن بىر چوخو بونو تصديق كيه بيلر. بونونلا ياناشى، ماركس و ائنگلسين علمده بىر سيرا خيدمتليرنى سادالاييرديم، ايندى ده اينكار ائتميرم. خصوصاً ده انگلسين طبيعتين تارىخى و ديالكتيكاسى، ماركسين جمعيتين تارىخى و ديالكتيكاسى ايله جىلدى مشغول اولمالارى و هر ايكيسى نين بىر يترده معين يئنى ايدىيالار كشف ائتمهسى تارىخ علمى باخيمىندان چوخ قيمتلى ايدى. ماركس و انگلس تارىخ علمى حاقيندا يازيردىلار: "بىزيم تانيدىغىمىز تك بىر علم وار - تارىخ علمى! تارىخ ايكى جهتدن نظردن كئچيريله بيلر - اونو طبيعت تارىخى ايله اينسانلار تارىخينه بۇلك اولار. آنچاق بو ايكى جهت بىر-بىرى ايله قيريلماز درجه ده باغليدير!".

بىزجه، سونونجو جومله تارىخين اساس دوستورودور. بو دوستور باشقا فيكىرلرى، مثلاً، تارىخين اوبىكتى و سوبىكتى اولان خالقلار، تارىخ يازيدان باشلاير، تارىخ شومردن باشلاير، تارىخى خالقلار، غىرى-تارىخى خالقلار، گئريده قالميش خالقلار، تك مركزچىلىك، اوروپامركزچىلىك و س. و س. آلت-اوست ائدير، اونلارى بوچا چىخارير. بئله كى، بوتون وارليغين واراولوشوندا تارىخ باشلاير. دىنلره گۇره، تانرى وارليغى يارادان آندان زمان - تارىخ باشلاير. يونان فيلوسوفلارى نين تعليمينه گۇره، بوتون وارلىق - فيزىكا (طبيعت) بىر بوتودور، اونون منبعى و حركت وئريجىسى، داها دوغروسو، ايلكىن تكان وئريجىسى فيزىكادان (طبيعتدن) او يانادير - مئتاتافىزىكادير (ما بعدالطبيعهدير). بىر چوخ اورتا چاغ ايسلام فيلوسوفلارينا گۇره، وارلىق بىر- بىرىنى تاماملان ايكى تامدير: مطلق وارلىق، واجيب وارلىق.

بونلار دىقتله ياناشساق، تانرى - مئتاتافىزىكا، مطلق وارلىق و بۇيوك دئمروق (Demruq) و يا مطلق ايدىيا (هگلده) بىر- بىرى ايله چوخ ياخيندير. ائله جه ده يئر-گۇى (دينده)، فيزىكا، واجيب وارلىق، طبيعت بىر- بىرىيله حتى عينيت تشكىل ائدير. تارىخ علمى نين وظيفهسى بو ايكىنجىنى يارانشان بوگونهك اؤيرنمكدىر، اصل تارىخ ده بودور. اينسان جمعيتى نين طبيعتين آيريلماز بىر حيصهسى اولدوغونو اساس گۇتون ل. قومىليو و تدقيقاتلاريندا بو پرىنسىپه اوستونلوك وئرمىشدير. ايجتماعى علملر سىراسيندا سايبان تارىخ علمى دقيق مادى ثوبوتلارا، معلوماتلارا (آرختولوگىيا، ائتئوگرافىيا، ائتئولوگىيا) و دقيق زمان اؤلچولرينه و مكانا دايندىغى اوچون دقيق علملر سىراسينا دا داخيل اولاي بيلير.

بىزيم دوشونجه ميزه گۇره، بىلگى (علم) چۇزه كشن و چولغاشان، چۇزه لهن و چولغانان، چۇزه لهن و چولغانان دايم دىرى بىر تىتره بيش، ترپه نيش و يوروشدور. بو بۇيوك بىلگيده تارىخ علمينين يئرى عوضسىز و اؤلچولمزدير. آلمان تارىخچى - فيلوسوفو ك. ياسپرس يازير: "ايندىكى زاماندا نهين باش وئردىينى درك ائتمك اوچون يالنىز و يالنىز بوتوولوكدە بشر تارىخى گئنىش اؤلچو (masştab) وئره بيلر".

تاریخچیلرین بیلگی، میلت، بشر و اینسان قارشیسیندا نئجه آغیر، مسئولیتلی و شرفلی بیر وظیفه نی داشیدیغی گۆز قاباغیندادیر.

تورک دىلى و روس ايمپىرىيا سىياسىتى

«تورکون دىلى تک سئوگىلى، احساسلى دىل اولماز!»

م.ح.شهرىيار

داھى ايسماعيل بى گاسپىرالى نىن (۱۹۱۴-۱۸۵۱) زامانىن سىناغىندان چىخىمىش "دىلدە، فىكىردە و ايشدە بىرلىك" چاغىرىشى نىن درىن و اولمز معناسىنى بو گون بىز توركلر داھا ياخىندان انلاماغا باشلامىشوق. انلاماغا باشلادىق كى، دىلبىر اولمايان مىلت تارىخدە يوكسەلە بىلمز، عكسىنە، زامان- زامان بىرلىينى ايتىرىپ داغىلار، باشقا مىلتلرىن شىكارىنا، سونرادا قولونا، كۆلەسىنە چئوريلر. روسىيا ايمپىرىياسىنن توركە قارشى يوز ايللرلە يثرىتدىيى باربار و قانلى سىياسىتى جىكىندىن- بىكىنە دك بىلن ايسماعيل بى گۆزل باشا دوشوردو كى، روسىيا تورك تورپاقلارىنى تىكە- تىكە، لوخما- لوخما اودارق هر تىكەيە و او تىكەدە ياشايان توركە، اونون دىلنە آىرى- آىرى آد قويموش، "آىر- بويور" سىياسىتىنى هم باربار[لىقلا]، هم دە اوستاجاسىنا يثرىنە يثىرمكە ايمپىرىيالارىن ان مؤردار كلاسىك نومونەسىنە چئوريلمىشدىر. ايسماعيل بى سانكى مىلتىنە سس لىمىشدىر: ائى تورك، آيىل، ترىن، اؤزونه گل و بىل كى، دىلدە بىرلىين اولماسا فىكىردە بىرلىين اولمايلاق، فىكىردە بىرلىين اولماسا ايشدە بىرلىين اولمايلاق و محو اولماقسان!

دئمەلى، توركون طالعى كۆكدن اونون دىلنە و دىل بىرلىينە باغلىدىر. بلى، بودور بوتون توركلرىن حىيات طالعلرىنن محورى! بونو، بوتون زامانلار اولماسا دا، توركون بىر سىرا حاكىم و عالملىرى گؤرموش و بىلمىش، بونو توركون ان غدار دوشمنى روس ايمپىرىياسى دا گؤرموش، توركون دىل بىرلىينى پوزماق اوچون هر جور سىياسى، ايدئولوژى، اينضىباطى فىربىلداقلار، تخرىباتلار، قتللر تۇرتمىشدىر. ائله بو سونونجونون نىتىجەلرىندىن بىرى دە آذربايجان توركلرىنى "آذربايجانلى"، اونلارىن دىلنى دە "آذربايجان دىلى" آدلاندىرماق اولوب و بىرمى يوزايلدە دىلمىزىن و خالقىمىزىن آدى بئش دفعە دىشىلىب: ۱) تاتار دىلى - تاتار؛ ۲) تورك دىلى - تورك (۱۹۳۸-۱۹۱۸)؛ ۳) آذربايجان دىلى - آذربايجانلى (۱۹۹۲-۱۹۳۸)؛ ۴) تورك دىلى - تورك (۱۹۹۵-۱۹۹۲)؛ ۵) آذربايجان دىلى - آذربايجانلى (۱۹۹۵-جى ايلدن بوگونه دك).

سؤزسوز كى، هر بىر دىل[ىن آدى] اوندا دانىشان خالقىن آدى ايله باغلىدىر. توركون تارىخى او قدر قدىمدىر كى، هله- لىك تارىخ علمى اونون هانسى تارىخدن باشلاندىغىنى تاپا بىلمەيب. بئله بىر مودرىك علمى فىكىر واردىر: جوغرافىيادا يث كورهسىنن قوطلرىنن هارادان باشلاندىغى بللى اولمادىغى كىمى، تارىخدە دە توركون تارىخىنن باشلانغىچى و توركون ايلك مسكنى هله بللى دئىل.

بورادا بالاجا بیر حاشییه چیخماغا مجبوروق؛ بئله کی، اصل تاریخین هارادان باشلادیغی تام دقیق لشمه بییدیر. بو حاقدان چوخلو آیری- آیری فیکیرلر واردیر. بیز اونلاردان بعضیلرینی گؤستریم سونرا اؤز دوشوندویوموزو قیساسا قئید ائدیریک: XIX یوز ایله آوروپادا خریستیان سئورلیکدن بئله بیر عمومی فیکیر یارانمیش و حاکیم کسلیمیشدی کی، تاریخ عیسا پیغمبرین دوغولدوغو گوندن باشلاییر، او واختا قدرکی دؤور اصل تاریخ دئیل، اونا حاضرلیقی ایدی. سونرالار بئله بیر فیکیر اورتایا چیخدی کی، تاریخ مدنیتدن باشلاییر، داها دوغروسو، چاغداش آوروپا مدنیتی نین اؤزولو هارادا و نه واخت یارانمیش تاریخ ده اورادان و اوواختدان باشلاییر. عالیملر، آراشدیریجیلار، آوروپا مرکزچیلر مسکن کیمی یونانیستانی و اورادا یارانمیش آنتیک علم و مدنیتی تاریخین ایلکینی سایماغا باشلادیلار و بونولا همیشه ثبوت ائتمه یه چالیشدیلار کی، یالنیز آوروپالیلار مدنیت یاراتدیقلاری اوچون اونلار مدنی دیرلر، دونیانین قالان حیصه- سینی اونلار مدنی لشدیره بیلرلر، اونلاری آوروپا مدنیتی قوووشدورا بیلرلر، بونون اوچون ده دونیانین قالان حیصه لیرینی نه اینکی ایشغال ائتمه لیدیرلر، حتی بو، اونلارین آلاه و اینسانلیق قارشیسیندا موقدس وظیفه لیدیر. مسئله چوخ آیدین ایدی - تاریخ علمینی ایشغالچیلیغین، قتل - غارتین، هنگئمونلوغون آلتینه، قولونا چئویرمک.

داها سونرا فرانسوزلار فرانسادا شئل¹، آشول² و موستیو³ ماغارالارینی کشف ائدیلر. شئلین تاریخی ۴۰۰ مین ایله گندیب دایاندی و اونو شئل مدنیتی، اوندان سونراکیلاری تاریخ آردیجیلغینا گؤره آشول مدنیتی و موستیو مدنیتی آدلاندیردیلار. بونولا بیلدیردیلر کی، فرانسو دونیانین آن قدیم مدنیت اولکه سیدیر و تاریخ فرانسادان باشلاییر. اگر بو باخیشلا یاناشساق یوخاریدا سادالانان مدنیتلرین هر بیرینی اؤزونون موختلیف طبقه لیرینده عکس ائدیرن، اونلاردان داها قدیم ائکسپوناتلاری اولان آذربایجانداکی آزیخ ماغاراسی آزیخ مدنیتی آدلاندیریلمالی دیر و بونا دایانیم "تاریخ آذربایجاندا باشلاییر!" دئمک اولار.

مسئله بورادا دئیل. تاینمیش عالیملردن زنون کاسیدووسکی تئورات و اینجیله دایاناراق اونلارداکی بیر سیرا متلری تاریخ علمینده اولان بیر سیرا معلوماتلارلا توتوشدوروب تاریخده دینلرین قدیملیسینی و اونلارین یون وئریجیلیسینی قاباقا چکدی. هله بوندان قاباق یاسپرس ثبوت ائتمه یه چالیشیردی کی، ائرادان قاباق VIII-V VII یوزایللرده- دینلرین میفه غالب گلدیکلری دؤوردن اصل تاریخی دؤور باشلادی.

ایکی جای آراسی (دجله و فرات) مدنیتی عالیملری چوخدان اؤزونه چکیردی. بو ساحده گئنیش آراشدیرمالار آپاران و چوخلو گیل لؤوحه یازیلارینی اوخویان س. کرامر آراشدیرمانین سونوجوندا بئله بیر فیکره گلدی کی، "تاریخ شومردن باشلاییر"، یعنی بئش مین ایل بوندان قاباق.

بو جور بیر- بیرینه فارسی اولان آیری- آیری فیکیرلردن چوخ سادالاماق اولار. تورک، عرب، یونان، چین عالیملرینین، فیلسوفلارینین تاریخه عاید آیری- آیری فیکیرلری وار. آنجاق بیز مسئله یه باخیشی بو جور آچیقلا یا بیلریمک:

۱. اگر وارلیغین مئتاتافیزیکا و فیزیکادان عیبارت اولدوغونو قبول ائدیرسک اوندا مئتاتافیزیکانین تاریخینی بیلیمک بیز اینسانلارین باجاریغیندان قیراغادیر- بیز آنجاق فیزیکانی درک ائتمه یه قایل اولدوغوموزدان، تاریخ فیزیکانین یارانماسیندان باشلاییر.

1. Şel
2. Aşöl
3. Mustyö

۲. اگر تانرینین وارلیغینی قبول اندیرسک یئنه ده تانرینین تاریخینی آنلایا، تصووره بئله گتیره بیلمه دییمیز اوچون یالنیز اونون یاراتدیقلارینین تاریخینی اؤیرنه بیلرک، بو شرطله کی، ملکلر، موختلیف روحلار و باشقا درک اولونمازلار اؤیرنمک اویشکتینه چئوریلیمیر، یئنه ده یالنیز فیزیکانین یارانیدیغی گوندن تاریخ باشلاپیر.

۳. داها بیر باخیش دا واردیر: یارانیشین باشلانغیجی قارانیق و ایشیق دیر. بو، بیر نئچه یتره آیریلیر:

(ا) قارانیق و ایشیق بیرلیکده دیر، بیر- بیرینی تاماملایپیر.

(ب) قارانیق بؤیوکدور، ایشیق کیچیک، قارانیق ایشیغی یاراداندیر. ایشیغی اونا گوره یاراتدی کی، قارانیق اؤزو درک اندیلین.

(ج) ایشیق ایلکین و ابدیدیر، یالنیز او اولمایان مکانا قارانیق گله بیلر. بوتون وارلیق ایشیق دان توره میش و توره بیلر. ایشیق خئیرین، عدالتین، حاقین قاینای، قارانیق شرین، حاقسوزلیغین توره دیجیسیدیر.

(چ) ایشیق و قارانیق وحدتده و موباریزه ده دیر (عکس لیکلرین وحدتی و موباریزه سی قانونو).

(د) ایشیق هم مئتافیزیک، هم ده فیزیک وارلیقدیر.

۴. وارلیغین ازلی ائفیردیر = بوخاردیر = بوغدور.

بوتون بو سایدیقلاریمیز دنیا خالقلاری نین، آیریجا اولاراق تورکلرین اینانجیندا دؤور ائدن یارادیجی گوجون درکینه یؤنه لیک اساس فیکیرلر دیر. تورک تاریخینین فلسفه سی آن چوخ بو مفکوره لر دایره سینده مرکزشمیشدیر. آنجاق بیر نؤقطه یه داها دیقتلی یاناشمالیق: بوتون دینلرده ایلاهیات شوناسلیق وار، آنجاق دنیا هله ده تانرینی قاوراماقدان تک بیر فیکره گله بیلمه میشدیر. آنجاق یئرین، گونشین و گونش سیستمینده اولان پلاننترلرین حرکتی، اولارین خاصه لری، بیزی احاطه ائدن ماکرو و میکرو موحیطلر حاقدا بشر اؤولادی عئینی، تک بیر فیکره گلمیشدیر. دئمه لی، سؤزون اصل معناسیندا تاریخین باشلانغیجی ایکی آئین بیریندن گؤتورولمه لیدیر: اگر مئتافیزیکا (یا دا دینده تانری) فیزیکانی یاراتمیشسا اونا مئتافیزیکانین (تانرینین) یارادیجیلیغا باشلادیغی آندان؛ یوخ، اگر فیزیکا اؤزو فعاللاشاراق، بیر تکانلا مئتافیزیکادان قوپاراق یارانمیشسا اونا فیزیکانین حرکتی باشلاما آئیندان تاریخ باشلاپیر. هر ایکی آندا دا تاریخ فیزیکانین یارانماسی (یا دا یارادیلماسی اولسون) ایله باشلاپیر. بو نؤقطه دن باشلایان تاریخی اؤیرنمکده تاریخ علمی نه ائتمیش، نئجه ائتمیش و نه ائتمه لیدیر، اونا گله جکده نه لر گؤزله پیر؟

"نه ائتمیش، نئجه ائتمیش" ه عومومی لشدیریجی بیر قارشیلیق وئرسک بئله اولار: تاریخ بیلگیسی اینسانلیغین گلیشمه - سینده، یوکسه لیشینده ایکنجیسیز بیر رول اوینامیشدیر. تاریخ یادداشی اولمادان اینسان اوغلو نه ائدیپ نه ائده جه یینی، هارادان گلیب هارایا گئده جه یینی بیلمدی. بو تاریخ یادداشین قورویوب ساخلایان اساس قاینق تاریخ بیلگیسیدیر. دونیانین بؤیوک عالیملری تاریخ علمیندن چوخ دانیشمیشلار، اولاری اوخوماقلا بو سورغوموزا جاواب تاپا بیلر سینیز، بئله کی، بیر- ایکی صحیفه یازیلا اونا جاواب وئرمک اولماز.

آنجاق بیر مسئله نی ده گؤستره لیم کی، تاریخ علمی اینکیشاف ائتمکده اولسا دا اینکیشاف مرحله سینده چاتمیشدیر. داها دوغروسو، تاریخ بیلگیسی باشقا بیلگیلرین باشاریلاریندان گرینجه یارارلانا بیلمه میشدیر، نه یازیق کی، بو گون ده یارارلانا بیلیمیر. مثلاً، فیزیکلر ماده لرین، کیمیاچیلار عونصورلرین، بیولوقلار بیتگی لرین اؤزونو، ترکیبینی و منشأینی اؤیرندیکلری شکیلده تاریخچیلر ائللرین، اولوسلارین، خالق و ائتنوسلارین، مدینتلرین، دینلرین- اینانجلارین، دیلرین تاریخینی، منشأ، توره و چولغاشما پرینسیپلرینی اؤیرنه بیلمه میشلر. ایتین، پیشیگین، آلمانین، آرمودون، شام آغاجی نین و

دوھنن ھانسی اۆلكەلردن كئچەرك ھانسی اۆلكەلرە يايىلدىغى و اونلارن ايلكىن يوردلارنن ھارا اولدوغو آچىقلاندىغى حالدا، خالقلارن، توپولوملارن، مدنيت و اينانجلارن منشأى و يثر ذىشمەسى ھلە كى، چوخ قارانبلىق قالمىشىدیر. منە ائلە گلیر كى، بو، بىر نئچە عامىللە باغلىدیر:

۱. معاصر دونيا ماذى ليه آلوده اولاراق ("پولو او يثره قوی كى، اوندان آرتیق قازانسان" پرىنسىپىنە اساساً) ائلە بىر ماذى گلیر گتىرمەن تاريخ علمىنن دونوى اهمىتىنى ياددان چىخارىب، اونا دىقتىنى آزالتمىشىدیر.

۲. اۆلر قىزىل-گوموش تاپماق عشقى ايله آرختولوگىيا قويلان پول و احتىراصلار سۇنمكەدیر.

۳. علمى - تكنىكى ايتقلاپ داھا چوخ دىقق علملرە يۇنەلدىيىدن ماذى وارلىقلار و چوخلو اينسان ذكاسىدا ھومانىتار علملردن تكنىكى علملرە كئچدى.

۴. عمومىتە، بوتون تاريخ بويو، آيرىجا دا اولاراق سون اوچ- دۇرد يوزايىلە تاريخ علمىنن سىياسى، ايدئولوژى موناقيشەلر مقصدى ايله آيرى- آيرى دۇولتلىر طرفىنن قوللاندىغىندان تاريخچىلر آراسىندا پارچالانما، جىدى فىكىر ايتقلاقلارنى ياراندى، بوندان آن چوخ ايتىرن بىز اينسانلار و تاريخ علمى اولدو. تاريخ علمىنى علمىيىنن اوزاقلادىرىب اوندان سىياسى-ايدئولوژى مقصدلە اىستىفادە ائتمك بشرىتە، ساغلام اينسان دوشونجەسىنە خىانتدن باشقا بىر نە دئىلدیر! بو سونونجو - ۴. جو بندە دئىيىمىز اولماسايدى اوندا دۆھنن، آتىن آمريكايانە واخت آپارىلدىغىنى بىلنر اونلارن كىملر طرفىنن، ھارادا اھلى لىدىرىلپ آپارىلدىغىنى دا بىلمىش و سۇىلەمىش اولاردىلار.

۵. دونيانن بىر يثرىندە دئمك اولار كى، قازىلمامىش، يانى آرختولوژى قازىنتى آپارىلمامىش يثر قالمادىغى حالدا، باشقا بىر يثرىندە بىر- ايكى قىبرىستانلىق و يا كۆرقان- تپەدە قازىنتى آپارىلمىش (دئىيىمىز كىمى، قىزىل آختارمىشلار)، بونون اوجباتىندان دا اۆلكەلرین و خالقلارن تاريخى بىر طرفلى اۆيرنيلمىشىدیر.

بو چاتىشمازلىقلارن سىراسىنى آتيرماق دا اولار، آنچاق بونا احتىياج دويموروق. تاريخ علمى "نە ائتمەلى" وضعىتىنن نئجە چىخمالى، اينكىشاف استارتى گۆتورمەلىدیر؟

۱. ھر بىر علم اۆز تاريخىنى و اۆيرندىيى اوبىئكتىن تاريخىنى اۆيرنمكەدیر و بونا مجبور دور، چونكى بونسوز گرئىنچە اينكىشاف ائدە بىلمز. [تاريخ علمى] بو علملرین تاريخ باخىمىندان اۆيرندىكلرىنى بىر يثر توپلامالى، اونلارنى واحىد تاريخ علمىنن معلومات منبعىنە گتىرمەلىدیر. بئله لىكلە، فىزىكانىن تاريخىنى دىقق و تكنىكى علملرین اۆز چىيىنە قويلاراق، آرا- سىرا اونلارنى ياردىم ائدىب تاريخە باخىش يولونو گۆسترمەلىدیر.

۲. بو بىرىنجى نىن فونوندا و اىچىندە اينسانىن - او بۇيوك و بوتون وارلىقلارن، يارانانلارن اينجىسى اينسانىن يارانىشىندان بوگونهدك تاريخىنى اۆيرنەلى و اۆيرتمەلىدیر.

اينسانلىغىن يارانىش، ياشايش و گلىشمەسىندە، دۆننىندە، بوگونوندا تورك اينسانى چوخ اۇنملى رول اوينايشىدیر. نە يازىق كى، توركون تاريخى گرئىنچە اويرنلمەدىيى اوچون اونون دىلبنىن تاريخىدە گرئىنچە اوير نىلمەمىش، باشقا- باشقا يئرلردە تورك دىلبنە ھر اۆتن كس اىستەدىيى بىر آدى وئرمىشىدیر. سونوجدا، يوخارىدا گۆستردىيىمىز كىمى، آذربايجاندا تورك دىلى آيرى- آيرى آدلار قازانمىشىدۇ. بونون نئجە بىر تاريخىن تۆرمەسى اولدوغونا گۆز يئتىرسك يالنىز و يالنىز روس اىمپرىياسىنن سىياسىتى ايله باغلى اولدوغونو گۆرەرىك. اوندا بو، نئجە اولموشدور؟

تورك- اسلاويان توقوشماسىنن چوخ اوزون و دولاشىق بىر تاريخى واردیر. اسلاويانلار تورك و اوروپا اىمپرىيالارى آراسىندا گئدن، آرادا قىزىشان، آرادا ساكىت لىشن اوزون تاريخلى موحارىبە، موناقيشە، موبارىزە و بارىشلاردا گۆي تورك

ایمپراتورلوقلارینین طرفینده چیخیش ائدیردی. بیر نچه یوزایل داوام ائدن بو بؤیوک تاریخ قارشی دورماسیندا اسلاویانلار دین و تعلیمده روما- بیزانس ایمپراتورلوقونون، حرب، سیاست و دؤولت قوروجولوغوندا تورک ایمپراتورلوقلارینین تأثیری آلتینا دوشموشدولر. روس خالق و روس دؤولتی بئله بیر شرایطده تورک، واریاق- نورمان و اسلاویان ائتوسلارینین چولغاشماسیندان، قاینایب- قاریشماسیندان یاراندى. دین و تعلیم باخیمیندان تام آوروپایا دایانان روسیانی چارلارینی دا آوروپادان سئچمه یه باشلادیلار. آلمان اصللی، کرال نسیللی میخایل (میشل) رومان موسکوا تاختینا آیلشدیریلندن (۱۶۱۳.جو ایل) سونرا موسکوا آوروپانین جاینایغینا کئچدی و تورک- ایسلام دونیاسینا قارشی موحاریبه لده اونون آن گوجلو آلتینه چئوریلدی. یئری گلیمشکن، گؤسترک کی، سووئت شووینیست روس تاریخچیلری دریدن- قابیقدان چیخاراق ثوبوت ائتمه یه چالیشیردیلار کی، گویا "روسیا" آدی اون بئش یوزایلین سونو - اون آلتی یوزایلین باشلانغیچیندا یارانیب. بونا هئچ بیر ثوبوت- دلیل اولمادیغی حالدا، اونو بیزه "حؤکم" کیمی قبول ائدیرمیشدیلر. اصلینده ایسه موسکوا اطرافیندا یارانان دؤولت XVIII یوز ایلده زامان- زامان روسیا آدلانماغا باشلادی.

XVIII یوزایلین باشلانغیچینداک موسکوا کریم خانلارینا تۇیجو وئیردی. اوزون دانیشیق لاردان سونرا عوئمانلی سولطان موسکوانین یالواریشلارینا قولاق آسیب کریم خانلاریندان خواهیش ائتدی کی، موسکوادان داها تۇیجو آلماسینلار. کریم خانلاری تورکیه نین بو خواهیشینی یئرینه یئتیردیلر.

I پیوترون پروت یاخینلیغیندا عوئمانلی اوردولاری طرفیندن موحاصیره یه دوشمه سی و موحاصیره دن قادین و قیزیلین گوجونه چیخماسی (۱۷۱۱.جی ایل)، سونرادان پیوترون دربنده - آذربایجانا حربی یوروشونون تام مغلوبیتله نتیجه لمه - سی موسکوانین تاریخی مغلوبیتلری اولسا دا روسلارین تورکلره قارشی گرکلی بیر سیلاح اولجاغینی آوروپایا بیر داها آنلادتی. محض پیوترون واختیندان اعتباراً آوروپا روسیانی هر طرفلی دستکله مه یه باشلادی، روسیا آددیم- آددیم تورک تورپاقلارینی اوداراق XVIII یوزایلده ایمپرییا چئوریلدی.

XIX یوز ایلین بیرینجی یاریسیندا دونیایا ایکی ایمپریا میدان اوخویوردو: بؤیوک بریتانیا و روسیا. روسیا ایمپریا قورماغی بریتانیادان اویرنیردی. هر ایکسی آسیانی ایشغالا گیرشمیشدی. همین یوزایلین ایلک باشلانغیچیندا روسیا اوزاق دوغو، مرکزی و اورتا آسیا و قافقازدا، بریتانیا ایسه چین، هیندیستان و س. یئرلرده فعال ایشغالچیلقلار مشغول ایدیلر. روسیا ۱۸۰۳.جو ایلده قاجارلارلا موحاریبه یه باشلادی و آذربایجانین قوزئیینه اوردو چیخاردی. آذربایجانین آن بؤیوک فاجیعه سی باشلاندی.

XVIII یوز ایلده خانلیقلار بؤلونموش آذربایجان روس ایشغالینا قارشی اؤز قوه لرینی بیر مرکز اطرافیندا توپلایا بیلمه - دی. آذربایجان تورکلری روسیایا قارشی آمانسیز و رشادتلی موباریزه آپاریردی. دوققوز ایل داوام ائدن موحاریبه ده روسلارین بؤیوک حربی قوه لری دارماداغین ائدیلدی، بیر چوخ روس ژنراللاری اؤلدورولدو. موحاریبه نین گئدیشینده هلاک اولان گنج خان جواد خان، ولیعهد عابباس میرزه قاجار بؤیوک قهرمانلیق گؤستریش، خالق اولارلا شعر و داستانلار قوشموشدو.

اینگیلترنه چیخماق شرطی ایله ۱۸۱۲.جی ایله دک بوتون آوروپانی ایشغال ائدن فرانس - I ناپولئون بوناپارت همین ایل روسیایا هوجوما کئچدی. بللی اولدوغو کیمی، فرانس- روسیا موحاریبه سی اوچ ایل چکدی و روسیا فرانسانی دارماداغین ائدیپ پاریسه گیردی. بونلاری یازماقدا مقصدیم اودور کی، ناپولئون ایمپریاسینی اوچ ایله دارماداغین ائدن

روسیا اون ایل موحرابه آپاراق آذربایجانین آرازدان قوزئی، ایروان خانلیغینی و ناخچیوانی چیخماقلا، یالنیز بئشده بیرینی قوپارماغا ناییل اولایلمیشدی. بو، آذربایجان تورکلرینین روسیایا ایمپریاسینا قارشى موحرابه سینین نئجه سرت و دؤنمز اولدوغونا آن توتارلی ثوبوتلاردان بیریدیر. بونو روس ایمپریاسی آچیق-آیدین [درک ائدیردی. چوخ کئچمه دن- تاتارلار و] آذربایجانلیلار (*azerbaydjantsı*) تئرمینی نین، گله جکده ایسه "آذربایجان دلی" آنلایشینین یارادیلماسینا ایلکین تکان بورادان باشلادی.

روسلار ایشغالچی اوردولارینین ترکیبینه آذربایجانا موختلیف موختصیلر گؤندرمیشدیلر (روسیا بونو بریتانیا و فرانسادان اؤیرنمیشدی)؛ ایشغال اوردولارینین ترکیبینه یئرلشدیریلن تاریخچی، جوغرافیایچی، طبیعتشوناس، حکیم، ائتئوقراف و موختلیف ساحه لر اوزره اکسپرتلر ایشغال اولونان اؤلکه و خالق حاقیندا هر طرفلی تدقیقات، آراشدیرما آپاریر، مرکزی حاکیمیتته معلومات، حسابات، تقدیمات، تعلیمات و س. یازیر، ایمپریالارین ایشغال ائتدیکلری اؤلکه لرده سییاستلرینین معین لشمه سینده اساس رول اویناییردی.

روسیا ایمپریاسی اؤز سییاستینی بئله معین لشدیریردی:

۱. بوتون ایمپریالار کیمی آیر-بویر، یعنی بؤل-آغالیق ائت سییاستی یوروتمک.

۲. روسلارین آغالیغینی تأمین ائتمک.

۳. روسلاردان سونرا هم روسیادا، هم ده ایشغال ائدیلمیش تورپاقلاردا یاشایان باشقا خریستیانلاری روسلارا یاردیمچی و دارغا ائتمک.

۴. چوخ سایی خالقلاری ایداره ائتمک و ایطاعتده ساخلاماق اوچون اونلارین ایچریسینده یاشایان آرساییلر توپولوملاردان ماکسیموم ایستیفاده ائتمک.

۵. چوخ سایی خالقلارین ایچیندن روس ایمپریاسینا "صادیق" خیدمتچیلر، کؤله-مأمورلار تاپماق.

۶. خالقلار آراسیندا دوشمن چیلیک یاراتماق، آیری-آیریلیقدا هر بیرینه روسلارین دوست، قارداش اولدوغونو تبلیغ ائتمک.

۷. هیند-آروپا خالقلارینین بیرلییی نظریه سینین اساس توتاراق اونلارین هامیسینی، حتی سامیلری ده تورکلره قارشى یؤنلتمک.

۸. موسلمانلار آراسیندا طریقت، مذهب ایختیلاف و داواسی سالماق، بونون اوچون حتى چارین خزینه سیندن قیزیل پول خرجه مک.

۹. ایشغالچیلیق سییاستینده روس قادیبنندان هر جور ایستیفاده ائتمک. روس چاری یئکاتئرینا دئمیشدیر: "روس قادینی-نین آياغی ديمه ين يئری روس ژنالی آلا بيلمز!"

۱۰. ایمپریا آغیر دوروما دوشدو کده ایشغال ائتدییی تورپاقلارین ائله حیصه سینین گوزشته گئتمک کی، سونرالار اونو گئری آلماق آسان اولسون.

۱۱. دونیادا خریستیانلارین مودافیعه چسی کیمی چیخیش ائتمک.

۱۲. آروپایا اینانماق، آنجاق اوندان یارارلانیب آسانی ایشغال ائدرک ایستی سولارا چیخماق.

۱۳. ایشغال آلتینا آلمیش غیری-خریستیانلاری خریستیانلاشدیرماق، هر طرفلی آسیمیلیاسییا اوغراتماق.

۱۴. روسیایا قونشو اۆلكه لری ایشغال ائتمک و گله جکده اونلاری روسیایا بیرلشدیرمک. (بو سونونجو پرینسیپده روسییا بریتانییادان چوخ فرق آئیردی. بریتانییا ایشغال سییاستینی اؤزوندن چوخ- چوخ اوزاقدا - عرب اۆلكه لرینده، هیندیساندا، چینده، آسترالییادا و س. آپاردیغی حالدا، روسییا گوجو چاتان بوتون قونشولارین تورپاقلارینی آمانسیز ضبط ائدیر، اؤزونه بیرلشدیریردی).

روسییا بوتون بو موستملکه اوصوللارینی بو و یا باشقا فورمادا آذربایجانا تطبیق ائتمیشدی.

1800. جو ایلدن ۱۸۵۳. جو ایله دک (کریم موحرابه سینین باشلانماسینا دک) روسییا بیر ایمپریا کیمی چوخ گوجلنمیشدی. بو دؤورده بیر یاندان قافقاز، آذربایجان و عثمانلی ایمپراتورلوغونا، باشقا بیر یاندان آوروپا قارشى موحرابه لر آپاراراق ایشغال اراضیلرینی حددن آرتیق گئیشلندیرمیش، اوچونجو یاندان سیبری و اورتا آسیانی تام ایشغال ائتمک اوچون بؤیوک حاضیرلیقلار گؤرموشدو. روسییا ۱۸۰۱. جی ایلده گورجوستانی، ۱۸۱۳- ۱۸۰۳ و ۱۸۲۸- ۱۸۲۶. جی ایللرده آذربایجانین قوزئیینی ایشغال ائتمیش، ۱۸۱۵-۱۸۱۲. جی ایللرده فرانسانی مغلوب ائدیپ اینگیلتره نی چیخماقلا، بوتون آوروپانی اؤز تاثیرى آلتینا سالاراق "دوینا ژاندارمی" اولموشدو. عثمانلیلار، قاجارلار - آذربایجان تورکلری و بیر سیرا قافقاز خالقلاری روسیانیین باربار ایشغالینی قبول انده بیلمیردیلر.

1839. جو ایلده تورکیه ده اوردودا و ایجتیماعی- سیاسی حیاتین بیر چوخ ساحه لرینده ایصلاحتلار کئچیریلمه یه باشلاندى. گولخانه خطی- شریفی آدی ایله تانینان بو ایصلاحتلار عثمانلی ایمپراتورلوغونو بیر سیرا گئری لیکلردن قورتاریر، اونو آوروپا یاخینلاشدیریردی.

یوزایلین ۵۰-۴۰. جی ایللرینده روسییا قارشى قافقاز خالقلارینین آزادلیق موحرابه سی گئیش وسعت آلمیشدی. سونرالار بو حرکتین مرکزی چچنیستانا کئچسه ده ایلك اؤنجه ایدئا مرکزی آذربایجان، خصوصیه ده کوردمیر، باکی، شاماخى، گنجه، دربند، شکی و زاقاتالا اولموشدور. شیخ شامیلین باشچیلیق ائتدییی شیخ، موللا و باشقا روحانیلر نقشبندی صوفی طریقتی نین باشچیلاری ایدیلر و XVIII یوزایلده - XIX یوزایلین بیرینجی روبعونده آذربایجانین گؤستریلن بۆلگه لرینده تکه، درگاه و زاویه لر یاراتمیش، بوتون قافقاز موریدلرینی بورادان یؤنلتمیشلر.

1815. جی ایلدن آوروپانین ژاندارمی اولان روسییا آوروپادا هر هانسی بیر چیخیش، اعتراض و عوصیانی یئرینده جه بوغور، اؤزونو آوروپادا ثابتلییین رهنی کیمی قلمه وئره رک اورادا آغالیق ائدیردی. او، آوروپادا اؤزونو بوتون دونیاداکی خریستیئانلارین بیر نؤمره لی موذافیه چیسى، خریستیئانلیق اوچون تهلوکه اولان "کافیر" تورکلره (او جومله دن "تاتار- مونقوللار") قارشى دایانان، اونلاردان خریستیئانلارین ایتیقامینی آلان بیر دؤولت کیمی تبلیغ ائدیر، آوروپادا ایجتیماعی فیکری اؤز طرفینه چکمک، بونولا دا آسیاداکی ایشغاللارینا قارشى چیخاجاق هر هانسی بیر دؤولتی ایدئاجا ترکی- سیلاح ائتمک و او اۆلكه لرین خالقلارینی بو مسئله ده اؤز دؤولتینه قارشى قویماق اوچون دریدن- قابیقدان چیخیردی. آوروپا ایجتیماعی فیکرینی فورمالاشدیران اساس مرکز - "لوندون تایمز" قزتی لوندوندا روسیانیین قیزیل پولو ایله چیخیردی. روسییا تورک- موسلمان دؤولتینه یاشایان خریستیئانلارین "موسلمان ظولموندن قورتاراجاغینی" حیاسیزجاسینا جار چکیردی. او، بوتون دونیانی موسلمانلارا، آیریجا اولاراق تورکلره و او زامانلار تورک دؤولتلی ایچریسینده آن گوجلو اولان عثمانلی ایمپراتورلوغونا قارشى یؤنلتمه یه چالیشیردی، بونا بیر قدر ده ناییل اولموشدو؛ بئله کی، بالکانلاردا کروات، صرب، بوشناک، قاراداغلی، یونان، بولقار، رومین و باشقا خالقلاری عثمانلیلارا قارشى

قالديرا بيلميش، أوروبا خريستيانلاريندا اؤز دين قارداشلارينا معنوی و مادی يارديم ائتمک ميلي و تشبوت کئشليبي ياراتميشدی.

XIX يوزاييلين ۵۰-۴۰ جی ايللری آراسيندا روسيا عوئمانليني دونيادان تام تجريد ائتميش، اونو - "خسته آدم"ی تام محو ائتمک، "شرق مسئلهسی" - نی بيردفعه ليک حل ائتمک، دونيانين تک بير بؤيوک ايمپرياسينا چئوريلمک ايديعاسينا دوشموشدو. روسيا بو واختادک هله بئله گوجلو، بئله قورخونج، بئله آزغين و حؤکم انديجي اولماميشدی؛ آرازدان قوزئيه بوتون قافقازی أله کئچيرميش، قاجارلار مونارخياسيني (شاهليغيني) تام حيمايه سينه آلاق قاجار شاهلاريني روس-کازاک بريقاداسينين گيروونا چئورميش، باتيدا ۱۸۴۹ جو ايلده ماجارلارين عوصيانيني بوغماقلا أوستريا مونارخيني حيمايه سينه ألميش، ۸۰۰ کيچيک کنازليغا پارچالانميش ألمانلاری آز- چوخ تمثيل ائدن پروسسيا مونارخي روسيادان تام آسيلي حالا گتيريلميش، بریتانيا سوسقون بير حالا گلमيش و س.

بو دؤورده آز- چوخ آذربايجانين قوزئيينده اؤزونه داياق تاپان قافقاز داغليلاری شئيخ شاميلين باشچيلیغی آلتيندا روسييا قارشی آمانسيز، دؤنمز و رشادتلی موباريزه آپاران دونيادا تک بير قووه ایدی. عوئمانلی دؤولتی و بریتانيا شئيخ شاميلين حرکاتينا يالئيز و يالئيز گيزلی رغبت بسله بير، بير قيسم تورک و اينگيليس قادينلارينين توخودوغو يون پالتارلار شاميلين موريدلرينه چاتديريليردی. بير ده ۱۸۴۸ جی ايلده فرانسادا يئنی بورژوا اينقيلابی باش وئرميش، فرانسا روسييانين تأثيريندن اوزاقلاشماغا باشلاميشدی.

قودوزلاشميش روسيا بونلارا باخمياقراق، عوئمانلی دؤولتيني دارماداغين ائتمه يه بوتون گوجو ايله حاضيرلاشيردی. بریتانياني بو موحاربه لرده بيطرف ائتمک اوچون روسيا ديپلوماتيک تدبيرلر گؤرموش، قارا دنيز، بوسفور و داردانل بوغازلاريندا ماراغي اولدوغونو بریتانيايا بيلديرميشدی. بریتانيا ايسه جاوايندا بيلديرميشدی کی، اونون بو دئيلين يئرلرده ماراغي يوخدور. بونا قارشيليق روسيا دا بيلديرميشدی کی، اونون دا عوئمانليا تابع ميصير و کریت آداسيندا ماراغي يوخدور. بریتانيا بونا سوسموشدور. بوندا روسيا بئله بير نتيجه چيخارميشدی کی، او، ميصير و کریتی بریتانيايا گودشته گئتمکله، "باغيشلاماقلا" عوئمانليني تکلميش، قارا دنيز، بوغازلار، قافقاز و بالکانلاردا عوئمانلی ايمپراتورلغو ايله موحاربه آپارماق سربستليبي قازانميشدير...

1853 جو ايلين اييونون سونوندا روسيا عوئمانلی دؤولتینه تابع اولان مولدووا و والاخياني ايشغال انديب دونيانين قوزئيينده کی تورپاقلاری أينه کئچيردی. تورکيه روسييا قارشی ائله بير تأثيرانديجي تدبير گؤره بيلمه دی. روسييانين بو حرکيتندن تشويش کئچيرن و ناراضی اولان أوستريا دا سسينی چيخارمادی. بریتانيا دا بو مسئله پارلامته چيخاريلدی، آنجاق روسييا قارشی هر هانسی بير تدبير قارار آلينمادی. بوندا ايستيفاده ائدن روسيا اوردولاريني اوچ ياندان: باتيدان، قارا دنيزدن و قافقازدان عوئمانلی ايمپراتورلغونا قارشی هوجوما حاضيرلادی. دورومون دؤزولمز اولدوغونو گؤرن عوئمانلی دؤولتی همين ايلين اوکتابر آبی نين ۴ ده روسييا موحاربه اعلان ائتدی. روسيا يوزاييلردير أوروباينين موداکيره ائتديبي، ساکيتليک اولان آنداجا گونده لييه بيرينجي مسئله کيمي چيخاردیغی "شرق مسئلهسی" نی تام اؤز خيئرینه حل ائتمه يين و "خسته آدم" ين تک واريثی اولماغين واختی چاتديغيني دوشونرک بو آرزوسونو حياتا کئچيرمه يه گيريشدی.

روسيانين دونيانی سايمازليغی و قودوزلغو أوراسييانين چوخ حيصه سيني هيچانا گتيرميشدی. دئمک اولار کی، هامی گؤزلرينی لوندونا دیکميشدی. لوندون ايسه صبرلی داورانيردی. اينگيلتره پارلامتي مسئلهنی بير نئچه دفعه موداکيره يه

چيخارميش، آنجاق هنج بير قرارا گله بيلمه ميشدى. پارلامنت نوماينده لر يني چوخو روسيا تبليغاتينين تاثيرى آلتينا دوشوموشدو و بير چوخو اونو آچيقجا مودافيعه ائديردي. ايلك هيچان قالديران و هميشه ده توركيه نى مودافيعه به چاغيران ينگانه بير نوماينده نى هنج كيم دينله مك ايسته ميردى؛ اونون اصلى ايسوئچلى ايدى. حتنى اونا "او دا داغليق اولكه دندير، توركلرده داغليق يترده ياشاير. طبيعتلى بير اولدوغو اوچون اونلارى مودافيعه به چاغيرير" دئيه ايسته نيز ائديرديلر. بونا باخما يارق، زامان- زامان هيچان باشقا نوماينده لره ده كئچير، هامى روسيادان تشويشه دوشمه به باشلايردى. بئله كى، 53. جو ايلين نوياير- دكابري آيلاريندا روسيا قارا دنيزده عوئمانلى دؤولتى نين دوناماسيني محو ائتميش، قافقازدان كئچرك توركيه نين ايچرى لر ينه ايرلى كميش، قارصدا عوئمانلى اوردوسو مغلوبه به اوغراميش، بوغازلارين و ايستانبولون ايشغالى تهلوكه سى يارانميشدى.

1854. جو ايلين يانور- فئورال آيلاريندا بوتون آروپانى بير روس قورخوسو بوروموش، برىتانيادان باشقا بوتون دؤولتلر سارسيلميشدى. آنجاق لوندون دا چاخناشيردى. هاميدان ساكيت يالنيز اينگيلتره نين اوزامانكى باش ناظيرى، بويوك ديپلومات پالمستون ايدى. او، بوتون هيچان، تشويش، قورخو و چيغير- باغبرلارا حثيرت آميز بير سويوك- قانليلقلا باخيردى. سانكى دونيادا هنج بير ائله اهميتلى حاديه باش وئرمه ميشدى. بير سيرا دؤولت [آداملارى اوندان] شوبه لنمه به باشلاميشديلار. اونو برىتانيانين مؤوقئعلرينى روسييا ساتماقدا تقصيرلنديرنلر و بونو آچيق سؤيله ينلر ده وار ايدى.

تمكين و سويوك قانليليغى ايله سويوك قانلى اينگيليسلرى بئله غضبلنديرن پالمستون 1854. جو ايلين مارت آيندا فرانسانى دا يانينا آلاق عوئمانلى ايمپراتورلوغو ايله بير جبهه ده روسييا قارشى محاربه به اعلان ائتدى. دونيا سيياستى صحنه سينده هر نه آلت- اوست اولدو. روسيا تكلندى. آوستوريا و پروسيا دا روسييا هده لر گليب دونيادان چكيلمه سيني طلب ائتديلر و ايستكلرينه ناييل اولدولار.

بويوك ديپلومات قوجا پالمستون نئتى آيدين اولدو. بئله كى، روسياني محاربه نين درينليينه بوراخميش، اونا گئرى قاچيب تئز صولح باغلاماغا يول قويماميشدى. اگر روسيا گئرى قاچارديسا او زامان "ضعيف" توركيه نين اونو مغلوب ائتديى آنلاشيلار و روسيا اوز نوفوذونو تام ايتيرميش، اوچونجو درجه لى دؤولت سويه سينه دوشموش اولاردى. 1854-55. جى ايللرده روسيا محاربه به ميدانلاريندا و قارا دنيزده دارماداغين ائيدلىدى. غلبه لردن روحلانان عوئمانلى اوردولارى كريما چيخاراق موسكوا اوزرينه هوجوما حاضيرلاشيردى. برىتانيا بونا اعتراضى بيلديردى و هوجومو دا يانديردى.

1856. جى ايلين مارتيندا پاريسده صولح موقاويله سى باغلاندى. توركيه قاليب، روسيا مغلوب اولدو. آنجاق ان چوخ قازانان برىتانيا اولدو:

1. برىتانيا ياواش- ياواش ديرچلمكده اولان توركيه نى روسييا آزديرميشدى.
2. روسياني دا توركيه به، برىتانيا و فرانساي بيرگه آزميشديلر.
3. دونيا ميدان اوخويان روسيا ايمپرياسيني "خسته" عوئمانلى دؤولتى مغلوب ائتميشدى (بو، او دئمكدى كى، دونيا خريستيانلارينين حيمايه چيسى روسيا اولاي بيلمز، بو ميسون برىتانيايا مخصوصدور).
4. ان اساسلاردان بيرى: روسيا آروپا ژاندارمى رولونو و آروپادا بوتون نوفوذونو ايتيردى.
5. برىتانيا دونيا بيلديردى كى، اونسوز دونيادا هر هانسى بير اونملى مسئله حل ائديله بيلمز و حل ائديلمه مه ليدير.

سوروشولا بیلر کی، موضوع آذربایجانین قوزئینده "تورک دیلی"نین "آذربایجان دیلی"نه نئجه چئوریللمهسی، یا دا چئویردیلمهسینی آیدینلاشدیرماغا حصر ائدیلمهسی کی، بو تاریخ تصویری نه یه گرکلیدیر؟

حؤرمتلی اوخوجو، حؤرمتلی دیلچی عالیملریمیز، آذربایجانین دیلی تورک دیلیدیر، اونون "آذربایجان دیلی" آدلاندیریللمهسی علمین نتیجهسیندن دئییل، سیاستین نتیجهسیندن دوغوشدور. بو سیاستی ایسه روسیا ایمپریاسی یوروتوموش، مقصدی ایسه "آیر-بویور!" (پارچالا، آغالیق ائت!) سیاستینی حیاتا کئچیرمک اولموشدور. اودور کی، مسئلهنین اصل ماهیتینی آنلاماق و دوزگون علمی قیمت وئرتمک اوچون روسیانی و بریتانیانی XIX یوزایلده کی سیاستینی، آیرجا اولاراق دا یاخین و اورتا شرق سیاستینی آراشدیریب اونو قیمتلندیرمک قاجیلمازدير. ایندی بحث ائندییمیز همین تاریخی حادیهلرین و دؤورون فونوندا روسیانی آذربایجانا و تورک دیلینه یؤنهلیک سیاستینی ایزله-یک. بئله چیخماسین کی، بیز روسیانی بالاجا و بؤیوک سیاستینده آذربایجانین مؤوقعینی بؤیودوروک. اصلا یوخ!

سونرالار روسیادا بوش یئر آذربایجان "شرقین قاپیسی" آدلاندیرمامیشلار. بئله بیر ایفاده واردیر: "سییاست تئز-گئج دیش بیلر، آنجاق جوغرافیا دیشمیر". بوتون تاریخ بویو دربند، باکی، گنجه، تیفلیس، ایروان، تبریز، قزوین، اردبیل و همدانین حربی - استراتژی مؤوقعینی، گونئیدن قوزئی، قوزئیدن گونئی چيخیشین، گندیش-گلیشین بونلارسیز مومکون اولمادیغینی قدیم یونان و رومالیلاردان توتوموش بیزانس و عرب خیلافتی ده داخیل اولماقلا روس و روس - سووتت ایمپریاسینا دک هامی چوخ اعلا بیلیردی.

XVII یوزایلین سونلاری - XVIII یوزایلین ایلک ایلرینده آذربایجان صفوی ایمپراتورلوغو داخیلماغا باشلامیش، حتّی اؤزون مدّت صفویلرین تأثیری آلتیندا اولان افغانلار هوجوم ائدرک ایمپریانی اوزامانکی مرکزی ایصفاهانی موحاصیره آلمیش، شاه II تهماسب (۱۷۲۲-۳۲) آذربایجانا چکلمیشدی.

صفوی ایمپریاسی تام سوقوتا اوغراییردی. بیر نئجه ایل داوام ائدن بو تنزولو روسیا دیقّتله ایزله بیردی. ۱۷۱۱ جی ایلده پروت چایی ساحیلینده عوثماني طرفیندن حقارتلی مغلوبیته اوغرامیش I پیوتر (دلی پترو) بونون عوضینی آذربایجاندا چیخماغا و طنطنه لی قله چالماغا امید بسله بیردی. او، ۲۰-۱۷۰۴ جی ایلرده روس ایمپریاسینا قارشى تورک خالقلا رینین تاتاریستاندا، باشقیردیستاندا، هشرخاندا و بوتون وولقا بویوندا باش وئرن عوصیانلارینی آمانسیزلیقلا بوغوموش و قوزئی قافقازا اوردو توپلامیشدی. ۱۷۲۲ جی ایلده او، دربند قوشون چیخاریب اورانی ایشغال ائندی.

هوجومدان قاباق او، یئرلی خالقلا را موراجیعت مانیفستی یازمیشدی. همین مانیفستین آذربایجاندا گنیش یاییلماسی اوچون اونو تورک دیلینه ترجمه ائدیلمیش و مطبوعاتدا چاپ ائدییره رک یایدیرمیشدی. او، اؤزونون دندیی کی، روسیانی "ایتی، زهرلی نشتری"نی قافقازین و یاخین شرقین "شاه داماری اولان" آذربایجانا یئرتمکله "اونلاری ایفلیج ائده یینی" دوشونور، ایفلیج ائدیلمیش ایراندان گله جکده روس ایمپریاسینین تورکلره قارشى یارارلی ایستیفاده سینی حاضرلاماق ایسته بیردی.

آذربایجانین بیر سیرا قوزئی بؤلگه سینی، او سیرادان اساس استراتژی مرکز لردن اولان دربند و باکینی ایشغال ائدن پیوتر آذربایجانین ایچری لرینه دوغرو ایرلی له یه بیللمه دی. او، آذربایجان خالقینی بو رشادتی موقاویمتینی هئچ عاغلینا دا گتیرمه میشدی. بئله کی، صفویلر اؤزونو تام ایتیرمیش، اؤلکه ایداره سیز قالمیش، خالقین - آذربایجان تورکلرینین موقاویمتینی تشکیل ائده جک ائله بیر حاکیمیت اورقانی قالمامیشدی. آذربایجان خالقى اؤز آزادلیغینی قوروماق اوچون روس ایشغالچیلاری ایله اولوم - دیریم موحاریبه سی آپاییردی.

آذربایجان خالقینین ۲۳-۱۷۲۲. جو ایللرده روس ایمپریاسینا قارشى آپاردیغى آزادلیق موچاریبهسى تورک میلتى نین آن شانلى و شرفلى تاریخ صحیفه لریندندير. خالقیمیزین بو عظمتلى دیرنیشى کالموک، نوغای، قوموق، لزگی و چچنلری ده پیوترا قارشى قالدیرماغا باشلادی. پیوتر سناتی ساکیت لشدیرمک و اونون قارشیسیندا اؤزونه برات قازانماق اوچون بیر مکتوب یازیب گؤندردی. مکتوبدا بیلدیریلیردی کی، آتلازا اوت و یولاف چاتیشمیر، هاوا آل وئریشلى دئییل، عسگرلر آراسیندا خسته لیک یاییلیب، داها نهلر، نهلر.

بوندان بیر آز کئچمه میش پیوتر موحاصیره یه دوشه جه ییندن قورخاراق گئجه خلوتجه بیر گمییه مینیب دربنددن هشرخانا قاجدی و اؤزونو پئتربورقا چاتدیردی.

روسیانین آذربایجاندا قالان ایشغال اوردولارینا قارشى موچاریبه نى سوردورن آذربایجان تورکلرینین گوجلو بیر باشچیا احتیاجی واردی. آذربایجان تورکلری همیشه آغیر و دؤزولمز بیر دوروما دوشدو کده اؤز ایچریسیندن بؤیوک شخصیتلر یئتیشدیرمیشدیر. بیر آوروپا سیاحی دئمیشدیر کی، باشقا اؤلکه لرده تک- تک تاپیلان ایستعدادلار آذربایجاندا چوخدور. همین دؤورده خالقین ایستک و احتیاجلارینا جاواب وئرن شخص نادیر قولو اولدو.

بؤیوک کوماندان ایستعدادی اولان نادیر قولو ایکی تهماسیین یانینا گلرک اؤز خیدمتینی اونا تکلیف ائتدی و شاهین امرلرینین ایجراچیسى اولماسی حاقیندا اوندان ایمضالی فرمان آلدی، اؤزونه "تھماسیب قولو خان" لقبینی گؤتوردو. چوخ چکمه دی کی، نادیر بوتون خاریجی ایشغالچیلاری آذربایجان، فارس، عیراق و خوراساندان چیخاردی. ۱۷۳۶. جی ایلده موغاندا قورولتای چاغیردی، قورولتای نادیری شاه سئچدی.

نادیر روسلاری تکجه آذربایجاندا دئییل، دربنددن قوزئیه بیر چوخ ایالتلردن قوودو، هشرخانا یوروشه باشلادی، آنجاق داغلی خالقلارینین اونا قارشى موقاویمتینی گؤره رک بو فیکریندن داشیندی. او، صفوی ایمپریاسینی "افشار ایمپریاسی" آدی آلتیندا برپا ائتدی، علاوه اولاراق هیندیستانی دا توتدو. هیندیستاندا بؤیوک موغوللاری مغلوب ائدیپ سونرادا اورانی تام حاکیمیت آلتیندا ساخلايا بیلمه مه سی اونون آن بؤیوک سهوی ایدی. بئله کی، گوجلو بیر تورک دؤولتی اولان بؤیوک موغوللار بو مغلوبیتدن سونرا اؤزلرینه گلر بیلمه ییب، گلر جکده آوروپا ایشغاللارینا قارشى هیندیستانی قورویا بیلمه دیلر. بونولا دا اؤزلی ده تاریخین صحنه سیندن چیخدیلار.

بیر سیرا تاریخچیلر صفویلر دؤولتینی شاه ایسماعیلدان شاه عباسدک آذربایجان دؤولتی، اوندان سونرا ایسه ایران دؤولتی کیمی قیمتلندیریلر. بو باخیش باشدان-آیاغا یانلیشدیر. ایلخانلی، جلایرلی، چوبانلی، قارا قویونلو، آغ قویونلو، صفوی، قاجار دؤولتلری ده سلجوق ایمپریاسی تپینده اورتا چاغین اصل تورک دؤولتلری ایدی. بورادا هئچ بیر دارتیشمایا یئر یوخدور. بو دؤولتلرین هامیسیندا تورک، عرب و فارس دیلیندن یان- یانا ایستیفاده اولونوب، هامیسیندا سارای، اوردو و بعضی مؤسسسه لرین دیلی یالئیز تورک دیلی اولوبدور.

تئز- تئز تاریخی حاشییه لره چیخدیغیمی اوخوجولار و عالیملر باغیشلا سینلار. آنجاق بیر حاشییه ده یازماغا مجبورام. بو دا بیر ناپولئون بونا پارتین میصره حربی یوروشو حاقیندادیر.

ناپولئون ۱۷۹۸. جی ایل اییول آییندا ایسکندریه یه اوردو چیخاران آنجا یئرلی اهالییه موراجیعت- مانیفست گؤندردی، اونو عرب و تورک دیلرینده یایدیردی. اورادا اؤزونو میصر- عرب خالقینین مودافیه چیسى کیمی قلمه وئردیرمیشدی؛ یالئیز میصیره حاکیمیتده اولان، عوتمانلیدان آسیلی میصیرلیرین، عوتمانلی نین و فرانساین دوشمنلری اولان مملوکلری

سوسدورماغا گلدیینی بیلدیریدی. او، مملوکلرین حاکیمیتیندن ناراضی یثرلی عربلری اؤز طرفینه چکیب تورک-مملوک حاکیم ائلیتاسینی دارماداغین ائتدی.

همن سیاستله سوریايا هوجوم ائتدی. آنجاق بورادا اگه قالاسی نین اطرافیندا مغلوب اولاراق میصره چکیلیدی. ناپولئونون مغلوبیتی فرانسادا تشویش یاراتدی و دیرئکتوریادا چاخناشما باشلادی. او دا دلی پترو کیمی بو مغلوبیتده اؤزونه برائت قازاندىرماق اوچون دیرئکتوریایا بیر مکتوب گؤندردی. مکتوبدا دئییلیردی کی، هاوا حددن آرتیق ایستیدیر (مغلوبیت ۱۷۹۹. جو ایلین آوقوست آییندا اولموشدو)، عسگرلر آراسیندا جوذام خسته لیبی گنیش یایلمیشدیر، آتار و عسگرلر قیریلیر، یثنی قووه گلمه دئییندن هوجومو داوام ائتدیرمک مومکون دئییل و داها نهلر، نهلر.

هر طرفلی مغلوب ائیلدییینی گؤرن ناپولئون دا پیوتر کیمی یالیز بیر-ایکی یاخین آدمینا اؤز مقصدینی بیلدیریب گیزلیجه ایسکندریه دن قاچدی. او، پیوتردان فرقلی اولاراق، قیافه سینی ده دیشدیریب ساده بیر سرنشین کیمی باشقا اؤلکه نین سرنشین گمیسینده آروپایا کنچدی و اؤزونو بیرتهر پاریسه چاتدیردی.

"فرانسیلار اؤز اؤلادلارینا" آدام اول" یثرینه "تورک اول" دئییردیلر "فیکرینی سؤیله یین ناپولئون بوناپارت میصیره "بیر تورک-مملوک عسگری اون فرانسیز عسگرینه آسانلیقلا غالب گلیر" سؤزلرینی سؤیله مه لی اولموشدو.

بلی، بیر نئچه یوزایل ایدی کی، آروپانی بیر فنومن دوشوندورور، راحتسیز ائدیر و سیخیردی - تورک فنومنی! روسیانی آن بؤیوک سرکرده و ایمپراتورو I پیوتر، فرانسین آن بؤیوک سرکرده و ایمپراتورو بیر ناپولئون، اونلارین ژنرال و عسگرلری بو فنومنی اؤز گؤزلری ایله گؤرموش، آجیسینی چکمیشدیلر.

نه اوچون بیز بونلاری موقایسه ائدیریک؟ چونکی، بیرنجیسی، هر ایکی ایشغالچی هوجومون هدفی عئیندیر - تورک میلتی! بئله کی، پیوتر یثرلی غیری-تورکلری و خریستیان گورجو و ائرمینلری تورکلره قارشى قالدیرمیشدیر سا دا، ناپولئون تورک-مملوک اهالیسینی میصیره حاکیمیتدن دئویرمیش، اونلارا دیوان توتاندان سونرا عربلری تورکلره قارشى قویموشدو. ایکینجیسی، هر ایکی هوجومون کؤکونده تورک دوشمنچیلیبی اساس موتیو ایدی. اوچونجوسو، هر ایکی جاهانگیرین ایشغالچیلیق یوروشونو تورک دؤولت لریندن داها چوخ تورک خالقینین دؤیوشکن لیبی و ایراده سی پوچا چیخارمیش و اونلاری تام مغلوبیتده اوغراتمیشدیر. بونلار خاریجی ایشغالچیلار قارشى داها چوخ تورک خالقینین آزادلیق وطنداش موحاریبه سینی خاطرلادیردی. دؤردونجوسو، بو هر ایکی موحاریبه آروپا ایمپریالیارینا بؤیوک درس اولدو؛ اونلار گؤتور-قوی ائدیپ XIX یوزایله کی خاریجی ایشغال سیاستلری اوچون بؤیوک تجروبه قازاندیلار. آروپانین بوتون ایشغالچیلاری آنلادیلار کی، تورکلری مغلوب ائتمه یینجه آسیا ییه لئمک، اونو موستملکه لره بؤلوب تالاماق مومکون اولما باجاق.

XIX یوزایلین بیرینجی یاریسیندا آذربایجاندا ایشغالچیلیق موحاریبه سی آپاران روسیا بو دفعه ایمپریالیست سیاستینده تام حاضرلیق لی ایدی. بو موحاریبه لرین گئدیشینده، آرالاریندا و سونرالاریندا موختلیف واختلاردا آذربایجاندا اولان روس اکسپرت، جاسوس، دیپلومات و باشقا نوماینده لری پئتربورقا یازیب بیلدیریدیلر کی، بورانین (آذربایجانین) اساس اهالیسی تورکلردیر. بورانی ایشغال ائدرکن ائرمینلر بیزه چوخ یاردیم ائدیبلر. اونلار بورادا بیزیم ان یاخین کؤمکچیمیز اولما بیلرلر. تورکیه ایله صولحو آلتی آی گئچیکدیرین - بیز اورادان گئری چکیلنه دک ائرمینلری روسیا حیمایه سینه کئچمیش آراضیلره کؤچوروب اورالاردا مسکونلاشدیرا بیلک.

مرکزى گىلن جاوابدا ايسه يازيليردى كى، بيز ائرميلردن يانا موخاربه نى داوام ائنديره بيلمريك، اوچ آيا كيمي تدبيرلرينى گوروب يئكونلاشديرين. بئله ليكله، قاجارلار و عوئمانلى دؤولتلىرىنىن اراضيسينده ياشايان، روسييا موخاربه ده كؤمك گؤسترن و يا روسييانين قيزيشديرماسى ايله عوصيان، قيام قالديران ائرميلرى روسلار كؤچورهرك آذربايجاندا، خصوصاً ده شاماخى، باكى، دربند، گنجه، قاراباغ، ايروان، ناخچيوان و زنگزوردا، بير ده گورجوستاندا مسكونلاشديرديلار.

اؤن قافقازين ايداره چى ليينده ائرميلر روسييانين بيرينجى كؤمكچيلرى اولموشدولار. لئين بير يئره قئيد ائتميشدير كى، ائرميلر تاريخ بويو آوروپا دؤولتلىرى نين ياخين و اورتا شرقده جاسوسو و ياخين كؤمكچيسى رولونو اويناميشدير. بير زامانلار عوئمانلى ايمپراتورلوقوندا "مبلىتى - صاديقه" (صاديق مبلت) آدلانديريلان ائرميلر هله XVIII يوزايلين باشلانغيجيندا موسكوىيا - I پيوترا يازيب بيلديريديلر: بيز (ائرميلر) قورخوموزدان گوندوزلر موسلمان، آنجاق گنجه لر خريستيان اولوروق. سن گل، بيزى بو موسلمانلارين آليندن قورتار. سن بيزى قورتارسان عوضينده عيسى مسيح سنه كؤمك ائدر.

روسييانين ۲۹-۱۸۲۶. جو ايللرده ياخين دوغودا ايشغاللارنى زامانى اونا هر جور يارديم و خيدمت گؤسترن ائرميلرى روسييا هر هانسى بير واحيد اراضيده مسكونلاشديريب اونلار اوچون آيريجا اينضباطى ايداره ياراتماغا باشلادى. بونون اوچون مركز ايروان سئچيلدى. توركمنجاي موقاويلهسى باغلانان كيمي ايروان خانليغى لغو ائيدى، ايروان قرافليغى ياراديلدى. بو ايشغاللار باشچىلىق ائدن ايوان پاسكويچ چار طرفيندن اورايا قراف تعين ائيدى. اونا فخرله "قراف ائريوانسكى" دئيردiler. اوندان ۱۷-۱۶ ايل سونرا ايروان قوبرنياسى ياراديلدى. قوبرنيا بيرباشا چارين ايداره سينده ساييليردى. بو او دئمك ايدى كى، ايروانا قارشى هر هانسى بير حركت و يا موداخيله روس چارينا قارشى حركت كيمي قيمت لنديريله جكدى. بونولا دا بوتون قوبرنيادا (اونون تركيبينه داخيل ائديلميش ناخچيوان و اوردوباددا دا) ياشايان ائرميلر چارين "عزير تبعلرى" ساييلير، غيرى - رسمى ايمتيازلازا صاحب اولور، اونلار هامليلى چار اوزو ائيدردى. چارلارين تيتوللارى سيرا سيندا بير تيتولدا يازيليردى: "... قوبرناتور ائريوانسكى" (ايروان قوبرناتور).

روسييا ايمپرياسى ايروان خانليغى نين اراضيسيندن زامان - زامان توركلرى چيخاردراق ائرميلرى يئرلشدردى. تورك خانليغىنى يوخ ائديب يئرلنده روس - ائرمنى قوبرنياسىنى ياراتدى، بونولا دا گله جك ائرميستانين و اينديكى ائرمنى دؤولتى نين اساسىنى XIX يوزايلين اورتالاريندا قويموش اولدو.

حؤرمتملى اوخوجو، بئله بير سياستين يئنى بير تظاهورونو، ياشادىغيمز گونلرده گؤردوك و گؤروروك، بئله كى، بير نئچه ايل اؤنجه قاراباغين داغلىق حيصه سينده، مركز خانكندى اولماقلا، "پرنزيدنت اوصول - ايدارهسى" ياراديلدى و اورا بيرباشا پرنزيدنت قورباچوون ايدارهسى آلتينا وئريلدى. بلى، آذربايجانين باشقا بير بؤلگه سينده روس ايمپرييا سياستى نين تكررارى! سونو دا گؤز قاباغيندا! عئينى!

روسييا آذربايجان توركلرينى قيرير، دوغما يوردونان قوور، يئرلنده ائرمنى دؤولتى (و يا دؤولتلىرى) يارادير. آذربايجان توركلرى ايسه ۲۰۰ ايلدير كى، دونيادا تكلنميش دورومدا. بو تكلنمى نين داها هانسى يۇنلرى اولموشدور؟

دئديمىز كيمي، اوزون مودت (يوز ايلدن چوخ) آذربايجانى ايشغالا حاضيرلاشان روس ايمپرياسى اؤلكه ميزين قوزيئنى ايشغال ائندنن آز كئچمه ميش اونو تام تجريد ائتمك اوچون تدبيرلره گيريشدى. اونون اكسپرتلريندن

(جاسوسلاریندان) بیری مرکزە یازیردی کی، تکجه اثرمنیلرین کۆمه یی ایله بو تورکلری ایطاعتده ساخلايیب ایداره انده بیلمه یه جه ییک، چونکی هر ایکیمیز خریستیان اولدوغوموز حالدا، تورکلر موسلماندير. آنجاق بونلارین ایچریسینده باشقا آزسایلی ائتنیک قروپلار و کیچیک خالقلار (نارودنوستی) یاشاییر کی، اونلار هیند-آروپا عیرقیندن دیرلر و بو ساریدان بیزه (روسلار - ا.ا.) قوهوم خالقلارداندیرلار. اونلارین دا آراسیندا تالیشلار چوخلوق تشکیل اندیر. آنجاق بونلار مدنیت و اینکیشاف سویه سینه گۆره تورکلردن چوخ آشاغیدیرلار، اونلاردان گۆری قالیرلار. بیز بونلاری اؤز طرفیمیزه چکیب، ساوادلانمالارینا و مدنیت لرینین یوکسلدیلمه سینه هر جور یاردم اندیب اؤزوموزه ایداره چیلیکده آن یارارلی کۆمکچی طبقه یاراتمالییق.

بلی، تورکمنچای موقاويله سیندن سونرا آذربایجانین قوزئیینده تورکلر اوچقات ایداره چیلیک آلتینا آلبندی:

1 . حاکیم ایمپریالیست روس و روسچو قوهلر.

2. جاسوس، تخریباتچی، تورکه دوشمن اثرمنی قوهلری.

3 . بالان- دوغرو، هیند- آروپا عیرقینه (سونرادان "عاری عیرق" آدلاندیریلدی) داخیل اندیلیمیش غیری- تورک قوهلر.

بوتون بونلار آذربایجان تورکونو ایطاعتده ساخلاماق اوچون یارادیلیمیش ایداره اوصولونون ایچدن بیر- بیرینه چولغاشدیریلیمیش و بیر- بیرینی تاماملایان بۆلمه لری ایدی. آنجاق بونونلا ایش بیتیمیش اولسایدی اونا بیزیم اوچون هئچ اولمازسا، درد یاری ایدی.

روسیانین بیزه قارشى ایمپریا سییاستینین اساس خطی نین بیری تورک دیلینی پارچالاماغا یۇنلدیلمیشدی. بو جور سییاست خطی هر هانسی بیر ایمپریادا اولمامیشدی. روسیا آکادئمیاسی بو مسئله ایله آیریجا مشغول اولور، تکلیفلرینی حاکیمیتته تقدیم اندیردی. ایشغال آلتینا آلینمیش اۆلکه لری مأمور- عالیم، جاسوس- عالیم شبکه سی بوروموشدو. XIX یوزایلین باشلانغیچیندا روسیا سیاسی- علمی ادبیاتیندا تورک سؤزو آرتیق آیری- آیری آنلام داشیان ایکی شکیلده یازیلیدی :

тюрк [t(y)urk], جمعده: *тюрки [t(y)urki]*

турок (turok), جمعده: *турки (turki)*.

بیرینجی آنلامدا داها چوخ آذربایجان و قافقاز تورکلری نظرده توتولور، ایکینجی آنلامدا ایسه عوثمانلی تورکلری. آنجاق بو ایکی آنلام تئز- تئز قاتیشدیریلیر، بیر مؤلیف بیرینجی آنلامی بوتون تورک دیلرینه عایید ائندیی حالدا، باشقا بیر مؤلیف یالینز روسیانین تابع لیینده اولانلاری تورک آدلاندیریر، باشقا بیرسی روسیادا یاشایان تورکلری بعضاً تاتار، بعضاً تورکمن، بعضاً مونقول دئییه یازیردیلار. روس ایمپریاسینین یوکسک دؤولت ایداره سینده ایشلین و روسیانین یاخین شرق سییاستینده فعال چالیشان ایمپریانین پولکونیک، گئنیش بیلک صاحیبی عباس قولو آغا باکیخانووون "گولوستانی- ارم" اثرینه سؤیکنمکله بو ایکی سؤزون اوزمانکی معنا چالارلارینی آیدین گۆره بیلرک:

"...Жители Балкара и окрестных с ним Чегема, Баксана, Бизенги и других говорят на языке тюрки кумукского наречия, что сходство этих народов"

(ص ۱۵-۱۴) " بالکارین و اونونلا قونشو چتقم، باکسان، بیزئنگی و باشقا (یئرلرین) اهالیسی تورک دیلی نین قوموق لهجه سینده دانیشیرلار کی، بو دا خالقلا رین عینی لیبینی گؤستریر".

ایکینجی میثالین (ایقتیباسین) بؤیوکلو یونه گۆره اوخوجو بیزی باغیشلا سین، آنجاق بونا مجبوروق!

"...Четыре деревни табасаранские - Магарты, Маграга, Хучни и Чирах, все магалы Улуч и Терекеме, по обоим сторонам Дербента, равно как сам город, магалы Тип, Мюскюр, Шабран, город Кудиял (Куба) и остальные магалы Ширванские с Сальяном, шесть деревень бакинских терекеме и весь уезд Шекинский говорят на языке тюрки, что свидетельствует об их происхождении от тюрков, монголов и татар.

На этом тюркском наречии говорят поныне в Армении, части Грузии, Азербайджане и во многих персидских (?) областях. Это наречие среднее между наречиями турецким и джагатайским, кумыкским и ногайским, и наречие это до сих пор не имеет грамматики" (ص ۲۵)

"دؤرد تاباساران کندی: ماغارتی، ماغراقا، خوچنی، چیراق، شهرین اؤزو ده داخیل اولماقلا دربندین هر ایکی یانی بویونجا بوتون اولوچ و ترکمه ماحاللاری، تیپ، موسکور، شابران ماحاللاری، قودیال (قوبا) شهری، سالیانلا بیرگه شیروانین قالان ماحاللاری، باکی ترکمه لرینین ۶ کندی و بوتون شکی قزاسی تورکی دیلده دانیشیرلار کی، بو دا اونلارین تورکلردن (tyurok)، مونقوللاردان و تاتارلاردان توره مه لری حاقد ا شهادت وئریر. اثرمنیستاندا، گورجوستانین بؤلگه- لرینده، آذربایجاندا و بیر چوخ فارس ویلایتلرینده هله ده بو تورک لهجه سینده دانیشیرلار. بو لهجه تورک (turetskiy)، جاغاتای، قوموق و نوغای لهجه لری آراسیندا اونلاردان آن اورتاجیلدیر و بو لهجه نین ایندییه دک قراماتیکاسی یوخدور."

اوپونجو میثال باکیخانووون اؤز اثرلرینین دیلی حاقیندا دیر؛ او، بنله یازیر:

1. Рийаз ал-Кудс, на тюркском языке, в XIV главах

9. Мелкие стихотворения на арабском, персидском, турецком и татарском языках (ص ۲۰۶-۲۰۷)

1. ریاض القدس، تورک دیلینده، ۱۴ فصیلده...

9. عرب، فارس، تورک و تاتار دیلرینده کیچیک شعرلر.

بیرینجی میثالدان آیدین اولور کی، هله او زامانلار "تورک (tyurok)" دیلی روس دیلی ادبیاتدا بؤلونمز بیر آنلام داشیبیردی.

سونرالار روس دیلی ادبیاتدا بو سؤزو چوخ- چوخ چؤزه لیبیب اونو "تورک دیللی" (tyurkskiye yaziki)، سونرا "تورک دیللی قروپو"، یا دا "تورک دیللی عاییله سی" آدلاندیردیلار. بیر چوخ حاللاردا "تورک و تاتار دیللی" ده ایشله دیلیردی.

ایکینجی میثالدا بیر یئرده "تورکی دیلینده"، باشقا بیر یئرده "تورک (tyurok) لهجه سینده" شکیلینده گؤسترلیمیشدیر. "تورکی دیلده" دانیشان یئرلی اهلینین (آذربایجان و قافقاز تورکلرینین) منشاچه تورکلر ("تورکی" یوخ، "tyurok")، مونقوللار و تاتارلاردان تۇره دییی ده آیریجا وورغولانییر. بیرینجی میثالدا قوموق لهجه سی تورک دیلینین بیر لهجه سی کیمی گؤسترلیدی، حالدا، ایکینجی میثالدا "تورک لهجه سی" باشقا لهجه لر، او جومله دن قوموق لهجه سی اوچون بیر مرکز لشدیریجی، لهجه لر آراسیندا بیر باغلا ییجی و بوتون قافقازدا اونسیت واسیطه سی کیمی تقدیم ائدییر.

باکیخانوو قئید ائدییر کی، بو لهجه نین ایندییه دک قراماتیکاسی یوخدور، یعنی یازیلما ییب. آییق اوخوجو علمین سیاست آدینا، سیاست "خاطرینه" نجه دولاشدیریلدیغینی آیدین، آچیق گؤرور. و گؤرور کی، بورادا اساس مقصد آذربایجان تورکلرینین دیلینی تورک دیلیندن نه یین باهاسینا اولورسا- اولسون قوپاریب (!) اونا یئنی بیر آد - قوندارما آد قویماقدیر. اورتا سویه لی فیلولوق دا بیلیر کی، قراماتیکا دیل حاقیندا علمدیر؛ اگر هر هانسی بیر لهجه نین قراماتیکاسینی یازماغا جهد گؤستریلیرسه، دئمه لی، یا او لهجه نین قراماتیکاسی اونون داخیل اولدوغو دیلین قراماتیکاسینی "منیمسه یه- جک"، یا دا بو لهجه دن زورلا، هانسیسا بیر مقصد اوچون دیل دوزلتیمک، اونو دیل کیمی قلمه وئرمک لازیم گله جک.

اوچونجو میثالدا مسئله بیر قدر ده آیدینلاشیر. باکیخانووون اؤزونون ترتیب ائدییب سیاهییدا بیرینجی اثرینی تورک دیلینده (na tyurkskom yazike) یازدیغینی بیلدییر. هامیمیزا بللی دیر کی، بو اثری مؤلف تورک دیلینین آذربایجان لهجه سینده یازیب. او، اثرلرینین سیاهییسینی دوققوزونجو نؤمره سینده کیچیک شعرلرینی هم ده تورک (turetskom) و تاتار دیلرینده یازدیغینی بیلدییر. بللی اولدوغو کیمی، باکیخانوو تاتار دیلینده شعر یازما ییب. او، بورادا دا تاتار دیلی دئدیکه آذربایجان تورکلرینین دیلینی، "turetskom" دئدیکه یالینیز عوئمانلی ایمپراتورلوقوندا یاشایان تورکلرین دیلینی نظرده توتور.

ائله چیخماسین کی، بیز بورادا باکیخانووون نجه دولاشدیغینی گؤستریمکله اونو تنقید ائتمک فیکریمیز وار. یوخ، اصلا یوخ. بیزیم اساس مقصدیمیز روس ایمپریاسینین علمی اؤز ایشغالچیلیق سیاستینه گؤره نجه، هانسی یوللار و هانسی مرحله لرله ساختالاشدیریغینی، علمین (آیریجا اولاراق دا تاریخ، ائتئوقرافیا و فیلولوقیانین) سیاستنه نجه قوربان ائدیلمیشی و وئرلیدیینی گؤستریمکدیر. باکیخانوو ایسه بیلکلی عالیم و ایمپریانین یوکسک روتبه لی مأمورو اولدوغو اوچون اونون یارادیجیلیغی بیزیم آراشدیرمامیزا توتارلی نومونه لردن بیریدیر. اونون بیر آلی سیاستده، بیر آلی علمده ایدی. او، مأمور- عالیم طبقه سینده می دئیک، قروپونامی دئیک داخیل ایدی. یازیق، مین یازیق، بو مأمور- عالیم، یا دا عالیم- مأمورلار همیشه ایکیلیک آراسیندا قالمیش، تئز- تئز یا بیلرکدن، یا دا بیلمه یرکدن چاشمیش، آلدانمیش، آلدادبلمیش و خالقی دا چاشدیرمیش، آلداتمیشلار. یازیق، نه یازیق کی، بو نؤوع عالیم- مأمورلار بوگونوموزده ده آز دئیل. آذربایجان علملر آکادئمییاسینین آکادئمیکلری - ایقرار علیئو، آغاموسا آخوندوو و اونلارین بیر چوخ داوامچیلاری بو زومره دندیرلر.

آراشدیردیغیمیز مسئله نین بیر آز دا درینلیینه باخاق. XIX یوزایلین بیرینجی یاریسیندا روسیانین سیاست عالیم- اکسپرترلی آذربایجان و اونون خالقی حاقیندا مرکز یازیردیلاز کی، بورانین اهلایسی تورکدور و اؤز لرینه ده تورک دئیلرلر. اونلارین منشأیی تورک، تورکمن، تاتار، اوغوز و مونقوللارلا سیخ باغلیدیر. روسیانین تبعه لیینده اولانلاری یا اوغوز، یا دا تاتار آدلانیرماقلا اونلاری تورکلردن آیرماق اولور!!

باشقا بىر حساباتدا ايسه تكليف انديليردى كى، اونلارى اولكەنين آدينا اويغون آذربايجانلى (*azerbaydjantsi*, *aderbaydjantsi*) آدلاندىرماق داها دوغرو (اوخو: ايمپىريا مقصدلرينه داها يارارلى) اولاردى. بلى، خالقين "تورك" آديني "آذربايجانلى" آدى ايله عوض ائتمك فيكرى ائله توركمنچاي موقاويلهسى باغلانان آندان ميدانا چيخميشدى. كريم موخاربيه سيندن سونرا ايمپىريا خالقيميزين و ديلميزين آدى نين ديشديريلمه سينه يۇنه ليك جهدينى داهادا آرتيردى. تكليف اولونان مونقول، توركمين و اوغوز آدلارى روس ديللى ادبياتدا داها گورونموردو. ان چوخ اوچ آد: تورك، تاتار، آذربايجانلى آدلارى ايشله ديليردى. اون دوغوزونجو يوزايلين سونلارى - ييرمينچى يوزايلين باشلاريندا آذربايجانين گنرچك آيدينلارى داها چوخ "تورك خالقى"، "تورك دىلى" يازدىقلارى حالدا، ايمپىريا خيدمتچيلرى "تاتار خالقى"، "تاتار دىلى"، "آذربايجانلى"، "آذربايجان دىلى" يازيردىلار.

روسييا اونون تركييينده ياشايان توركلرى دورد يتره بولموشدو: ۱. قازان تاتارلارى؛ ۲. كريم تاتارلارى؛ ۳. قافقاز تاتارلارى (آذربايجانين قوزئيينده، ائرمينستاندا و گورجوستاندا ياشايان توركلر ده بورايا داخيل ايدى)؛ ۴. سيبير تاتارلارى.

ساده بىر ميثال: گورجوستانين قورى شهرينده قورى سئميناريياسينين يانيندا روس-تورك مكتبى آچيلدى، آدى ايسه "روس-تاتار مكتبى" قويولدو. سونرالار بو مکتب گوركملى آذربايجان آيدىنى فريدون بى كؤچرلى نين زحمتى نتيجه-سينده آذربايجانين قازاخ شهرينه كؤچورولدو و آدى ديشديريلىب "روس-تورك مکتبى" ائيدى.

باشقا بىر ميثال: هله واختيله ستارخان حرکاتينا بىر يازيسيندا توخونان لنين يازيردى كى، قافقاز تاتار ياريم ضياليلىرى روس تبعهسى اولدوقلاريني ياددان چيخاراراق تبريز حرکاتينا ياخيندان كؤمك و اوندا ايشتيراك ائديرلر. 1918 جى ايلده آذربايجان دموكراتيك رئسپوبليكاسى (آذربايجان خالق جومهوريتى) ياراناندا خالقين و اونون ديلينين آدى "اؤزونه قايتاريلدى". "تاتار دىلى"، "آذربايجان دىلى" ايفاده لرى داها ايشله ديلمه دى.

گؤستردىييمىز كيمي، "آذربايجان دىلى"، "آذربايجانلى" ايفاده لرى توركمنچاي موقاويلهسى دؤورونده تكليف ائيدىله-ده بو تكليفى روس ايمپىرياسينين داوامى اولان سووئتلر بيرليينده ايمپىريا سياستى نين ان قودوز داوامچيسى استالين يترينه يئتيردى. اونون امرى ايله ديليمىز "آذربايجان دىلى" آدلانديريلدى. بو حاقددا چوخ يازيلديغينا گؤره، علاوه آراشديرمايا احتياج دويموروق.

يئرى گل ميشكن، گؤستر كى، آذربايجانين گونئيينده تورك ديلينين دورومو بام باشقا اولموشدور. اورادا حاكيميئت اوزون مودت تورك قاجارلارين آينده ايدى و تورك ديلينين آدينين ديشديريلمهسى قاجارلارين سياستى اوچون ائله بىر اهميت كسب ائتميردى. قاجارلاردان سونرا دا پهلو لى و فارس شووينيستلىرى "تورك دىلى" نين وارليغىنى داناميشلار، آنجاق اورادا باشقا سياسته ال آتميشلار. پهلو لى دؤورونده و اوندان سونرا دا بئله بىر قوندارما نظريه اورتايا آتيلميشدى كى، بس سن دئمه، آذربايجاندا، فارس، خوراسان و باشقا ايلتلرده ياشايان تورك دىلى خالقلار اوللر، اوزاق كئچميشده منشأجه ايران دىلى (؟) اولموشلار، يالنىز XI-XII يوزايللرده سلجوق ايمپىرياسى دؤورونده تورك لشر ك (!) اؤز منشألريندن اوزاقلاشميشلار؛ دئمه لى، بو خالق (آذربايجان تورك) بو گون ديلجه تورك دىلى اولسا دا اصلينده ايران منشألى، ياخود هيند-آروپا منشأليدير، يعنى فارسلازلا بىر كؤكندير. بو ايسه توركلرين كؤكونون دانيلماسى، ياخود كؤكوندن قازيلاراق آسيميلياسيا ائيدلمهسى دئمك ايدى.

اؤلۇ اۇندر محمدامین رسولزاده ۱۹۲۵-جی ایلده یازیردی: "روسییا ایداره سینده کی موسلمانلارا "تورک" دئدیرتیمک ایندی قازانلمیش بیر ساواشدیر."!

بو فیکرین بیر داوامی کیمی دئییه بیلریک: بو گون آذربایجان تورکو بوتون دونیادا اؤزونون میلی منشأ، میلی دیل و میلی وارلیغینی درک ائدرک بیلریک، بوتؤولوک، آزادلیق، ایستقلال و دموکراتییا اوغروندا ساواشی قازانماق اوچون حاضرلاشیر.

اوغور اول، ای تورک!

کلکی

۱۲/۰۲/۱۹۹۶

فارس شووینیزمی

بو یازینی یازارکن فارس شووینیزمی نین جیکیندن- بیکینه هر نهیی وارسا آچیقلاماق، یا دا ایشیقلااندیرماغی دوشونمه دیک، چونکی بو، چوخ بؤیوک، مورکب و چتین بیر مسئله دیر. ایندییه دک روس شووینیزمی، آلمان شووینیزمی، ایتالیان شووینیزمی حاقیندا چوخ یازیلیب، چوخ دئییلیب، بو شووینیزملر، دئمک اولار کی، داغیلیب، روس شووینیزمی ایسه سون گونلرینی یاشاییر! بو سادالادیغیمیز میلتر شووینیزمین تکجه باشقا خالقار اوچون دئییل، اوزلری اوچون ده نئجه بؤیوک فاجیعه و فلاکت گتیردییینی گؤرموشلر.

چین شووینیزمی حاقدا دا چوخ یازیلیب، چوخ دئییلیب. نه فایدا کی، چین حاکیم دایره لری هله ده دئییلن لردن هئچ بیر نتیجه چیخارما یارق، چینه کی باشقا خالقار ی ازر، آسیمیلیاسیا ائدیر، ائندیی وحشیلک لرله اوز خالقینی دا آجینا جاقلی، چیخیلماز دوروما سوروکلر بیر.

فارس شووینیزمینه گلدیکده او، دونیانین آن یاراماز، آن آچاق طبیعتلی شووینیزمیدیر! آن پیسی ده بودور کی، فارس شووینیزمی حاقیندا، بیر- ایکی یازینی چیخساق، دئییه بیلرک کی، نه یازیلیب، نه دئییلیب، نه ده قینانلیب دیر. اونا گوره ده بو گیزلی ساخالنیمیش خسته لیک باشقا خالقار عذاب و ایشگنجه وئریجی دیرسه، فارس خالقی اوچون خرچنگ خسته لیینه چئوریلیمیشدیر! شووینیزم فارس لاری تاریخین باتاقلیغینا اتمیشدیر! اولوم آباغیندا اولان فارس شووینیزمی فارس لاری بو باتاقلیقدان قورتارماق یولونو دوشونمک عوضینه، اولارا یاخین قونشو اولان آذربایجان، خوراسان، قاشقای تورکلرینی، "کؤرفز عربلری" نی، ایمکان اولارسا عیراق، سوریا، دیروز و سعودیه عربلرینی، کوردلری، بلوجلاری و باشقالارینی دا باتاقلیغا، جینایتکارلیغا و سوندا اولوم آباغینا سوروکلر مه یه وار گوجو ایله چالیشیر، دریدن- قایقدان چیخیر.

دیقت! دیقت! گلین قورتولوش یولونو آختاراق! بونون اوچون ده ایلك اؤنجه فارس شووینیزمین بوتون چالارلاری آراشدیریلما، اوندان ضربه آلاچاق خالقار آییق سالینمالیدیر. اونا گوره ده بیز بو یازیدا فارس شووینیزمی حاقیندا یالیز و یالیز بیغجام بیلگی وئریب تزیسلر شکلینده چیخیش ائتمه یی گرکلی بیلدیک. اینانیریق کی، بو قورخولو خسته- لییه اینسانلار، جمعیتلر، عالیملر، شخصیتلر اعتیناسیز قالما یاجاق. فارس شووینیزمین ماسکاسی یرتیلاراق اونون ایچ اوزو آچیلیب دونیا یا چاتدیر یاجاق، بو خسته لیکدن قورتولوش یولو تاپیلا جاق دیر.

بیر زامانلار - آشاغی- یوخاری ۱۵ ایل اؤنجه سوونت رهبرلیی نین بئله فیکری گئنیش یاییلمیشدی: "بیز اگر محو اولاجاغیقسا اونا تک محو اولما یاجاق، چوخلاری نین آباغیندان توتوب اولاری دا اوزوموزله برابر دنیزین دیینه آپاراجاغیق!". بونو بیلن دونیانین عاغیللی اینسانلاری اؤنجه دن ائله تدبیرلر تۆکدولر کی، اولارین نتیجه سینده بشریت سوونت دهشتیندن، قانلی سوونت تئروروندان جانینی قورتارا بیلدی.

روس شووینیزمینی بالاجا مودنلی اولان، اوندان قوجا و ایبرنج اولان فارس شووینیزمیندن قورتولماق روس شووینیزمیندن قورتولماقدان آساندیر، اگر سووئت ایتیفاقینا قارشی فعالیتیه اوخشار تدبیرلر بو گون ایرانا - فارس شووینیزمینده قارشی حیاتا کئچیریلرسه! حاقین یولو ایله یورونلره اولو تانری یار اولسون!

ای اینسانلار، سیزی آند وئریم اینسانلیغینیزا و سئودیینیزه! سوسمایین! فارس شووینیزمینی ایفشا ائدین، اونا خیدمت ائدیلری بو یولدا چکیندیرین، حاق یولونا سسلهیین و گتیرین! خالقین و حاقین یولونا گلمه یولره لعنتلر اولسون!

فارس شووینیزمی اؤز آدی ایله دئییل، داها چوخ "ایرانچیلیق" آدی آلتیندا پرده له نرک چیخیش اتمیشدیر و ائدیر. بونا گۆره ده اونو "فارس- ایران شووینیزمی" آدلاندیرماق داها دوزگون اولاردی. بونلارین آراسیندا کیچیک فورمال فرق اولسا دا اصلینده ماهیتجه عئینی مسلکه خیدمت ائدیر. بعضی "ایرانچیلار" بئله ایدیعاً ائدیرلر کی، گویا ایرانچیلیق ایدئاسینی (اگر بونا ایدئیا دئمک مومکوندورسه) داشییلانلار فارس شووینیزمینده قارشیدیرلار، اونلارلا باریشمازدیرلار و س. یوخ، جناب فارس شووینیزمین "ایرانچیلیق" پرده سی آلتیندا گیزلنن داها تهلوکه لی (بعضیلری ایسه آلدانمیش، یازیق) خیدمتچیلری، سیز یا بیلمه یرکدن، یا دا بیلرکدن آلدانیرسینیز. بیلمه یرکدن آلدانیرسینیزسا بصیرت گۆزلرینیزی آچین، بو سیاسی کورلوقدان جانینیزی قورتارین. بیلرکدن آلدانیرسینیزسا اوندان سیز بو آلچاق طبیعتلی شووینیزمه خیدمت ائتمکله اینسانلیغا خیانت ائدن آن یاراماز جینایتکارلار سینیز!

سیز دئیرسینیز کی، ایران ایندیکی ایران اسلام جومهوریتی آلدانان اؤلکه دیر و بورادا یاشایان بیزلرین وطنیدیر. چوخ اوزاق کئچمیش اولسایدی دئیردیک یا خبرینیز یوخدور، یا دا یادینیزدان چیخیب. وور- توت ۸ ایل بوندان قاباق سووئت ایتیفاقیندا یاشایان روس شووینیزتلری و اونلار خیدمت ائدیلرده (بو شووینیزتلر و اونلارین خیدمتچیلری ایچریسینده روسلار، تورکلر، اوکراینالیلار، یهودیلر، ائرمینلر، گورجولر، پولیاکلار، حتّی بو گون روسییا و یا دا روس شووینیزمی آغالیغینا قارشی قهرمانلیقلا دؤیوشن بیر میلیونلوق چچن خالقیندان اولان ساتقین چچنلر ده وار) دئیردیلر کی، سووئت ایتیفاقی باشقادیر، روسییا ایمپریاسی باشقا، سووئت ایتیفاقینی قوروماق، ساخلاماق باشقادیر، روس شووینیزمینی مودافیعه ائتمک باشقا. بیز روس شووینیزستی دئییلیک، سووئت وطن سئورگربیک (پاتریوتوق)، اولسا- اولسا هم ده روسیانی و روسلاری سئوریک، بورادا نه قباح و وار؟ بو آداملار اوکراین، آذربایجان، گورجستان، قازاخستان و س. اؤلکه و خالقلارین روسییا طرفیندن ایشغال ائیلدیگی گونلری "بیز روسیانی سئوریک، اونا کؤنوللو بیرکشمیشیک" دئییه بایرام ائدیر، خالقلاری زور و قورخو آلتیندا چالیب- اویناماغا مجبور ائدیردیلر.

بیلیرسینیز دونیادا آلچاقلیغین، وحشیلییین و معنوی اخلاقسزلیغین آن موردار بیر شکلی نئدیر؟ اودور کی، آجلیق، یالواجلیق، عذاب، ایشگنجه و ظولمه معروض قویدوغون اینسانلارا و یا خالق، مبلته امر ائدسن، اونلاری مجبور ائدسن کی، دور چال، اوخو، اوینا و دئی کی، من خوشبختم، دور ظالیم دئی کی، منه ظولم یوخ، سعادت گتیرمیسن!!

بئله سورساق کی، کیمدیر ظالیم؟

مین ایللردیر کی، دنیا موسلمانلاری "آلاه مظلوما (ظولم اولونانا) کؤمک، ظالیم (ظولم ائدن) لعنت ائله سین. ظالیمین جزاسینی وئرسین!" دئییه دوغا ائدیرلر. آلتی یوز ایل بوندان قاباق داهی ابن خلدون (۱۴۰۶-۱۳۳۲) دونیادا تانینمیش "موقدیمه" آدی اثرینده یازمیشدیر: "ایندی حاقسیز اولراق وئرگی توپلایان تحصیل مأمورلاری ظالیمدیر، آرتیق وئرگی توپلایانلار ظالیمدیر، وئرگینی یاغما ائدنلر ظالیمدیر، خالقا حاقلارینی وئرمه یولر، باشقاسین مال و مولکلرینی غصب ائدنلر تامامله ظالیمدیر. بوتون بونلار حاکیمیتین ماده سی اولان جمعیتی بیپرادار، آن بؤیوک ضرری ده دؤولت چکر."

بۇيوك تارىخچى، حوقوقچو، صوفى، فيلوسوف - سوسيولوق، سياح، ديپلومات، سىياسىتىچى، عاليم ابن خلدونون سۇزونه ("خالقا حاقلارنى وئرمەين لر تامام ظاليمدېرلار") كېمسە اعتىراض ائدە بېلمز. آنجاق بوتون بو دئىيلن لرلە ياناشى، بو گون قىرخ ميلونلوق آذربايجان خالقينين طالعى ائله ظاليملارين آئينە دوشوب كى، اونلارين نؤوعونو، جىنسىنى، ذاتىنى و صىفتىنى معين ائتمك چوخ چتىندىر. آذربايجان خالقينين هم قوزئىدە، هم گونئىدە حاقىنى وئرمەين ظاليملار هم دە بو خالقين حاقىنى يئىرلر؛ وار - يوخونو، شرف و ناموسونو، يوردونو - يوواسىنى حراجا قويورلار؛ دؤيور، سؤيور، زيندانلارا آتير، اؤلدورورلر؛ دىلىنى، مدنيتىنى آلىندن آلب مىلى لياقتىنى آزىرلر؛ قول، كؤله زنجىرىنە قاندا لايىب روحنو چئىنە يىرلر؛ آج - يالاواج، ياس ايچىندە ساخلايىر و دئىيرلر؛ چال، اوينا، بىزلرە دوعا ائت، دئ كى، سىز اياماسىنىز، سىز داهىلر داهىسى سىنىز، محض سىزلىرىن كؤلگە سىندە بىز بو دونيادا - جئتتە فىراوان ياشا يىرىق و سىزلىرىن سايه سىندە دە جئتتە گئدە جە يىك!

آه، ظاليملار ظاليمى، سىز سىككىز قات ظاليملار، سىز يوز قات ظاليملار، سىز بىلمىرسىنىز كى، ظولم يئردە قالماز، سىز بىلمىرسىنىز كى، ظولم ايله آباد اولان عدل ايله برباد اولار بىر گون، سىز بىلمىرسىنىز كى، ظاليمين ظولمو وارسا مظلومون دا آهى، آلاهى وار! سىز بىلمەسەنيز دە، بىلمك اىستەسەنيز دە تانرى گؤرور، بىلىر. حاق - حساب گونلىرى ياخىندا يىر! سؤسوز كى، بو، تانرىنىن ايشىدىر، آنجاق تانرى بو ايشلىرى - عدالتى، حاقى يئرىنە قويماغى حاق آداملارينا تاپشيرا جاقدير!

آذربايجانين اوچ بۇيوك دوشمنى اولموشدور: (۱) پارسا؛ (۲) عرب خىلافتى؛ (۳) روسىيا.

بو پارسا (پارس، پرىس، پرىسيدا، پرىسانا، پارسوا، پرىسىيا، فارس و باشقا شكىللىرى دە وار) هارادير و نئجه يارانمىشدير؟ تارىخە درىندن باخساق آيدىن اولار كى، پارسا "فارسلارين ياشادىغى يئر، فارس اؤلگەسى" دئمكدىر. پارس بىر توپلومون آيدىر. يونانلار اونلار پارس، پرىس، پرىس دئىيردىلر. عربلر دە "پ" سس سىزى (صامىتى) اولمادىغىنا و عرب دىلى نىن سس اوغونلوغونا گؤره اونو "ف" سس سىزى (صامىتى) ايله عوض ائتمىش، پارسا فارس دئمىش و او جورده يازمىشلار. ائله بورادان دا، آيرىجا دا اولاراق عرب - ايسلام آغالىغى دؤوروندىن (VII-XII. يوز ايللر) فارسلارين اؤزلىرى دە داخىل اولماقلا توركلر، عربلر و باشقا خالقلار دا پارسا سؤزونو فارس سؤزو ايله عوض ائتمىشلر. يونانلار و بىزانسلىلار اؤز قديم ايفادەلر ينى دئىشدىرمە يرك پارسلارى پارس، پرىس دئە تانىماقدا و يازماقدا داوام ائتمىش، بورادان دا آوروپا دىللىرىنە و روس دىلىنە بو سؤز "پرس" شكلىندە كئچمىش و اؤزونه مۇحكىم يئر قازانمىشدير. ائرمىنى دىلىندە "ف" سس سىزى (صامىتى) اولمادىغىنا گؤره ائرمىلر "فارس" يوخ، "پارس" دئىيرلر. افغانىستان، هيندىستان و اورتا آسىيادا "پارس" و "فارس" هر ايكىسى ايشلە دىلير.

IX-VII يوز ايللردە ايسلام دىنىنى قبول ائتمەين يوز مىنلرە ماقلاز (زردوشتچولر) كؤچوب هيندىستانا گئتىلر. اونلارين چوخو فارس (پارس) اولدوغو اوچون اونلار بو گون دە پارسلار دئىيلير. بىر معلوماتا گؤره، اونلارين ساىى ۱۰۰ مىن، باشقاسىنا گؤره، ۱۵۰ مىندىر. آذربايجان و آنادولو (كچىك آسىيا) توركلرى اىستر دانىشقىدا، اىستر يازىدا عرب دىلىنىن تائىرى آلتىندا يالنىز "فارس" سؤزجويونو ايشلە دىرلر.

اورتا چاغلاردا "پارس" دان دؤنوب "فارس" اولان، ايندى دە اؤزلىرىنى داها چوخ "يرانى، ايرانلر" آدلاندىران پارسلار مىلاددان قاباق VIII-IX يوز ايللردە هيند چاينىن آشاغى حؤوزه سىندن - قديم آتا - بابا يوردلارىندان آخىن - آخىن كؤچ اندرك ايلام دؤولتى نىن تورپاقلارىندا يئرلشمىشلر. هيندىستان كؤكنلى فارسلاز تورك دىللى ايلاملارين حىمايه سىنە

سیغیناراق عومان دیزی ساحیلرینده، بصره کؤرفزینین قوزئینده مسکونلاشاراق بورالردا اؤز لرینه یئنی وطن قازاندیلار. ائرادان قاباق VII یوز ایله ایندیکی شیراز شهری یاخینلیغیندا، داها چوخ بیر اراضیه توپلاشان پارسلار بیر بؤیوک طایفا ایتیفاقی حالیندا بیرلشدیلر. اونلارین بیر اراضیده توپلاشیب بیر اینضیباطی اراضی یاراتمالارینی ایلام دؤولتی نین سییاستی طلب ائدیردی. بئله کی، ایلاملیلار ایندیکی شیرازدان ۵۰ کم قوزئی- دوغودا شهر سالدیرمیش، اونو یئنی ایالتین پایتاختی ائتمیشدیلر. همین شهر و اونو احاطه ائدن ایالت پارسلارلا مسکونلاشدیرلمیشدیر. سونرالار حاکیمیتته گلن پارسی سولاله سی ائمه نیلرین (هاخامانیسی) نو ماینده سی بیر دارا (م.اؤ. ۵۲۲-۴۸۶) بو شهر- قصبه نی یئنین قورموش و ائمه نیلرین اساس پایتاختینا چئویرمیشدیر. بو شهر پارسا آدلانیردی، اونو احاطه ائدن تورپاقلاردا پارسی ایالتی دئییلیردی. محض بو شهره یونانلار پرسپولیس، ایالته ایسه پرسپادا، یا دا پرسپانا دئییردیلر، بو دا "پارسی اؤلکه سی"، یاخود "پارسی شهر- دؤولتی" معناسینا گلیردی. پارسانین ایلك اؤزولونون قویولماسیندا ایلاملیلار اساس رول اویناسالار دا اونون اینکیشافی و مستقلیل دؤولته چئوریلمه سینده پارسلار میدیالیلارلا میتتاردیر. بئله کی، دئدییمیز کیمی، پارسلار ایلاملیلارین واسسالی ایدیلر.

ایلام دؤولتی نین تنزوله اوغراماسیندا آسوریا ایلکین سبب اولموشدور. آسوریا حؤکمداری آششوربانپال میلاددان اؤنجه یئددی کره (۶۶۵، ۶۵۵، ۶۵۲، ۶۴۸، ۶۴۶، ۶۴۵، ۶۴۰-۶۳۹. جو ایللر) ایلاما باسقیین یاییب اونون بیر چوخ ایالت و شهرلرینی خارابا قویدو، اهالیسینی قیلینجدا کئچیریب وار-یوخونو تالادی. آسوریا بوتون دؤرد یانینی - ایلام، بابل، اورارتو، سوریا و باشقالارینی قورخو و ظولم آلتیندا ساخلادیغی بیر دؤورده آذربایجان- میدیا دؤولتی میدانا چیخدی. میدیا دؤولتی و تاریخی حاقدان موختلیف فیکیرلر و موباحیته لر واردیر. آنجاق بیز قطعی بو فیکیردیک کی، میدیا آذربایجان-تورک دؤولتیدیر. میدیانی تشکیل ائدن آلتی بؤیوک ائل تورک ائلری ایدی. "میدیا اؤلکه سی" (کور میدیا) ایفاده سینه میلاددان اؤنجه ۹. جو یوز ایلین باشلاریندا آسور یازیلاریندا راست گلینیر. میدیالیلار میلاددان اؤنجه ۱۴- ۱۳. جو یوز ایللرده، بلکه ده اوندان داها قاباق ایکی چای آراسیندا تانینیردیلار. بوتون تاریخ قاینقلاری و چاغداش تاریخچیلر م.اؤ. بیرنجی مین ایلییین باشلانغیچیندا آذربایجاندا مرکزی اورمیا گؤلوی یاخینلیغیندا یئرلشن ماننا دؤولتینین اولدوغونو و بو دؤولتین آذربایجان-تورک دؤولتی اولدوغونو قبول ائدیرلر. بونونلا یاناشی، میدیا ائلرینین- طایفالارینین اردبیل- قزوین- زنجان- همدان بویلاریندا یاشادیغینی، گاه ماننایا داخیل اولوب، گاه دا مستقل فعالیت گؤستریدیکلرینی، ماننالیلار ضعیفله دیکجه میدیالیلارین گوج لندیینی تاریخ موباحیته سیز قبول ائدیر. ساده جه اولراق، ماننا یوز ایللره آسور، بابل و اورارتویا قارشى داییم موحاریبه لرده اولموش، م.اؤ. یئددینجی یوز ایله بابل، ایلام، ماننا، آسور و اورارتو بیر- بیرى ایله موحاریبه لرده تنزوله اوغرامیش، بو موحاریبه صحنه لریندن بیر قدر اوزاقدا قالمیش میدیالیلار اؤز گوجلرینی بیر یئره توپلامیش، تام مستقل دؤولت یاراتمیش، همدانی (ائکباتانی) اؤز لرینین پایتاختی ائدرک ایلام و بابیلی مغلوب و اؤز لرینه موئفیک ائدرک آسوریانی دارماداغین ائتمیشلر. "حؤکمدارلار حؤکمداری" آدلانان میدیا حؤکمداری کیاکسارین دؤورونده (م.اؤ. ۶۲۵-۵۸۵) میدیا سانکی هر هانسی بیر اولان اوستو گوجون یاردیمی ایله ایلامی، ماننای، بابیلی، آسوریانی، اورارتونو فتح ائتدی، لیدیانی اؤزوندن آسیلی دوروما سالدی.

ایلاملیلارین بیر جانیشینی اولان ائمه نیلر و اونلارین ایداره چیلیینده اولان پارسی میدیا دؤولتینین ترکیبینه قاتیلدی. گؤستریدییمیز کیمی، پارسی اؤنجه ایلامین بیر ایالتی ایدی، ائمه ن ده اورانین جانیشینی. بوندان ایستیفاده ائدن پارسلار ایلك اؤنجه ایلامین شرقینه و مرکزینه یاییلدیلار. م.اؤ. یئددینجی یوز ایلین باشلانغیچیندا آسوریا طرفیندن مغلوبیته

اوغرایان ایلامین ضعیف‌لیسیندن یارارلاناراق اونا ضربه‌لر وورور، اؤز نوفوذلارینی آرتیریردیلازلار. آنجاق بوتون خیانت و چابالامالارا باخمایاراق اَهمه‌نین (سولاله‌نین بانسی) و اونون اوغلو چیشپیشین (م.اؤ. ۶۷۵-۶۴۰ جی ایللر) جانیشین‌لییی دؤورونده ایلامین حاکیم نوفوذو پارسائین اوزرینده قالیردی.

م.اؤ. ۶۴۰-۶۳۹ جی ایللرده ایلاملا آسوریا آراسیندا اولان ساواشدا چیشپیشین اوغلو و واریشی I کیر ایلامین واسسالی کیمی ووروشوردو. بللی اولدوغو کیمی، بو موچاربه‌ده ایلام تام مغلوب اولموش، اونونلا یاناشی "پرسوماش حاکیمی" I کیر ده مغلوبلار سیراسیندا ایدی. I کیر (م.اؤ. ۶۴۰-۶۰۴ جی ایللر) اوغلونو آسوریا حؤکمداری آشوربانیپالین یانیندا گیروو قویاراق کئچمیش هامیسی و آغاسی، ایندی مغلوب ایلاما قارشی چیخیر، داها دوغروسو، اونا آرخادان ضربه ووراراق ایلامین آشان شهرینی و آشان ویلایتینی اؤز آینه کئچیریر. بو زامان کیکاسار آشان و پارسائی توتور، اَهمه‌نیلر نومینال جانیشین حاکیمیتلرینی ایتیریر، اؤنجه ایلامین خیدمتچیلری اولان اَهمه‌نیلر بوندان سونرا میدیا حؤکمدارینا خیدمت ائدیرلر.

میدیا حؤکمداری، داها دوغروسو، ایمپراتورو یئنلمز کیکاسار اؤلدن سونرا اونون یئرینه اوغلو آستیاق کئچیر (حاکیمیت ایللری م.اؤ. ۵۸۵-۵۵۰). آستیاقین حاکیمیتی دؤورونده ده میدیا یاخین و اورتا شرقین ان گوجلو ایمپریاسی ایدی. آنجاق ۶ جی یوز ایلین اورتاسیندا میدیا ایمپریاسینا قارشی خارجی گوجلر موباریزه باشلایر. بابیلیستان، اسکیت، کاس (قاز) و ساکلار میدیانین حودودلارینا موداخله ائدیردیلر. بوندان ایستیفاده ائدن پارسالر داخیلدن چئوریلش حاضرلا ییردیلازلار. پارسالر بو آنادک میدیانین مرکزی انکباتاندا اؤزلرینه معین یئر قازانمیش، حتّی آستیاقین ساراییندا مؤوق توتوموشدولار. اَهمه‌نیلرین باشچیسی II کیر سارایدا گوجلو نوفوذ قازانمیش، بیر سیرا اعیانلاری موختلیف یوللارلا آله آلمیشدی.

بو زامان آستیاقین اوردو باشچیسی هارپاق دا حؤکمدارا قارشی گیزی موباریزه آپاریردی. آذربایجانین قوزئینده قدیمدن یاشایان کاسلار (قازلار) میدیایا قارشی موچاربه‌یه باشلایر. آستیاق کاسلارا قارشی ایکی کیرین باشچیلیغی آلتیندا گوجلو بیر اوردو گؤندریر. II کیر خیانت اندرک کاسلارین طرفینه کئچیر، اونلارلا سازیش باغلایر، بیرلیکده میدیایا قارشی موچاربه آپاریرلار. موچاربه م.اؤ. ۵۵۳ جی ایلدن ۵۵۰ جی ایله‌دک، ۳ ایل داوام ائدیر. بو اوچ ایل عرضینده تورک کاسلارلا تورک میدیالیلار بیر- بیرینی قیلینجدا کئچیریر. آنجاق میدیالیلار یئنه ده مغلوب ائدیلمزلیکلرینی ساخلا ییردیلازلار. بو آندا ایکینجی بؤیوک خیانت باش وئریر. اوردو باشچیسی هارپاق سارای چئوریلشی ائدیر. م.اؤ. ۵۵۰ جی ایله کاس و پارس بیرلشمه‌لری همدانا (اکباتانا) گیریر و آستیاق اؤلدورولور. هنرودوت یازیر کی، آستیاق اولوم آياغیندا هارپاقا دئییر: "اگر سنین منیمله عداوتین وار ایدیسه باشقا جور ائده‌یدین. آنجاق سن خیانت ائدیب حاکیمیتی بو اجلاف پارسالار ساتدین!"

بلی، بو، چوخ بؤیوک بیر تاریخی خیانت ایدی. هارپاقین و کیرین خیانتی، کاس- ساک تورکلرینین هوجوملاری نتیجه‌سینده آذربایجان- تورک دؤولتی میدیا ایمپریاسی سوقوت ائتدی، پارسالر حاکیمیتی آله کئچیردیلر. بو اوچ قووه- نین ایچریسینده غلبه‌دن یارارلانان یالنیز II کیر - پارسالر اولدو؛ II کیر آستیاقین اوغلان نسلین اولمادیغینی گؤروب اونون قیزی آمیتادانین ارنی اعدام ائتدی و آمیتادایلا زورلا ائولگدی. بونونلا دا او، میدیا تاخت-تاجی نین "واریشی" اولدو.

تاریخده ایلك دفعه اولاراق تورک دؤولتینین باشینا پارسلارین نوایندهسی کئچدی، II کیر میدیا ایمپریاسینین حؤکمداری اولدو. او، ایمپریاداکی چاخناشلارلاری آرادان قالدیریب، حتّی لیدیانی دا ایشغال ائدیپ میدیایا قاتدی. او، آذربایجانى بوتۇلوکده میدیایا بیرلشدیرمک اوچون اولکهنین قوزئینه هوجوما کئچدی. م.ا.۵۳۰. جو ایله کاس- ساک و باس- ساک (ماساکت) تورکلری ایله دؤیوشده مغلوب اولدو. ماساکلارین قادین حؤکمداری [تومریس] II کیری مغلوب ائندن سونرا، تاریخده یازیلی روایتله گۆره، اونون باشینی کسپ قانلا دولو بیر تولوغون ایچینه سالمیش و دئمشدیر: "سن کی قان ایچمکدن دویموردون، ایندی دویونجا ایچ!"

II کیردن سونرا اونون یئرینه اوغلو II کامبیز (م.ا.۵۳۰-۵۲۲) کئچیر، اوندان سونرا ایسه II کیرین باشقا اوغلو و کامبیزین قارداشی باردی کئچیر. بو زامان میدیالیلار حاکیمیتی یئندن آله کئچیرمک اوچون قوماتانین باشچیلیغی آلتیندا قیام قالدیریلر. حاکیمیتین پارسلارین آلیندن چیخدیغینی گۆرن I دارا باردییه سوء- قصد دوزلدیب انو اولدورتدورور و او دا II کیرین یولو ایله گندرک II کیرین قیزی آتوسسایلا زورلا ائولئیر و "قانونی واریث" اولور.

I دارا (م.ا.۵۲۲-۴۸۶) ایمپریادا باش قالدیرمیش بوتون عوصیان و سپاراتچی حرکتلاری بوغور، میدیا ایمپریاسینی برپا ائدیر. او، پارسا شهرینی یئن پایشاختا چئوریر، بونولا دا میدیا دؤولتی نین حاکیمیت قورغوسو باشدان- باشا پارسلاشدیریلیر. ایمپریانین دورد پایشاخت شهری: همدان (ائکباتان)، سوژ، بابل و پارسا (پرسپولیس) اولماسینا باخمایاراق پارسلارین اساس مرکزی پارسا (ایندیکی شیرازین یاخینلیغیندا) ایدی، اونلار پارسادان قوزئیه یایلماغا باشلامیشدیلا.

أهمه نیر سولاه سینین I دؤورو جانیشینلیک، II کیردن باشلایاراق حؤکمدارلیق دؤورو اولسادا دؤولت پارس (فارس) دؤولتی دئییلدی. محض I دارانین دؤورونده دؤولت پارسلاشماغا باشلادی. پارس شووینیزی ائله بو دؤوردن اوزونو آچیق شکیلده بوروزه وئردی.

I دارا ایمکانی اولان بوتون منصبله پارسلاری تعیین ائتدی. اوردو اساساً میدیالی تورکلردن عیبارت اولسا دا، ایمپریانین حرکت وئریجی قوه سی تورکلر اولسا دا حاکیمیت تام پارسلاشدیریلدی. پارس عیانلارینا حددن آرتیق ایتمیازلار وئریلدی. پارسلارین اکثریتی وئرگیدن آزاد ائدیلدی. میخی یازیلارینی ماننا، ایلام و میدیالیلاردان منیمسه نین پارسلار گئت-گنده میدیا مدنیتی نین واریشلرینه چئوریلیردی.

فارس دؤولتینین اساسینی آستیاقین اولوموندن سونرا (م.ا.۵۵۰. جی ایل) قبول ائدن تاریخچیلر سهو ائدیرلر. حتّی فارس شووینیزی نین سون بؤیوک نواینده لریندن اولان محمد ریضا پهلوینی گؤستریشی ایله اونون حاکیمیتی دؤورونده I ایران تقویمی یارادیلیمیشدی؛ همین تقویم II کیرین حاکیمیتله گلدیی ایلدن باشلاییردی. بورادان دا بیرینجی نتیجه چیخیر کی، دئمه لی، II کیره قدر فارس دؤولتی اولمامیشدیر. ایکینجیسی، کیمینسه حاکیمیتله گلمه سی ایله تقویمین باشلاماسی حاکیم- شووینیزمین بایاغی محصولندان باشقا بیر نسنه دئییل. اوچونجوسو، تاریخی ساختالاشدیریب میدیا دؤولتینی فارس دؤولتی سایماق کیمه و نه یه گرکدیر - شووینیزمدن باشقا. دوردونجوسو، باشینی بیر تورک قادین حؤکمداری تومریسین (دمیرین) کسدیی حؤکمدارین خیانت نتیجه سینده حاکیمیتله گلدیی تاریخ هانسی منطقله بیر خالقین - پارسلاری (پارسلارین) تقویمی نین اساس اولمالی ایدی؟ بوتون بونلار پارسلارین اوزلرینی بئله چاش - باش قویان کور شووینیزمدن دوغور.

بوتون بونلارلا ياناشى، قئىد ائتمەلىيىك كى، پارسلارىن اصل حۇكىمدارى و پارسلارى (فارسلارى) دونيا تارىخى صحنەسىنە چىخاران I دارا اولموشدور. اونون قىزىل سىگە كسدېرەسى و پارسادا (پرسپولسىدە) حۇكىمدار ايقامتگاھى تىكىدىرەسى پارسا دۇولتىنىن موستقىللىيىنە دلالت ائىدىرىدى. پارسلارىن حاكىم اولدوغو ايمپىرىيا م.ا.۳۳۰. جو ايلده ماكتدونىيالى ايسكندر سون قويدو. ايسكندر پارسانى (پرسپولسى) ياندىرىپ، خارابا قويدو. او، عومومىتلە پارس عىبانلارينا امانسىز ديوان توتوب، پارس خالقينا ائله بىر داغدىچى ضربه ووردو كى، پارسلا بىر دە ۵۰۰ ايلدن سونرا اوز قوۋەلرىنى بىر يىرە توپلايىپ يىنى دۇولتدە حاكىمىتە گلە بىلدىلر.

پارس (فارس) شووئىنىمى بو مغلوبىتى تارىخ بويو هضم ائدە بىلمەدى، بونا گۇرەدە اويدورمالار قوندارىپ اوزونە تسكىنلىك وئرمىش، فارس خالقىنى آلدادارق اوووندورماغا چالشمىشىدىر. بو اويدورمالاردان بىرى دە بودور كى، گويا ايسكندر فارس حۇكىمدارلارىندان بىرىنىن قىصر فىلىپپە گۇندردىيى جارىيەدن اولموشدور. بو جارىيە-كىنىز فىلىپپە گۇندرىلمزدن اۇنجه فارس حۇكىمدارىندان حامىلە ايمىش، فىلىپپ بونو بىلمەمىش، اونو اوزونە آرواد ائتمىشىدىر. دئمەلى، ايسكندر فارسلارىن تۇرمەسىدىر.

داھا سونلار، يعنى عرب ايشغاللارىندان سونرا داھا چوخ "فارس" آدلانان پارسلارى اسلام دىنىنىن تاثيرى ايله ماكتدونىيالى ايسكندرى بىر قدر دە مىقلشدىرەرك اونو باشقا بىر ايسكندره - ايسكندر ذوالقرنين له عوض ائىدىلر. "ذوالقرنين" ايكى معنادا يوزۇلوردو: ۱) ذوالقرنين - "عربجه" ايكى قرينه ياشامىش " معناسىنداير، حالبوكى ماكتدونىيالى ايسكندر ۳۳ ايل ياشامىشىدىر؛ ۲) "ذوالقرنين" - "عربجه" ايكى بوينوزلو " دئمكىدىر. فارس ميف و داستانلارىندا بونلار بىر- بىرىنە چولغاشمىش، تارىخ حقيقىتىندن هئچ بىر ايز قالمامىشىدىر. پارسلارى (فارسلارى) دارماداغىن و قتل ائدن و ائىدىرن ماكتدونىيالى ايسكندر فارس دىللى ادبىياتىن بۇيوك، موئبت، بعضاً دە بيغمبر صورتىنە (اوبرازىنا) چئورىلمىشىدىر.

پارسلارىن تارىخدە ايكىنچى دۇولتى ساسانىلر دۇولتى سايىلىر. بىر تارىخچى كىمى دئىه بىلەرم كى، پارسلا هئچ بىر زامان دۇولت ياراتمامىشلار. اونلار هر هانسىسا بىر دۇولتىن تركىيىنە زامان- زامان او دۇولتىن مركز قورغوسونا (دۇولت آپاراتىنا) سوخولموش، معئن مۇوقعلرى آله كئچىرمىش، فورصت گۇزلەمىشلر. همىن دۇولتە هر هانسى بىر اوغورسوزلوق باش وئرنەدە، يا دا خارىجى و داخىلى سببلردن تنزوله اوغرايدىقا فارسلارى خىانت ائدرىك دۇولت چئورىلىشىندە ايشتىراك ائتمىش، سادەجە چارىشان قوۋەلر آراسىندا خارىجى قوۋەلردن دستك آلاق حاكىمىتى آله كئچىرمىشلر. آهمە- نىلر مىدىيا دۇولتىندە، ساسانىلر پارفىيا - آرساك (آرشاك) دۇولتىندە، بوئىھىلر (بوئىلر) (آول زىيارىلرىن قوشون باشچىلارى اوچ قارداش زىيارىلرى دئويدىلر) عاباسى خىلافتىندە، پهلويلر قاجار دۇولتىندە عئبنى شكىلدە دۇولت چئورىلىشى ايله و خارىجى گوجلرىن كۇمە يى نتيجهسىندە حاكىمىتە گلەمىش سولالەلر- خانانلار اولموشلار. پارسلا- فارسلا بوتون تارىخ بويو جمعى دۇرد دۇولتىن باشىندا داينامىشلار. بونلارنىن ايچرىسىندە پارسلا اوچون ان اؤنملىسى و بىر ياندىن فارس مىلى روحنون، بىر ياندىن دا فارس شووئىنىمىنىن اساس قايناقلارىندان بىرى اولان ساسانىلر دۇولتى اولموشدور.

ساسانىلر دۇولتىنىن اوزولونو اردشير پاپاكان قوموشدور. آنجاق دئىيىلنلرە گۇرە، اونون باباسى ساسان پارسانىن پارفىيايا تابع حاكىملرىندن اولموش، بونا گۇرەدە سولالەنىن حاكىمىتە گلەمەسىنى اونونلا باغلايلاق، دۇولت "ساسانىلر دۇولتى" آدلاندىرىلمىشىدىر. ساسانىن اوزو حاقىندا تارىخدە ائله بىر معلومات يوخذور. بللى اولدوغو كىمى آشاغى- يوخارى ۴۷۷

ایل (م.ا. ۲۵۰ دىن ميلادىن ۲۲۷. جى ايلينه دىك) ياشايان پارفييا دۇولتى پارسانى دا اۋز تابعليسىندە ساخلاير، اورانىن حاكىملىرىنى تەيىن ائىدىردى. ساسان دا او حاكىملردن بىرى اولموش، اونون يىرىنە كئچن اوغلو اردشير (اردشير) پارفييا حاكىم سولالەسى آرشاكلارين جانيشىنى ايدى.

II يوزايلين سونلاريندان پارفييا تنزۆلە اوغراير. پارفييانين تنزۆلو داخيلدە كى چكىشمەلرلە ياناشى، اثالات آلانلارين هوجوملارى ايله باغلى ايدى. بونو گۆرن روماليلار پارفييانين باتى تورپاقلارنى ايشغال ائىدىلر. اونلار ايكى چاي آراسى نين (مئسوپوتاميا) بۇيوك حيصەسىنى دە قوپايرب اۋز اراضيلرينە قاتدىلار. دۇولتين مركزى تيسفون (سونرالار مداين)، اونسوز دا، سوقوطا اوغرامىشدى. بئله بير دورومدا پارسانين جانيشىنى اردشير اۋز حۇكمدارينين يىخيلدىغىنى گۆروب اونا قارشى چىخدى، داها دوغروسو، يىخيلانا بالتا ووردو، آرشاكليلارين سون نومائىندەسى بئش آرتابانى حاكىمىتدن دئويريب تاخت- تاجى اُله كئچىردى. تيسفون - سلوكيا پائتاخت اولاراق قالدى. او، ۲۲۷. جى ايلدە فوندا حۇكمدار اعلان ائىدىلدى (۲۲۷-۲۳۹). اونون اوغلو بير شاپورون حاكىمىتى ايللريندە (۲۳۹-۲۷۲) سانكى پارفييا يئىندن برپا ائىدىلدى.

۴۲۲ ايل داوام ائىدن ساسان اوغوللارى سولالەسى - حاكىم خاندانى پارسلارين بير خالق كىمى تشكۆل تاپماسىندا حل ائىدىجى رول اوينادى. تارىخ سانكى بير دە تكرر ائىدىلدى؛ اُهمەنيلر كىمى ساسانيلر دا بوتون حاكىمىت قورغولارنىدا پارسلارى يئرلشدىرىب اونلارى خوصوصى ايمتيازلى خالق - طايفا ائىدىلر، فارس شووينىزمى حاكىم كسىلدى. اۆلكە- ايمپىريا ۴ بۇيوك يئرە آيرىلپ، هر بيرينە تەيىن ائىدىلن حاكىم شاه آدلاندىرىلدى. ساسانيلرين حاكىم نومائىندەسى ايسە شاهنشاه آدلاندىردى.

ساسانيلر دۇولتى سۆزون اصل معناسىندا اورتا چاغ ايمپراتورلوقو ايدى، او، ميديانين يىرىندە يارانمىش و ميديانين اراضىچە كىچىلدىلمىش فورماسىندا ايدى. ميدىيادان فرقلى جهتى اوراسىندا ايدى كى، بيرىنجىدە توركلر، ايكىنجىدە فارسلار حاكىم مۇوقعدە دوروردولار؛ توركلر شووينىزمين نه اولدوغونو بىلمەدىكلرى، دۇولتچىلىقى اساس گۆتوردوكلرى حالدا، پارسلار حاكىم شووينىزمين پرىنسىپلرلىنى اساس گۆتوردولر.

آلتىنجى يوز ايل ساسانلى ايمپىرياسى نين يوكسەلىش دۇورو اولموشدور. بو دۇورده يئنى ايشغاللار حسابىنا ايمپىريا بۇيوموش، مژدىكى لر حركاتى سوندا تام غلبە چالا بىلمەسەدە ايمپىريا چىندە سىياسى- ايجتىماعى و اىقتىسادى مونسابىتلرى يئىلشدىرمىش، مانى لىين تائىرى نتيجه سىندە معين تكاموله اوغرامىش، زردوشتلوك ياخين و اورتا دوغودا آن نوفوذلو دىنە چئوريلهرك هم دە ساسانلارلارين دۇولت دىنى اولموشدور. بللى اولدوغو كىمى، زردوشتلوك هله ساسانلارلارين ايلك حۇكمدارلاريندان اولان I شاپورون طرفىندن دۇولت دىنى اعلان ائىدىلمىشدىر. آنچاق ايمپىريادا باشقا دىنلر و دىنى تەلىملر- بودىزم، مانىلىك، شامانچىلىق، خرىستىيانلىق و اونون نئستورىان، پراوسلاو قوللارى، سايبلىك، يهودىلىك و باشقالارى گئنىش يايلىمىش، بونلار آراسىندا دايم كسگين موناقىشەلر اولموشدور. آلتىنجى يوز ايلدە ايسە زردوشتلوك تام حاكىم كسىلمىش، اونون موباريزەسى اساساً خرىستىيانلىغا قارشى يۇنلمىشدى.

I قوبادين حاكىمىتى ايللريندە ايمپراتورلوق گوجلنمەيه باشلامىش (او، ايكى دفعە حاكىمىتە گلەمىشدىر: ۴۹۶-۴۸۸، ۵۳۱- ۴۹۸. جى ايللر)، I، خسروو نوشيروان (أنوشيروان) (حاكىمىت ايللرى: ۵۷۹-۵۳۱)، دۇرد هورموز (۵۷۹-۵۹۰)، II خسروو پرويز (۶۲۸-۵۹۱) زامانلارنىدا قدرتى نين و بيرتيجىلىغى نين، قان ايجنلىقى نين آن يوكسك تەسپنە قالخمىشدىر.

فارس شووینیزی نین قیدالاندیغی اساس قاینالاردان بیرسی سونرالار ساختالاشدیریلان، افسانه و میفلرله بزه دیلهرک میفلشدیریلم بو گؤستردییمیز تاریخدر. فارس شووینیسئلری بؤیوک لووغالیقلا دؤشلیرینه دؤیرک دئییرلر: "بیزیم دامارلاریمیزدا انوشیروان (نوشیروان) قانی آخیر."

بیر آز سونرا قوبادین، انوشیروانین و خوسروو پرویزین اصل کیملیکلرینی گؤره جه بیک، هله لیک ایندی II خوسروو پرویزین اؤلوموندن سونراکی ساسانلیلارین دورومونا اؤترگی گؤز یئتیرک.

II خوسروون بیزانسلار آرا- سیرا ۲۵ ایل داوام ائدن موحاریبه سی بیزانسلیلارین غلبه سی ایله بیتدی. بیزانسلیلار II خوسروو اؤز اوغلونا اؤلدورتدولر. ۶۳۲-۶۲۸ جی ایللرده - دؤرد ایل ایچینده ساسان ایمپراتورلوغوندا ۱۰ (اون) "شاهنشاه" حاکیمته گلب-گئتدی. ایمپراتورلوغا داخل اولان اؤلکه لر و خالقار بیرادیلدی. اورتا آسیادا جئیهون چاییندان توتמוש فراتین ساغ ساحیلینه دک، دربنددن عوممان دنیزینه دک بؤیوک بیر اراضیده یئرلشن اؤلکه لر، او جومله دن تورکوستان، آذربایجان، خوراسان، آذربایجان عیراقی، عرب عیراقی، پارسا و باشقالاری خارابالیقلارا چئوریلدی، شرفسز ساسانلی حاکیمتی بو اؤلکه لرین خالقارینی آرا موحاریبه لرینده (ایچ ساواشلاردا) بیر- بیرینه قیردیردی، ظولم و ایستیداد اینسانلارین گوج و اینامینی یوخا چیخاردی. ائله بونا گؤره ده ۶۳۷-۶۳۴ جی ایللرده عربستان یاریم- آداسیندان یئنیجه دیشاریا چیخان عربلر اؤزلریندن ۵-۴ قات آرتیق اولان ساسانلی اوردولارینی بوئوییه و قادسیه دؤیوشلرینده دارماداغین ائتدیلر، ۶۴۲-۶۴۱ جی ایل نھاوند دؤیوشونده ایمپراتورلوغون بیرلشمیش اوردولارینی محو ائدیپ ۶۴۹-۶۵۰ جی ایللرده جئیهون چایی نین ساحیلینه یئتیشدیلر. ساسانلیلارین سونونجو ایمپراتورو III یزدیگردی مَروده ۶۵۱ جی ایلده یاخالایب اؤلدوردولر. بونولا دا قانلی ساسانلی ایمپراتورلوغونا سون قویولدو. آنجاق خالقار آزاد اولمادی. ایمپراتورلوغون تورپاقلاری و خالقارلی یئنی بیر قانلی ایمپریانین - عرب خیلافتی نین جنگینه کئچدی. یئنی بیر دینله - ایسلام دینی ایله سیلاحلانمیش و بؤیوک حربی غلبه لر قازانمیش عرب شووینیزی نین قارشیسیندا پارس شووینیزی مغلوب اولدو.

عرب دینلنده "پ" سسی یوخدور، اونا گؤره ده عربلر "پارس" ا "پارس" دئدیلر. ائله بوندان دولای پارسلار اؤزلری ده بوندان سونرا اؤزلرینه فارس دئدیلر. عربلر پارسا ایالتینی "بیلاذ الفارس" ("فارس اؤلکه سی") آدلاندیردیلر. عرب ظولمونه تاب گئیرمه ین فارس ظالیملارینین بیر قیسمی کؤچوب- قاچیب اؤز اُسکی بابا یوردلاری اولان هیندیستانا قایتدی. قالانلار ایسه ایسلام دینینی قبول ائدیپ نفس چکمه دن عرب آغالارینا جان و کؤنولدن قوللوق ائتمه یه باشلادیلار. ایسلام دینینی قبول ائدن فارسلار اونو ایچریدن پارچالاماق اوچون یوللار آختاریردیلر. بو حاقدا بیر آز سونرا!

بیر داها خاطرلادیریک کی، فارس شووینیزی نین تاریخ بویو سؤیکندیی اساس قاینالاردان، دایاقلاردان بیر میفلشدیردیکلری اَهْمَنلیلر و ساسانلیلارین تاریخی اولموشدور. بو سولاله لرین تاریخی نین نئجه میفلشدیریلدی چوخ گئیش بیر مؤوضوعدور. بو حاقدا بیر نئجه جیلد کیتاب یازماق اولار. بیز بورادا، ساده جه اولراق، بیر نئجه میتاللا قیساجا هَمَن خطی چتین ده اولسا گؤسترمه یه چالیشاجغیق. اگر گله جکده و اخت و ایمکان اولسا فارس شووینیزی نین، پان فارسیمین و پان ایرانیزمین بوتون کؤکلرینی و بوداقلارینی آراشدیریپ اوزه چیخارماغا، اونون آنتی بشری ماهیتی نی آچیب گؤسترمه یه جهد گؤستره جه بیک. بو مؤوضونو آراشدیرماق چوخ اؤنملیدیر. چونکی فارس شووینیزی نین، پان فارسیمین و پان ایرانیزمین آن بؤیوک ضرری تورک میلتینه اولموش، بو تولکو حیله گرلیی ایله یارادیلیمیش ایلیس

مفكوره سى تورك مېلتينه ساغالماز يارالار وورموش و وورماقدادير. آيريجا اولاراق توركييه، عيراق، آذربايجان و اورتا آسپا توركلرى بىردؤنه ليك، يقين ليكك بيلمه ليديرلر كى، روس و فارس شووينيزمى بيز توركلرين آن غدار، آمانسيز دوشمنيدير و اونلار قارشى آمانسيز موباريزه آپارمالييق! بىردؤنه ليك، تام يقين ليكك بيلمه لييك كى، پان فارسيزم (فارسچيلىق) و پان ايرانيزم فارس شووينيزمى نين قوشا قانادلايدير، بىرى او بىرى نين ترس اوزودور، پان فارسيزمده ايفشا اولانلار پان ايرانيزمده گيزله نيرلر.

"فارس" آيديندیر- بىر خالقين آيدير. "ايران" ايسه آيدين دئييل، موجرد بىر آنلايشيدير. موجرد، قارائلىق، كيمسه يه آيدين اولمايان، قوندارما بىر سؤزون و سؤزجويون آدى ايله آلؤر ائتمك، دوشونجه لرى دومانلاتماق داها قولاي اولور. ۴۰ (قىرخ) ايله ياخيندیر كى، من بو سؤزون هانسى آنلام داشيدىغىنى يوزلرله اينسانلاردان، عاليملردن سورموشام، كيمسه بونا آيدين، دقيق بىر جاواب وئره بيلمه ييب.

"ايران" بىر جوغرافى آنلايشيديرمى؟ يوخ! اگر جوغرافى آنلايشيديرسا هانسى يئرلرى، تورپاقلارى احاطه ائدیر؟ هئچ بىر أراضينى!

"ايران" دؤولت آنلايشيديرمى؟ يوخ!

اؤزون سؤزون قيساسى، "ايران" خيالى بىر قاتيشيق، گئركچ آنلايشا گلگه ين بىر ايفاده دير. نه ايسه! بئله آيدين اولور كى، ياخين دوغودا تاريخى - جوغرافى آنلايشلار اولان آذربايجان، خوراسان، توركوستان، بلوجيستان، پارسا، عجم عيراقى، ديلم، طبريستان و باشقالارى زامان - زامان بىر دؤولتده، داها دوغروسو هانسيسا بىر ايمپريادا بىرلشديريله رك "ايران" آدلانديريلميشدير.

مستله نين اصل ماهيتينه كئچك. آدلارى يوخاريدا چكىلن اولكه لرين آن قديم و اساس اهالىسى اون مين ايلردير كى، توركلر اولموشدور. پارسلار بو أراضيه آشاغى - يوخارى ۲۸۰۰ ايل بوندان اؤنجه گلگيش، ۲۵۵۰ ايل بوندان قاباق، يئنى ائرادان اول ۵۵۳ جو ايلده ميديا دؤولتينده حاكيميتى اله كئچيرميش و فارس سولاله سى اهمه نيلر شاهليق تاختينا اوتورموشدور (ئرادان اؤنجه ۵۵۳-۳۳۰ جو ايللر). بئله ليكك، پارسالى شاهلارين تاريخى فارسلارين تاريخينه چئوريلميشدير.

ائله بونولا باغلى اولاراق، هامى نين بيلديى كيمى فارسلارين سون شاهى محمدرضا پهلوى اؤز شاهليغى دؤورونده گؤستريش وئردى كى، اولكه ده ايشله ديلن ميلادى (خريستيان) و هيجرى (موسلمان) تقويملريندن علاوه يئنى تقويم ياراديلسين و بو تقويم اهمه نيلرين بىرينجى حؤكمدارى - شاهنشاهى II كيرين تاختا چيخديغى ايلدن باشلاسين. همين تقويم ياراديلدى و آدينى دا "ايران تقويمى" قويدولار. بلى، بو ايدى ۲۵۰۰ ايل سوروب گلن فارس شووينيزمى نين بىر نتيجه سى و ماهيتى. تاريخى، ادبياتى، علمين هانسى ساحه لرينى آراشديريرسينيز آراشديرين، فارس خالقينين تاريخى يوخدور، فارس شاهلارينين تاريخى واردير - اؤزو ده ميفلشديريلميش، ميفيك بىر تاريخ، ميفيك بىر ادبيات!

بو بؤيوك، كائوتيك ميف دونياسى نئجه يارانميشدير، اونون قايناقلارى هانسيلاردير؟ بورادا ايكي اساس قايناق وار:

1 . زردوشتلوك دينى؛

2 . فارس شاهلارى حاقيندا ياراديلان ناغيللار، روايتلر، اؤيدورمالار، بىر سؤزله بؤيوك دونيا دينلرينين يارانماسيندان قاباق دونيايا حاكيم كسيلميش ميفلرين سونرادان فارس شاهلارينين آدينا يازيلماسى.

بللى اولدوغو كيمى، زردوشتلويو دونيانين گؤركملى بيلگينلرى اوچ مرحله يه آييريرلار:

زاراتوشتريانىزم

زاراتوشتريسىزم

زارواستريانىزم.

بىرىنجى مرحله زردوشتون ياراتدىغى اوستانين اساسىنى - قاتالارنى تشكىل اندىر (اونون ايلكىن باشلانغىچ تارىخى بللى اولماسا دا آشاغى- يوخارى ميلاددان اۇنجه بىشىنجى يوز ايلهك اولان دۇورده ياراندىغى سۇيله نىلير). ايكىنجى مرحله "كىچىك اوستا" دا ("خوردە-هیردا اوستا") اۇز ايفاده سىنى تاپمىش، زردوشتون اۇلوموندىن سونرا يارانمىشدير و ميلاددان اۇنجه بىشىنجى يوز ايلدىن ساسانلىلار حاكىمىتى نىن اورتالارنىداك اولان دۇورده دوشور. اوچونجو مرحله ساسانلىلار دۇورو و اوندان بىر از سونرا يا عايىددير.

زردوشتلوک چوخ ماراقلى بىر تارىخ كنجىمىشدير. بىلدىمىز كىمى بشر هله دىنلره چاتمامىش اون مین ايللر بويونجا ميفله ياشامىش، اينسان ياشامىندا ميفلر اۇن يئر توتوموشدور. اينسان اوغلو زامان- زامان ميفلدىن دىنه دوغرو اينكىشاف يولونو يوروموش، آنجاق چوخ آلاهللىغا داخىل اولموش، سونرا اورادان دا تك آلاهللىغا تاپىنمىشدير.

زردوشتلوک ايلک تک آلاهللىق دىنلرىندىن بىرى، بلکه ده بىرىنجىسىدير.

ماراقلى اولان ندىر؟ زردوشت خالقى ميفلدىن قورتارىب تک آلاهللى دىنه گتىردىيى حالدا، اوندان سونرا بو دىنى اۇزلرىنه سىلاح اندن فارسلا ر اونون ايكىنجى، اوچونجو مرحله سىنده بو دىنه اسكى ميفلرى يىنىدىن سوخموش، مین ايل علاوه لر اندرک زردوشتلويو يىنى اترلرله، كىتابلارلا ميفلشدىرمىش، اونو فارس شووينىزمىنن آلتىنه چئورمىشدر.

ايكىنجى ماراقلى جهت اوراسىندا بىر كى، فارسلا ر اسلام دىنى نىن ده باشىنا بو اويونو گتىرمىش، اونو گوجلرلى چاتدىغى قدر ميفلشدىرمىشدر. فارس حۇكمدارلارنىن سۇزلرى ايله دىسك، "چىيرتکه، ايلان- قورباغا يىنى عربلر" (اصلىنده بئله دىر: اوزون دۇنسون اى چرخى- فلک، گۇر نهلر ياپدىن، نه گونلره قالدىن كى، چىيرتکه، ايلان- قورباغا يىنى عربلر كىان تاختىنا ال اوزاتدىلار!) ۴۵۰ ايللىك ساسانلى- فارس ايمپراتورلويونو بىر حملة ده دارماداغىن اندىب، يوز ايللرله فورمالاشمىش فارس شووينىست يىنكخانالىغىنى، تشخوصونو سىندىرمىشدىلار. فارسلا ر بونو هئچ جور هضم انده بىلمىردىلر. آنجاق اسلاملا ايدىياجا سىلاخلانمىش عربلر تىز بىر زاماندا بۇيوك بىر ايمپراتورلوق ياراداندىن سونرا عرب شووينىزمى طوغيان انله دى؛ بوندىن سونرا ۱۲۷۰ ايل هر هانسى دۇولت يارادا بىلمىن، شاهلىقدان محروم اولان فارس شووينىزمى بوتون گوجونو اسلامدا تخرىباتا و فارس شووينىزمىنى تارىخ و ادىيات واسىطه سى ايله ايدئولوگىيا ياراتماغا يۇنلدى.

فارس شووينىزمى اسلامدا شىعه لىيى آلاق اونو بوتون اسلاما قارشى قويدو، تارىخى شىخصىتلر اولان ايماملارنى تىرجومه يى- حاللارنى، حىيات و يارادىچىلىقلارنى ميفلرله قارىشدىردى، ميفلرله ساختالاشدىردى. على آلاهللىيى (IV) خلىفه، امام حضرت علىنى آلاه سايانانلار، ايسماعىلىيى فارسلا ر ياراتدىلار.

فارسلا ر ميفلر ياراتدى: "يىرىن بىر ايبى وار، او دا يىر اوزونون والىسى حضرتى- على نىن اىلنده دىر؛ اونو نه واخت تىرپتسه زلزله اولور؛" "پىغمبر معراجدا اولاركن پلوي يىمىش، اونونلا برابر بىر ال ده او پلويون يىبهرك پىغمبره يولداشلىق اتمىشدير. بو، آلاهلين يانىنا پىغمبردن اۇنجه گىتمىش على ايدى؛" "اىمام حسين اوچ ياشىندا ايكن خورما آغاجىنىن كۇلگه سىنده اوينا بىردى. آناسى حضرتى- فاطمه گلىب گۇردو كى، اورادا بىر اژداها ايكى يىره پارچالانىب، قورخويا دوشدو، حضرتى- پىغمبرين يانىنا قاچدى. پىغمبر دئدى: بىليرم نه يه گلمىسن، هئچ تلاش كىچىرمه، او اژداهانى اوغلون

حسین ایکی یئره پارچالایب؛ "حضرتی - حسین قیلینج چالدى، هر قیلینج چالاندا ۴۰ مین باش ساغا، ۴۰ مین باش سولا تۆكولدو؛ داها نهلر، نهلر. اولو تانری، سن اوزون باغیشلا!

"فارس شووینیزی و ایسلام" موضوع سونا بو یازنین سونوندا بیر ده قایداجاغیق.

اؤنده دئدییمیز کیمی، فارسلاز میفلری گئچک تاریخ، گئچک تاریخی میف یایماقدا بلکه ده دونیانین آن ماهیر خالقیدیر. گئچک، هم ده سوسیولوگیا، طبیعت شوناسلیق و فلسفه ایله چوغلاشمیش بیر دین اولان زردوشتلویو مین ایل بویو میفلشدیرهک ایسلام و خریستیانلیق قارشیسیندا مغلوب دورومونا گئردیلر. سؤزسوز کی، میفلشمیش زردوشتلوک گئچک حیاتا داها چوخ یاخین اولان ایسلامین قارشیسیندا تاب گتیره بیلمزدی و گتیرمه دی ده!

فارسلاز اؤنجه اؤز تاریخ و ادبیاتلارینی، باجاردیقجا دنیا تاریخ و ادبیاتینی اؤز خئییرلرینه میفلشدیرمیشلر. میف طنطنه چالان یئرده گئچک بیلکدن دانشماق حقیقته، علمه، بیلیه ایستنهزادان باشقا بیر شئی دئییل. دونیانین بؤیوک بیلک کوریفئیلریندن اولان تورک داهیمی محمدابوریحان بیرونی (۱۰۴۸-۹۷۳) دئمیشدیر: "فارس دیلی خوسروو انوشیروان افسانه لری یاراتماقدان باشقا بیر شئی یارامیر". اون دوققوزونجو یوز ایلین گؤرکملی تورک عالیمی، فیلسوف و یازیسچی میرزه فتح علی آخوندزاده (۱۸۷۸-۱۸۱۲) دئمیشدیر: "دنیادا فارسلاز قدر افسانه یه اینانان باشقا بیر خالق یوخدور."

اؤنجه دئمیشدیک کی، فارسلاز افسانه لری - میفلری اؤز لرینه تاریخ ائتمک اوچون، تاریخی ایسه اؤز لرینین خئییرنه میفلشدیرمک - افسانه لشدیرمک اوچون دریدن - قایقدان چیخمیش، بو یولدا تورک، بیزانس، سورییا، عرب، حتی بریتانیا و روسیا ایمپراتورلوقلارینین سارایلارینین قاییلاریندا یوز ایللره تعظیم ائدهرک، دوندان - دونا گیرهک سورونمکلرینی سور دورموشلر.

حیکمتله یاناشی، افسانه، ناغیل، یالتالیق و حیله گرلیکله دولو "کلله و دیمنه" نی هیندیستاندان اوغورلایب گتیرمک اوچون بیر فارس عالیمی اؤز عؤمرونون چوخونو هیند سارایلاریندا بیر جاسوس کیمی چورومه یه راضی اولموش، سوندا ایسته دینینه چاتمیشدیر.

بیزیم بو دئدیکلریمیزین دوغرولوغونا آزاجیق شوبهه ایله باخانلار بویوروب فارس خالقینین عوضسز یارادیجیلیغی ساییلان و فارسلازدا دونیانین موقدس کیتابلاری ایله یان - یانا توتولان "شاهنامه" نی بیرجه دفعه ورق کسینلر.

نه اوچون "شاهنامه" نی فارس خالق نی یارادیجیلیغی ساییریق؟ دئییه بیلرلر کی، بو کی، فیردوسی نین اثریدیر. گلین فیردوسی نین اؤز دئدیینه باخاق. او، "کیتابین حاضیرلانماسی باره ده" باشلیغی آلتیندا:

منیم سؤزلریمده تاپیلماز یالان،

نه افسون، نه افسانه یازدیم، اینان!

عاغیلا اوخو، رمز تاپسان اگر،

دوشون، رمز معنایا یول گؤسترر -

یازماسینا باخمایاراق، گؤرون همن یئرده کیمی تعریف ائدیر و اونا حاق قازاندیریر. بونو اوندان قاباق اونون سلفلری، فارس داستانیچیلاری - افسانه یازانلاری یاپمیشدیر:

قدیملرده واردی بؤیوک بیر کیتاب،

دیرلیدی، داستانلاری بی حساب.

اوزون ايللر گزى او الدن - اله،
 اونو هر كس ايستردى ازبر بيله.
 يئتيشدى نجيزاده بير پهلوان -
 عاغىللى، جسارتلى، سوز آنلايان،
 قديم دؤور تاريخىنى اؤيرنن،
 اساطيره مين دورلو معنا وئرن.
 بوتون اؤلكه دن يىغدى مۇبىدلرى،
 تاپىلسين دئيه هر سوزون جؤوهرى.

بلى، بو تاريخچى، اساطيرچى (ميفچى) "قهرمان" مۇبىدلرى (دين خادىملرىنى، دين بؤيوكلرىنى) ده بير آرايا گتيريب،
 نه ائدير؟

بؤيوكلر اونا سؤيلهدى بير به بير
 قديم شاهلارين ماجراسى ندير.
 روايتلىرى دىنلدى قهرمان،
 گنديب باشلادى بير بؤيوك داستان.
 او دا دونيادا قويدو بير يادىگار،
 بؤيوكلر اونو حورمت ايله آنار.

بورادان هاميا آيدىندىر كى، فيردوسى نين دئىيىنه گۆره، بو افسانه، افسون، روايت و قديم تاريخلىرى ايكي آيرى - آيرى
 نسيل يازىدور. فيردوسى سونرا "شاعير دقيقى نين داستانى" بؤلومه سينده اؤلكى فيكرىنى داوام ائنديره رك يازير:

كىتابدان بو داستانلارى بير زامان
 سئچيب، سئودى سوز قدرىنى آنلايان.
 عاغىللى، بىلىكلى آداملار كى وار،
 بو داستانلارين عاشيقى اولدولار.
 يئتيشدى، نهايت، ايبيد بير جاوان -
 گؤزل سوز دئىن، طبعى، شعرى روان.
 دئدى: - بو كىتابى چكيم نظمه من.
 اونا "آفرين" سؤيله دى هر گؤرن.

... ..

قارا بخت آيندن آيب ايچدى جام،
 اؤلوب گئتدى، قالدى اثر ناتامام.

بورادان هاميا آيدىندىر كى، فيردوسى شاعير دقيقى نين يازديغى "شاهنامه" دن دانىشير. بئله كى، دقيقى ده كئچميش
 افسانه لرى، افسانه لشدىريلميش (ميفلشدىريلميش) ايران - فارس تاريخىنى نظمه چكميش، مين (۱۰۰۰) بيت (۲مين
 مىصراع) يازميشدور. دقيقىنى اؤز خيدمتچيسى گنج ياشيندا اؤلدورموش، اثر ياريمچيق (ناتامام) قالميشدور. فيردوسى

ھمن "شاھنامە" نى گۆتۈرمۈش، ھمن شعر وزنى ايله داوام ائتدېرمېشىدېر. دېقىقې نېن مېن بېئىتى اېندى فېردوسى نېن آدېنا يازېلان "شاھنامە" دە دېر. دېقىقې نېن يارېمچېق (ناتامام) "شاھنامە" سېنى بېئېرېمك نېئېندە اولان فېردوسى يازېر:

دئدېم اوندان من: - بختېم اولسا كۆمك
يازېب بو كېتابى بېئېرېمك گرک.
دئېېرېم: - بو اېشده گنجېكسېم اگر،
گېرر اورتايا باشقا بېر بختەور.

گۆردو يوموز كېمى، ھمېن دۆورده عرب اېشغالى آلتېنا دوشموش فارسلاز عرب خېلافتېنېن داغېلېب تام پارچالانماسېندان اېستېفاده ائدەرک فارس روحو نو يئېندن دېرچلتمك اوچون اۆز افسانەلى تارىخلرېنە آل آتمېشىدلار. فېردوسى داوام ائدېر:

شېرده دوست اېدى مېنە بېر نېر،
يانېمدا عزېزدى او، جانېم قدر.
مېنە سۆيلەدى: - فېكرىنە آفرېن،
سېنېن توتدوغون دوغرو يولدور، يقېن.
تاپېب پھلۆبېجە بو داستانى من
گتېررېم، يولوندان گتېرى دۆنمەسن!
... ..
جسارتلە چك نېزمە "شاھنامە" نى،
بۇيوكلر بۇيوك اېشلە سئوسېن سنى.
يازېب مېنى دوستوم گتېردى مېنە،
يېنى جانلا اېلھام يئېتېردى مېنە.

فېردوسى نېن بو دوستو دا چوخلو مېتلر توپلامېش، اۆزۈ دە بېر چوخ مېنى نېزمە چكېمېشىدېر. او، بوتون بونلارى فېردوسىيە وئېرېر و دئېېر:

دئېېردى: - يازارسانسى "شاھنامە" نى،
چالېش، شاھلارا چاتدېر او تۇحفەنى.

بېللى اولدوغو كېمى فېردوسى و اونون دوستو سۆزسوز كى، تورک سولطانى ماحمود غزنوېنى (۱۰۳۰-۹۶۹/۷۰) نېزردە توتوردولار. فېردوسى "سولطان ماحمودون وصفى" آدلى بۆلمەدە يازېر:

او گوندن كى يوخذان وار اولموش جاھان،
ھلە گلەمېشىدېر بئلە حۆكمران.

... ..

بزك وئردى دونيايا باشدان - باشا،
دۆنر آلتونا، آل وورارسا داشا.
اوياندى مېنېم طالېم بېر زامان،

دوشوندم: - باشىمدان چكىلمىش دومان.

دئدىم: - ايندى، آرتىق، اولار سۆز دئمك،

كئچن عصرلر اولسون آشكار گرگ.

بلى، گۇرونديوو كىمى، هر شئى آيدىندىر. تورك حۇكمدارلارى عرب آغالغىنى يئنىمىشدىلر، عجمى (غىرى - عربلىرى) عرب ظولموندن خىلاص اتمكده ايدىلر. بوندان اوستاليقلا يارارلانان فارسلا تورك قىلنجىنا سيغىناراق، اۆز مىلى كئچمىشلىرىنى يئنىدن ترنوم اندهرك بوتون جىدى - جهدىلى ايله فارس مىلى روحونو و فارس شووينىزمىنى دىرچلتمه يه چالشيرودىلار. نه يازىق كى، توركلرىن آلى، پولو، قىزىلى، حىمايه سى سايه سىنده دىرچلدىلن بو فارس شووينىزمى اصلينده عربلردن داها چوخ توركلره قارشى ايدى، آچىق - آيدىن فارس شووينىزمى تورك دوشمنچىلىقى دئمك ايدى. بوتون فارس تارىخى، فارس افسانهلىرى، "كئچن عصرلىرى آشكارلايان" فارس دىللى اثرلر توركلرىن تمثىل ائتىدى تورانلا فارسلارىن تمثىل ائتىدى ايران آراسىندا گئدن موحاربه لره حصر ائدىلمىش، حياتدا تام ترسىنه اولدوغو - يعنى هميشه توركلرىن غلبه سى اولدوغو حالدا يازيدا فارسلارىن غلبه سى ترنوم ائدىلمىش، دونيادا ياخشى، بشرى نه وارسا فارسلا، فارس حۇكمدارلارىنن آياغىنا يازىلمىشدىر. دونيادا ايلك دؤولتى فارسلا ياراتمىش، فارس حۇكمدارلارى بوتون دونيايا حاكيم اولموش، دونيادا آن گؤزل وارلىقلارى فارس شاهلارى تاپمىش، ياراتمىش، بشرىن اىستىفاده سىنه وئرمىش، داها نه لر، نه لر. بىر - ايكي مىثال: فىردوسى "كىومرث" باشلىقلى بؤلمه ده يازىر:

آتا سؤيله مىش اوغلو نا بىر خبر،

گزر دىللىرى، كئچسه ده عصرلر.

جاهاندا كىم ايلكىن اولوب حۇكمدار،

بؤيوكلر اونا گؤستىر بىر اعتبار؟

قدىم دؤور تارىخىنى اىزله ين،

بؤيوك شاهلار حاقىندا داستان دئىن

دئمىش: - شاه بىرىنجى كىومرث ايدى،

باشا تاج قويوب، "پادىشاهام" دئدى.

بو بئتلردن آيدىن اولور كى، فىردوسىنن ياشادىغى دؤورده بو يالان بىر حقيقت كىمى "دىلرده گزىرمىش". بورادا ايكىنجى بىر مطلبه باخاق: بونو كىم دئمىش، كىم يازمىش؟ - "قدىم دؤور تارىخىنى اىزله ين". ميفىن نئجه تارىخ - لشدىرىلدىنى گؤرورسونوز و فىردوسى قاباقچادان اثرىنن باشلارىندا يازىردى كى، "منىم سؤزلرىمده تاپىلماز يالان، نه افسون، نه افسانه، اينان!"، آنجاق "شاهنامه" باشدان آياغا افسون، افسانه و يالانلاردان، ساختاليقلاردان، بوش تعريف و يالتاليقدان عىبارتدېر. سلطان ماحمود غزنوى تارىخده معلوم، گؤركملى شخصىت، اىستعدادلى سركرده، اؤزو بىلىكلى اولدوغو كىمى، علمه، بىلىبه، شعره، صنعته چوخ بؤيوك قىمت وئرمىش، علم و مدنيت هامىسى كىمى تارىخده تانىمىشدىر. آنجاق تارىخى شخصىت اولان ماحمود غزنوى فىردوسىنن "وصف" آدى آلتىندا يالتالانيب، ساختالاشدىردىغى ماحموددان چوخ فرقلېدېر. فىردوسى يازىر:

بو، هيندىستانىن شانلى سولطانيدىر،

بو، رومون قىزىل تاجلى خاقانىدېر.

عدالتله وئرميش جاھانا بزك،

گونشدير اونون تاجى، تختى فلک.

بللى اولدوغو كيمي، سولطان ماحمود هينديستانا ۱۷ كره هوجوم انديب، اورانى حاكيميى آلتينا آليب، آنجاق او نه اينكى روما (بيزانسا)، حتى آذربايجانا بئله گليب چاتماييب، داھا دوغروسو هوجوم ائتمه ييب و هيچ بير زامان دا روم (بيزانس) اونا هر هانسى بير شكيلده تابع اولماييب. بيزه ائله گليز كى، فيردوسى رومون (بيزانسين) هارادا يئرلشديىنى ده دقيق بيلميرميش، چونكى او، "شاهنامه" نين باشقا بير يئرلشده بئله يازير:

ساليئجا نظر شاه، سلم اوغلوئا:

حالالدير، - دئدى، - رومو- خاور اونا،

بووردو: -گؤتورسون قوشون، دورمادان

شاهنشاه كيمي شرقه اولسون روان.

بورادا گؤستريلدىيى كيمي، فريدون شاه گويا دونيانين شاهنشاهيدير. او، دونيانى اوچ اوغلو آراسيندا اوچ يئره بؤلور. رومو- خاورى بؤيوك اوغلو سلمه وئيرير، ايران زمينده اورتيا گؤندريز. اوندا سلم ايراندان چيخاندا شرقه يوخ، غربه گئتمه لي ايدى.

سولطان ماحمودو "وصف" ائدن شاعير يازير:

چينه، كشميره، هينده بير سال نظر،

بوتون پادشاهلار اونا باش آير.

فيردوسى يالانين گؤزونو دوغرونو قاتيب زهرلى يالانى شكر كيمي ساوادسيز و آز ساوادلى اوخوجوسونا يئدزديرير. بو، دوغوردان- دوغوروا اينسانلىق قارشيسيندا جينائتدن باشقا بير شئى دئييلدير. چين ايمپراتورونون اون بير يوز ايلده سولطان ماحمودا باش آيمهسى، فيردوسينين يالانيندان، گوپوندان و يالناقليغيندان دوغان فانتازيياسى، افسانه سيدير. اؤز ياشادىغى دؤورون تاريخينى، شخصيتلرينى افسانه لشديرن بير شاعيرين قديم قارائلىق تاريخلى نئجه ميفلشديره جه لي آپ ايديندير.

فارس شووينيزمى هميشه آلاھى و دينلى خالقلار شاهلار آراسيندا بير آئنه، واسيطه يه چئويرميشدير. نه يازيق كى، بو، ايسلام دينينه موناسيبتده ده بئله اولموشدور. فيردوسى بونو بير حيكمت، بير فارس آتالار سؤزو كيمي قلمه آلميشدير:

او ايستر گؤره خالقي آلاھ پرست،

چونكى آلاھ پرستلر اولار شاه پرست.

دئمه لي خالقا دينى، آلاھى اونا گؤره اؤيره دير، تبليغ انديرلر كى، خالق بو يوللا سونوجدا "شاه پرست" اولسون. ديندن و آلاھدان آماج بودور. گؤره سن، اولو تانرى بو ايبرنج مقصدلرى باغيشلاياجاقي؟ آخى بئله اولمازا! شاه دينه خيدمت ائتمه ليدير، دين شاه يوخ!

بير داھا يادا سالاق كى، فارس شووينيزمى اؤز وارليغينى ياشاديب، ديرچلديب، حاكيم مؤوقع توتماق اوچون:

دينلى ميفلشديريپ؛

ميفلرى تاريخلشديريپ؛

تاريخى ميفلشديريپ.

بونلارین هر اوچو بشریت اوچون چوخ تهلوکه لیدیر؛ میفلری تاریخ لشدیرمک ایسه بشر اوچون عوض اندیلمز اؤنمی اولان تاریخ علمینه آلچاق بیر قصددیر. چاغداش تاریخچیلر بونا قارشى آمانسيز موباریزه آپارماسالار تاریخ علمی محو اولار. بیر داها قومیلووون سؤزونو تکرارلاماغا مجبورام: "میف باشلایان یئرده علم قورتاریر."

بو یازنین سونوندا بیز فارس شووینیزمی نین میفلری تاریخ لشدیرمه و تاریخ لری میفلشدیرمه سی حاقیندا فیکیرلریمیزی "شاهنامه" اوزرینده آراشدیرما ایله آچیقلا یا جاغیق. ایندی بو شووینیزمین بعضی قاینقلاری حاقدا بیر سیرا فیکیرلریمیزی سؤیله مه یی قاجیلماز ساییرام.

دؤوروموزه گلیب چاتان قاینقلارین ایلکی دین (زردوشتلوک) کیتابلاریدیر کی، اونلارین دا باشیندا "اؤستا" دورور. بیر سیرا تاریخ قاینقلاری و تاریخی - بدیعی، منظوم رومانلار دا "اؤستا" یا دایانمیشدیر. یوزلرله منبع (قاینق) و ادیباتلا تانیش اولدوقدان سونرا بئله قناعته، سونوجا گلیریک کی، زردوشتلوک دینینه عایید کیتابلار کولیاتی - توپلوسو ساییلان "اؤستا" نین دؤردده بیر گلیب زامانیمیزا چاتمیشدیر، اونلارین (أل یازمالارین - رند). دا آن اسکیزی بو اثرانین XII یوز ایلینه عاییددیر، آن یاخشیزی ایسه اون اوچ یوز ایله. و بئله آیدین اولور کی، بو کیتابلارین ایلکین بؤلمه لری اثران قابق مین اوچ یوزونجو ایلدن یازیلماغا باشلامیش، بو اثرانین - میلادین ۱۰-۸. جو یوز ایللرینه دک آرتیرمالار، علاولر، شرحلر و حاشییه لرله داییم چوخالدیلیمیش، چوخ بؤیوک دیشمه لره معروض قالمیشدیر. آیدین اولور کی، "اؤستا" ۲۳۰۰ ایله یازیلیمیشدیر. بئله بللی اولور کی، "اؤستا" یوز ایللرله او قدر دیشمه لره اوغرادیلیمیشدیر کی، زردوشتون اصل - گنرچک "اؤستا" سیندان اولدوقجا آز بیر نسنه قالمیشدیر.

"اؤستا" بیرنجی بؤیوک تحریفه اهمه نیلر دؤورونده (پارسالی هخامنشیلر، م.ا. ۵۵۸-۳۳۰) اوغرادیلیمیش، حاکیم سولاله نین نوماینده لرینین گؤستریشی ایله بو کیتابا افسانه وی حؤکمدارلار و اونلارین دا اؤزلری حاقیندا ناغیللار، داستانلار سالیتمیشدیر.

یئری گلیمشکن بیر تاریخ فاکتینی بورادا وورغولاماق ایسته ییریک کی، نه اهمه نیلر (هخامنشیلر)، نه ده ساسانلیلار تمیز پارس - فارس سولاله سی اولماییب. بو، اهمه نی شاهی بیر دارانین (م.ا. ۵۲۲-۴۸۶) بیسوتون قایلاریندا یازدیردیگی داش کیتابه ده چوخ آیدین ایفاده اندیلیمیشدیر. او، تاریخده مشهور قانوماتا عوضیانینی یاتیرماسی حاقیندا بئله یازیر: "پارسالی و میدیالی اولان عایله میزدن (!) بیر کیمسه تاپیلما دی کی، شاهلیگی قانوماتا مؤغدان آلسین. بو او زامانادک سوردو کی، من گلیب آهورامازدادان یاردیم ایسته دیم. آهورامازدا منه کؤمک گؤستردی و شاهلیگی گئری آلدیم."

تاریخدن بللی اولدوغو کیمی، اهمه نیلرین اصل کؤکو پارسالیلار و میدیا تورکلرینه دایناماقلا یاناشی، اونلارین دؤیوش گوجلرینین اساس بیر حیصه سی و سارای حربی دووریانلاری قاز (قاس) و قوت (قوز) تورکلریندن عیبارت اولموشدور. بو جور پارسا - تورک چولغاشماسینی بیز ساسانلیلاردا دا گؤروروک. اما چوخ غریبه دیر کی، بو هر ایکی سولاله مولکی و دینی ساحه ده بوتون ایداره چیلیی و آغالیگی فارسلا وئرمیش، فارس زادگان سیلکی یاراتمیش، فارس شووینیزمینی بسله ییب عرصه یه گتیرمیشدیر.

"اؤستا" اهمه نیلر دؤورونده یئنی بیر کولیات حالینا سالینیر، ایکی نوسخه سی حاضرانیر: بیر نوسخه سی پارسانین مرکزینده سونرالار "نختی - جمشید" آدلانان شهرده، شاهلارین کیتابخاناسیندا ساخلانیلردی. بو نوسخه نی اسکندر اورانی ایشغال ائنده یاندیرمیش، شاریکاندا ساخلانان اویری نوسخه نی یونانیستانا آپارمیشدیر.

اشکان شاهلاری دؤورونده آذربایجاندا و اونونلا قونشو ایالتلرده داغینیق حالدا اولان "آوئستا" بؤلمله‌ری توپلانمیش، بو کیتاب یئنیندن برپا ائدیلمیشدیر. بو ایش ساسانلیلارین ایلك حاکیمیت ایلرینده ده داوام ائتدیریلیمیشدیر. ساسانلی شاهى II شاپور (۳۷۹.جو ایله اولوب) مؤبیدان- مؤبید (کاهینلر کاهینی) آذربود ایسپند اوغلونا تاپشیریمیشدیر کی، "آوئستا"نی تام تکمیل لشدیریپ یئنی دن رئاکته ائتسین. بو ایش باشا چاتاندا II شاپور زردوشت دینی رسمی دؤولت دینی اعلان ائتمیشدیر. آذربایجان (آذربود) توپلاییب ترتیب و رئاکته ائتدییی "آوئستا"، دئدییمیز کیمی اونا قدرکی "آوئستا"نین دؤردده بیریدیر و بو زامانا گلیب چاتان دا اونون تحریف ائدیلمیش شکلیدیر. بو "آوئستا" بئش بؤلمه‌یه آیریلیر:

۱. یاسنا

۲. ویسپرئند

۳. وئندیداد

۴. یشت

۵. خورده آوئستا/خورتاک آپاستاک (خیردا-کیچیک آوئستا)

یاسنا یئتمیش ایکی (۷۲) بؤلمه‌دن عیبارتدیر، اونون یالنیز بیر بؤلمه‌سی قاتالار آدلانیر. دونیادا تانیمیش زردوشتلوک شوناسلار و آوئستاشوناسلار بیرگه فیکره - سونوجا گلرک بیلدیریرلر کی، یالنیز بو قاتالار و بیر سیرا وئدیداد زردوشتون اثریدیر و "آوئستا"نین آن اسکى بؤلمه‌لریدیر. بیز حؤرمتملی اوخوجونون بونا آیریجا دیقت یئتمیره‌سینی ایسته‌ییریک: چونکی سؤیله‌یه‌جه‌ییمیز فیکرین اؤنملی خطلریندن بیرى بودور و چوخ حساس بیر چیخیش نؤقطه‌سیدیر. بئله‌کی، گؤرکملی آذربایجان داهیسى زردوشت دونیادا ایلك تک آلاهلوق دین سیستمینی یارادان بشر دوهارلاریندان اولموشدور. مین- مین یازیقلار اولسون کی، فارس افسانه‌چی، شاهچی، افسونچو ذهنیاتى تک تانریلی زردوشتلوک دینی ائله بیر حالا سالمیشدیر کی، بو دین سونرادان یا ایکى یارادانلی، یا دا چوخ آلاهلوق دین کیمی قبول ائدیلمیشدیر. بو، شووینست و افسانه‌چی، ناغیلچی فارس ذهنیات و نیتی‌نین آذربایجان تورک خالقینا ووردوغو ایلك اؤلومجول یارالاردان بیریدیر!

تورک، عرب، روس، فرانسیز، فارس، درى پهلوی دیلرینین کامیل بیلجیسی اولان آذربایجان عالیمی ایسماعیل شمس ("آوئستا"نین قاتالارینی اینجه‌لیرک، موقایسه‌لی تاریخ - منطق متودونا و فلسفی پرنسیپلره دایاناراق، چوخ حاقلی اولاراق، زردوشتلویون تک تانریلی دین اولدوغونو اساسلی ثبوت ائتمیشدیر. ایسماعیل خوجا یازیر: "زردوشت چوخ آلاهلوقین علیینه چیخاراق آهورامازدانی یئگانه یارادان، خالق بیلیمیشدیر...")

محمد پیغمبردن سونرا بعضی دین خادیم‌لری زردوشت دینی ایکى آلاهلوق کیمی باشا دوشموشلر. اونلار آهورامازدا ایله اهریمنی، خئیر له شری بیر- بیرینه فارشی قویاراق، آیری- آیری وارلیق حساب ائتمیشلر... زردوشتون قاتالاردا دئدیکلرینی منطق و فلسفه پرنسیپلری ایله دریندن تحلیل ائدیگده بو نظریه‌لرین دوزگون اولمادیغی میداننا چیخیر" (باخ: آوئستا، I کیتاب، باکی، ۱۹۹۵، ص. ۲۸).

زردوشتلوک دینی اوچ بؤیوک اساس اوزرینده قورولموشدور: اوغورلو دوشونجه، اوغورلو سؤز، اوغورلو ایش. بیر سیرا عالیملر بو اوچ اساسی بوتون دینلرین آنا پرنسیپى ساییرار. بیز ده بو فیکرده‌ییک. بیر مسئله‌نی ده گؤزدن قاچیرماق کی، بونلاری تاریخده ایلك دفعه زردوشت دئتمیشدیر.

زردوشت تانرییا آهورا، مازدا، یا دا بیر یئرده آهورا مازدا، مازدا آهورا دئییه موراجیعت ائدیر. قاتالارین بیرینده زردوشت تانرییا بئله موراجیعت ائدیر: "ای مازدا، من اؤز دوشونجه‌مه (یعنی اوغورلو دوشونجه ایله - ا.ا.) درک ائتدیم کی، وارلیغین ایلکی ده، سونو دا سنسن. سنی اؤز گؤزومه گؤردوکده باشا دوشدوم کی، آن دوزگون، آن دوغرو حاکیم سنسن، دونیاداکی ایشلر حاقیندا آن عدالتلی حؤکم وئرن سنسن!"

دوغرودان دوغرویا سوروشوروق: بو موراجیعت تک تانریلیق دئییلمی؟ باشقا بیر یئرده دئییر: "ای مازدا، هم حؤکمدارلیق، هم ده قودرت سنن آئینده دیر." باشقا بیر یئرده زردوشت دئییر: "ای آهورا، بونو سندن سوروشورام، منه دوزگون سؤیله. سننله دینینه چاغیریلیمیش آدمالار دیندارلیق باخیمیدان اونا نجه یاناشاجاقلار؟ ای مازدا، بو ایش اوچون سنن طرفیندن ایلك سئچیلیمیش آدم منم!"

بو قاتادان آیدیندیر کی، زردوشت بو دینی اؤز دینی آدلاندیرمامیش، اونو تانریین دینی آدلاندیرمیش و بو دینی یؤنلتیمک اوچون تانری-آهورا مازدا زردوشتو پیغمبر سئچیمیشدیر. بحث ائتدیییمیز مؤوضونون بؤیوک اؤزمانلاری بو دینی هم مازدئیزم، هم ده زردوشتلوک، یا دا زردوشت دینی آدلاندیریر، بیر چوخ حالدا بیرری او بیرینی رد ائدیر. بو یوخاریدا گتیردیییم میثالان و داها باشقا میثالاردان آیدین اولور کی، زردوشت تانرییا (مازدا، آهورا، آهورا-مازدا) موراجیعت ائتمیش و بو دینی تانری نین دینی کیمی قبول ائتمیشدیر. اونا گؤره ده بو دینه مازدائیزم (مازدائیلیک)، آهورائیزم (آهورالیک)، آهورامازدا ایلیک دئمک هئچ ده یانلیش دئییل و بو دینین زردوشتون آدی ایله آدلانماسی دوغرودور. بو، بوتون دینلره ده عاییددیر. مثلاً، ایسلام دینینه پیغمبرین آدی ایله باغلی "محمدیه" ده دئییلیر. ابراهیم پیغمبرین یایدیغی دینه "حنفییه" دئییلدییی کیمی "عیبرائیه" ده دئییلیر و بو کیمی باشقالارینا دا (مث، عیسی ویلیک، موسی ویلیک و ب.).

یوخاریدا گتیردیییمیز میثالاردان آیدین اولور کی، مازدائیلیک (زردوشتلوک) ایلك یارانیشیندا تک تانریلی دین اولموش، سونرادان تحریف ائدیله رک ایکی آلاهللی دین دونونا گئیدیریلیمیشدی. نتیجه‌ده بئله آئینمیشدیر: دونیانین - یارادیلشین (وارلیغین) ایکی باشلانغیجی وار: خئیر و شر. خئیر آلاهی مازدادیر - هورموزددور، شر آلاهی آهریماندر (آهلیمان).

سورغو دوغا بیلر: نه اولسون کی، پارسلار تک تانریلی بیر دینی ایکی تانریلی دینه چئویرمیشلر؟ بوندان فارسلا، تورکلر، بشریت نه ایتیرمیشدیر؟ بیرمعنالی جاواب وئرک کی، چوخ-چوخ شئیلر ایتیرمیشدیر. بیرینجیسی، بیر داها قئید ائدک کی، بشریت میفدن چوخ آلاهللیغا، چوخ آلاهللیقدان آزالاهلیغا، آزالاهلیقدان اوچ و ایکی آلاهللیغا و اونلاردان دا تک آلاهللیغا دوغرو بشریت بؤیوک عذابلی بیر یول کئچرک اؤز تفکوروبونو، دونیاگوروبونو کامیل لشدیرمیشدیر. بوندان گئرییه قاییتماق ترقی دئییل، ایرتیجاعدیر، گئریله مک و بشر اینکیشافینا مانع چیلیکیدیر و چوخ-چوخ حئیفلر اولسون کی، بو مانعچیلیک مین ایللردیر داوام ائدیر. بو دئدیکلریمیز آرتیق دونیا دوشونجه تاریخینده، تاریخین فلسفه-سینده دانیلماز، هئچ جور اینکار ائدیلمز بیر حقیقتدیر.

مستله نین ایکینجی یونو: میف، دین و بیلم (علم) - هر اوچو آیری-آیریلیقدا دونیاگوروشو، دونیا باخشیدیر، آرالاریندا ایلیشکیلرین اولماسینا باخمایاراق، بیر-بیری ایله معین ضیدیت، اینکار، رقابت و مباریزه‌ده‌دیرلر. میفیک تفکوروبونو بیلم تفکوروبونو قارشلی داها دوشمن مؤوقعه‌ده دایانیر، دئمک اولور کی، عکس قوطبو تشکیل ائدیر. دین دوشونجه‌سی بیلمه میفیک دوشونجه‌دن آز مانع اولور. بو آچیدان دا دیندن میفه قاییتماق بیلمین (علمین) اینکیشافینا، بیلم تفکوروبونون

گليشمه سینه مانع اولماق دئمکدير. اينسان اوغلو ميقدن دینه، دیندن بيلمه يوروموشدور. دیندن ميفه قايتماق بيلمدن اينکار دئمکدير، بيلمه گئدن يولدان گئري دؤنمک دئمکدير.

آن كسه يول

بیر زامانلار قوزئیده دربنددن گونئیده همدان ایالتینه، دوغودا خزردن باتیدا گؤیچه گؤلونون باتی ایالتلرینه دک اولان تورپاقلاردا یئرلشمیش قودرتلی بؤیوک آذربایجان XIX یوزایلین بیرینجی روبعونده روسیا ایمپریاسینین ۲ دفعه، اوست- اوسته گؤتوردوکده ۱۱ ایل داوام ائندن قانلی موحاریبهلری نتیجه سینده اول ۲ حیصه یه، سونرالار بیر نئچه حیصه یه پارچالاندى. ائله بونونلا دا بؤیوک آذربایجانین ۱۸۷ ایل داوام ائندن فاجیعه سی باشلاندى. آذربایجان تورپاقلاری حراج بازارینا قویولدو. کیم ایسته دی ساتدی، کیم ایسته دی آلدی، کیم ایسته دی باغیشلادی. بوتون بو دؤور عرضینده آذربایجان خالقى آمانسيز قیرغینلارا معروض قالدی. تورپاقلاریمیز واختی ایله تورکیه، ایران، عربیستان، هیندیستان و بالکان بازارلاریندا گیرله نن اثرمنی فیریلداقچی لارینا ساتیلدی، هدیه وئریلدی.

ایرانین، روسیانی کؤله و یاریم کؤله سینه چئوریلیمیش خالقیمیز بوتون بو تاریخ بویو چابالادی، چالیشدی، ایرکی کمک اوچون دئییل، یالنیز و یالنیز اؤز وارلیغینی قورویوب ساخلاماق اوغروندا ووروشدو. بو اؤلکه دن او اؤلکه یه، او اؤلکه دن بو اؤلکه یه قاقچین گئتدی، یورددا ووروشانلار داغلارا قاقچاق دوشدو، ۱۰۰ ایل بویو آذربایجان قاقچاق حرکاتی بورودو. یابانجی ژنراللار، سردارلار باشلارینی آذربایجاندا قویولار. ستارخان، قاقچاق نبی، شیخ محمد خیابانی، محمدامین رسولزاده کیمی یوزلرجه آذربایجان موجهیدی خالقین آزادلیغی اوغروندا چارپیشدی. بلی، معاصر دؤورون گؤرکملی فیلسوف تاریخچیسى، تاتار قومیلوو دئمیشکن، اگر هر هانسی بیر ائتنوس (خالق) بیله - بیله زامان - زامان اؤز آراسیندان اینسانلار آیریپ اؤز وارلیغی اوچون قوربان وئیرسه، دئمه لی، او ائتنوسا اولوم یوخدور! موباریزه خوشبخت آزادلیق اوغروندا دئییل، یارانان، تاریخده اؤزونو تصدیق له دن و دونیا یا تقدیم ائدن بیر خالقین یاشاییب- یاشاماماسی اوغروندا موباریزه سی ایدی.

1918-1920. جی ایلرده آذربایجان خالقى اولوم تهلوکه سینى آرادان قالدیریب اؤزونو تاریخده بیر داها تصدیق لئندی. گونئیده خیابانی حرکاتی، قوزئیده آذربایجان خالق جوهوریتی آذربایجانى یئنی دونیا یا تانیتدی. هامیمیزین بیلدی یی کیمی، بو دؤور چوخ چکمه دی... روسیادا چارلیق ایمپریاسینین یئنی واریشی - قیرمیزی سووت ایمپریاسی یاراندى. ایلك ایلرینده بو ایمپریا هله ضعیف اولدوغوندا، آذربایجان قوزئینده کی دموکراتیک دؤولتی ییخدی، آنجاق اؤزونون ده هله ضعیف اولماسیندان دولایی، همین دموکراتیک دؤولتین یئرینده هر هانسی بیر دؤولت قورومونو ساخلاماغا مجبور ایدی. سونرا بو دؤولت قورومو آذربایجان سووت سوسیالیست رئسپوبلیکاسی اولدو.

20. جی ایلدن سونرا آذربایجان گونئینده خیابانی حرکاتینی بوغدولار. ایراندا آذربایجان سولاله سی اولان قاجارلار دئوریلدی، یئرینه فارس- پهلوی سولاله سی حاکیمتته گلدی. آذربایجان خالقینین (او تایللی- بو تایللی) یئنی فاجیعه دؤورو باشلاندى. قتل لر، تالانلار، قیرغینلار آرا وئرمه دی... آذربایجان قوزئینده کی سووت رئسپوبلیکاسی آذربایجان خالقینی ازمک آلتینه چئوریلدی.

بئله بىر فيكىر وار و بو فيكىرى سون واختلار داها تئز- تئز ائشيتمك اولور؛ بو تقريباً بئله سس لئير: هر بىر خالقين دؤولتى اؤزونه لاييقدير. بونو بئله شرح ائديرلر كى، گويا بيزيم ده دؤولتيميز اؤزوموزه- خالقيميزا اوغوندور. بو، تاماميله يانليش دوشونجهدير. بو فيكىر اؤزونو اصلينده هارادا دوغرولدور؟ بيزيم اؤيرندييميز آنلايشلارلا دئسك، خالق- بازيس اؤزونون اوست قوروملاريندان بىرىنى- دؤولت قورومونو ياراتمايدير. اگر بو قورومو ياراديرسا، سؤزسوز كى، بازيسين طلبى و ايستهيى اساسيندا يارانير و بو قوروما همين خالق، ياخود بو خالقا همين قوروم لاييق اولور، هر ايكىسى بىر- بىرىنى تمثيل ائدير. بو فيكىرله راضيلاشماماق اولماز. دئمەلى، سؤز آزاد خالقان گئدير، اؤز اوست قورومونو ياراتماقدا مستقىل اولان بازيسدن گئدير. اگر هر هانسى بىر خالق قانلى تئور و ايشغال نتيجهسينده اؤزوندن قات- قات گوجلۇ اولان هر هانسى بىر ايمپرييانين كۆلهسينه، مستملكهسينه چئوريليرسه، بو واخت ايمپرييا دا اونو ايستهدييى كيمي اؤزىمك، ايستيمار ائتمك اوچون اويونچاق دؤولت قورومو ياراديرسا، دئمەلى، بو قوروم خالقين آرزوسو اساسيندا يارانير و اونو تمثيل ائتمهيه لاييق دئييل!

حتى بؤيوك دؤولتلرين اؤزىمى خالقلار اوزرينده قورولان دؤولت قوروملارى دا موختليف اولور. ايكىنجى دونيا موچاربيهسينده آمريكا، اينگيلتره، سووت ايتيفاقى اوروپانين ان گوجلۇ خالقلاريندان بىرى اولان آلمانلارى دارماداغين ائديلر. آلمانين بؤيوك بىر حيصهسينده آمريكا، اينگيلتره و فرانسانين ايرادهسى ايله فئدئرال آلمان دؤولتى ياراديلدى، باشقا بىر حيصهسينده ايسه 'SSRI' نين ايرادهسى ايله آلمانيا دموكراتيك ريسپوبليكاسى. سوال اولونور: آلمان خالقى هانسى دؤولته، ياخود هانسى دؤولت قورومو آلمان خالقينا لاييق ايدى؟ هئچ بىرى! آنجاق شرقه باخميش غربده قورولان دؤولت آلمان خالقى اوچون آز- چوخ ائوئرشلى ايدى. اصل آلمان دؤولتى ايندى يارانماقدادير. بوتون آذربايجاندا بو گون خالقيمىزى اونا لاييق تمثيل ائده جك دؤولت قورومو يوخدور. تكرر ائديرىك: يالئيز و يالئيز آزاد (!) خالقين ياراتديغى دؤولت اونون اؤزونه لاييق اولور!!

بىز بورادا موسكوانين ۷۰ ايلده آذربايجاندا آپاردىغى سياستى تحليل ائتمهيهجهيىك. بس موسكوانين بوگونكو سياستى نئجهدير؟ بوگون موسكوا اونا تابع اولكله لرى و خالقلارى داها اولكى تك "ايداره ائده" - آزه بيلمير. روسيا اؤزو فلاكت قارشيسيندا، داها دؤغروسو، فلاكت ايچيندهدير، اونا گؤرده او، ايلك اؤنجه اوروپادان آليني چككمك مجبوريتينده قالدى. ايندى اساس وظيفه ايمپرييانى داغيلماقدان قورتارماق، اونو نه ايسه آلداديغى، بىر قدر ده جذب ائديجى شكله سالماقدان عيبارتدير. اونون اوچون ده دموكراتيا، آشكارلىق و يئندن قورما آدى آلتيندا "يوخاريدان ايتقيلاب" (بو دا آلداتماق اوچوندور: يوخاريدان ايتقيلاب اولمور، دئمەلى، يوخارينين فيتواسى ايله آشاغيدان ايتقيلاب) ائديلير. بونون اوچون آيريجا پروقراملا ايش گؤرولور. هانسى خالق بو پروقرامدان كنارا چيخيب اؤز ايرادهسى ايله حركت ائديرسه، اونو قورشون ياغيشى گؤزله بىر، يا دا كى، قيرغين و تالان تورهديجى ميئلر آراسى عداوت.

بىر واخت ايران شاهى يوخاريدان ايصلاحاتلار آپارارق آدينى "آغ ايتقيلاب" قويدو، اونون ان بؤيوك ضربهسى آذربايجان خالقينا ديدى. ايندى قورباچوو يوخاريدان ايصلاحاتلار آپاريب آدينى "ايتقيلاب" قويدو، ان بؤيوك ضربهسى آذربايجان خالقينا وورولور. بىر واخت آذربايجانين گونئييه گلن محمدرضا پهلوى "آذربايجان ايرى آديملارلا ايركى له- بىر" دئميشدى، اوستوندن نئچه ايل كئچمه ميش آذربايجانين قوزئيينه گلن لئونيد ايلچ برئئئو "آذربايجان ايرى آديملارلا ايركى له بىر" دئدى. گؤره سن، نئجه اولور كى، موسلمان مونارخلارلا كومونيست مونارخلار بىر- بىرىنين آغزينا

توپورموش كىمى اولورلار؟! مونارخ هر يئرده مونارخدیر - دینندن، عقیده سیندن آسیلی اولمایاراق. وای او گوندن کی، هر ایکی ایمپریا مونارخی نین "آذربایجان" ادلی بیر موستملکه سی اولا، یاریسی بیرینین، یاریسی او بیرینین! موسکوا آزادلیغا بویلو اولموش اولکه لری "ایصلاحات" درمانی ایله اولو دوغماغا مجبور اندیر؛ اگر "مدنی" یول باش توماسا دییرمانیندا اؤز ایسته دیی کیمی اویدور. یا درمان، یا دییرمان؟!

اوچ ایله یاخیندیر کی، آذربایجان آیاق اوسته دیر. ظولمون- ایمپریانین توپو، طیاره سی، تانکی و گولله سی وارسا حاقین- خالقین دا دؤنمز اوزو واردیر. ایمپریا اود، قورشون پوسکوردو، گؤیچه، زنگه زور بیر داها یئیندن داغیلدی، قاراباغ یاغی آللری اوزاندی، سومقاییت، گنجه، باکی... هر یئر قانا چالخاندى. خالق یوردونو قوردو، آذربایجانى ایکی یئره بؤلن دمیر پرده نى داغیتدی...

بو گون آذربایجانین قوزئینده ایکی قووه - ایمپریا و خالق اوز- اوزه دورموشدور. ایمپریا بو غیری- برابر گوجلرین موباریزه سینده اثرمنی دیاسپوروندان و اوروپانین، آمریکانین بیزه اؤگنی موناسیبتیندن ایستیفاده اندیر.

بو قووه لرله اوز- اوزه تکهجه دایانمیش خالقیمیزی دموکراتیک قووه لریمیز تمثیل اندیر. بو قووه لرله دونیاداکى بیر سیرا باشقا دموکراتیک قووه لر رغبت بسله ییر. یوردوموزون گونئینده بؤیوک معنوی دایاغیمیز واردیر. نه یازیق کی، بیر یئرده موباریزه یه قوشولمامیشیق. آخی بیز هله میلت اولمامیشیق، خالق یولوندان میلت یولونا تزه- تزه آددیم آتیریق.

قتید: تئز- تئز سوروشورلار کی، خالق ندیر، میلت ندیر؟ علمله ایضاح ائتمک چوخ اوزون- اوزادی آلیناجاق. سوالی باشقا جور قویون: خالق کیمدیر، میلت کیمدیر؟ اونا "ندیر؟" سوالینا جاواب تاپاریق. خالق بیزیک، میلت آلمانلار! نییه؟ آلمانلار سرحدلرینی پوللا آلیرلار، وار- دؤولتلی ده اؤزلرینیندیر. بیز سرحدلریمیزی قانلا آلیریق، وار- دؤولتیمیزده اؤزگه نیندیر. آلمانلار اؤزلری توخدور، آج روسیایا آت، سود، اون وئریرلر. بیز اؤزوموز آجیق، آج روسیادان آت، سود، اون گؤزله ییریک. موسکوا ۷۰ ایل دوشمن کسیدییی آلمانا ایندی "دوست"، "قارداش" دئییر، اونا آل آچیر، ۷۰ ایل "کیچیک قارداش" دئدی بیزه ایندی دوشمن کیمی باخیر، بیزی تانکلارین آلتیندا آزیر. آلمانلار سووتت عسگرلرینین نیشانلارینی، کمرلرینی، چکمه لرینی، پالتارلارینی (لعت شیطانا، داها نه قالدی کی!)، هه، پاپاقلارینی (رحمت سنه، میرزه جلیل!) حراج بازارینا قویدورور. بیز ایسه تکهجه ساغلام اوغوللاریمیزی دئییل، حتی خسته گنجلریمیزی عسگرلیک آدینا اولومه گؤندیریریک!

یقین آیدین اولدو.

مسئله نین آنا خطیندن بیر آز قیراغا چیخدیغیمیزا گوره اوخوجولار سوچوموزدان کنچسین...

موسکوانین بوتون عومومی سیاستی ایله یاناشی، او، هر بیر رئسپوبلیکایا، هر بیر خالقا قارشى خصوصى سیاست یورودور. اونا گوره ده "نه اوچون لیتوانین، اثرمنیستانین، گورجستانین و ب. دؤولت رهبرلری باشقا جور حرکت اندیر، آذربایجانینکی باشقا جور؟" سوالی ساده لؤوحلوکدن باشقا بیر شئی دئییلدیر. بیردفعه لیک بیلمه لییک کی، موسکوانین آذربایجانا عاید سیاستی هر هانسی بیر رئسپوبلیکایا اولان سیاستی ایله توتوشدورولمامالی، همیشه آیریجا گؤتورولوب اونون اوزده اولان دئییل، درینده، گیزلی قالان کؤکلری، باغلاری اوزه چیخاریلما لیدیر.

آذربایجان آن وارلی، هر طرفلی زنگین بیر اولکه دیر. وار- دؤولت موستقیل خالقلار اوچون سعادتیرسه موستملکه اوچون بدبختلیکدیر. آذربایجان روسیا ایمپریاسی اوچون شرقین قاپیسیدیر. آذربایجانین بیرکشیب موستقیل اولماسی گونئی قافقازدا ایمپریانین بوتون دایاقلاری نین داغیلماسی دئمکدیر.

پیوتردان دوننه کیمی هیند اوکئانیندا ایستی سولارا جان آتان و بو سییاستی بوتون دؤورلرده آردیجیل یورودن ایمپریا اوچون خزر حؤوزه سینی ایشغال ائتمک ایلکین شرط اولموشدور. خزرین ایکی آچاری- هشرخان و باکی ایمپریانین دایمی ضربه هدفی اولموشدور. آذربایجان یوز ایللردیر ایمپریالار طرفیندن مودافیعه اولونان و اونلارین شرقده جاسوسو رولونو اوینایان اثرمنی لوبیسی نین گلیر منبعی دیر. "آذربایجان ایرانین تاخیل آنباریدیر"، "اگر آذربایجان مستقل اولارسا ایران اوندان آسیلی وضعیته دوشر" دئین ایران ایدئولوقلاری مسئلهیه چوخ دوزگون قیمت وئرمیشلر.

چوخ اؤتری و عومومی دئدییمیز بو سؤزلر آذربایجاندا ایمپریا سییاستی نین بعضی خطلرینی گؤرمک اوچوندور. اصلینده ایسه گرک آذربایجانین یئرآلتی و یئراوستو، مادی و معنوی ثروتلری ایله سادهجه تانیش اولماق اوچون جیلدله کیتابلار یازیلانندان، دنیا سیاستینده، سووت ایمپریاسی، ایران و ائرمینستان سیاستینده آذربایجانین یئری بوتوو- بوتوونه آراشدیریلیب آچیقلاانندان سونرا بیز اؤزوموزو باشا دوشه بیلریک.

بللی اولدوغو کیمی، ۸۰-۶۰ جی ایللرده ایمپریانین دؤولت آپاراتی چورومه دؤورو کئچیریردی. منیم یادیمدادیر - هله ۶۰ جی ایللرده بیر آروپا عالیمی یازمیشدی کی، سووت دؤولتی داغیلماغی نین روشوتخورلوق مرحله سینی کئچیر. بو مسئلهنی تحلیل اندرکن من ایلک اؤنجه اینانمادیم. منی انگلسین بیر مکتوبو چاشدیردی. او، روسیادا دؤولتین کؤکلرینین ضعیف اولدوغونو گؤستره رک اورادا سوسیالیزم قورماغین داها آسان اولدوغونو یازان بیر روس ضیالیسینا بئله جاواب وئرمیشدی کی، سیز دوز دئمیرسینیز؛ روسیادا کیچیک و ایری مأمورلاردان عیبارت بؤیوک بیر طبقه واردیر، بونلار دؤولتدن چوخ آز ماعاش آلدیقلاری اوچون خالقی سویور، روشوتله دولانیرلار، بونا گؤره ده روسیادا دؤولتینی مودافیعه ائتمکده حددن آرتیق ماراقلیدیرلار، چونکی بو دؤولت اولماسا اونلار روشوت آلا بیلملر، بونا گؤره ده دؤولت آپاراتینین کؤکولاپ آشاغیلار قدر ایشله بیر.

بیر قدر ده گؤتور- قوی ائتدیکن سونرا آیدین اولدو کی، انگلس سهو ائدیپ - ایستر کرنسکی نین، ایستره ده لنینین چئوریلیشلی زامانی همین مأمورلار چوخ بؤیوک رول اوینادیلار. عئینی زاماندا، تاریخدن منه آیدین اولدو کی، بیر چوخ دؤولترین اساسینی روشوتخورلوق سارسیدیب. مسئله آیدین ایدی.

سونرا ۷۰ جی ایللرین اوللرینده بیر ایسپان جمعیت شوناسی نین بئله بیر فیکرینه راست گلدیم کی، سووت ایتیفاقیندا "سوسیالیزم" دئییلن قورولوش دوز دئییل، او تئز- گئج داغیلاجاق، چونکی بو جور قورولوش عومومیتله اینسانین، خصوصیه فردین طبیعتینه ضیددیر. بو فیکر بیر چوخ اثرلرده باشقا- باشقا شکیلده ایفاده ائدیلمیشدی. بونونلا رضیلاشماسا اولمازدی. چوخ کئچمه دی کی، ساخاروو 'SSRI' ده اینسان حاقلاری اوغروندا مباریزهیه باشلادی. کوتله وی کؤله پسوخولوگیاسیندان قورتولان فردلرین سایه گوندن-گونه چوخالیدی. اونون دالینجا جمعیتلر و خالقار آزادلیق عشقینه دوشدولر.

1987 جی ایله آذربایجاندا یئنی بیر اوینیش باشلامیشدی. ایمپریا بونون قارشیسینی آلماق اوچون قاراباغ مسئله سینی اورتایا آتدی. آنجاق یوخاریدا گؤستریدییمیز کیمی، بو ایمپریا ۳۰ ایله یاخین ایدی کی، روشوتخورلوقون داغیدجی، ایچریدن یئیجی تأثیری نتیجه سینده ایفلیج اولموشدو. دؤولت آپاراتلارینین هئچ بیر دقیق ایشله میردی. اونا گؤره مرکزین آذربایجان و اونون خالقی حاقیندا فیکری یانلیش ایدی. قاراباچوو، اونون اطرافینداکیلار و خصوصاً ده یان- یوره سینده پئیک کیمی هرلنن اثرمنی لوبیسی بئله دوشونوردو کی، آذربایجان خالقینین ائله بیر گوجلو سیاسی تشکیلاتی یوخدور، رئسپوبلیکانین باشچیلاری ایسه موسکوا نین یئسیرلیریدیر، دئمه لی، قاراباغی ائرمینلره وئرمک اولار.

بونولا هم آذربایجانى تام ایفلیج اتمک، هم ده دنیا اثرمنیلریندن و اونلاری حیمایه ائدن بۇیوک دؤولتلردن ایمپریایا یاخشی آرخا دوزلتمک اولار.

بیر نئجه آیین ایچریسینده ۷ میلیونلوق بیر خالق "قا-را-باغ!!" دئییب آیاغا قالخدی. تکجه موسکوانین دئییل، بوتون دونیانین تصوورو آلت - اوست اولدو. بیر "آذربایجان" فنونمئی ظهور ائتدی. تاریخیمیزده ایلك دفعه اولاراق دونیانین هر یئریندن قزئت، رادیو-تئلئویزییا ایشچیلری، موباریز دموکراتلار، کونسوللار، سفیرلر و ب. آذربایجانا آخیشدی. بالتیکیانى رئسپوبلیکلاردا آزادلیق حرکاتلارینین یئنی دالغالاری قالخدی، مولدووا و گورجوستاندا خالق حرکاتلارینا ایلکین تکان وئریلدى.

1988. جی ایل نوپابر آیی نین ۲۷-۲۵ سینه باکی نین آزادلیق میدانیندا نعمت پناهوو دئینده کی بیزیم بو خالق حرکاتیمیزلا بوتون SSRİ نى آزادلیق حرکاتی بورویه جک، بونا چوخ آدم شیشیرتمه، بۇیوتمه کیمی قیمت وئیردی. دوغرودان دا، چوخ چکمه دی کی، SSRİ نى حرکاتلار بورودو. موسکوا اؤزونو ایتیردی.

89. جو ایلین سون آیلاریندا آذربایجاندا خالق حرکاتینین ایکنیجی یوکسه لیشی باشلاندى. موسکوا قورخویا دوشدو. دئمه لی، بو دفعه حرکات واختیندان قاباق بوغولماسا SSRİ دارماداغین اولاجاق! قورباچوو مالتادا بوشلا گیزلی گؤروشلرینده بو مسئله نین اوستونده برک دایاندى. بوشون دؤولت کاتیبی جیمز بیکئر بئله بیر بیانات وئردی کی، اگر موسکوا زاقافقازیاداکی میلتچی حرکاتلاری یاتیرماق اوچون گوج تطبیق ائتسه، آمریکا بونا اعتیراض ائتمه یه جک. مسئله بیزیم اوچون تامامیله آیدین ایدی، چونکی بونا قدر قارباچوو موسکوا دا آچیق اعلان ائتمیشدی کی، او، گورجو کیمی مدنی بیر میلتین قاداغان ساعتیندا، حربی وضعیتده یاشاماسینی روا بیلمز!

یئروان و خان کندینده اثرمنیلر ایل بویو تعطیل و نوماییش ائدیر، آذربایجانلیلاری قیریر، ائولرینی یاندیریر، یوردوندان-یوواسیندان دیدرگین سالیردی. موسکوا سوسوردو. اثرمنیلرین کوتله وی یاشادیغی یئرده بیر نفرده آذربایجانلی قالمامیشدی. دئمه لی، گیزلی گؤروشده صؤحبت یالنیز آذربایجاندا گئتمیش، بو بیاناتدا "آذربایجان" سؤزو "زاقافقازییا" سؤزو ایله پرده لئمیشدی.

89. جو ایلین دکابر آییندا آذربایجان بوتون دونیادا بیر داها آمانسیزجاسینا تکلندی. همین آیین سونلاریندا آزادلیق میدانیندا AXC آغ ساققاللار شوراسینین آن فعال عوضولریندن بیرى، حؤرمتلی واقیف صمداوغلو خالقیمیزین نئجه تکلندییندن دانیشارکن خالق بو دونیادا قریب اولدوغونو بیر داها دریندن دویدو، میداندا مینلرله، اون مینلرله اینسان دسمالینی چیخاریب گؤز یاشینی سیلدى.

دکابرین ۲۷-۲۹ ندا چوخ آداما آیدین ایدی کی، بوگونکو دونیانین طالعینى ایسته دبکلری کیمی حل ائدن ایکی فؤوق الدؤولت - آمریکا و سووئت حؤکومتی آذربایجان خالقینی زورلا فلاکتته آپاریر. بو سورغونو تئز-تئز سورورلار: "بو فلاکتدن قاچماق مومکون دئییلدیمی؟". یوخ، خانیملار، بی لر، یوخ!

بو سوالی ایرانین ایندیکی خارجیجی ایشلر ناظیرینین موعاوینی ده منه وئردی. سونرا دا علاوه ائتدی کی، چوخلو جاوان قتله یئتیریلدی؛ هر بیر جاوان، گنج خالق اوچون نئجه یاشیلیدان داها چوخ ایش گؤره جکلدی. من اونا دئدیم: "بس بونو گؤزل بیلدیینیز حالدا، ایران-عیراق موحاربه سینده یوز مینلرله گنجین محوینه نییه یول وئردینیز؟" او دئدی: "بیز چالیشدیق، گوجوموز چاتمادی، بو موحاربه نی بۇیوک دؤولتلر تۇرتمیشدی."

من اونا دئدیم: "ایران و عراق کیمی موسیقی دؤولترین بونا گوجو چاتماياندا اوردوسوز، سیلاحسیز، موسملکه بیر خالقین بونا نئجه گوجو چاتاردی، اؤزونو نه جور خیلاص ائده بیلردی؟".

ایندی گلین گورک افغانستانی کیم او گونه سالدی؟ - آمریکا و سووت دؤولتی. عراقلا کویتی کیم بو گونه سالیب؟ - آمریکا و سووت ایتفاقی. کویت دارماداغین اولدو، عراقی هانسی فاجیعه گؤزله ییر؟ - آمریکا و سووت حؤکومتی بیلیر.

1990. جی ایل یانوار آیی نین ۱۰-۹ ندا وزیرولا گؤرؤشده سوروشدوق کی، اثرمنی قولدورلاری آذربایجان داغیدیر، نه دئییرسینیز؟ دئدی کی، هئچ بیلیمیم نه ائدک؟! بیزی تکله بیلیر. موسکوادا کیمه دئییرم اهمیت وئریمیر. دؤنه- دؤنه قارابچووا دئمیشم، دئییر، آل چکین یاخامدان، من داها بئزمیشم، باجارمیرام؛ گئدین اؤزونوز حل ائدین، اؤزونوز جاواب وئرین! بیز ده گرک " فهله درؤزینلاری " آدی ایله خصوصی دستهلر یاراداق، سیلاح وئرک، گئدیپ خانلاری، قوبادلینی، سرحد رایونلارینی و قاراباغی باسقینلاردان قوروسون!

سونرا بللی اولدو کی، بو سونونجو فیکرین اساس مؤلفی پولیانچیچکودور. یعنی هئچ بیر یتره الی چاتمايان وزیرو موسکوانین آذربایجانداکی ژنرال- قوبرناتورو پولیانچیچکو ایله مصلحت لشمیش، او دا بو پلاننی جیزمیشدی.

بیر طرفدن ده، باکیدا قاقچینلار ایله باکیلیلار آراسیندا قیرغین حاضیرلانیردی. باشقا بیر یاندا، اثرمنی، روس و باشقا میلتلرین ائولرینه باسقین حاضیرلانیردی. هامیسی دا مرکزین آلی ایله. بلی، موسکوا - واشینگتون آذربایجان خالقینی بو تؤولوکده دار آغاجینا آپاریردی.

1989. جو ایله " دونیانین آن موباریز خالق " آدلانان آذربایجان خالق بو دفعه ده نه ائده جه یینی معین لشدیریردی:

1. قارداش قیرغینینا ایمکان وئرمه مک؛

2. باشقا میلتلره قارشى تخریباتین قارشیسینی آماق؛

3. وطنه قارشى هر جور باسقینا سینه گرمک؛

4. دار آغاجینا سوروکله نه-سوروکله نه یوخ، مردانه گئتمک.

ایکی فؤوق الدؤولته، تئورولا دونیانی بیر- بیرینه چالخیان اثرمنی لوبیسی ایله تک باشینا دؤیوشن آذربایجان خالق بو آغیر دؤیوشدن شرفله چیخدی. شهیدلرین قبری نورلا دولسون!!!

بو، ایبیرمینجی یوز ایله بیزیم راست گلهمه دییمیز بیر حادیه ایدی: هله هئچ بیر دؤیوشده، حتى دنیا موحاریبه لرینده آذربایجان قوزئی کیمی بیر اراضیده حربی عملیاتدا ایمپریانین حربی ناظیری، داخلی قوشون قوه لرینین کوماندانی، سووت. İKP مرکزی کومیتة سینین کاتبی، SSRİ عالی سووتی ایتفاق سووتی نین صدری، آذربایجانین ژنرال- قوبرناتورو، رئسپوبلیکا DTK سینین صدری، رئسپوبلیکا داخلی ایشلر ناظیری نین موعاوینی (یازوو، باکاتین، شاتالین، گیرئنکو، پریماکوو، پولیانچیچکو، حوسئینوو، بارانیکوو) بیرلیکده حربی عملیاتا باشچیلیق ائتمه بیلیر (هله باشقا اونلار جا گئیرالی سایمیریق).

آذربایجان خالقینین آزادلیق موباریزه سیندن لرزه یه دوشموش ایمپریا هئچ ده بؤیوک اولمایان بیر رئسپوبلیکاسینا قارشى حتى احتیاطدا اولان حربی قوه لرینین بیر حیصه سینى ده آذربایجانلا موباریزه یه جلب ائتمیش، اعلان ائتمه دن بوتون اولکده گیزلی حربی توپلانیشا باشلامیشدی. بورادان ایکی نتیجه چیخارماق اولار: ۱) یا آذربایجان خالق حددن آرتیق گوجلو و قورخولودور؛ ۲) یا دا ایمپریا ائله چورویوب کی، باشینی تمام ایتیریب.

۲۳-۲۰ يانواردا "آذربايجان" فنومئنى بوتون دونيانى چاشدیردى. اوزونو ايتيرمه يين پرنزيدنت، باش ناظر قالمادی: بوش، ميتران، تاچر، تورقوت اوزال، قورباچو. بير نئجه گوندن سونرا اوزلرينى آله آلا بيلن پاكستان، ايران، اسرائيل، لیبى و الجزاير سووتت حؤكومتى نين ايشغالچى حركتىنى پيسلدىلر. دونيا اولوب- بيتميشدن آيىلدى. ۲۰ يانوار آذربايجان تاريخينه قيزيل حرفلرله يازيلدى، ايمپريالار تاريخينه قارا، قاپقارا لكه اولدو. "دموكراتيا، دموكراتيا" باغيران واشينگتون و موسكوا آذربايجان خالقينين دموكراتيك حركاتينى قاندالادى. آذربايجان خالقينى فؤق العاده وضعيته سئچكى كئچيرمه يه مجبور ائتى. بو، دونيا تاريخينه ۳جو بئله حاديه ايدى. بونودا سيناديق.

بير ايلدير آغير فاجيعه و قارانلىق ظولمت ايجريسينده ياشايان خالقيميز اوزونه گلميش، آزادلىق يولوندا يئنيدن يوروشه چيخميشدير. خالقيميز قهرماندير و بو قهرمانلىغينى هم اوزونه، هم ده دونيايا بير داها گؤستردى. آنجاق نه يازيق كى، سياسى حياتدا يئتكىن دئىلىك. سياسى موباريزه ده سرشته سيزيك، تشكىلاتلانمانى باجارميريق، تكباشينا، ياخود كيچيك قروپلارلا ايمپريايا قارشى موباريزه مئىلى و يا "خسته لیبى" آراميزدا گئنيش يايىلب. اويونجاق دؤولت آپاراتيا خالقا ياخين گلمير، يا دا اونو گلمه يه قويمورلار. ضياليلاريميز تردؤد ايجريسينده ايفليج اولوب.

ايمپريانين دا مۇوقعى ايديندير، خالقين دا. تكلجه رئسپوبليكا دؤولت آپاراتينين مۇوقعى ايدين دئيل، آخى بو بدبخت آپاراتين هئچ موقعى يوخدور. بو آپاراتين ايشچيلرى دايم آسمه جه ايجريسينده دير. خالقين غضبيني، دويونلنميش يومروغونو گؤردوكجه اسير، موسكوا نين قاپازينى يئديكجه اسير، اسير. بونلار گئچك اسير- يئسيدرلر، قولقلارى موسكوا نين قوللوق فارماغينا كئچيب، اومودلارى گؤيده خاليقه، يئرده خالقا قالييدير. بو اسير- يئسير دؤولت آپاراتى ايله خالقين آراسيندا اوزونو ايتيرميش بير طبقه وار - ضياليلار. "ضىالى" سؤزونو خالقيميز اصيل معناسيندا ايشلتمير. ضىالى علمده، اينجه صنعتده، مدنيتده موعين ياراديجيلارغا ماليك و آرديجيلار يئتيشديرن، خالقين (ياخود ميلتتين) حياتى تهلو كيه دوشنده اون جرگه ده دا يانان، اونون قاباغيندا گئدن آداما دئيرلر. بيزيم ضياليلارين چوخو بو تعيناتى تام اؤدمه- ديكلىرى، يا دا اؤده يه بيلمه ديكلىرى اوچون اونلار "ياريم ضىالى" دئمك داها دوغرو اولار.

رئسپوبليكا دؤولت ايشچيلرينين و بو ياريم ضياليلارين اينديكى وضعيتنى تصووره گتيرمك اوچون جفر جابارلى نين "اود گليني" اثرينده كى بير يئرله موقاييسه لر آپارق:

ربيع و ابو عبيد (ايمپريانين نومارينده لرى)

آلتونباي (يئرلى حاكيميت آپاراتى نين باشچيلاريندان بيرى)

تورقوت (اثرده آلتونباين آل آلتيسى - اينديكى ياريم ضىالى)

(ائلخان (ائل اوغلو - اوندادا، ايندى ده)

دؤردونجو و يئددينچى گؤروشلردن ايقتباسلار.

آلتونباي (سينيرلى) - ... آند اولسون بو يانار داغلارا، آند اولسون بو سؤنمز اودلارا كى، دئديكلرينده دوغرويا بنزر بير شئى گؤرسم بو گونشه گولومسر درگاهى بايقوشلار يواسينا، تورپاق اوستونو (اوخو: آذربايجانى - أ.!). مقبره لره چئويره جه يم؛ بو قبيامتئين دهشتلىرى ايجينده او دا محو اولاجاقدير، سن ده... من ده! سؤيله...!

تورقوت - آغاميز! من اؤيزنه بيلدييم هر بير شئى... بوتون دهشتى ايله سؤيله ديم...

آلتونباي (ائلخان) - ... ياخشى، سن سؤيله، عزيز فيلوسوف، سؤزلرين ياريمچيق قالدى.

ائلخان - منيم سنه دئيه جك بير سؤزوم قالمادى.

آلتونباي - يالنيز اوراسيني منه آنلات كى، سن كيمسن؟
 ائلخان - من ... من دونيادا سعادت يارادا بيله جك اولو بير قووت...
 آلتونباي - ها- ها- ها! (چاغيرير). تورقوت! (تورقوت گيرير). تورقوت! سن سؤيله، بو زاواللى كيمدير؟
 تورقوت - او، سيزين كؤله نيزدير، آغاميز.
 آلتونباي - هاردان و نىچه يه آليندى؟
 تورقوت - حراج بازاريندان، ألى ديرهه.
 آلتونباي - ائشيدير سنىمى؟ من اونا نه انده بيلرم؟
 تورقوت - هر بير شئى، آغام، باغيشلايا بيلرسينيز...
 آلتونباي - نىچين اورادان باشلايىرسان، آلچاق، ياراماز (حيددتله كؤكسوندن وورور، تورقوت يىخيلير). كؤكسونده كؤله
 قلمى دؤيونور. (باشيندا خالى جبهه سى نين فيكييرلرينى گزديرير سن - أ. ا.)
 تورقوت - آغا، اولدوره بيلرسينيز، بوغدورا بيلرسينيز، قوبويا آتديرا بيلرسينيز، ديري- ديري يثره باسديرا بيلرسينيز.
 آلتونباي - (ائلخان). ... سن بو قانونو هاردان دوزلتدين؟
 ائلخان - بوتون قانونلارين هئچ لييندن!.. أن بؤيوك قانون شخصين آزاد ديلكلر يدير... منيم تانريم باشقالارينا ضرر
 وئرمز آزاد ديلكلر يمدير!
 ائلخان - ... باشقا يول يوخدور. منيم يولوم سنه قارشيدير.
 آلتونباي - من ده سنه قارشىيام. (اوزونه بير سيلله چيرپير و عئنى زاماندا) تورقوت! (تبه ايشاره ائدير، اوچ-دورد نفر
 ايچرى گيرير). به يه نير سنىمى؟
 ائلخان - بلى، او ائله ده اولمايدير. ذاتاً هر بير دوها موحيطين ساتقينليغيندان، هر بير داھى موحيطين يومروقلارى،
 زامانين تپيكلرى آلتيندان دوغور.
 (ائلخاننى دؤيدورور. بو واخت ربيع گلير).
 ربيع - بو نه سوكتدور؟ سيزدن سوروشورام. ائلخان كيمدير؟
 ائلخان - منم، من.
 ربيع - سن هله بير يول حبسده اولموشسانمى؟
 ائلخان - ايكي يول. سونونجودا دار آغاجيندان قاچديم.
 ربيع - چوخ گؤزل، بو دفعه آرتيق اولومدن قاچا بيلمزسن. دار آغاجى حاضير، بودور، فيتوا آليمده دير. آلتونباي، سن
 بئله يارامازلارى گيزلدير ميشسن؟
 آلتونباي - من بيلمه ميشم، آغا. من اونو حراج بازاريندان آلميشام.
 ربيع - ياخشى، سن ده بيزيمله گنده جكسن.
 آلتونباي - ... من اوزوم ابو عبیده عرض ائدرم. بلکه ناھار ائدر، سونرا گئدرسينيز؟!
 ربيع - بوراخ ديللرى، هايدي!
 آلتونباي - (ائلخانين يانيندان كئچرکن ياواشجا) - سَرسَم حريف، محو اولدوق!

عزیز اوخوجو، بو بۇيوكلوكدە صحنەنى بورا يازديغىما گۆره منى قىناما. "اود گلىنى"نى دۇنە - دۇنە اوخو! بوگونوموزو ياخشى دويارسان. آزادلىق داستانلارى عىنى اولور، صورتلر، زامان باشقا، ايمپريالار باشقا- باشقا. آلتونباي (ايندىكى كاتيب) گۇرون اؤز خالقينا نئجه قان اوددورور، آنجاق ايمپريانين دارغاسىنى گۇرنده نئجه زاولليا چئوريلير، حتى اؤز نيشانلى سىنى قوربان وئرمه يه حاضير اولور... ياريم ضيالييلار تورقوتون گونونده دئىلمى؟ اونلار كاتيبلره يالواريلار كى، خالق جبهه سىنى، اونون نوماينده لرىنى باغيشلايا بيلرسىنيز. آنجاق اوستلرينه چيغيران كىمى، يا دا كاتيب اوز-گۇزونو تورشودان كىمى (حالبوكى آلتونباي تورقوتو يومروقلا ووروب يئره سرير) خالق جبهه سىنين اؤلومونه فرمان وئريلر. پوليانچكو ريعدن، يازوو ابو عبيددا داها غدار دئىلمى؟...

نه ايسه، ائله بير اوصولدان اىستيفاده ائتمه يه چاليشديم كى، ساده اوخوجولاردا مسئلەنين نه يئرده اولدوغونو آنلايا بيلسينلر.

بير آز دا سئچكىلر حاقيندا. دئديمىز كىمى، بو سئچكىلر آذربايجاندا دموكراتىيانى بوغماق اوچون آن ياراماز اوصول ايدى. همده اىسته بيرديلر دونيايا گۇسترسينلر كى، آذربايجان خالقى دموكراتىيايا حاضير اولمادىغىندان كومونيست پارتىياسىنين ديكتاتوراسىندان آل چكه بيلمير. مووقتى ده اولسا بونا ناييل اولاي بيلدليلر. دونيانى بير داها آلداتديلار. آنجاق بير دۇنمز حقيقت وار كى، خالقى، خالقلارى آلدادانلار لاپ سوندا اؤزلرى آلدانميش اولورلار. ايمپريا - موسكوا دونيانى آلدادا- آلدادا سوندا گوردو كى، اؤزونو آلداديپ. بو آزغىنلار ۱۴۰۰ ايل بوندان قاباق قورآندا آيدىن دئيلن بو گئركچكلىيى باشا دوشمورلر، چونكى اولو تانرى يالانچى نين گۇزلرينه ائله پرده چكير كى، او، گونون گونورتا چاغى آچيق-آشكار اولانى بئله گۇرمور.

بو گون AXC دن ۳۰ دان چوخ ميلت وكيلى سئچلميشدير. بونلارين هر بيرى اون دئپوتادان گوجلو و باجاريقليدير. بير سيرا ميلت وكيلىلر ده واردير كى، اونلار XC نين نوماينده سى اولماسا دا خالقا دريندن باغليدير. دئمه لي، بونلارلا بيز موئتفيقك، عىنى بير مووقتعدن چيخيش ائده جه ييك.

پارتوكراتىيانين تمثيلچيسى اولان و دئپوتالينغى زورلا آينه كئچيرن بير سيرا كاتيبلىرى من ياخشى تانبييرام. اوچ جومله ده اون منطيقى سهو بوراخيرلار. اونلاردان ميلت وكيلى چيخماز. چوخودا رايونلارى تالان ائديب يئير، اؤزونو دره بى- دره كاتيب سايير. اؤز قولدورلوقلاريني بوراخيب پارلامنتده چالشمازلار. نه ايسه، بير سيرا دره كاتيب گرگ قارا گونونو اينديدن قابلاشديرسين و پوليانچكونو كؤمه يه چاغيرسين، بلكه او، يئنى بير قاتيشيqliق ساليب اونلارين كاتيبليك عۇمرونو اؤزاتدى.

اوزون سۇزون قىساسى، يئنى عالى سووتين ايشى قالب شئيطانا.

منى آن چوخ ناراحات ائدن خالقيميزين سياسى فعاليتى نين هله آشاغى اولماسيدير. اورتا حسابلا سئچيجى لرى دۇرد قروپا بۇلمك اولار:

1. داها فعاللار؛

2. آز فعاللار؛

3. سايمازلار؛

4. معيشته چوخ مئىلى اولانلار.

آخیرینجی ایکی قروپ بیزده داها چوخ ناراحتلیق یارادیر. اؤلکه بیر داغیتتی ایچریسینده دیر، خالقیمیزین بیر قیسمی سئچکی گونو بیر ساعتینی بو جور چوخ موهوم بیر ایشه - ایسته دییی میلت وکیلینی سئجمه یه صرف ائتمک ایسته میر. گۆرسن، بو آدمالار باشا دوشمورلر کی، خالقین طالعینین حل ائدیجی آئیدیر؟ آخی صاباح گنج اولاییلر.

دۆردونجو قروپ داها بدبختدیر و خالقا چوخ بؤیوک ضربه وورور. او، سسینی مئبل، یومورتا، تویوق، سیقارئت پایلایان، یاخود سو چکدیریپ آسفالت سالدیران نامیزده وئریر. بونلار دا اؤز طالعلرینی، خالقین طالعیینی ۱-۲ گونلوک تاختایا، سیقارئته ساتیرلار. بونلار آزادلیغی رد ائله ییب یومورتایا سس وئردیلر. اؤز لرینی ده آلچاتدیلار، خالقی دا! بونو گۆرن بیر سیرا گنجلریمیز اؤز لرینی آله آلا بیلمه ییب بوغولا- بوغولا "بیز اؤلومه لاییق خالقیق" دئیردیلر.

خالقین بو آجی گونونده اونو بیر- ایکی گونلوک آت و تویوقلا آلدانلارین بس و یجدانی هارادا قالدی؟ بئله آدمالردان میلت وکیلیمی چیخار؟ خالقی اوشاق کیمی یومورتا ایله آلدانلار صاباح اونون باشینا نهلر گتیرمه یه چکلر؟

مطبوعاتیمیز. آذربایجان خالق حرکتی نین بیر غلبه سی ده دموکراتیک مطبوعاتیمیزین یارانماسیدیر. "آزادلیق" قزئت نین بیر یاشی تامام اولور. بو بیر ایله او، ایکی دفعه باغلانیب. کومئندانلار و حربی سانسورلارلا دؤیوشه- دؤیوشه چاپ اولونور. رنداکتورو، یئنی میلت وکیلیمیز، تکجه AXC نین دئیل، خالقیمیزین سئومیلیسی نجف بی [نجفوو] اؤز پرنسیپیا لیلیغینی داوام ائتدیریر. اونا میلت وکیل کیمی بؤیوک اوغورلار آرزولاییرام. "آزادلیق" باغلاناندا "فوق العاده وضعیت" قزئتینی بوراخماقدا آغامالی صادیق بؤیوک غیرت و زحمت صرف ائتدی.

"آذربایجان"، "ایدینلیق"، "آینا"، "عدالت"، "یئنی موساوات"، "خالق سسی"، "هارای"، (سومقاییت)، "هومای"، "وطن سسی"، "وطن" (گنج)، "آزاد سؤز"، "تورک یوردو"، "دموکرات" (صابیر آباد)، "یورد" (ناخچیوان) و باشقا قزئت لریمیز خالقیمیزین ایراده سینی تمثیل ائدرک بیزی معلوماتلاندیران، گله جه یه سس له یین اورقانلاردیر. بعضاً بونلارین بوتون نؤمره لرینی اوخوماغا واخت تاپمایاندا آدم چوخ تأسوف لیر و بونلارین چوخلوغونا سئوینیر. آچیق - آیدین گۆرونور کی، چوخ گوجلور بیر آذربایجان مطبوعاتی یارانیر.

بو قزئتلرین هامیسیندان بیر ناراضیلیغیم وار - او دا آذربایجانین گونئیندن خبر سیزلیکلریدیر. آرزو ائدردیک کی، بو بوشلوغو تئزلیکله دولدورسونلار.

آذربایجان خالق جبهه سی حاقیندا، اونون ایندیکی وضعیتی و گله جک فعالیتی حاقیندا چوخ سوال وئریلیر، موختلیف صؤحبتلر ائشیدیلیر.

بیرینجیسی، آن چوخ اونون ایداره هیأتینه قارشی اینصاف سیز هوجوملار وار. منه آیدیندیر کی، بو غرضلی هوجوملار ائله- بئله دئیل، معین قوه لر بونو دوشونرک تشکیل ائدیلر. یانوردان بوگونه دک ایداره هیأتینده ۱۲ نفر قالمیشدی. ایداره هیأتی نین فعال عوضولریندن رحیم و اعتیبار بی لر حبسه ایدیلر. باشقا بیر عوضوو- عاریف بی اثرمنی قولدورلاری ایله موباریزه ده آن تهلوکه لی مؤوقع اولان لاجیندا ایشلره رهبرلیک ائتمیشدیر.

ایداره هیأتی نین باشقا عوضولری فرانس، آلمانیا، ایران، تورکیه و هوللاندیادا سفرلرده اولموش، خالقین آزادلیق حرکتینی، رئیسپولیکانین گئرجک وضعیتینی، دموکراتیک موباریزه نین اساسلارینی دنیا ایجتیماعیینه چاتدیرمیش، خاریجی اؤلکه لرین، موسکوا و لئنینگراد، پریبالتیکا، گورجستان و ب. اؤلکه و شهرلرین دموکراتیک قوه لر ایله علاقه لر یاراتمیشلار.

AXC نين ايداره هيأتي و مجلسي خالقيميزا قارشي بوتون ايرتيجاعجي قووه لرين فيتته - فسادي دفع ائتميش، XC نى محو اولماقدان قورتارميشلار. بو جور، دونيادا گورونمه ميش بير شرايطده AXC ايمپرييا، پارتوكراتيا و مافييالارا قارشي موباريزه آپارارق اوتوزدان چوخ عوضونو آذربايجان عالي سووئتينه، ۳۰ دان چوخ عوضونو ناخچيوان عالي مجلسينه، يوزلرجه عوضونو شهر و يئرلى سووئتلره عوضو سئچديره بيلميشدير.

آذربايجان خالق جبهه سينين ۲۰ دن چوخ لئگال و غيرى - لئگال (ياسا ديشى) قزئتى چيخير. وطنميزين و خالقيميزين حاقيني قوروماق اوچون خالق جبهه سينين ۱۰۰ دن چوخ عوضو هلاک اولموش، ۳۰۰ دن چوخو حبسخانالارا آتيلميشدير، اونلارين چوخو حاقيني مودافيعه انده - انده حبسدن قورتارميشدير. AXC بير ايلده بويوک سياسي يول كئچميش، سیرالاريني متين لشديرميش، سياسي سوئه سيني چوخ يوكسلتميش، دونيادا گوجلو دموكراتيك قووه كيمي تانينميشدير.

آذربايجان خالق حركاتينين گنديشى دؤورونده رئسپوبليكادا آشاغيداكى قووه لر فعاليت گؤستريردى:

۱. موسكوا و اونو مودافيعه ائدن خاريجى قووه لر؛

۲. ائرمنى لوبيسى؛

۳. رئسپوبليكا دؤولت آپاراتى؛

۴. ضيباليار و ياريم ضيباليار؛

۵. AXC و باشقا دموكراتيك قووه لر.

نتيجه. موسكوانين اولكى هژمون و قورخونج موقعى سارسيلدى، اونو مودافيعه ائدن خاريجى قووه لر چوخو طرفسيزلشدى.

ائرمنى لوبيسى نين ايلكين هوجوملارى دفع ائدیلدى؛ اونون مغلوبيتى قاجيلمازدير. رئسپوبليكا دؤولت آپاراتى تامام لاخلاميشدير.

ياريم ضيباليار خالقا طرف گلمكده دير، تنزليكه اصل ضيبالى مؤوقئعلرينى توتاجاقلار. سئچكى لرده ياريم ضيباليارين تام مغلوبيتى اونلارا درس اولدو.

AXC و باشقا دموكراتيك بيرليكلر اؤز قووه لريني ساھمانا سالماق و يئنى يوكسه ليش مرحله سينه قدم قويماقدادير.

بئله بير شرايطده AXC قورولتيا حاضيرلاشير. قورولتايدا مرانامه و نيظامنامه ده ديشمه لر آپاريلاجاق.

AXC خالقيميزى دوشدويو بؤحراندان چيخارماق، يوردوموزدا وطنداش صولحو ياراتماق، سياسي قووه لرى بيرلشديرمك اوچون وار گوجو ايله چاليشاجاقدير. بوتون گوجوموزله ميلمى لييميزى، دموكراتيانى، دينميزى ديرچلتمك اوغروندا ووروشاجاغيق.

بوتون بونلارى حل ائتمك اوچون ان كسه يول عشق و ايماندير. عشق و ايمانين تملى حاقلا خالقى بير ائتمكدير. حاقى خالقدان گورمك، خالقى حاق دئيه سئومكدير. آمين!

21 دكابر ۱۹۹۰ جى ايل

نه دئيه سن؟! بئله قالماز!

عزيز اوخوجو - يوردداش، من بير اولايين قيساجا تاريخيني يازيرام؛ بير سؤز دئيريم، نه دئيرسن سن دئ! ايسته ييم يالنيز بودور كي، سن آلدانماياسان. شهرييار دئميشكن، "هر ايچي بوش سؤزله آلدانماسين" اوخوجوم.

"آذربايجان" قزئتئين ۶ دكابر ۱۹۹۶. جي ايل تاريخينده چيخان ۲۳۴. جو سايندا آذربايجان رئسپوبليكاسينين امكدار حوقوقشوناسي، پروكورورلوق اورگانلارينين فخرى ايشچيسي، امك وئئراني، فردى تفاعدجو، اوچ درجهلى دؤولت عدلييه موشاويرى يمن يوسفوفون "يالان هئچ كيمه باش اوچاليغي گئيرمير" آدلى مقالهسى چاپ ائدلميشدى. مؤليف اؤز تيتوللارينا اوزون مودته دك (دؤولت تهلوكه سيزليك كوميتهسى) - KGB نين باش پروكورور و اولدوغونو يازماغي "اونودوب" و مقاله باشدان - آياغا يالانلار اوستونده يازيلىب.

حؤرمتلى يمن يوسفوفو، يالان نه اينكى هئچ كيمه باش اوچاليغي گئيرمير، يالانچى هم ده اولو يارادانين و ياراديلانين (حاقين و خالقين) دوشمنيدير.

عزيز اوخوجو - يوردداش، من او مقاله ده كي اويدورما و يالانلارا جاواب وئرمك، آيدينليق گئيرمك فيكرينده دئيلىم، بونا واختيم دا يوخدور. مقاله نين لاپ سونوندا كي بير پارچانى آيدينلاشديرسام قالانلارى دا سنين اوچون آيدين اولاجاق.

حؤرمتلى پروكورور يمن بئ منه يازير:

"آذربايجانين بيرلشديريلمهسى اوزرينده دوشونجه لر" يازينيزدا اوغونوزا خطابا يازيرسينيز:

"بوگون سنين ياش ياريمين تامام اولور. من اؤز وصيتيمي قورتايرام. ياديگار اولراق سنه اؤز فوتو شكليمي قويايرام. منيم وصيتيمي ياددا ساخلا:

ياخسى تورك اول. كومونيزم بيزيم دوشمنيميزدير. بونو سن بيل.

يهودى بوتون خالقلارين گيزلى دوشمنيدير.

روسلار، چينليلر، ايرانليلار، يونانلار بيزيم كوهنه دوشمنلريميزدير.

بولقارلار، آلمانلار، ايتاليانلار بيزيم يئنى دوشمنلريميزدير.

ياپونلار، افغانلار، آمريكانلار گله جك دوشمنلريميزدير.

ايرمنى لر، كوردلر، لزگى لر، چركزلر، چچنلر، قاراچى لار داخيلي دوشمنلريميزدير.

گؤرورسن بيزيم نه قدر دوشمنلريميز وار؟ وروشماق اوچون ياخسى حاضيرلاش، سنه آلاه كؤمك ائدر."

ايندى من سيزدن سوروشورام: اوغول آتائين بو وصيتينه عمل ائتسه خوشبخت اولاي بيلرمي؟ آتائين اوغولونا بو جور وصيت ائتمه يه حاقى وارمي؟"

حؤرمتلى يمن بئ، اينانين، تانرى حاقى، منيم سيزه رغبتيم آجيغيمدان بير آز آرتيقدير. آجيغيم ايسه سيزه و سيزين كيميله آجيماغيمدان دوغور، چونكى بيزيم هاميميز ايمپريانين قوللارى ايديك. سيزلر (ماركسين دئديگي كيمي، "قوللارين آريستوكرات طبقهسى") قول اولدوغونوزو (باغيشلايين) درك ائتميردينيز و اوزونوزو بؤيوك بير خالقين

آغالاری سانیر، بونونلا دا بیر داها اؤزونوزو خوشبخت سایردینیز. "آذربایجان تاریخی" معلمیم رحمتلیک شمیل محمد بیلینین ایکیلی معنادا تئز- تئز دئدی کی "خوشبختلر!"

بیزلر ایسه (آز بیر سایدا) قول اولدوغوموزو آنلامیشدیق و آزادلیق ایسته ییردی. سیزلر ضرورتی درک ائتمه میشدینیز، بیز ضرورتی درک ائتمیشدیک. "آزادلیق ضرورتین درک ائدیلمه سیدیر!" (هگل).

اینانین، او زامان دا - سیزلر و سیزین KGB امکداشلارینیز منه هده- قورخو گلنده (بو هده لرین بیر- ایکیسینی گؤستره جهیم) من هامینیزین اوزونه باخیب سوسوردوم و اوریمده دوشونوردوم کی، دوغرودان دا، بونلار باشا دوشمورلر یا دا باشا دوشمک ایسته میرلر کی، بیز هامیمیز قولوق. بلی، سؤزون اصل معناسیندا: قول! کؤله! داها دوغروسو، قولدان دا آشاغی.

نییه من طلبه لریمی باشا سالیردیم کی، بیز قولدان آشاغییق؟ چونکی قول پولا ساتیلیردی، بیزی قارا قاپیه آلان یوخ ایدی. قولدار قولون ساغلاملیغیندا و یاشاماسیندا ماراقلی ایدی. قول اولسه یدی قولدارین پولو باتاردی. قول ساغلام اولمالی ایدی کی، قولدار اونو ایشله دیب هم اونون موقابیلینده وئردییی پولو چیخارسین، هم ده قازانج گؤتورسون. ائله بو باخیمدان ایدی کی، آروپایا و آمریکا یا آریلان قولدارین گله جک نسلی اونلارین آفریقادا قالان سویداشلاریندان قات- قات ساغلام و گومراه اولدو.

بئله چیخماسین کی، من آروپا و آمریکا قولدارلارینا حاق قازاندیریرام. اصلا یوخ! آنجاق روسیا و روس- سووئت ایمپریاسیندا تکجه قولون دئیل، عومومیتله، اینسانین قیمتی یوخ ایدی. اگر استالین دؤولتین باشیندا دوران عالی سووئتین صدری کالینی نین آروادینی و خارجی ایشلر ناظیری مولوتوون آروادینی حبس ائتدیریب، اونلارا دوستقلارین بیتلی پالتارلارینی اودا توتدوروب تمیزلندیریردیسه و بو "اینتیلاب جنگاورلری" ("خوشبختلر!") سسلرینی، داها دوغروسو، جینقیلارینی بئله چیخارا بیلیردیلسه هر شئی گون کیمی آیدین ایدی. اگر عسگرلیکده اولن عسگر- قولون (بلی، قولون، کؤله نین!) عایله سینه ۷۴ قپیک گؤندریردیلرسه (هله ده من بونو باشا دوشمورم) و سینک قاپاقلی تابوتا قویولموش عسگرین عایله سینه اونون تابوتونو آچماغا ایجازه وئریلمیردیسه، بلی، بیز قولدان آشاغی ایدیک، قول بیزدن قیمتلی، حؤرمتملی ایدی.

داها نهلر، نهلر، نهلر... دریمیزی سویدولار، قانیمیزی سوردولار، حالسیز جسدلریمیزی تپیکلر آلتینا آتدیلار. اولو تانری، گؤره سن بو، "سووئت خالقینا" یئنه ده درس اولماییب؟!

اینانین، من اؤزومو سیزلردن، سیزلری اؤزومدن آیرمیردیم. بیز هامیمیز عئینی قول طالعینین موختلیف جور داشیییچیلاری ایدیک. بو گون ایراندا اولدوغو تک!

ایندی قولاق آسین، کنچمیش قول همکاریم (سیز بونو قبول ائتمه سه نیزده آنجاق بئله اولموشدور، بونا "اولدو- بیتدی" دئییرلر)، قایدیق سیزین مقاله نین سونوندا گتیردییم ایتیباسین اوستونه.

حؤرمتملی یمن بی، بو پارچادا سیز ایکی مسئله نی قاریشدیریرسینیز، چونکی:

۱. منیم "آذربایجانین بیرلشدیریلمه سی اوزرینده دوشونجه لر" یازیم باشقا مؤوضوع دور، مکتوب- وصیت باشقا. ایستینطاق ماتریاللارینا دا بونلار آیری- آیری سندلر کیمی داخیل اولوبدور.

۲. "آذربایجانین بیرلشدیریلمه سی اوزرینده دوشونجه لر" منیم اؤز یارادیجیلیغیمین محصولودور، مکتوب - باشقا آدمین.

3. منیم بوتون یازیلاریم (ایستینطاق ماتریالارینا داخیل اولانلار) اؤز خطیمله یازیلیب - مکتوب باشقا خطله (او زامان سیزین اکسپرتلر ده بونو یازیلی تصدیق لدی).

4. مکتوب یازیلان زامان (همین تاریخی گؤستره جهیم) یاشی ایل یاریم اولان یاغمور آدلی اوغلان اوشاغینا اونو آنلانیب. منسه، هامینیز بیلدیینیز کیمی، ایتیهام اولوناندا ائولی دئییلدیم. اولمایان بیر اوغولا هانسی آخماق وصیت یازار؟ آخی من بونلاری سیزلره دئییردیم. سیز ایسه باخمیردینیز، چونکی KGB'یه نه اولورسا- اولسون منی خالقین ایچینده حؤرمتدن سالماق تاپشیریلیمیشدی. تاپشیریلیمیشدی کی، نه اولورسا- اولسون ابوالفضل، اونونلا همفیکیر اولان دوستلاری، یولداشلاری و طلبه لری آنتی سووئت چیلیکده، میلت چیلیکده و تورکچولوکده تقصیرلندیریلیب حبس ائدیلمه لی و آذربایجان رئیسپولیکاسیندا ایدئولوژی تخریباتین اولدوغو " ثبوت " ائدیلمه لیدیر. مقصد:

1. بیر سیرا گنج معلم، علمی ایشچی، ضیالی و طلبه حبس ائدیلمه لی و آنتی سووئت میلتچیلر سوسدورولمالی؛
2. میلی روحلو باشقا آیدینلار قارشی بو ایشدن پروفیلاکتیک تدبیر کیمی ایستیفاده ائدیلمه لی؛
3. " رئیسپولیکادا گنیش ایدئولوژی تخریبات وار، میلتچیلیک، آنتی سووئت احوال- روحیه یاییلیب، ایدئولوژی ایش گنتمیر، حاکیمیتین یوخاری پیله سینده دایانان مسؤل شخصلر تقصیرکار دیر " (ایتیهامی تصدیق لئمه لیدیر) هدفه آینمیش مؤسسسه لر: آذربایجان دؤولت اونیورسیتیه سی، آکادئمیانین شرق شوناسلیق، تاریخ و ادبیات اینستیتوتلاری، آنتی سووئت و میلتچی فیکرلرین یاراندیغی و گنیش یاییلدیغی یئرلر. ایستینطاقین گنیشینده تئز- تئز سس لنیردی:

- سن یوزلرله طلبه نی باشدان چیخارمیسان، اونیورسیتیه، چاپخانا، یئمک خانا، کوچه دئمه میسن، سووئت قورولوشونون و روس خالقینین علییه نه دانیشیرسان، سنین رئیسپولیکادا تورتدییین ایدئولوژی تخریباتی آمریکا میلیونلار تۆکسه یدی یارادا بیلمزدی. سنین ایشینله اونلارچا آدام (اینضیباطی اورگان و DTK امکداشلاری) مشغول اولور. سن بیزیم باشیمیزی قاتیرسان کی، سووئت حؤکومتی نین دوشمنلری سرحدلریمیزدن ایچری گیرسین!

بیر نچه سوال دا ماراقلی ایدی، خوشوما گلیمیشدی؛ سئویندیم، آنجاق سئوینجیمی او آن گیزلتدیم: - سن کی دئییرسن بو، ایمپریادیر، اوندا بو ایمپریانین بیلتی اولان کومونیسست پارتیاسینین بیلتینی نییه جیبینده داشییرسان؟ سن ائله بیلیرسن، بیز آذربایجانین بیرلشمه سینین ایسته میریک؟ بیز ده ایسته میریک. واختی گلنده بونو دؤولت انده جک، سن کیمسن آتیلیمسان میدانا، کیم؟ ائوین یوخ، عاییلن یوخ، بؤیوک وظیفه ن یوخ، پولون یوخ. اونیورسیتیه نین پروفئسورلارینی چاغیرمیشدیق بورا، سنی بیر نفسه ساتدیبار، آلرینده آتومات قلم دورموردو، یئر دوشوردو، آللری تیر- تیر تیتیره ییردی. اونلار آلرینه آتومات سیلاح آلیب آذربایجان ییرلشدیره جکلر؟ آی های!

اؤزونو بدبخت ائله دییین بس دئییل، بیلیرسن کی، آنانی، قارداشلارینی، قوهوملارینی دا بدبخت گونه قویورسان! سنینله بیر اولان دوستلارین، یولداشلارین، سنه او یان طلبه لرین سنینله بیرلیکده دوستاقتا چورویه جکلر، بونو بیل! سن رئیسپولیکانی بوتون SSRI'ده آبرسیز ائله میسن، اونون رهبرلیی نین باشینی آشاغی دیکمیسن، اونلار بیلیملرلر موسکوکوایا نه جاواب وئرسینلر. باکی، آذربایجان SSRI'ده بین المیلل چیلییین بیرینجی نومونه سی ایدی. سن بونلارین هامیسینی قاتیب- قاریش دیردین.

داها نهلر، نهلر...

بو سۆز لرین هامیسینی پودپولکونیک سلیمزاده دئییردی. ایستینطاقی او آپارمیردی، ایستینطاقین رهبرلریندن ایدی. یئری گلمیشکن، بو ایستینطاقلا باغلی بوتون مسئول شخصلره میتتدارام کی، اونلار منه هئچ بیر فیزیکی ایشگنجه وئرمیردیله. اؤزلری چای ایچیب سیگارئت چکنده منه ده تکلیف ائدیردیله. من ده ایمتیناع ائتمیردیم. ساغ اولسونلار!

بلی، رئسپوبلیکادا گئیش میقیاسدا قاریشقیلیق حاضیرلانیردی. بو ایشین مؤلیفلری DTK، نین صدری کراسیلنیکوو، رئسپوبلیکا پروکوروو قامبای محم دوو و اونلارین بیر سورو یاردیمچیلاری، مرکزده سیاسی بورونون عوضو رومانوو و سووئت DTK، سینین مرکزینده اؤزلرینه مؤحکم یئر قازانمیش اثرمنیلر ایدی.

نئجه دئییرلر، آذربایجان DTK، سی استارتی برک گؤتورموشدو. تئز- تئز منه اوچ گون واخت وئریب دئییردیله: گنت، اوتاغیندا (بلی، اونلار ائله دئییردی، من ده ایستنهزا ایله دئییردیم کی، " آخیردا DTK منه باکیدا بیر اوتاق وئردی، کیرایه- لرده یاشاماقدان بئز میشدیم"، اونلار دا گولوردولر) اوتور، دوشون. جینایتلرینی و سهولرینی اؤزون بوینونا آل، یاز، گتیر. من ده هله DTK، نین نه یی بیلیم- نه یی بیلمه دییینی اؤیرنمک اوچون اونلارین سواللارینی گؤزله ییردیم، اوچ گوندن بیر، بیر شئی توخویوب اونلارا وئیردیم. اوخویوب جیریدیلار و دئییردیله کی، بیزه ناغیل یازما، جینایتلریندن یاز. من سووئت اوردوسو چکوسلوواکییایا گیرهنده چک وطنپرورلرینین بیر موراجیعتینی اوخوموشدوم. اورادا دئییلیردی کی، ایستینطاق اورگانلارینا سیز اؤزونوز ایفاده وئرمه یین، قویون اونلار سوال وئرسینلر، اوندا اونلارین نه یی بیلیم، نه یی بیلمه دییی آیدین اولار. سیز چالیشین سوسون، قویون اونلار اؤزلری آختار سینلار!

من ده یا سوسور، یا دا بیر آز ناغیلا اوخشار یازیردیم. سوندا دئدیم کی، آخی سیز نه یی جینایت ساییرسینیز، من نه ائله میشم کی؟ اونلار باشلادیلار منه دئمه یه کی، باخ، بونلاردان، بونلاردان یاز. اؤزلرینده، میز لرینین سیگیمه سینده نه ایسه یازیلی کاغیذلار وار ایدی، اورادان اوخویوب دئییردیله. بیر آیدان چوخ بیر- بیریمیزی بئله دیدیشدیردیک. من اونلارین معلومات دایره سیننی اؤیرندیم و باشلادیم همین دایره نین ایچینده فیرلانماغا و فیرلانماغا.

نه ایسه، بو مسئله لر چوخ اؤزون بیر تاریخدیر، من ده خاطیره لر یازماغا نه حاضیرلا شیرام، نه ده هوسیم وار. آنجاق واختی اؤتدویوندن، ایندی اوچ مسئله نی اولدوغو کیمی گؤستمک اولار. اوخوجو- یوردداش سوروشا بیلر کی، بو صبره نه احتیاج وار ایمیش؟

عزیز اوخوجو- یوردداش، دونیادا آیریجا اولاراق دا سووئت جمعیتینده ائله آداملار یئتیشیب کی، اونلار نه قدر آز و یانلیش بیلسلر بیر او قدر یاخشیدیر - او زامان اونلار آز ضرر وئرلر، تئز ایفشا اولونارلار. باخ، یمن یوسفووون یازیسیندان اللی گون کئچندن سونرا دئوتات آسیا خانیم مانافووا "ناخچیوان" قزئتینده (۲۵ یانوار ۱۹۹۷. جی ایل) "دئوتاتین تریوناسی" بؤلمه سینده دئییر: "سیزین دیقئتینیزی بیر فاکتا (فاکتا ها - ا.ا.) جلب ائتمک ایستردیم. آذربایجانین ائکس- پرنزیدنتی ابوالفضل ائلچی بی اوغلونا وصیتینده تورک خالقی موستنا اولماقلا قالان بوتون خالقلارین بیزه (۹) دوشمن اولدوغونو قئید ائدیر:

- یاخشی تورک اول! کومونیزم بیزیم دوشمنیمیزدیر. بونو سن بیل..."

یئنه ده همین مکتوبون بوتوو متنی...

لزگی خالقینین بو ایکی گؤرکملی نوایندهسینی (یمن معلمله آسیا خانیمی) باشا دوشمک اولار، چونکی مکتوبون مؤلفی لزگی خالقینی دا تورکون "داخیلی دوشمنلری" سیراسینا یازمیشدیر. آنجاق بونون منه هئچ بیر عایدیاتی یوخدور.

عزیز اوخوجو- یوردداش، مسئله بئله اولموشدور.

1975جی ایلین یانوار آیینین ۱۴-۱۳ده من تیغلیسه - آرخاداشیم واسیم محمد علیئوین دوکتورلوق دیسسترتاسیاسی- نین مودافیعهسینه گتمیشدیم (DTK) نین دؤرد آگنتی نین منی نئجه ایزلهمهسی باشقا مسئلهدیر. ۱۵ی سحر تئزدن تیغلیس- باکی قاتاریندان دوشوب باکیدا قالدیغیم منزله گلدیم. دایی اوغلو سیف الدین دئی کی، KGB دن دونن گلیب اوتاغی آختاردیلار، یازیلاریندان، سند- سوند گؤتوروب قونشولاری چاغیردیلار، آکت یازیب گتدیلر. احتیاطیم بیر آز آرتدی. دوشوندم کی، اوتاغا دینلمه جیهازی یا قویا، یا دا توشلایا بیلرلر. اوتاغین ائیوانیندان قارشیدا، کوچده اوتوموبیل دایانمیشدی. من اونلارین گودوکچو اولدوغونو چوخدان سئزمیشدیم. حتی بیر دفعه اونلارا یاخینلاشیب "منی اونیورسیتیه آپارارسینیز؟" دئیمیشدیم. بیر دفعه ایسه (منی KGB یه چاغیراندا) بیئنده ماشینا یاخینلاشدیم و دئدیم: "منی دیز قیراغینا آپارارسینیز؟". بو دفعه تک ایدی. دئی: "ایلهشین". اوتوروب DTK یا گتدیم. اوچ مانات وئردیم. دئی: "قوناق اول". من اوچ ماناتی اوتوراجاغا قویوب گتدیم. هر ایکیمیز گولومسه دیک. هر ایکیمیزین ایشی دوزلمیشدی...

اونو دا دئیم کی، آداملار دا، آرابالار دا تئز- تئز دیشدیریلیردی. چوخ غریبه دیر، اینسان اوزون مودت ایزلندیکده بو یؤنده دوغوسودا چوخ اینکیشاف ائدیر، ایزلهین له ایزلهینن آراسیندا بیر غیبایی علاقه یارانیر. بونلار بیر- بیرینی ایتیرنده هر ایکیمی راحتسوز اولور. نه ایسه، طلبه لیکدن ایزله ندیییمه گؤره، بیر نوع، آیشمیشدیم، ایزلنمینه اوزومدن آسیلی اولمایاراق ناراحت اولوردوم. بو خط منیم حیاتیمن آغریلی- آجیلی، آجیلی- سئوینجلی روماتیکاسیدیر...

قلمی گؤتوروب بیر کاغیذا یازدیم: "یورغان - دؤشه بین، یوکون آلتینداکی چامادانا باخدیلار؟" سیف الدین یازدی کی، "بوخ". بیلیردیم کی، توتولاجام، آما بورادا برک سئویندیم. بو آندا قارداشیم آلموراد گلدی. دئی کی، کئنده (کلکی- ده) ائویمیزی آختاردیلار، سورغو- سوال ائتدیلر، هئچ بیر شئی تاپمادیلار. کئنده مکتبین معلملریندن ایضاحاتلار آلیبار، بیلیم اونلار نه یازیب. کئنده گلن پیس آدام دئییلدی، مدنی داورانیردی، خوش دانیشیردی.

من بیئنه کاغیذا یازیب سیف الدینه توتدوم: "آلمورادی دا گؤتور، ائیوانا چیخین، ائله- بئله صؤحبت ائدین، گؤز آلتدان باخ گؤر، بینانین یاخینلیغیندا فیرلانین یوخدور کی؟"

اونلار ائیوانا چیخدیلار. من تئز- تله سیک یورغان- دؤشک یوکونون آلتیندان سینیق، ایپله ساریلمیش کؤهنه، نیمداش چامادان- قوتونو چیخارتدیم. حامامدا - واننا اوتاغیندا بؤیوک بیر دیوار سوباسی واردی، قازلا ایشله بیردی. بوتون گیزلی سایدیغیم ادبیاتی و اؤز آلیزمالاریمی یاندریدیم، کولونو سوپوروب بیر وئدره یه بیغدیم، سیف الدینی چاغیریب بیئنه کاغیذا یازدیم: "بونو آپاریب حَیْطده کی زیبیل قابلارینا تۆک، باخ گؤر، حَیْطده قونشولاردان باشقا یاد آداملار یوخدور کی؟"

سیف الدین گلدی، دئی کی، حَیْطده هئچ کیم یوخدور.

بیئنه سیف الدینه یازدیم: "ایندیلر زنگ ائده جکلر. دئی کی، گلدی. دئیر کی، اوزوم اورا گله جهیم."

حاماما گيريب يويوندم، اوزومو قيرخديم، پالتاريمي اوتولديم، گنينديم، قالمستوكومو باغلاياندا (يئكه چيخماسين) آذربايجان دموكراتيك رئسپوبليكاسي نين باش پروكورورو رحمتليك فيرودون ايراهيمي يادىما دوشدو. اعدام قاباغى سليقه - ساھمانلا گنينيميش؛ قالمستوكونو باغلاياركن اونا دئميشلر كى، بونو نييه باغلاييرسان، اونسوز دا، بير آزدان سنى آساجاقلار؟ او دئميشدى كى، هر حالدا، دوشمن بيزى سينيى گورمه مەليدير.

منه نه اولموشدو كى؟! اولومه گنتميرديم، چوخ اولسا بئش، يئددى، لاپ يوخاريسى اون ايل حبس ائده جكدلر، چونكى موسكوا، اوكرائنا و گورجوستان ديسسيدنتلرى يا اوچ، يا بئش، يا يئددى، يا دا اون ايل حبس جزاسى آلميشديلار، منيم ده بونلاردان و اونلارين ايشيندن معلوماتيم يئترنجه يئدى. اونلاردان بيرى ايله بير نئچه دفعه گوروشموشدوم - لئنيقرادا آسپيرانت اعزاميتنده (استازيرووكا) اولاندا. او، لئنيقراد اونيوئرسيتيه سينده آسسيتنت ايشله - بيردى. ميلىتى يهودى، قوندارما آدى سئريوزا ايدي. من لئنيقرادان باكييا قايداندان ۶-۷ آى سونرا ائشيتديم كى، اونلارين قروپو حبس ائديلب، سئريوزا يئددى ايل حبس كسبلر، او بيرلرينه ايسه ۳-۵ ايل. اونلارين محكمه سي حاقيندا منه آذربايجانين تانينميش، گوركملى عاليم - حوققوشناسى، SSRİ علملر آكادئمياسينين موخبر عوضو، چوخ حورمت بسله ديبيم جاھانگير بى كريمو باكييا گلنده دانشميشدى. من اونلارلا تانيشليغيمي جاھانگير بى دن گيزلتميشديم. (تئز - تئز حاشيه چيخديغىما گوره ويجدانلى و حؤوصله سيز اوخوجولار منى باغيشلاسين. آنجاق مجبورام).

سونرا قارداشيم آلموورادا دئديم كى، ايندى گل منيمله گئتك اونيوئرسيتيه. كوچه يه ائنديك - بستى باغيرووا آدينا كوچه يه. آلمووراد ايسته دي ماشين ساخلاسين، دئديم لازيم دئييل، گل پيادا گئتك. باغيرووا كوچه سي نين پولوخين كوچه سي ايله كسپشديبي يئرده پولوخين كوچه سينه دؤنوب بيرباشا اونيوئرسيتيه نين كومونيست كوچه سينده كى بيناسينا يوللانديق. آلموورادا دئديم كى، سن آلديرما، فيكي وئرمه، قالدغيميز ائوين يانيندا، دؤنگه ده دورموش ماشين ايندى داليميز جا گله جك. بو، هئچ. منى بو گون توتاجاقلار. يقين ۷-۶ ايل ايش وئرلر، چونكى رئسپوبليكادا سياسى دوستاقلار اوچون دوستاق يوخدور. سن اوزونو قطعى سينديرما. هئچ كيمه ده آغيز آچما. بيردن قوهوم - قونشو، دوست - تانيش دئسه كى، پول ييغاق، آدام تاپاق، نه سه ائتك - ايمكان وئرمه. بير - ايكي گوندن سونرا چيخ گئت كنده. آنامدان موغايات اول. بونلار چاليشاجاقلار كى، آنامى اوز آياقلارينا گئيريب منى سينديرسينلار. سن قويما. اگر آنام KGB'يه گلسه، من سنى و هئچ كيمي باغيشلاماياجاغام (الموراد سؤز وئردى، آنجاق چوخ تأسوف كى، او، سؤزونون اوستونده دورا بيلمه دي. حتى آنامين ديليندن محكمه يه موراجيعت ده يازديريلميشدى. من محكمه ماتريبالارينا داخيل ائديلميش همين موراجيعتى اورادان چيخارماغى طلب ائتديم، حاكيم منيم طلبيمي يئرینه يئتيردى).

اونيوئرسيتيه نين بيناسينا ياخينلاشاندا بيزى ايزله ين ماشين قاباغا كئچدى. بيز ده دا يانديق. من آلموورادا دئديم كى، سن گئت، منيم اونيوئرسيتيه ده ايمتاحانيم وار. اوندان سونرا KGB'يه گئده جه يم.

آيريلديق. اونيوئرسيتيه يه گلديم. ايشله ديبيم كافئدرادا موختليف يازى، سياسى ادبيات و سندلر ساخلاييرديم، اونلارى آلک-ولك ائتديم، بير قيسمىنى جيرديم، زيبيل قابلارينا آتديم. آرتيق راحت ايديم. بير - ايكي ايش قالميشدى. ايمتاحانى اصلينده كافئدراميزين معلمى زهرا خانيم (ايندى آلاله رحمتينده دير) گؤتوروردو، من آسسيتنت ايديم. ايمتاحانى قورتاردىق، من طلبه لره آيرى - آيرى گيزلى گؤسترش وئرديم. سونرا اونيوئرسيتيه نين اساس بيناسينا گئتديم، اورادا دا "يشلريمى" قورتارديم و بير تاكسييه اوتوروب KGB'يه گئتديم.

۱۵ يانوار ۱۹۷۵. جى ايلده حبس اندىلدىم.

حبسدان آشاغى - يوخارى بىر آي اۇنجه تارىخ فاكولته سىنين "SSRI تارىخى" كاندراسى نىن مودىرى پروفىسور اصلان آتاكىشىئو منى كابىنتىنە چاغىرىپ ايكيلىكده دئدىك:

- سن بىلرسن كى، سنى حبس اندە جىكلر؟

دئدىم:

- بىليرم.

- نىيە بئله اندىرسن؟

- خالقا گۆره.

اصلان معلم آرخاسىندا اوتوردوغو چوخ بۇيوك ماسانى گۇستىرب دئدى:

- بو بۇيوكلوكده دىيرمان داشىنى قالدىرا بىلرسن؟

دئدىم:

- يوخ!

- بس نىيە بونون آلتىنا گىرىرسن؟ بىلمىرسن كى، بو دۇولت نە نهنكدىر؟ سن بىر آز ساكىت دور، درسلىرىنى دى، من سنى حبس اولونماغا قويمارام. آنجاق بىر شرطله.

- هانسى شرطله؟

- سىن ياخشى قلمىن وار. ايكي مقاله ياز. بىرى سووتت حۇكومتى نىن لئهنه، اوبىرى توركييه نىن عليهنه!

بىر آنلىغا دىنمەدىم. بئله حاللاردا آدامىن بىنى چوخ ايتى ايشلەيىر. دوشوندم كى، سووتت قورولوشونا نىفرتىمى، توركييه يە سئوگىمى آچىم اصلان معلمه دئىم. دالينجا دوشوندم كى، اصلان معلم [اۇز] آدىندان بئله سۇز دئىه بىلمز، بونو حۇكماً KGB تاپشىرىپ. منىم اونا دئدىكلرىمى دە KGB دن گىزلە دە بىلمز، نە خئىرى وار؟ اونا گۆره دە عئىنى بىر جاواب وئردىم:

- آخى من نە SSRI تارىخى، نە دە توركييه تارىخى اوزره موتخصىص دئىلم.

اصلان معلم بىر آز گولومسە يرك دئدى:

- سن هر ايكىسىنى يازا بىلرسن. عئىنى يوخدور، اوندا من او مقاله لرى يازدىرىم، سادەجە، سن ايمضا آت، سىن آدىندان دا من چاپ ائدىرەرم. قالانى ايله ايشىن يوخدور. من اونلارا (KGB) چاتدىرارام كى، بىزىم تنقىد و پروفىلاكتىك تدبىرلىرىمىز نتيجه سىندە ابوالفضل ديشىب، اونا فاكولته كولئكتىوى اوز حىمايه سىنە آلىر.

اصلان معلم هر هانسى بهانه يە يول قويمادى. من اونا سون سۇزومو دئمەلى ايدىم:

- اصلان معلم، منە اولان قايعىنيزا گۆره چوخ ساغ اولون! آنجاق من هئچ بىر زامان سووتت قورولوشونو تعریفلەين، توركييه نى پىسلەين مقاله يازمارام.

اصلان معلم:

- اوغولومون جانى، منىم سە حئىفيم گلير، اىستە يىرم سە كۇمك ائدىم. ايندى كى، بئله اولدو، اوزون بىل. سونرا گئچ اولاجاق. ياخشى، ساغ اول، اوزونو قورو! من يئنه دە چاليشارام، سە كۇمك ائدم!

بو حادىئەدن سونرا ايندى مرحوم زهرا خانىم مەنە دئدى كى، بىزىم "دنىز قىراغى" ندا (يعنى KGB دە) بىر ياخىن ادامىمىز وار. او دئدى كى، بئله گئتسە ابوالفضلى توتاجاقلار. زهرا خانىم و قارداشى فيكرت بى او اداما دئمىشلر كى، سن كۆمك ائدە بىلمىسن؟ او، بىزىم قارداشىمىزدىر، مومكونسە كۆمك ائت، توتولماسىن.

همىن ادام دئمىشدى: "يوخ، آرتىق ايش - ايشدن كئچىب. KGB اونا اوچ دفعە خىبردارلىق ائتدى، او باخمادى. اونا (يعنى مەن) دئىن كى، توتولاندا نە ائتسەلر اىضاحات وئرمەسىن، بلكە اوندا يونگول كئچە!"

قاباقچادان بىلدىمىم چئخ وطن پرورلرىن موراجىعتىندە كى فيكىرلە تانىمادىغىم بو آذربايجان دؤولت تهلوكەسىزلىك كومىتەسىنىن يوكسك روتبەلى ضابىطى نىن كۆمك اوچون سؤيلىدىيى اوست - اوستە دوشوردو.

بلى، جناب پرورورور يمن يوسفوو، ايندى قولاق آسىن. او زامان سىزلر (داها دوغروسو، DTK) منىم سىياسى مسئلهلرە عايىد يازىلاريمىن، سىنلرلر اشاغى - يوخارى يوزدە بىرىنى آله كئچىرمىشدىنيز. قالانلارنى مەن اوزوم ياندىردىم (بىر چامادان)، بۇيوك بىر قوللوق آليزمامى تىكە - تىكە ائتدىم (ياندىرماق ايمكانىم اولمادىغىندان). اونلار سىزلرلر آلىنە كئچىسەيدى آذربايجاندا نەلر باش وئرهجكدى، بىر تانرى بىلير. بورادا اونلاردان ايكىسى حاقىندا چوخ (بلى، چوخ) قىسا دئىم:

۱. پروگرام! (ايلىك دفعەدەر بو حاقدان سۆز دئىمىم). بو حاقدان KGB دە معلومات وار ايدى، ايزىنە دوشموشدولر، آنچاق آله كئچىرە بىلمەدىلر. اىستىنطاق زامانى تئز - تئز دئىردىلر كى، سىزىن تشكىلاتىنيز و پروگرامىنيز اولوب، او حاقدان دانىش. نە ايسە، چوخ چالىشىدلار، چك - چئويك ائتدىلر. اوزونوزە دە بللى اولدوغو كىمى، هئچ نە اوزە چىخارا بىلمەدىلر. ايندى ائشىدىن! سۆز گئدن پروگرامىن (مرانامەنىن) ايلكىن واريانتى نىن مؤلىفى مالىك بى ماحمودوو ايدى (سونرالار فىلولوگىيا علملرى دوكتورو، ايندى آلالە رحمتىندەدەر؛ اىستعدادىنا شوبهه اولما بىلمىدى، آكادئمىيا و اونيورسىتەدە اونو چوخلارى تانىمىر). مالىك بى 1962. جى ايلدە باغداددا بىر ايللىك كورسدا (آذربايجان دؤولت اونيورسىتەسىنىن سونونجو كورسوندا) اولاركن اورادا يئرلى توركلرلە (توركمىنلرلە) و توركىيەلى طلبەلرلە ايلشىگى ياراتمىش، دوستلوق ائتمىشدى. همىن اداملارلر واسىطەسى ايله توركىيەدن موساواتىن ايكىنجى (۱۹۳۶. جى ايل) مرانامەسىنى آلدە ائتمىش، اونو درىندن اويرنمىش، آنچاق اوزو ايله گتىرمەين مومكون اولمادىغىنى گؤروب همىن پروگرامىن اساس حىصەلرلىن عرب اليفباسى ايله يازدىغى موحاظىرە دفتىرىندە سطرلرلر اىچىنە (آراسىنا يوخ!) يازمىش، دفتىرىن اوستوندا "موحاظىرە دفتىرى" سۆزونو قئىد ائتمىش، بونولادا "قوش كئچمىز" سووتت گؤمرويوندن كئچىرمىشدى. ۱۹۶۲. جى ايلىن سونلارىندا او اوزو موساوات پروگرامىنا دايناراق بىر پروگرام يازدى. بو، ايلك واريانت ايدى. بىز اونو اوخويوب موداكىرە و علاوه - لر ائتدىك.

ايلكىن واريانتى اوخويانلار و علاوه ائتلر:

۱. موسايئو عباس محمدتاغى اوغلو (ايندى فىزىكا - [رىياضيات] علملرى نامىزدى)
  ۲. ايسماعىلوو رافىق ايسماعىل اوغلو (ايندى تاريخ علملرى نامىزدى، دوستنت)
  ۳. خاسايئو عالم عىمران اوغلو (سونرالار فلسفە علملرى نامىزدى، ايندى آلالە رحمتىندەدەر)
  ۴. مەن - ابوالفضل قديرقولو اوغلو (هامىدان قودرتلى تانرى قولونون اوغلو، تانرىنىن كىمسەسىز بئدەسى.)
- بورادا بئنه بىر حاشىه: "كىمسەسىز" سۆزجويو.

يادىنىز دادىرمى، جناب كئچمىش پروكورور؟ سىزىن آلىنيزه كئچن بىر "شعرجىمىم" دن محكمه ده اوزومه اوخوندو؛ سون بئيت:

ائششكلىر جاويده لاغ ائيله ييرلر،

كىمسه سىز عالمده من نه كىمسه يم؟

(كىبود ايفاده يه گۆره اوخوجو - يوردداشداڭن عذر ديله ييرم، او واخت غضبىمى گىزله ده بىلمه ميشدىم).

نه ايسه، سونرا نه اولدو... بىلمىرم. يا سىز، يا حاكىم سوردو:

- سنىن اۆز يازىندىر؟

دئدىم:

- بلى.

سوردونوز:

- نه دئمك اىسته ييرسن؟ دئمك اىسته ييرسن كى، ايندى دؤولت، اينسانلار كىمسه سىزدىر؟ صاحىبىسىزدىر؟ دؤولت يوخدور؟ حاق - عدالت يوخدور؟

و نه لر، نه لر...

دالنجى من ايكى مسئله نى وورغولادىم. بىرىنجىسى، حسين جاويد حاقىندا يانلىش فىكىرلىرى. هامىسىنى يوخ، آنجاق بىر - ايكىسىنى سادالاياجاغام.

دئيرلر كى، ح. جاويد زامانىن طلبىنى باشا دوشمه يىب، يارادىجىلىغى ضد ئىتلى اولوب، اۆزو-اۆزونه ضد گئدىب، خىردا بورژوا تمايولوندىن خىلاص اولما بىلمه يىب، روماتىكايا قاپىلىب... من محكمه ده دئدىم كى، بونلارا گۆره ائله يازمىشام. ايندى ده ائله دوشونورم كى، ح. جاويدى باشا دوشمه يىبلر، اونا ابله جه سىنه لاغ ائله ييرلر. بونا اعتراض اولمادى، چونكى دئدىم كى، بو منىم شخسى فىكىرىمدىر.

اىكىنجىسى، دئدىم كى، منىم سون مىصراعدا دئدىمىمى يانلىش يوزورسونوز. بو، پونزىيادىر. "كىمسه سىز عالمده من نه كىمسه يم" نى من يازمامىشام. شىفاهى خالق ادبىياتىنداڭلىر. مثلاً:

هر كىمسه نىن وار كىمسه سى،

من كىمسه نىن يوخ كىمسه سى.

ائى كىمسه سىزلىر كىمسه سى،

من كىمسه نىن اول كىمسه سى!!

بو سىزىن اوچون دئىلدى، جناب اوزامانكى DTK، نىن باش پروكورور و ايندىكى و كئچمىش امكدار حقوقشوناس، عئىنى زاماندا، محكمه هئىتى؛ بو، چوخ - چوخ عذر اىسته ييرم، محكمه زالىندا اوتوران قانانلار - آيدىنلار، معلم يولداشلارىم و طلبه لرىم اوچون ايدى. يادىنىز دادىرمى من بو بندى دئيركن آرخادان بىر هىچقىرىق ائشىتىدىم، دؤندوم باخدىم، گؤردوم، او، منىم طلبه لرىمدن بىرىدىر... بلى، بونونلا بىلدىرىدىم كى، تانرىدان باشقا بىر كىمسه دن بىر نسنه اوممورام، گؤزله مىرم. بو بندىن اوستونده ده موباحىثه اولدو. "نئجه يعنى؟ بىزده هر كسىن بىر آرخاسى وار، سنىنكى آنجاق تانرىدىر، سووتت جمعئيتنده آرخاسى اولمايان ياشايا بىلمز، دؤولت اينسانلارا، وطنداشلارا آرخا دئىل؟" داها نه لر، نه لر...

آنجاق ایجتیماعی ایتیهامچی - شاعیر، فلسفه علملری دوکتورو اصلان اصلانوی سیزلری "ایناندیردی" کی، بو بند دوغرودان دا، شیفاهی خالق ادبیاتیندان نومونه دیر. اوندان سونرا باشقا سورغو- سوالا کئچیلدی!...

***

نه ایسه، قایداق مطلبه. پروگرام یالیز بیر نوسخهده ایدی؛ اونو دا مالیک بی اؤز خطی ایله آغاردیب قارالامانی ایسه یاندیرمیشدی و او بیرجه نوسخه نی ده اؤزونده ساخلا بیردی.

۱۹۶۳. جو ایلین یانواریندا من میصره ترجمه چی ایشله مه یه گنتدیم. اورادا بیر سیرا آنتی سووت ادبیاتلا تانیس اولدوم. موساواتا عایید ائله بیر ماراقلی ادبیات تاپمادیم. جمعی ایکی آذربایجان تورکو ایله تانیس اولای بیلدیم. اونلاردان بیرسی - حسن بی میصیر مرکزی پوچتونون مودیری ایشله بیردی. دیلیمیزده چتینلیکله دانیشیردی. دئدی کی، منیم آتام ۱۹۲۰. جی ایله روسلار آذربایجان ایشغال ائندنه باکیدان چیخیب، اول تورکیه یه، اورادان دا میصره گلیب. بیز میصیره دوغولموشوق. آتام بیزه اؤزو دیلیمیزی اؤیردیردی. بؤیوک قارداشیم دیلیمیزی یاخشی بیلیردی، ایندی آروپادادیر. آتام بو یاخینلاردا وفات ائدیپ.

حسن بی دئدی کی، آتام بیزه آذربایجاندا چوخ دانیشاردی. بورادا - قاهره ده بیر نئچه آذربایجانلی عایيله وار ایدی. ناصیرین اینقیلابیندان سونرا اونون تورکلره قارشى پیس موناسیبتیندن و روسیایا یاخینلاشماسیندان احتیاط ائدیپ باشقا اولکلره چیخیب گنتدیلر. بلکه من ده گنتدیم.

دوغرودان دا، بش - آلتی آی سونرا او دا عایيله سی ایله آروپایا گنتدی. محمد امین رسولزاده، نریمان نریمانوو و توپچوباشوون آدلارینی آتاسیندان تئز-تئز ائشیتدییینی دئدی، آنجاق ائله بیر ماراقلی معلومات بیلمه دیینی سؤیله دی. او بیرسی آذربایجانلی اوشاق واختی آذربایجاندا میلی حؤکومت بیخیلاندا سونرا آتاسی ایله چیخدیغینی سؤیله دی. میصره گلندن بیر نئچه ایل سونرا آتاسی وفات ائتمیش، او، یتیم قالمیش، اوخویا بیلمه میشدی. قاهره ده بیر قوناق ائوینده خیدمتچی ایشله بیردی. آذربایجان حاقیندا، دئمک اولار کی، معلوماتی چوخ جوزئی ایدی. دیلیمیزده بیر نئچه سؤز بیلیردی، عربجه دانیشیردی.

بونلاری یازماقدا اونو بیلدیرمک ایسته بیرم کی، موساواتچیلار حاقدا، موساواتین پروگرام و ادبیاتی حاقدا هنج بیر معلومات توپلایا بیلمه دیم.

بیر ایل اون آی اورادا ایشله یندن سونرا باکیا دؤنوم. مالیک بی ده اولان پروگرامین بیر صورتینی منیم تاکیدیمله مالیک بی کؤچوردو. بئله دئیه ک، "ایلکین" نوسخه نی گیزلندیک. اورتادا بیرجه نوسخه قالدی. قرار قبول ائتدیک کی، اونو چوخالتماق اولماز، اوندان قئیدلر گؤتورمک، اونو باشقا آداما وئرمک، داها دوغروسو، گؤزدن قویماق اولماز، یالیز بو بش نفردن بیرى اونو گؤتوره بیلر، اؤزونون تام ایناندیغی آداما بیر و بیر نئچه دؤنه اوخویا بیلر. بئله ده ائدیردیک.

من همین پروگراملا آز- چوخ درجه ده آیدین قاسیموو (ایندی فیلولوگیا علملری نامیزدی، دوستنت)، آیدین عباسوو (ایندی فلسفه علملری نامیزدی، دوستنت)، واقیف جبرائیلزاده (شاعیر)، فضایل آغامعلی یئو (ایندی تاریخ علملری نامیزدی، دوستنت)، "آنا وطن" پارتیاسینین صدری، میرحئیدر میرزه یئو (ایندی تاریخ علملری نامیزدی، دوستنت)، دیلسوز موستافایئو (شاعیر)، مئهدی محمدوو (ایندی تاریخ علملری نامیزدی، دوستنت)، عاکیف بی (سوادی یادیمدان چیخیب، رحمتلیک خودو محمدووون یاخین قوهومو، سونرالار AXC آغدام رایون شؤعبه سینین رهبرلریندن بیرى) و اونلار جی باشقا فعال وطنپروری، ائل سئوری تانیس ائتمیشدیم.

یئری گلمیشکن، دئدییم همین پروگراملا آز- چوخ تانیش اولان بیلردن خواهیش اندیریم کی، اونونلا باغلی یادداشلاریندا نه قالیسا اونلاری یازیب یا قزئتلرده چاپ ائدیرسینلر، یا دا منه چاتدیرسینلر.

سئویملی یوردداش- اوخوجو، اگر سنی ماراقلاندیرارسا من گله جکده بو اولایلارین هامیسینی سنه آچیقلا یارام. ایندی واختینی آلاماق اوچون قیسا، چوخ قیسا یازیرام. مالیک بیله عالیم بی آکادئمیانین شرقشوناسلیق و فلسفه اینستیتوتوندا، عباس بی دقیق علملره عایید اینستیتوتلاردا، من و رافیق بی اونیورسیتهده یورد سئورلری، ائل سئورلری آختاریردیق. ۱۹۶۵ جی ایلدن ۱۹۷۵ جی ایلدک آشاغی- یوخاری ۲۰۰ دن چوخ همفیکیر ائل سئوری پروگرام اطرافیندا، داها دوغروسو، بو پروگرامدا قویولان مسلک یولوندا توپلایا بیلیمشیدیک.

۷۵-۱۹۷۰ جی ایللرده، نئجه دئیرلر، "یوخاریلار" ال آتدیق. مالیک بی ضیاء بونیادوولا، عالیم بی توفیق کؤچرلی ایله، من خودو محدود و بختیار واهابزاده ایله، من و رافیق بی سولئیمان علی یاروولا، عباس بی حسن عابدوللائیوله چوخ احتیاطلا علاقه ساخلامالی، اونلار یاناشمالی، تشکیلات حاقداهئچ بیر سؤز دئمهدن بو یوردسئور، ائل سئور اینسانلارلا اونلارین حؤرمینی اوجا توتماقلا، بیر نؤوع بؤیوک-کیچیک موناسیبتینده یاخین اولمالیدیق.

غریبه بیر تضاد یارانندی. ضیاء بونیادوو منیم علمی رهبریم اولماسینا باخمایاراق بو مسئلهده مالیک بی یاخیندان قبول ائدیردی، سولئیمان بی علی یاروو منی چوخ ایستمه سینه باخمایاراق داها چوخ رافیق بیه قولاق آسیردی، اگر بئله دئمک پیس سس لنمزه، منیم آشیغیم داها چوخ خودو بیله توتوردو.

من بو تشکیلاتین، اونون بونؤوره سینی قویانلارین حساباتینی وئره بیلرم. گوردوکلریمین قیسا بیر ایجمالیندان دانیشا بیلرم. منه ائله گلیر کی، بو یازیدان سونرا چوخ آدام دیلله نه جک و دئیجه جک: "بلی، بیز ده اورادایدیق".

من او زامان آذربایجان گنولوژی کشفیات ایداره سینده نوفوذلو شخصلردن اولان، اورتا مکتبه اوخویارکن بئله منه دیقت یئتیرن، ریاضیات، جوغرافییا و فیزیکادان منه تئز- تئز سوال وئرن، اوخوماغیملایا چوخ ماراقلانان مرد، قورخماز، آچیق دانیشان نظیر علی یئوین ائوینه گئتدیم. منیم اونیورسیتهدن قورتارماغیم، خاریجده ایشله ییب قاییتماغیم اونو چوخ سئویندیریدی. من اونا "اگر بیز گیزلی تشکیلات یاراتساق، اونا رهبرلیک لازیم اولسا سیز او رهبرلرین ایچریسینده اولای بیلرسینیزمی؟" - دئیجه سوردوم.

او مندن سوروشدو: "یعنی "سیز" دئیهدن، کیم؟"

من دئدیم کی، بو، سیردیر، سیز منی تانیبیرسینیز، رهبرلیکده ایشتیراکنیز سؤز وئرسه نيز سونرا بیر سیرا مسئلهلری بیله- جکسینیز.

نظیر بی علی یئو بو صؤحبتدن چوخ- چوخ اؤنجه کلبجرده منی خودو محدودوولا تانیش ائتمیشدی و بیلیردی کی، بیز چوخ یاخینلاشمیشیق. دئدی: خودو بیلیر؟

دئدیم: - تقریباً هه!

دئدی: - خودو نه دئسه من اونا راضی. آنجاق بیر شئیده بیل، گنجلیکده بئله فیکره دوشنلر چوخ اولور. سونرا کیمیسی ائولئیر و عایله قایغیسی، یاخود آروادی اونو بو فیکیرلردن اوزاقلادیریر. یا دا بیر بابت وظیفه تاپان کیمی هر هانسی بیر بهانه ایله آرادان چیخیرلار... من خودودان باشقا هئچ کیمه اینانمیرام! لازیم گلسه آز- چوخ مادی یاردیم ائدرم. بو یولدا اولانلار گرک چالیشیب یوکسک دؤولت وظیفه لری توتسونلار، بلکه اوندا بیر ایش گؤرمک اولار.

بیزیم بو صۇحبتلریمیزده بعضاً نظیر بئین خانیمی قایغی کئش سئویل خانیم دا ایشتیراک ائدیردی، ایندی یقین کی، بونلاری آز- چوخ خاطرلامامیش دئییل...

خودو بئله (ممدوو) داها دریندن صۇحبت ائدیردیک. او، هئچ زامان منیم یولداشلاریمین کیملییی ایله ماراقلانماز، بو بارهده هئچ بیر سوال وئرمزدی. اونون بختیار بی واهابزاده و نورالدین بی ریضائیوله چوخ یاخین دوست، مسلکداش اولدوغونو بیلیردیک. حتّی بئله بیر فیکیر ده واردی کی، اونلارین دا گیزلی تشکیلاتی وار. بیر سؤزله، چالیشیردیک کی، آذربایجانین بوتون ائل سئور، یوردسئور آیدینلاریندان یارارلاناق. داها چوخ ایسه بو شخصلری بیر یئره گتیریب تشکیلاتیمیزا رهبر ائتمک ایسته ییردیک:

۱. عباس زامانوو
۲. بختیار واهابزاده
۳. ضیاء بونیادوو
۴. خودو محمدوو
۵. سولیمان علی یاروو
۶. نظیر علی یئو
۷. نورالدین ریضائیو

چوخ حئیف کی، او زامان بونا ناییل اول بیلمه دیک. فعالیتیمیز میلی - سیاسی معاریفچیلیک دایره سیندن قیراغا آز- حاللاردا چیخا بیلدی. بونون آن بؤیوک بلاسی اینسانلارین سووئت ایمپریاسیندان قورخماسیندان، اونون یاراتدیغی "قودرتلی و ابدی قورولوش" میفینده و یاخین گله جه ییمیزه اینامسیزلیقدا ایدی. گنجلریمیز آزاد اول بیله جه - ییمیزه داها چوخ اینانیردیلا. آنجاق اونلارین دا یاشایش شرطلری او قدر آغیر ایدی کی، داها چوخ آزادلیق اوغروندا یوخ، یاشاماق اوغروندا موباریزه آپاریردیلا. آنجاق مسئله نین اساس ماهیتی اوراسیندا ایدی کی، آزادلیق ایدئاسی روحلارا حاکیم کسيلمه میشدی.

یئنه قایداق پروگرام مسئله سینه.

۱۹۷۴. جو ایلین دکابریندا خبر یاییلدی کی، آذربایجاندا بیر چوخ آدمالاری حبس ائده جکلر. بو، ایندی چوخلارینین یادیندا قالمیش اولار. اونلار نیه سوسورلار؟ آنلامیرام. مالیک بی منه دئدی، گل بیر چوخ سندلری یاندیراق. دئدیم: - بلکه تلسمه یک؟

دئدی: - یوخ، یاندیرمالییق. DTK دا بئله صۇحبت گئدیپ کی، ۳۰-۴۰ نفر توتولاجاق. بیرینجی سنی توتاجاقلار. حتّی ضیاء معلمه (بونیاووا) دئییلر کی، سن ابوالفضللی مودافیه ائتسن سنی ده توتاجاقلار. اونلار (یعنی بیز) بؤیوک بیر تشکیلاتدیر، هامیسی دا آنتی سووئت، آنتی روس، پان تورکیست، میلتچی.

بیز بیر سیرا سندلری و پروگرامی یاندیردیک. بونلار مالیک بئین ائوینده ایدی. بئله راضیلاشدیق کی، منده اولان ایکینجی نوسخه نی ده من تلف ائدیم. من سؤز وئرسم ده، هله نه ایسه صبر ائتمه یه چالیشیردیم. بوندان بیر نئچه گون سونرا بئش-آنتی نفر بیر یئره توپلاشدیق - ایندی یادیمدا دئییل، یا مالیک بی گیلده، یا دا رافیق بی گیلده (اونلار علسگر علی اکبر اوو کوچه سینده قونشو ایدیلر) مالیک بی، من، رافیق بی، واسیم بی محمدعلی یئو و ائلخان بی عزیزوو. ائلخان

بى دئدى كى، اونون طلبه لىك دوستو آيدىن (اونو ھامىمىز تانىيىردىق، شىرقشوناسلىغى قورتارمىشىدى، بىزىم طلبه مىز اولموشدۇ، او زامان DTK نىن كاپىتانى و نفت-كىمىيا اينستىتوتونون كوراتورو ايدى) اونو ئورسىتەنن كوراتورو مايور كرىملە بىر يىردە مەنە دئدىلەر كى، چوخ آدم توتاجاقلار، چوخلو ماتىريال-معلومات توپلايىبلار، اوزوموزە دىرشەجك شاھىدلر دە آزدئىل.

واسىم بى دئدى كى، آخى بىز نە ائتمىشىك كى، بىزى توتسونلار؟ بىر دە كى، بونلار نە وار، توتماق ايستەسلەر نە دئسن اوزلرىندىن قوندارارلار.

او گون بىز سورغو-سوالا چكىلندە نەلرى دئەجەيىمىزى موعىنلشدىردىك و بو مسئلەدە عومومى فېكرە گلدىك. آنجاق مەن ھلە دە سىندلرى و پروگراممىن ايكىنجى نوسخەسىنى ساخلايىردىم. اونلارى حبس ائىلدىيىم گونون تئزدەنى ياندىردىم. بونو قارداشىم آلموراد و دابى اوغولوم سىفالىدىن گوردولر. آنجاق اونلار مەنم ياندىردىغىم يازىلار نە اولدوغونو بىلمىردىلر. اونلار نە كولو سىفالىدىن آتدى.

***

۲. ياندىردىغىم يازىلار نە بىرىنن دە آدى "آذربايجان بىرلشدىرىلمەسى اوزرىندە دوشونجەلر ايدى. بو حاقدادا ايلك دۇنەدىر كى، دانىشىرام.

بلى، يازىمىن آدى بو جور ايدى. اونون توتومو يوز يارپاقدان چوخ ايدى. بوتون يازى بويو چالشمىشىدىم كى، گۇركملى شىخصلردن اۋرنك گىردىيىم سۇزلرى، دوشونجە-دئىملىرى چىخماقلا قاتىشىقسىز، آرى-دورو توركجە يازىم، باجاردىقجا يابانجى دىللردن گلە سۇزلردن اوزاق دوروم. اوزونو اۋىمكدن اوزاق اولسون، بىلىرم كى، او چاغلاردا مەن بو قارشىمدا قويدوغوما چاتا بىلمىشىدىم. بونو اونا گۇرە ائىدىردىم كى، بو يازىم آذربايجان گونىندە دە، قوزئىندە دە تئز آنلانسىن. بورادا قارشىمدا ايكى يۇن قويموشدوم: بىرىنجىسى، باجاردىقجا عرب، فارس، روس و باتى دىللرىندىن گلن، دىلەمىزىن آخارلىغىنا، گۇزلىيىنە يارا ووران، اونو آغىرلاشدىران سۇزلردن، سۇز بىرلشمەلرىندىن آرقى دورماق؛ ايكىنجىسى، دىلەمىزىن گوجونو آرى-آرى سۇزلردن چوخ، سۇزلرىن دوزوموندا، آرى-آرى سۇزلرىن دوشونجە دوزوموندا چئويك يئر دىشمەسى ايلە دئىلىشىندە اولدوغونو يا يادداش، يا دا گۇز اۋنوندا توتاراق يازماق.

بو دئىيىم ايكى يۇنو اونوتمادان سۇز سۇلەمك، يازى يازماق، دوغرودان-دوغرويا، چوخ آغىردىر؛ ايشلەدىلەجك سۇز، يا سۇز بىرلشمەسى تىك-تىك اۋلچولوب بىچىلمەلىدىر؛ دەدە اوزانلار، قوشقار آشىقلار، آتالار سۇزلىرىنە، ائل دانىشىغىنا، تورك دىلى نىن درىنلىيىنى، اينجەلىكلرىنى، گوجونو دويوب، قاوارايىب يازىلار نە گىرن يازىچىلار يازماق اوز توتماق، اونلاردان اۋىرنمك، يارارلانماق قاچىلمازدىر.

"آذربايجان بىرلشدىرىلمەسى اوزرىندە دوشونجەلر" يازىم دا بو دئىيىم باخىمدان چاغداش دىلەمىزدن آزجا دا اولسا باشقا جور سىلنىردى. بو يازىمىن گىرىشىندىن دۇرد يارپاق قارالاماسى آختارىش آيندا DTK ايشچىلرىنىن الينە كىچمىش، آراشدىرما بىتىكلرىنىن (اىستىنطاق ماترىياللارنىن) ايچىنە آلىنمىش، ايندى دە اورادادىر. آز دا اولسا دئىكلرىمە بىر توتالقادىر.

بو، سۇز وگئدىن يازىمىن گىرىشى نىن بئشە بىرىدىر. اونو اولدوغو كىمى يادىمدا ساخلامامىشام، آنجاق اۋنملى يئرلرى بو دئەجكلرىم ايدى: دونيا چوخ ايتى بىر يئرىشلە ايرلىلە دوغرو يورويور. اونون آرخاسىنجا تۇوشويە-تۇوشويە، تنگ نفس يورومك يوردوموزون بىز تىك اوغول و قىزلار نە ياراماز... ھر بىر اينسان نىن اۋن بۇيوك شرفى بىرىتە، اينسان

اوغلونا خیدمته دیر. آنجاق آزاد اولمایان بیر کس نه کی بشریتته، حَتّی اوزونه بئله خیدمت ائده بیلمز... بیز ایلك اۇنجه اوزوموزو، خالقیمیزی آزاد ائتمه لیبیک. خالقیمیز آزاد اولندا بۇیوک داهیلر یئتیشدیره جک، اونلار دا بشریتته خیدمت ائده- جکلر... بیز میلی مونساییتلری ایسوئچره یولو ایله حل ائده جه بیک... بونون اوچون ده آذربایجانین بیرلشدیریلمه سی گرکدیر...

یادیمدا دئیل - یا حاکیمین، یا پروکورورون سورغوسو: نه اوچون ایسوئچره نی نمونه گؤستریمسینیز؟

- اونون اوچون کی، میلی مونساییتلرین حلینده ایسوئچره بیر اؤرنکدیر.

- نییه سوؤت ایتیفاقی یوخ؟

- لنین ده بیر اثرینده ایسوئچره نی گؤستریب.

- لنین او اثرینی یازاندا میلی مونساییتلری آن یاخشی حل ائدن سوؤت نمونه سی یوخ ایدی، آنجاق ایندی وار.

- بیرینجیسی، ایندی سوؤت ایتیفاقی نین رهبرلری ده دئییرلر کی، بیزده میلی مونساییتلر آخیرادک حل اولونمایب. ایکینجیسی، ایسوئچره نمونه سی دونیادا داها گئنیش تانیب و قبول ائدیلب. اوچونجوسو، من سوؤت نمونه سینی اؤرنک گؤسترسه دیدیم بونا آذربایجانین گونئیینده و باشقا اؤلکه لرده اینانمایاجاق، "سوؤت تبلیغاتیدیر" دئیجه جکدیلر.

- بو یازینیزدا گؤستریرسینیز کی، اۇنجه آذربایجان بیرلشمه لی، سونرا دا تورک دؤولتلیرینی اؤز اطرافیندا بیرلشدیرمه لی،

توران یارانمالیدیر. آخی تورکیه دئمز کی، من بۇیوکلوکده دؤولتی هانسی حاقلآ آذربایجانا بیرلشدیریرسینیز؟

- نه اولسون دئیر؟ آخی بو، زورلا اولمایاجاق، کؤنوللو اولاجاق. توران بیرلییی کؤنوللو اولاجاق، اؤزو ده کیمسه یه قارشى اولمایاجاق، عکسینه، بوتون دؤولت و خالقارلا دوست اولاجاق.

- خام خیالاردیر!

- خام خیالاردیر سا داها نییه موحاکیمه ائدیر، بو فیکیرلریمه گؤره تقصیرلندیریرسینیز؟

- اونا گؤره کی، فیکیرلرینیزله گنجلریمیزی آزدیریر، اونلارین سوؤت ایدئولوگیاسینا اینامینی سارسیدیر، دوغرو یولدان اوزاقلشدیریرسینیز. بیز بونا یول وئره بیلمیریک!

بلی، جناب کئچمیش DTK، نین کئچمیش باش پروکورورو، سیزین منیم محکمه مده ایتیهاملارینیزین اساس ایستیقاملریندن بیرى ده منیم ۲۸، ۰۱، ۱۹۷۵ جی ایل تاریخلی ایفاده مده یازدیغیم "من تبلیغ ائتمیشم کی، a) آذربایجان موستقیل دئییلدیر، اونو روسیانی ترکیبیدن آیریپ، b) واحد دؤولت یاراتماق لازیمدیر. آذربایجاندا موستقیل دؤولت یارادیلاندا سونرا تورک دیللی خالقارلاری بیرلشدیریب واحد توران دؤولتی یاراتماق گرکیر" فیکرینه، ایدئاسینا قارشى یؤنلدیلیمیشدی.

محکمه ۱۹۷۵ جی ایلین بیرینجی یاریسیندا اولموشدو. ایندی آذربایجان من آرزو ائدییم، ایسته دییم کیمی روسیانی ترکیبیدن آیریلب. بوتؤو (واحد) دؤولت یارادیلما سینه دوغرو خالق حرکاتی باش وئرمکده دیر.

جناب کئچمیش DTK، نین کئچمیش باش پروکورورو، دوغرو دانمی سیز و سیزین مسلکداشلارینیز درک ائتمیرسینیز، عذر ایسته بیرم، قانمیرسینیز کی، اودوز موسونوز؟! دوغرو دانمی قانمیرسینیز کی، بیز دئین اولور؟ دوغرو دانمی گؤرمورسونوز کی، روس ایمپریاسی داغیلیر و نؤوبه تهران رژیمینه گلیر؟! آخی بونو چوخ- چوخ ساده خالق گؤرورسه نئجه اولور کی، سیزلر، سیزین کیمیلر کور اؤکوز کیمی، توتدوغونوزو بوراخمیر، بوینوزلارینیزی اوولماز قایالارا چارپیرسینیز؟! چارپیرسینیز؟!

جناب کچمیش پروکورور، منیم بو یازیم نه سیزه، نه ده سیزین کیمی تورکه قارشی اولان، روس و فارس شووینیزمینه کۆله خیدمتی یاپان اینسانلارا دئییل، سیزلر بونا دیمزسینیز. من یوردوموزون، ائلمیزین، بؤیوک تورک ائلمین گئچک اثرککلرینه و خانیملارینا اوز توتوب یا دئییرم، یا یازیرام.

سئویملی بی لر، سئوگیلی خانیملار، گئچکدن-گئچیه منیم آرزوم، ایسته ییم داها چوخ وورولدوغوم آذربایجان بوتؤلویو اولموشدور. بو بؤیوک ایسته ییم بو گون ده قالماقدادیر. داها دوغروسو، بو ایستک بو گون اؤزونون ساوالان ذیره سینده دیر. چوخلارینا بئله گله بیلر کی، بو، ایستک دئییل، فاتاستیکادیر. بلی، قوی بئله اولسون، من فاتاستیک و فاتاتیکم. سونرا؟! آنجاق کیم نه دئییرسه- دئسین، من گئچکچی ییم.

بلی، من ۷۰-۱۹۶۰ جی ایلدرده آذربایجانین بوتؤلویو حاقیندا دوشونموشم و اونو تبلیغ ائتمیشم. نئجه و نه یی دوشونوردوم؟

یازدیغیم اثرین، یا دا اثر جیبین ایچی، اینسانلار آنلا سین دئییه ماهیتی و مغزی دئییک، نه ایدی؟ بیرینجیسی، بو اثر، یا دا اثر جیک گیریش و اوچ بؤلمه دن عیبارت ایدی. بؤلمه لر:

۱. آذربایجانین کچمیشینه (تاریخینه) ییغجام باخیش؛

۲. بیز ماتریالیست (مادیچی) دئییلیک. آذربایجانین دیل، تاریخ، مدنیت، ائل و یورد بیرلییی؛

۳. آذربایجان نئجه بیرکشه و بیرلشدیریله بیلر؟

بورادا یوز یارپاقدان آرتیق بیر یازنین توتومونو گؤسترمه یه منیم گوجوم چاتماز. اونا گؤره ده آنا جیزگیلریندن (چاغداش آنلامدا تئزیسلر دئییریک) دانیشاجام، دئییک کی، یازاجام.

بیرینجی بؤلمه نین ایچ سسی و بویاسی (ایشیغی) نه ایدی؟ (یادیندان چیخارما، تورک سس دئیینه ماهیت و مضمونو، بویا (ایشیق) دئیینه فورمانی گؤز اؤنونده، یا دا دوشونجه سینده جانلانديرمیشدیر. آن-آن بو، یئرینی دئییشمیشدیر، داها دوغروسو، ایشیق ایچ (ماهیت)، سس گؤرک (فورما) کیمی آنلانمیشدیر).

دونینانی یارادان اولو تانری ایشیق دیرسا (ایدئالیزمله ماتریالیزمین بیرلییی) اوندا اونون گؤرونن گؤرکمی سسدیر؛ یوخ، اگر اولو تانری سس و سؤزدورسه بویو اونون اوزده گؤرونن گؤرونن سوسودور. تورک ایدئا ایله ماتریالیزمین (روح ایله وارلیغین) بؤیوکلویونو، بیرگه لیینی آختارمیش، بو گئچیه یی تاپماغا چالیشمیشدیر. بو، تورکون دیریلیک، یاشاماق و یاشاتماق اولچوسودور!

بیرینجی بؤلمه نین باشیندان سس له نن دوشونجه: "آذربایجان لاپ اسکی چاغلاردان تورکلرین یوردو اولموش و اونلارلا مسکونلاشمیشدیر!"

عرب دیللی قاینالاردا یازیلیمیش بو سؤزلری کیم دئمیشدیر؟ بو، بئله اولموشدور: اوموی لر خیلافتینین (۷۹۰-۶۱۱ جی ایلر) یارادیجیسی بیر موعاوییه (۶۸۰-۶۶۱) اوزون مودت آذربایجاندا حربی عملیاتلار آپارمیش، خلیفه نین قوشون باشچیسی خیلافتین او زامانکی مرکزی شاما (دمشق) قاییداندا اوندان سورموشدور: آذربایجان حاقیندا نه دئییه بیلرسن؟ اورا نئجه بیر اولکهدیر؟

قوشون باشچیسی خلیفه یه یوخاریدا آلتینی جیزدیغیمیز سؤزلره جاواب وئرمیشدیر.

بو سۆزلىرى عرب دىللى قايىناقلاردان تايىب اوزه چىخاران ايسه گۆركملى آذربايجان عاليم- تاريخچىسى ضياء بونىادوو اولموشدور. ضياء بونىادوو "آذربايجان VII-IX يوز ايللرده" آدلى دوكتورلوق ديسسرتاسيياسيندا بونو گۆسترميشدى. بو سۆزلىرى ساده معلومات اوچون يازميرام. سوروشولا بيلر كى، "دوكتورلوق ديسسرتاسيياسيندا يازماقلا باشقا يئرده يازماغين نه فرقى وار؟

حورمتلى وطنداش- اوخوجو، ۱۹۳۷-۳۸. جى ايللرده آذربايجانين قوزئيينده ۱۲۰ مين اينسانى سووت ايمپريياسى قيريب، يا دا سيبيره سورگون ائندن سونرا نه كى "آذربايجان توركلرين يوردودور" سۆزونو يازانى، دئيهنى، حتى "من توركم" دئيهنى محو ائديرديلر. ضياء بونىادوو موسكووادا، ايمپرييانين پايئاختيندا اون ايل بو دوكتورلوق ديسسرتاسيياسى نين اوزرينده چالشميش، حاقيندا دانشديغيميز بو و بونا اوخشار فيكىرلى تاريخ قايىناقلاريندان تاپاراق اونلارى موسكووا، لنيگراد و ايرواندان اولان ائرمنى عاليملرينين و اونلارين طرفدارلارينين هر جور تضييق، هوجوم و مانعەلرى قارشيسيندا، اوزلرينين ايشتيراكى ايله بۇيوك علمى شورادا، موسكووادا ثوبوت ائتميش و "تاريخ علملرى دوكتورو" آدينى آلميشدى. بو دئمك ايدى كى، بو فيكىرلى ايمپرييانين خيدمتچىسى اولان سووت تاريخ علمى قبول ائتمه يه مجبور اولموش، بۇيوك تاريخ گئركملى نين قارشيسيندا تسليم اولموشدور!

سونرا نه اولدو؟ ضياء بئين دوكتورلوق ديسسرتاسيياسى "*Azerbaydjan v VII-IX vv.*" آدى ايله چاپ ائيدى. آنجاق ائرين بيزيم ديلده چاپ ائديلمه سينه ايجازه وئريلمەدى، اونا گۆره كى، بو اثر او چاغلاردا ميللى اوزونو دركه بۇيوك تكان وئرهدى.

بلى، آذربايجان آن اوزاق كئچميشدن توركلرين يوردودور!

بس بو تورك كيمدير؟ هارادان گليب، هارايا گئدير؟ بو دونيادان نه ايسته يير؟

بو سورغولارا جاوابى او زامان من دونيانين بۇيوك داهى لرينده و تانينميش شخصيتلرينده آختارديم.

I. حضرت محمد پئغمبر:

"منيم تورك آدلى بير اوردوم واردير".

"توركلر سيزه توخونماينجا، سيز ده اونلارا توخونماين".

"تورك ديليني اؤيرنين! بئله كى، اونلارين حاكيميتى اؤزون سوره جك".

II. حضرت مصطفى كامال آتاتورك:

"نه موتلو" توركم "دئيه نه!".

"دونيا اوزرينده توركدن داهى بۇيوك، اوندان داهى قديم، اوندان داهى تميز بير ميلت يوخدور و بوتون اينسانلىق تاريخينده گؤرونمه ميشدير!".

"توركه يوردلوق ائتمه ميش بير قطعه يوخدور".

"بير تورك جاھانا بدلدير".

" يوكسك تورك! سَنين يوكسكلىيى نين خودودو يوخدور".

III. جاحظ (IX) يوز ايل عرب داھيسى):

" بىر تورك باشلى - باشينا بىر مېلتدېر".

" توركە قارشى ھىچ نە دورا بىلمز".

" توركلر اولدوقجا ناموسلو اينسانلاردېر. اۆزلىرى و سۆزلىرى دوغرو دور... يوردلارينا باغليلقلارى بوتون دوغولاريندان اوستوندور".

بو گۆستردىكلريمى قايناقلاردان توپلامىش، اونلارا يىغجام آچىقلاملار يازمىشديم.

شاعير دىلسوز بى موصطافايئو بىر كىتابين (اونون آدينى اونوتموشام) فوتوشكلىنى بىر نئچه گونلويه منە وئرمىشدى. اورادا توركلر حاقىندا گۆركملى شخصلرين فيكىرلىرى وار ايدى. اورادان من اوتوز دووقوز دئيم سئچمىش، قيرخىنجىنى اوزومدن يازمىش، آدينى "مين بىر سۆزدن قيرخى" قويموشدوم. اوزومون يازديغيم بئله ايدى: "تانرى، توركلويومو منە چوخ گۆرمە! تانرى، توركلويومو منە اسيرگمە!". سونرا اونلارى آيريجا اون ايكي يارپاقلى بىر دفترە كۆچورتدورموشدوم. اونو اورتا مكنىبن ياخىندان تانديغيم بىر شاگيردينە كۆچورتدورموشدوم كى، DTK نين آلىنە دوشسە خط صاحىبىنى تاپا بىلمەسەن. او دفترە ھلەدە قالير. ايندى بورادا - كلكى دە دئيبىل. اوندان يادىمدا قالانين بىر نئچه سىنى يازا بىلرم:

۱. ميخاييل سىريانى: "دونيا توركلرى داشىماغا كافى دئيبىل".

۲. لامارتين: "اينسانلىغا شرف وئرن تورك مېلتى نين دوشمنى اولماق اينسانلىغا دوشمن اولماقدير.

۳. ھاممر پورقشتال: "تارىخ توركلردن چوخ شى اويرندى".

۴. بايرون: "توركلر يالانچى و ايكي اوزلو دئيبىلر. دؤيوشدە شرفلى اؤلمەي شرفسىز ياشاماقدان اوستون توتورلار".

۵. "توركلر ساواشدا فلک، بارىشدا ملك كيميديرلر" مۇللىفين كىملىيى يادىمدان چىخىپ).

۶. ناپولئون بوناپارت: "توركلرى اؤلدورمك اولار، آنجاق مغلوب ائتمك اولماز".

۷. ابوالغازى باھادور خان: "تورك تارىخىنى يالنىز تورك يازا بىلر!".

۸. حضرت مصطفى كامال آتاتورك: "تارىخى يازماق تارىخى ياراتماق قدر موھومدور".

داھا نەلر، نەلر...

II. بۇلۇم:

چىخىشلار

ایران تبریزین بیر یومروغو ایله داغیلاجاق دیر.

(اردوباد رایون اهلایسی ایله گوروشونده کی چیخیشیندان. کلکی، ۳۰ دکانبر ۱۹۹۴)

آذربایجان خالق جبهه سی و سیز AXC - عوضوری، دوغرودان دا، میلی هم رألیک گونونو یاراتماقلا آذربایجان خالقینا چوخ موقدس و اوغورلو بیر بایرام بخش ائیمسینیز، چوخ بویوک و شرفلی ایش گورموسونوز. آذربایجان خالقینین بیرلییی نامینه تاریخین صحیفه سینیه قهرمانلیقلا یازدیغینیز بو بایرام مونسیتی ایله سیزین هامینیزی، بوتون AXC عوضورینی و بویوک میلتیمیزی اورکدن تبریک ائدیریم! آلاه او گونون قهرمانلیغیندا ایشتیراک ائدیب اولن لره رحمت ائله سین! او گون بیزیم قهرمانلاریمیزدان، اوشاقلاریمیزدان آرازا باتانلار، شهید اولانلار اولدو. آزادلیق هامیمیزین ایسته ییدیر، لاکین بیز آزادلیقدان، سرحدلرین آچیلیشیندان دانیشاندا بو یولدا قهرمانلیق گؤستریب شهید اولانلاریمیزی هیچ زامان اونوتمامالیییق.

... دوغرودان دا، اگر بیز گوجلو بیر میلت اولسایدیق بیزی بو قدر پارچالایا بیلمزیدیلر. بیز هله خالقیق، میلت کیمی فورمالاشا بیلمه میشیک. میلت کیمی یهودیلر، آلمانلار فورمالاشییلار. بیز سرحدلری پوزاندا دئییردیلر کی، KGB او یون دوزلتمیشدی، سیزده گئدیب او یونا دوشدو نوز. بیز یانواردا موباریزه آپاردیق، باریکادا قوردوق، روس گلیب بیزی قیردی، دئدیلر کی، AXC آپاریب جاماعاتی قیرغینا وئردی! حالبوکی بیز باشقا اولکه لرین اوردوسونون اولکه میزی ایشغال ائتمه سینه قارشی آیاغا قالمیشدیق، موقاویمت گؤسترمیشدیک.

ائله ائلدیلر کی، اینسانلار اؤز حرکتلرینه پشمان اولسونلار، میلتین اؤز قهرمانلیغیندان زهله سی گئتسین. آنجاق آلمانلار دیواری، حاصاری سؤکنده دئییردیلر کی، گوردونوزمو آلمان میلتی نجه اییددیر؟! اورادان سؤکولن داشلاری آپاریب موزه لره قویدولار. بیزده ده ائله اولدو، خالقیمیز بونو ائتدی. منه مفتیل لردن ۳ حیصه گتیرمیشدیلر، بیرینی ساخلادیم، ایکسینی آلمانیا دا یاشایان ایکی گونئیلی سویداشیمیزا وئردیم.

موقایسه یه گلدیکده آلمانلار بوتون دنیا کؤمک ائله دی و بونو آلمان میلتینین قهرمانلیغی کیمی قبول ائتدی. آذربایجان سووئت دمیر پرده سینین پارچالایان ایلک میلت ایدی، لاکین بیزه دئدیلر کی، بونو KGB ائتدی.

بو، میلتین اؤفکه سی ایدی، آغریسی ایدی - دئییردی کی، سن نه واختا قدر منیم اورتامدان دمیر حصار چکه جکسن؟! تحت الشعور دئییلن بیر شئی وار؛ همیشه سیملره، گونئییه حسرتله [باخیب] کئچیرسن، بو حسرت تحت الشعوردا بیغیلیب قالیر. نه واختا کیمی بیغیلاجاق؟ بیر بالاجا فورصت دوشن کیمی کول باس میش اود بیردن پوسکورور. من بونا واختیله شهر ییاردان راست گلدیم.

فارسجا ۴ جیلدلیک دیوانی اولان، او واختا قدر تورکجه جمعی ایکی غزل یازان، فارس دیلینین موعاصیر دده لریندن بیر سییلان شهر ییاردان بوردن - بیر «حیدر بابا یا سلام» کیمی تورکجه نهنگ بیر اثر یاراتدی. آدم فیکیر کثیر کی، بو، نجه اولدو؟ سونرا باشا دوشورسن کی، بو، آنا لایلا سیندان توموش خالق داستانینا قدر، خالق فیکرینه قدر اونون تحت - الشعوروندا بیغیلیب قالمیش میلی حیس لریدیر. بیردن فورصت دوشنده اورینده کی او فیرتینا قالخیب و بئله بیر اترین

یارانماسینا گنیریب چیخاریب. سیز فیکیر وئرسه نیز بو اثر چیخانندان ایکی آی کئچمه میش آذربایجانین گونئییندن توتوموش قوزئیینه دک بو تیپلی اثرلر یازماغا باشلادیلار. ائله بیل، شهریار بیردن- بیره بوتون میلتین دلینی آچدی. آرازدا او دمیر حصارین پارچالانماسی دا ائله بئله اولدو. خالق دمیر حصاری قیردی، داغیتدی، بوتون دنیا فیکیرلشدی کی، گۆره سن، نه اولدو، بس نییه بونلاری محو ائله بیلمه دیلر؟ بئله اولدوقدا روسیا ایمپریاسینین اؤزونو خوف باسدی و بئله بیر فیکیر اورتالیغا آتدی کی، گویا بونو KGB اؤزو ائدی. قطعاً بئله دئییلدی! بونو میلتین اؤزو ائله دی، بو، میلتین اؤزونون قهرمانلیغی ایدی. او گون اوشاغیندان توتوموش قوجا قاریسینا قدر هامی آرازین قیراغیندا ایدی، آن او جقار کندلردن اینسانلار اورایا توپلاشمیشدیلار. بو، عموم میلی روح ایدی. بو روح قارشیسیندا دؤران هر شئی داغیدردی. ایندی بیز بو روحو بیر یئره ییغماق قابیلیتینی ایتیرمیشیک. بیز بو روحو بیر داهایا بیر یئره ییغماق ایسته- دییمیزی ائله بیلرک.

بیز بونو بیلرکدن دکابرین ۳۱ نه سالمیشدیق، چونکی صاباحیسی گون - یانوارین بیر خریستیان بایرامیدیر، قیرماق دا اولماز، قیرلماق دا. یوخسا ۲۱ دن آراز قیراغیندان چادیرلار قورولموشدو. بئله اولان حالدا روس ایمپریاسی چوخ پیس وضعیتده قالدی. فیکیرلشدی کی، نه ائدیم و باشلادی میلتی اؤز ایچیندن پارچالاماغا. پارچالادی و میلی روحوموزو داغیتدی. میلی روح بیزده واردیر و ایسته نیلن واخت ییغیشا بیلر. بیز بونو تاریخده گۆردوک. گۆرمه سیدیک دئییردیک کی، بیز ائله تاریخاً بئله بیک، آما گۆردوک. گۆردوک کی، یانوار حادیثه سینده SSRI نین ترکیبینه اولان بوتون میلتلر روسون قورخوسونندان هله سسینی چیخارا بیلمه یه نده آذربایجان خالق بؤیوکلو-کیچیکلی میداندا یاتدی، تانک گلدی، یئریندن ترپنمه دی، تانکلارین قارشیسیندا دایاندی. بو، میلتین روحونون گوجونو گۆستریر.

نه دیر بس بو غلبه سیزلیک، اوغورسوزلوق، تشکیلات سیزلیق؟ تشکیل ائدن قوه لری بیر یئرده اولماغا قویمورلار، تنز آلدانیریق. بیریمیز ایرانا، بیریمیز روسیایا آلدانیریق و بئله- بئله میلت پارچالانیر.

آذربایجانین گونئیینه ده بئله دیر- ضیالیلار آراسیندا موختلیف فیکیرلر میداندا چیخیدیر. بیزیم ایدئامیز بودور و بو اولمالیدیر: بیز هیچ بیر اؤلکه نی مستملکه ائتمک ایسته میریک، اؤزوموزون گونئی و قوزئی بؤلونموش آذربایجان آدلی تاریخی تورپاقلاریمیز وار، بو ایکسی بیرگیشیب واحد دؤولت اولمالیدیر. بوندان باشقا یول یوخدور، بو، تاریخن گندیشیدیر. تاریخن بو گندیشینده میلت فعال ایشتیراک ائندنه قوربانلیق آز اولور، غیری-فعال ایشتیراک ائندنه واخت ایتیریلیر و واخت ایتیریلدیکجه قوربانلارین سای چوخالیر. جسارت سیز خالق قیریرلار، آما جسارتلی خالق اؤزو بیلرکدن قوربان وئیر و سونرا غالب گلیر.

بیناسینی سیز- AXC عوضولری قویدوغونوز بو میلی هم رأی لیک گونو سیزین شرفینیزدیر. سیز بونو تاریخه یازمالیسینیز، بونولا فخر ائتمه لیسینیز، اونو خاطیره لرینیزده دیری ساخلامالیسینیز. ائشیتدییمه گۆره، حاضیرکی غیری-قانونی ایقتیدار نوماینده لری و همچین ایران حؤکومتی گۆستریش وئریلر کی، آرازین قیراغیندا تدبیر کئچیریلمه سینه ایمکان وئریلمه سین. آما دخلی یوخدور - بو، تاریخه دوشوب و من آمینم کی، میلتیمیز بوگونکو آغیر و سیخیتیلی دؤورونو باشا ووردوقدان سونرا بو بایرامی اون قات یاخشی کئچیره جک، ۳۱ دن ۱ نه کئچن گنجه چوخ آدمالار آرازین قیراغیندا چادیر قوراجاق، او چادیرلارین قیراغیندا تونقاللار یاندیراجاق و یانوارین ۱ نی اورادا قارشیلایاجاقلار.

او گون - ۳۱ دکابر ۱۹۸۹. جو ایل هامیا تعجبولو گلیردی کی، بو ایران، گۆره سن، نییه سوسدو، روسیا نییه سسینی چیخارمادی؟ بونون سیرینی خالقیمیزین روحوندا اولدوغونو تاپا بیلمیریک و دئییریک کی، یقین بورادا ایران، یاخود

روس کشفیاتینین الی واردیر. بعضاً قزئتلرده یازیردیلار کی، «روسلا بوردان هاوایی گنتمه بیبلر. اونلار گنڈیلر کی، قایتسینلار و قیرسینلار». اونلار باشا دوشموردولر کی، روسو من چیخارتمامیشام. روس اوردوسونو آذربایجاندان چیخاران و بیر دها آذربایجانا قایتماسینا ایمکان وئرمه یین، بیرینجیسی، میلتیمیزین گوجو ایدی (۱۹۹۴. جو ایلین ۲۱ مای میتینگینی خاطرلایین). ایکینجیسی ایسه، روس ایمپریاسی نین اؤزونون ایچریدن چورومه سی ایدی. روس ایمپریاسی داغلیبر. اونون گوجو یوخدور. اوردوسو قولدورلار اوردوسونا چئوریلیب و بئله بیر اوردوسو اولان مملکت داغیلاجاق. بیر طرفدن خالق اؤز آزادلیغینی ایسته ییر، آیری طرفدن، خالقلارین آزادلیغینی ایلندن آلان ایمپریانین قارماقلاری چورویوب، زنجیرلری قیریلیب. بورادا ایکی اساس خط واردیر: ایمپریانین پارچالانماسی، گوجسوزلویو و میلتلرین اؤز آزادلیغینی درک ائتمه سی، بونون اوغروندا موبارزه آپارماسی و قوربان وئرمه یه حاضیر اولماسی. بو ایکی خطین قارشیسینی هئچ نه آلا بیلمه یه جکدیر. بونو جسور چچن خالقینین موقاویمتی بیر دها ثوبوت ائتدی.

یاشلیلاریمیزین گوزو ایمپریادان قورخوب، آما گنجلر قورخمورلار. اونلار آزادلیق ایسته ییرلر. بو جسارت گلیر و بیزیم - یاشلیلارین قورخاقلیغی یاواش - یاواش بو جسارتین خئیرینه صحنه نی ترک ائدیر. بو گلیر و بونون قارشیسینی هئچ نه ساخلا یا بیلمه یه جکدیر. ایمپریالارلا دؤیوشن گنجلیک گلیر. باجاریرسینیزسا قاباغا دوشون، اونلاری دا آپارین، باجاریرسینیزسا اعتراف ائدین کی، باجاریرسینیز، قورخورسونوز و چکیلین کنارا. آزادلیق و اینقیلاب مسأله سینین گنجلیک حل ائدیر. سیز آذربایجان بیرلینه او گنجلیی حاضیرلامالیسینیز.

بیز آزادلیق حرکاتیمیزین بیرینجی مرحله سینین آرخادا بوراخمیشیق و ایکینجی مرحله باشلاماقدادیر. یقین کی، یاخین گله جکده روسیانین آذربایجانا موذاخیله ایمکانلاری دهادا آزالاجاق و روس ایمپریاسیندان آزاد اولان آذربایجان گنجلیی داینامیاجاق و بوتون فعالیتینی آذربایجانین گونئینه دوغرو یؤنلده جکدیر. او زامان تبریزین بیر یومروغو ایله ایران دارماداغین اولاجاقدیر، چونکی ایران سووت ایمپریاسی دئیل، اونون الی آلتیندا بؤیوین بالاجا ایمپریادیر. آذربایجانین گونئینده ۳۰ میلیوندان آرتیق تورک وار و بو ۳۰ میلیونلوق تورک قارشیسیندا ایران دایانا بیلمز. ایران ایمپریاسی بو گوجون قارشیسیندا چوخ کیچیکدیر.

سیزی بو موقدس گون مونسبیتله بیر دها تبریک ائدیر و امین اولدوغومو بیلدیریرم کی، یاخین گله جکده آذربایجان گنجلیی سیزین یاراتدیغینیز بو میلی همراى لیک گونونو میلی بیرلیک بایرامینا چئویره جکدیر.

باير اغميز ايدتيا قايناغيميز دير

(آذربايجانين گونئيئيندن گلن بير قروپ ضياليلا گوروشده چيخيشيندان. كلکي، ۲۱ آوقوست ۱۹۹۵)

- گون آيدين، عزيز، سئوملي خانيملار و بي لر، چوخ حورمتلي، ايستکلي باجي و قارداشلاريميز!
دردلريميز چوخ بؤيوکدور، آغير و فاجيعه ليدير. سيزينه بو گوروشده، بو صؤحبتده من او دردلرين بؤيوکلوپوندن، آغيرليغيندان آز دانيشاجاغام و داها چوخ معين مسئله له توخوناراق سيزينه فيکير بؤلوشدورمه يه چالشاچاغام. گوروشدن مقصديميز، منه ائله گلير کي، فيکير آيش- وئريشي اوچون، فيکيرده بيرلييه گلکمک اوچون يوللار آرايب تاپماقدير.

سؤزسوز کي، سون ۱۰۰ ايلده تورک دونياسيندا مشهور فيکيرلردن بيريسي ده ايسمايل بي گاسپيرالي نين فيکريدير. او، تورک دونياسی اوچون «ديله، فيکيرده و ايشده بيرليک» دئيه بير شوعار، بير فيکير ايرکي سورموشدور. اؤنجه ديلدن باشلامالييق، يعنى ديليميزی عومومی لشديرمه لی، عومومی تورک ديلی نين هاواسی آلتيندا، نفسی آلتيندا يازيب- ياراتمالييق، سونرا بونو فيکريميزده جيلامالی، فيکريميزده مؤحکم لتمه ليک و داها سونرا بو بيرليی ايشده گؤسترمه- ليک. يعنى اؤز ديليميزده دانيشا- دانيشا، صؤحبت لشه- صؤحبت لشه واحد بير فيکره گليب چيخمالی، سونرا دا او فيکري ايشده حياتا کئچيرمه ليک.

بو گون آذربايجان هله ده بئله بير چتینليک قارشيسيندادير. دوزدور، اونسوز دا، بيزيم ديليميز پارچالانماميشدير، داغلاماميشدير. بو گون هر هانسی بير اردبيللی، مرنديلی، تبريزلی، همدانلی دانیشاندا دربندلی، باکيلی، شکيلی، ناخچيوانلی اونو آسانليقلا باشا دوشور. هئچ بير اوزاقلاشما اولمايب، ادبياتيميز بير اولوب، واحد قالب، ادبی، اينسانی و بؤيوک ياراديجی روحوموزو پارچالایا بيلمه ييبلر، اما يئنه ده چوخ تأسوف کي، هله ليک معين چتینليکلر، نوقصانلار و ساتيشمازليقلار وار. بو گون گؤزوموزون اؤنونده آذربايجانين قوزئيئينده حيدر علي ئو حاکيميتی تورک ديليني يئنيدن «آذربايجان ديلی» آدلانديرماغا جهد گؤسترير. استالين دؤوروندن بری تورکلری بير- بيريندن آيرماق اوچون آذربايجانين قوزئيئينده ياشايان تورکلرين ديلی نين آدینی ديشديريب «آذربايجان ديلی» آدلانديرميشديلار. بعضاً بونو استالينين اوستونه ييخيلار، اما اصلينده بو، استالين طرفيندن حياتا کئچيريلسه ده روس ايمپريياسينين کؤهنه سياستيدير. هله XIX عصرين اولکلرينده آذربايجانی ايکی يئره پارچالایان روس ايمپريياسينين تبريزده، باکيدا، گنجه ده و آذربايجانين آیری بؤلگه لرینده اولان مأمورلاری ايمپرييا باشچيلارينا يازيب بيلديريردیلر کي، بيز يا آذربايجانی بوتؤولوکلک ايشغال ائتمه لی و اونلاری فارس لاردان آيرمالييق، يا دا بو مومکون دئييلسه آرازين شيماليندا ياشايان ميلتين آدینی ديشديرمه ليک. اونلار آچيق صورتده يازيرديلار کي، بو ميلت تورک ميلتيدير، آذربايجانين بوتون اراضيسينده ياشايانلار تورکلدير و بيز حؤکماً بونلاری بير- بيريندن آيرمالييق. و اونلار آذربايجانی تاماميله بير- بيريندن آيرماق اوچون، ميلتی روحاً و معنا سارسيتماق اوچون آرازين جنوبونداکيلاری تورک، شيمالينداکيلاری ايسه اوغوز آدلانديرماق تکليفيني ايرکی سوردولر. سونرا بئله بير فيکير اورتايا آتيلدی کي، آرازين شيمالينداکيلاری آذربايجانيلار، جنوبونداکيلاری ايسه تورک آدلانديرماق و بونولا دا ثبوت ائدک کي، بو آذربايجانيلار همين تورکلردن آيريديرلار. و گورورسونوز، سونرا کيتابلاردا، رومانلاردا و عوموميتله، سووت ادبياتيندا چالشيديلار کي، آذربايجانين قوزئيئينده ياشايانلارين بابالاريني باشقا يئرله

آپاریب چیخارتسینلار. بونلارین هامیسی ایمرییا سییاستیدیر. بونولا دا ایمرییا بیزیم دیلمیزی بیر- بیریندن آییرماق، اونون آدینی دیشدیرمک، اونا «اوغوز دیلی»، «آذربایجان دیلی»، «آلبان دیلی»، «آذری دیلی» و س. آدلار قویماقلا میلتیمیزی چاشدیریب، وطنیمیزی پارچالماق ایسته بییدیر و تأسوف کی، بو ایسته یینه ده ناییل اولوب. بیز ایسه بیرلشمک اوغروندا موباریزه آپاریریق. بو گون آذربایجانین گونئیینه ده بو موباریزه گنیدیر. حتی بئله طلب اولونور کی، ایراندا تورک دیلی ایکینجی دؤولت دیلی اعلان ائدلسین. بو، دیل اوغروندا موباریزه دیر.

نَدیر دیل اوغروندا موباریزه؟

بؤیوک فیلسوفلارین فیکرینه گؤره، اگر بیر میلت اؤز دیلی اوغروندا موباریزه آپاریرسا، دئمک، آن آغیر و گرگین وضعیتده دیر، چونکی دیل اوغروندا موباریزه اولمه مک اوغروندا موباریزه دیر. دئمک، بیز بو گون هله غلبه اوغروندا یوخ، اولمه مک اوغروندا موباریزه آپاریریق؛ دیل اوغروندا موباریزه بو دئمکدیر، یعنی میلت هر شئیینی ایتیرمیشدیر و اولوم آیاغیندا یالنیز دیلی قالب. دیلی ده ایتسه تامام محو اولوب گنیدیر. اونا گؤره ده سون اولوم آیاغیندا اولمه مک اوچون دیلیندن یاپیشیر و موباریزه یه باشلاپیر. بونو هئچ کس اینکار ائتمیر. بونو بوتون عالیملر دئمیش و تصدیق ائتمیشلر. آذربایجانین هر یئرینده سئویله- سئویله ایشله نن بؤیوک و نهنگ تورک دیلینی اوزون مودت فارس شووینیزی ده ائلمیزدن آماغا چالیشمیشدیر، اونا گؤره ده اؤز دیلمیزده مکتبلریمیز اولمامیش، بو دیله یازیب- یاراتماغا ایمکان وئريلمه میش، اونا خور باخیلمیش و آله سالینمیشدیر.

بئله بیر فیکیر واردیر کی، نه اوچون XIV عصردن سونرا فارس دیلی پوئزییادا مغلوبیتته اوغرادی؟ اونون جاوابی بئله- دیر: XV-XIV عصرلردن سونرا تورکلر اؤز دیلرینده یازیب- یاراتماغا باشلا دیلار و آرتیق فارس دیلینده یازمادیلار. البتّه، اگر فارس دیلینده شاه اثرلر یارادان تورکلر آرتیق اؤز دیلرینده یازیب- یارادیر دیلارسا، اگر نسیمی لر، ختایی لر اؤز دیلرینده یازیرلارسا، دئمک، فارس دیلینه خیدمت ائدن تورک یوخدور و بونا گؤره ده XV-XIV عصرلردن سونرا فارس دیلی و ادبیاتی تامامیله تنزوله اوغرادی.

سون دؤورلری- XX عصری گؤتورک. دوغرودان دا، XX یوز ایله فارس دیلی پوئزییایین آن بؤیوک نوماینده سی اوستاد شهریار دیر کی، فارس دیلینده نچه جیلدلیک اثرلری واردیر. دئمه لی، اوستاد شهریار فارسجا یازماقلا فارس دیلینی قالدیرمیش و یوکسولتمیشدیر. بو گون ایراندا تورکلرین هامیسی فارس دیلینده دئییل، اؤز دیلرینده یازماغا باشلا سالار فارس دیلی تامامیله سیرادان چیخیب گنده جک و او زامان فارس دیلی نین نه گوجه اولدوغو میدانا چیخاجاقدیر. نظامیسی ایله، خاقانیسی ایله، قطرانی، صایی ایله و فارس دیلینه دایم رؤونق و طراوت وئرن باشقا تورکلر ایندی اؤز دیلرینده یازسالار، سؤزسوز کی، فارسلا اؤز دیلرینی او سوئییه قالدیرا بیلمه یه جکلر.

بو گون آرتیق آذربایجان اولوم آیاغیندا دئییل. آذربایجانین چوخ بؤیوک اوولادلاری، وطنپرورلری، وطن و میلت اوغروندا موباریزه آپاران ازلری واردیر. بونلار گئت- گنده فیکرده بیرلیک یارادیرلار. بو گون گنجه دن اولان هر هانسی بیر تورکدن سوروشسانیز کی، «فارس کیمدیر- بیزه دوستدور، یوخسا دشمن؟»، دئییه جک کی، دشمندیر. سببینی سوروشسانیز جاواب وئره جک کی، اونلار آذربایجانی ایشغال آلتیندا ساخلاپیر، سویداشلاریمیزا تورک دیلینده دانیشماغا ایجازه وئریمیر، هر شئی اؤز آلرینه کئچیریب بیزی کؤله، قول ساییر و بیزه یوخاریدان باخیرلار. و بو گون بیر تبریزلیدن،

بیر اردبیللی دن، بیر همدانلی دان سورونسانیز کی، «قاراباغ کیمیندیر؟»، «بیزیمدیر» دئیجه جک. ائله جه ده سوروشسانیز کی، ائرمینلره نئجه باخیرسینیز؟ دئیجه جک کی، ایشغالچیدیر. یعنی بو گون وطن بیرلیسینده فیکیر بیرلیی یارانیدیر. بو گون سیاسی شعورلو، وطنینی درک ائدن تبریزی، اورمیالی، زنجانی دئییر کی، بیز قاراباغی گنج-تت آزاد ائده جه-بیک. بو گون بیر قدر گؤزونو دونیا آچمیش باکیلی، ناخچیوانلی، گنجهلی، شکیلی دئییر کی، بیر گون گله جک و آذربایجانین اوچ رنگلی، آی-اولدوزلو بایراغی تبریزده دالغاناجاق و آذربایجان تام مستقل اولاجاقدیر. بو یولدا آرازین هر ایکی تایندا قاراباغ اوچون، آذربایجان بیرلیی و مستقل لیبی اوچون جانینی قربان وئره بیله جک مینلره ارلر واردیر. بو، فیکیرده بیرلییه گلمک دئمکدیر.

بو فیکیرده بیرلیین نتیجه سی نه اولمالیدیر؟ - وطن آزادلیغی!

هامی یوردون بیرلیینی، وطن و میلتین آزادلیغینی ایسته ییر. بیز بونو ایشده گؤستمه لییک. بو گون آذربایجانین، آذربایجان تورک میلتی نین قارشیسیندا بو فیکری ایشده حیاتا کئچیرمک پروبلمی دورور.

بس بیز نه ائتمه لییک؟ بیز بوتون دونیا بیلدیرمه لییک کی، ۴۰ میلیونلوق آذربایجان تورکو آزاد اولوب دموکراتیک بیر شرایطه بوتوو و مستقل آذربایجان یاراداجاقدیر. بو یولدا بیز جلدی موبارزه یه باشلامالی و بونولا دا مسئله نی حل ائتمه لییک.

منه ائله گلیر کی، آرتیق دیل مسئله سی، دیل پروبلمی آرخا پلاندا قالماقدادیر. فیکیر پروبلمی قاباغا چیخمیش و آرتیق فیکیرده بیرلیک یارانمیشدیر. یعنی بو میلت اولوم آیاغیندا تَرَنیب قاباغا گنیدیر، اولوم آیاغیندا قورتاریدیر، اونا گوره کی، دیزی بیر میلت کیمی اولوم آیاغینا سوروکله یین روس و فارس شووینیزی آرتیق دونیادا اؤز مؤوقعینی ایتمکده و داغیلماقدادیر. بو گون بیر میلیونلوق چچن خالقین قارشیسیندا عاجیز قالان روس ایمپریاسی، سؤزسوز کی، ۴۰ میلیونلوق آذربایجان تورکونو اؤزونه کؤله ائده بیلمز، اونون دؤولتینی، وطنینی پارچالا بیلمز. اگر روسلار گئری چکیلیر و مغلوب اولورلارسا بس اوندا فارسلا نه ائده جکلر؟ منه ائله گلیر کی، فارسلا اؤزلری حاقیندا دوشونمه لیدیرلر. بیز اونلارا دوشمن دئییلیک. باجاریلارسا اؤز تورپاقلاریندا اؤز دؤولتینی قورسونلار و بیزدن آللرینی چکسینلر. مسئله نین ماهیتی بودور.

کیم نه دئییرسه دئسین - آذربایجان مستقل اولاجاق و گنج-تت اؤز دؤولتینی یاراداجاقدیر. بو دؤولتین آدینی باشقا جور ده قویماق اولار: آذربایجان فئدرال رسپوبلیکاسی، بیرلشمیش آذربایجان رسپوبلیکاسی، [آذربایجان بیرلشمیش رسپوبلیکاسی] (یعنی آمریکا بیرلشمیش ستاتلاری اولدوغو کیمی) و س.

آذربایجانین اوزاق بیر نؤقطه سینده، مثلاً، کوردلر ده اولا بیلر کی، اونلارا دا موختاریت وئریله بیلر. یوخ، کوردلر اؤز مستقل دؤولتینی قورماق ایستیرلر بیز بونا مانع اولماق؛ بو، اونلارین اؤز ایشلری، اؤز پروبلملریدیر. حتّی فارسلا بیز عیده سی ده «بیرلشمیش آذربایجان رسپوبلیکاسی» نین ترکیبینه یاشاماق ایسته یه بیلر. آنجاق بونلارین هامیسی سونراکی پروبلملردیر.

بس اگر آذربایجان مستقل اولماق، اؤز دؤولتینی قورماق ایسته ییرسه دنیا بونا نئجه باخاجاق؟ بیردفعه لیک بیلیمک لازمدیر کی، آذربایجان خالقینین بو ایراده سینده قارشی دوشمن اولان ایکی قووه واردیر: روس و فارس شووینیزی. بیلدیرینیز کیمی، بونلار دا دونیادا گت-گنده مغلوبیته اوغراییر و آرتیق او زامان گلیب چاتمیشدیر کی، اونلار اؤزلرینین

طالعی حاقیندا دوشونسونلر. آیری دنیا دؤولتلی ایسه آن آزی آذربایجانین بیرلشمه سینین و تام مستقیل دؤولت قورماسینین علییهنه اولمایاجاق.

سؤز سوز کی، بیرلشمه نین یوللاری موختلیف اولاییلر. بیرینجی یول دموکراتیک یولدور - سووت ایمپریاسیندا اولدوغو کیمی. ۱۵ دؤولتین چوخ آسانلیقلا، چوخ آز قان تۆکمکه، حتّی بعضیلری نین هنج بیر قان تۆکولمه دن مستقیل اولدوغو کیمی، آذربایجانین گونئی ده مستقیل اولاییلر. بو، دموکراتیک یولدور و ایراندا دیکتاتورانین ضعیف لمه سی، لیبرالیزمین اینکیشافی نتیجه سینده باش وئره ییلر. بیز بعضاً دئییریک کی، اولوب - قیریلب مستقیل لیک آلدّه ائده جه ییک. لاکین بونو باشقا جور ده دوشونمک اولار - آزادلیق و مستقیل لیبی سیاسی موباریزه نی دوزگون آپارماقلا دا آلدّه ائتمک مومکوندور. بیزیم خالقیمیزین ضعیف جهتی اوراسیندا دیر کی، تشکیلاتلانماغی چتین باجاریریق و سیاسی موباریزه ده فعال خالقلاردان دئییلک. خالق کیمی سیاسی فعالیتیمیزده ضعیفک. بیز بو گون دنیا سیاستینده چوخ فعال رول اوینایان آمریکا نلاردان، یهودی لردن اؤیره نیب بو ساحه ده کی نوقصانلاریمیزی اورتادان قالدیرمالیق.

بو گون بئله بیر صؤحبت گئیش یاییلب کی، ایرانی داغیدیلار. ایرانی کیم داغیدیر؟ آذربایجانلیمی؟ خالق جبهه سی - می؟ داغیدان کیمدیر؟ حتّی بیز بیلیریک کی، ایران مسجدلرینده خالق جبهه سینده لعنت اوخوتدورماغی عنعنه حالینا گتیرمیشلر. ایران حاکیم دایره لرینه چاتدیرماق لازیمدیر کی، بو، دوغرو دئییل. ایرانی نه تبریزی داغیدیر، نه خالق جبهه - سی داغیدیر، نه آمریکا، نه ایسرائیل، نه ده تورکیه داغیدیر. ایرانی فارس شووینیزی و بوگونکو ایران حاکیم دایره لری داغیدیر. اولکه ده آیری - سئچکیلیک سالیر. کوردو بیر یئره، عربی بیر یئره، بلوچو بیر یئره، تورکو باشقا بیر یئره آیرییر و بونلارین هامیسینا یوخاریدان فارس شووینیزست گؤزو ایله باخیر. ایرانی داغیدان بودور، فارسین شووینیزست گؤزودور.

تصوورونوزه گتیرین کی، تبریزین عالی روحانی لریندن بیر ناماز خطبه لرینده دئییر کی، فارس دیلینی اؤیره نین، چونکی فارس دیلی جنت دیلیدیر! بودور ایرانی داغیدان. دنیا بونا گولور، جمعیت گولور. ایسلام عالیم لری لاغ ائدیرلر کی، نه واختدان فارس دیلی جنت دیلی اولوب؟! بیر قدر ده دیندن دانیشاق.

ایکینجی ایدئا منبعیمیز دموکراتییا و چاغداشلیق، اوچونجوسو ایسه دینیمیز، یعنی ایسلامدیر. بو، اوچ رنگلی بایراغیمیزدا دا اؤز عکسینی تاپمیشدیر. اونا گوره ده بیز دئییریک کی، بو بایراق هم رمز دیر، هم ده ایدئیدیر. بیز آزادلیق موباریزه سی میدانینا بو بایراقلا چیخیمیشیق و آزادلیق موباریزه میزی بو اوچ آمال - تورکلوک، چاغداشلیق و ایسلام اوزرینده قوروروق.

هنچ شوبهه ائتمیریم کی، یاخین گله جکده آذربایجان تام مستقیل و بوتؤو بیر دؤولت اولاجاقدیر. بو موباریزه ده گونئیلی - قوزئیلی بوتون آذربایجان تورکلری بیر یئره اولاجاق، چونکی آیریجی هنج بیر شئی یوخدور. ازیلن خالق دا بیزیمدیر، پارچالانان تورپاق دا. گوجلریمیزی بیر یئره توپلاییب آزادلیغی آلدّه ائتمه لییک. بورادا توفیق فیکرتین بیر شعرینی خاطرلاییرام. بونا تامامیله اینانیرام و همیشه ایناناجام کی:

ظولمون توپو وار، گولله سی وار، قلعه سی وار،

حاقین دا بوکولمز قولو، دؤنمز اوزو واردیر.

گؤز یومما گونشدن - نه قدر رنگی سارارسا،

سۇنمز ابدى، هر گنجەنەن گوندوزو واردير.

مىلت يولودور، حاق يولودور توتدوغوموز يول،

اي حاق، ياشا، اي سئوگىلى مىلت، ياشا، وار اول!

تانرىيا، خالقه گندن يول خالقان كنجير. كيم تانرىسنا ياخين اولماق ايسته ييرسه خالقينا ياخين اولسون. بودور بيزيم شوغاريميز. بيز بو شوغارلا حياتا و موباريزه يه چيخميشيق و اوغورلودا اولاجاغيق. بير گون گله جك كى، قوزئیده يوكسلن بايراق تبريزده دالغالاناجاق و گونئیده قالخان سس باكيذا گؤيلره اوجالاجاقدير. بونا كيمسه نين شوبههسى اولماسين!

سيزه جان ساغليغى، بؤيوك اوغورلار، عاييله ليلره عاييله خوشبختلىيى، گنجلره ايسه گؤزل تورك تويلارى آرزولاييرام!

۳۱ دكابور

بیرلشمیش آذربایجان یوردلاری اوغروندا هم رأی لیک گونودور!

(AXC فعاللاری ایله گوروشونده کی چیخیشیندان. کلکی، ۲۶ دكابور ۱۹۹۵)

هم رأی لیک گونون مبارک، آذربایجان تورکو!

آرالیق- دكابور آی نین ۳۱ می دونیا آذربایجانلیلارینین هم رأی لیک گونودور. بو هم رأی لیک موناسیبتیله ۴۰ میلیونلوق آذربایجان تورکونو کونولدن- کونوله تبریک اندیرم!

سوزوم و موراجیعتیم ۴۰ میلیونلوق آذربایجان تورکونه دیر!

(قاباقچادان گورونور کی، بئله بیر سوال گوندریله جک: نییه یالنیز آذربایجان تورکونه؟ بس آذربایجاندا یاشایان باشقا آزسا یلی خالقار، ائتیک طایفالار و باشقالاری بو یوردون وطنداشی دئیلمی؟ بو جور آرابولاندیریجی سواللارا بئله جاواب وئیریکی کی، آذربایجان پارچالایان گوج لر هئچ واخت هئچ هانسی بیر خالق، یا دا ائتیک ترکیبی دئییل، یالنیز آذربایجان تورکلرینی پارچالاماغی، اونو حیصه - حیصه بولمه یی قارشیلارینا مقصد قویموشلار. روس ایمپریاسینین، اونون واریشی سووئت ایمپریاسینین و آل آلتیلارینین اساس مقصدلریندن بیری ده بو اولموشدور کی، دونیا تورکلرینی بولوک- بولوک اندیب کوله یه چئویره رک اونلارین تورپاقلارینا صاحب اولسونلار.

حاضریدا روس ایمپریاسی داغیلیر. روسیانی یئنی دوشونجه لی سیاستچی لری، ایرکی ده گئندلری، آیدینلاری و روس خالقینین بویوک بیر حیصه سی ایمپریانین آرتیق یارامادیغینی و [اونون] باشقا خالقارلار یاناشی روس خالقینین دا باشینا اولماسین فاجیعه لر گتیردییینی یاخشيجا، آچیق- آیدین گورور و ایمپریا خسته لیبیندن بیر تهر قاجیب اوزاقلاشماق، جانینی قورتارماق ایسته ییر. بوندان یارارلانا سورگون اندیلیمیش خالقار اوز دوغما یوردلارینا دونور، کوله خالقار آزاد اولور، یاخود آزادلیق اوغروندا مباریزه آپاریر، زورلا بولونموش خالقار بیرلشیر. بیز آذربایجان تورکلری ده زورلا بولوک- بولوک اندیلیمیش خالقارلار دانیق!.

سئویملی ائل لریمیز، عزیز، سایغیلی، قایغیلی آذربایجان تورکو، بو هم رأی لیک گونو یالنیز و یالنیز بیزیمدیر. بو هم رأی لیک گونو ۱۹۰ ایل بوندان اونجه یاغی دوشمنلر طرفیندن پارچالانماغا باشلایان ائلمیزین، یوردوموزون ۱۹۸۹ جو ایله بیرلییه دوغرو ایلك بویوک آدیمنی آدیغی گوندور. بو گون آذربایجان تورکونون آراز بویونجا یوردوموزون سینه سینه چکیلمیش دمیر چپرلی دمیر پرده نی سؤکوب- داغیتدیغی، هر پارچاسینی بیر یانا آدیغی، یاغی دوشمنه « ایتیل بورادان! » دئدی، یوز مینلره آذربایجان تورکونون هر ایکی ساحیلدن آرازا یوردویو، آرازین بوزلو سویوندان جنت سویو کیمی بیر- بیرینین اوستونه چیلهدیی، آل- اوزلرینی یویوب اوندان دویونجا ایچدی بی سئوینجلی، شرفلی بیر گوندور. بو گون آذربایجان تورکلرینین اوز بیرلیسینه دوغرو بیرینجی اوغورلو آدیمی آدیغی گوندور! آذربایجان تورکونون اوز دوغما یوردو آذربایجان بیرلیی اوغروندا ایلك آچیق هم رأی لیک گونودور!

بو گون گله جک آذربایجان بیرلییی نین ایلک جارچی سیدیر! بو گون آذربایجان تورکونون بیرلیک و برابرلیینی گئرچکلشدیره جک زامانین ایلک دوغوش گونودور. بو بیرلییه رحمتلیک ایسماییل بی گاسپیرالی «دبلده، فیکیره، ایشده بیرلیک»، بو برابرلییه رحمتلیک محمد امین بی رسولزاده «موساوات» دئمیشلر. بیز بو بیرلییه و بو برابرلییه مؤحتاجیق و اولو تانرینین بویروغو ایله تاریخ بیزی بونا سسله ییر.

یاغی دوشمنلریمیزین یوز ایلرله داغیتدیغی بیرلیسیمیزی یالنیز و یالنیز هم رأی لیکله قورا بیلریک. بیزه ایلک آددیمدا هم رأی لیک گرکدیر! یورد اوغروندا هم رأی لیک، ائل اوغروندا هم رأی لیک، دیل اوغروندا هم رأی لیک، دین اوغروندا هم رأی لیک، بیرلشمیش آذربایجان یوردلاری اوغروندا هم رأی لیک!

بو گوندن یارارلانا راق ۴۰ میلیون آذربایجان تورکونه بؤیوک هم رأی لیه یورودویو یولدا بؤیوک اوغورلار آرزولاییرام!
تانری بیزه یار اولسون! اونون یار اولاجاغینا دا قطعی آمینم!

ایران ایمپریاسینین سونو یاخینلاشماقدادیر

(آذربایجانین گوئییندن گلمیش طلبه‌لرله صۇحبتیندن. کلکی، ۱۷ فئورال ۱۹۹۷)

عزیز خانیم‌لار و بی‌لر، حۇرمتملی یوردداشلار، سئوملی گنج‌لر!

من بو گون سیزینله صۇحبتمی بوتؤو آذربایجان ایدئالی اوزرینده قورماق ایسته‌ییرم. سیز اؤزونوز ده آرتیق گؤرور و ائشیدیرسینیز کی، بو گون بوتون دونیادا آذربایجان تورکلری اؤز طالع و موقدراتلارینی حل ائتمک اوچون آیاغا قالمیغا باشلایبیلار. بو گون آذربایجان تورکلرین سسی آمریکا‌دان، هوللاندىیادان، دانیمارکادان، آلمانىیادان، ایسوئچره‌دن، روسییانین موختلیف یئرلریندن و بیر سؤزله، دونیانین هر یئریندن ائشیدیلیمکده‌دیر. بو گون آذربایجان تورکو اؤز وطنی، اؤز ائلی و اوپاسی حاقیندا دنیا سوییه‌سینده چوخ سایی قزئت، درگی و کیتاب بوراخماقدادیر. بوتون بونلارین هامیسیندا بیر آنا خط، بیر آنا گئدیش وار - او دا آذربایجانین بوتؤولویو پروبلیمی‌نین هر کسی دوشوندورمه‌سیدیر.

آذربایجانین قوزئیینده ۴۰ دان چوخ سیاسی جمعیت و پارتییا وار. بونلارین هئچ بیرى آذربایجانین بیرلشمه‌سینین علیینه دئییل، عکسینه، هامیسی وطنین بوتؤولویونون طرفداریدیر. آذربایجانین گوئیینده اونلارلا قروپ، دسته و حتى دؤولتین اؤزونده ایشله‌ین قروپلاشمالار وار کی، آذربایجانین طالعینی دوشونور. بو، او دئمکدیر کی، آرتیق میلت عومومی ایسته‌یینی، عومومی آرزوسونو باشا دوشور و عومومی درد هامینی دانیشدیریر. بونون کؤکو نه‌ده‌دیر؟

بیلیرسینیز کی، آذربایجان چوخ تاریخی بیر مملکتدیر. اونون جوغرافیاسی زامان - زامان گاه بؤیویوب، گاهدا دارالیب. معین ایمپریالار واختیندا پارچالانیب، معین واختلاردا ایسه آذربایجان خالقى، آذربایجان اییدلری آیاغا قالمیغراق اونو بیرلشدیرمیش و تام موستقیل آذربایجان یاراتمیشلار.

بو گون حتى فارس شووینیستلرینین بئله فخر ائتمک ایسته‌دییی، اؤزلرینه چیخماق ایسته‌دییی بابک خرمدین بوتؤو بیر ایمپریایا قارشى دایاناراق آذربایجانى بیر نئچه اون ایل اولسا دا تام بیرلشدیریب و [اونون] موستقیل لیینی قوروپوب. اوندان سونرا آذربایجاندا تورک دؤولتی اولان ساجی‌لر دؤولتی یارانیب. او دا آذربایجانى بوتؤولکشدیریب. داها سونرا یئنه ده پارچالانما گئدیب.

XII عصرده ایسه، بیلدیبینیز کیمی، آذربایجان آتابی‌لری شمس الدین ائلدئیز، محمد جاهان پهلوان، قیزیل آرسلان اؤلکه‌نى بیرلشدیریبیلر. نه اینکی اؤلکه‌نى بیرلشدیریبیلر، حتى باغداد خیلافتینه اولتیماتوم وئریبلر... تبریزین والیسی سولطان محمد جاهان پهلوانین قارداشی و اونون گله‌جک وارثی قیزیل آرسلان اؤلکه‌نین باشینا کئچرکن پایتاختا - همدانا گئتمیش (همدانی قديم آدی اکباتان‌دیر و آذربایجانین آن قديم مرکز‌لریندندیر. بو گون ایسه دئیرلر کی، گویا آذربایجان‌دان کنارا دوشور. ائله شئی اولای بیلمز) و باغداد خلیفه‌سینی مجبور ائتمیشدیر کی، اونا خیلافتین سولطان تیتولونو وئرسین. بو ایسه او دئمک ایدی کی، دینی حاکیمیّت خلیفه‌نین آلینده قالسا دا دونیوی حاکیمیّت قیزیل آرسلاندا عایددیر. بلی، آذربایجان بئله بیر تاریخی اؤنملی مملکتدیر.

سونرا ائلهخانیلر دؤولتی یارانندی. پایتاختی ایلك اؤنجه ماراغا، سونرا ایسه تبریز اولان بو دؤولت آذربایجانین، حتی یاخین و اورتا شرقین آن بؤیوک ایمپرییالاریندان بیرى ایدی.

زمان- زمان آذربایجان تورکلى آذربایجاندا اؤز دؤولتلرینی قورورلار: جلابیرلر، چوبانیلر، قاراقویونلور، آغ قویونلور، صفویلر، افشارلار، قاجارلار. بونلارین هامیسی تورکلردیر، آذربایجان تورک دؤولتلریدیر... و بونلار تاریخاً ایران شاهلاری کیمی قلمه وئریلیر.

بس «ایران» ندیر؟

«ایران» اؤزو تاریخاً جوغرافی بیر آد دئییل، سادهجه اولاراق، معین جوغرافی اراضی لرین اوزرینده سونرادان یارانمیش بیر آد دیر، اؤزو ده تئز- تئز دیشیلن بیر آد. مثلاً، آذربایجانین گونئی بو گون ایران حدودلاری داخیلینده درک ائدیلسه ده، شوبهه سیز کی، یاخین گله جکده هر کس بو یانلیش دوشونجه دن داشینمالی اولاجاقدیر، چونکی «ایران» سوونت ایتیفاقی کیمی، یاخود یوگوسلاویا کیمی بیر آنلایشدیر. اگر دوننه کیمی آذربایجانین قوزئی سوونت ایتیفاقی نین ترکیبینه ساییلردیسا بو گون آرتیق آیریجا، مستقل بیر اؤلکه دیر. آذربایجان پارچالانان دان دوننه قدر جولفانین قوزئی حیصه سینه «روس جولفاسی» و یا «سوونت جولفاسی»، گونئی حیصه سینه ایسه «ایران جولفاسی» دئییلردیسه آرتیق بو گون «روس جولفاسی»، «سوونت جولفاسی» کیمی ترمینلر تاریخین آرخیونه وئریلمیش و «آذربایجان جولفاسی» گئچک لییی اؤز یئرینی تاپمیشدیر. یاخود دوننه قدر آستارا شهرینین قوزئی حیصه سینه «روس آستاراسی» و یا «سوونت آستاراسی» دئییلردیسه آرتیق بو گون «روس آستاراسی»، «سوونت آستاراسی» ترمینلری ده تاریخه قوووشموشدور. شوبهه سیز، چوخ چکمه یه جک کی، «ایران جولفاسی»، «ایران آستاراسی» کیمی اویدورما آدلاردا تاریخین درین لیکلرینه گؤموله- جکدیر، چونکی بونلار آذربایجان شهرلریدیر، آذربایجانا مخصوصدور و آذربایجانین یالنیز بیر جولفا شهری، یالنیز بیر آستارا شهری واردیر.

آذربایجان خالق، آذربایجان تورپاقلاری زوراکلیقلا بؤلونوب، زوراکلیقلا پارچالانیب. آنجاق بو خالق معنوی- مدنی بیرلیسینی هنج بیر زمان ایتیرمه بییدیر. بو گون هنج بیر تبریزی، آردبیلی، همدانلی، اورمیالی، زنجانلی... «میرزه علی اکبر صابیر بیزیمکی دئییل، عزیز بی حاجی بی اوف بیزیمکی دئییل، محمدمین رسولزاده بیزیمکی دئییل» [سؤیله یه بیلمز]. ائله جه ده هنج بیر باکیلی، گنجه لی، ناخچیوانلی، شوشالی، شکیلی دئیله بیلمز کی، «ستارخان بیزیمکی دئییل، خیابانی بیزیمکی دئییل، پیشه وری بیزیمکی دئییل، شهریار بیزیمکی دئییل». بونو هنج کیم دئیله بیلمز!

بیز بوتؤو بیر میلیتیک. خیابانی لر، صابیرلر، ستارخانلار، عزیز بی لر، شهریارلار، رسولزاده لر وطنین - بوتؤو آذربایجانین شرفلی اؤولادلاریدیر؛ اونلاری تکجه بیر بؤلگه یه عایید ائتمک بؤیوک یانلیشلیقدیر.

بیزیم پارچالانامیز داها چوخ سیاسی- اینضباطی و ایقتیصادی پارچالانما ایدی. هنج وخت معنوی پارچالانماغیمیز اولماییب، مدنی پارچالانماغیمیز اولماییب، ادبی پارچالانماغیمیز اولماییب، دیله پارچالانماغیمیز اولماییب. بونلار سا گؤستریر کی، هنج کیم بیزی بیر-بیریمیزدن آیرا بیلمز! زمان گله جک کی، سوونت ایتیفاقی، یوگوسلاویا آنلایشلاری تاریخه گؤمولدویو کیمی ایران دا داغیلاجاق. آذربایجانین گونئی اؤز ایستقلالیتینی آلدله ائده جک و بوتؤو آذربایجان دؤولتی قورولاجاقدیر.

بو گون ایران آدیندان اساساً فارسلا فایدالانماقدادیر. فارس دندیکده ایران، ایران دندیکده فارس باشا دوشولور، نئجه کی، سووت ایتیفاقی آنلایشیندان آن چوخ روسلار ایستیفاده ائدیردی و سووت ایتیفاقی دئییلنده داها چوخ روسلار باشا دوشولوردو. سووت ایتیفاقی آنلایشی روسلارا اونا گوره لازیم ایدی کی، باشقا خالقلاری اؤز اسارتی آلتیندا ساخلا یا بیلسین. ائله جه ده بو گون ایران آنلایشی فارسلا اؤز شووینست مقصدلرینی حیاتا کئچیرمک و آیری خالقلاری: آذربایجان تورکلرینی، تورکمئلی، بلوچلاری، کوردلری، عربلری و س. الده ساخلاماق اوچون لازیمدیر. آنجاق بونلار آرتیق زامانی کئچمیش و دؤورون طلبلرینه ضید اوصوللاردیر.

آیری طرفدن، قطعاً اونوتمایاق کی، بؤیوک آذربایجان تاریخاً شیمالدا دربنددن باشلایب، همدان مرکز اولماقلا بصره کؤرفزینهدک اوزانیردی. داها دوغروسو، همدان ایالتی نین اوجقارلاری تامامیله بصره کؤرفزینه دایانیردی. غربده ایسه سرحد آغری اطرافیندان باشلایب شرقده خزر دیزینه سؤیکه نیردی. بیزیم وطنیمیز - بؤیوک آذربایجان بو جوغرافی حودودلار داخیلینده دیر. بو، دونن یارانماییب، مین ایللرله اولان مسئله دیر. بیز تاریخاً بورادا یاشامیش، بؤیوک مدنیتلر یاراتمیش، توروککو، کاسسیت، لولوبی، کوتی، آراتتا، سو، مانا، میدیا، آلبانیا و س. کیمی دؤولتلر قورموشوق.

علم طرفیندن قبول ائدیلمیش عادی بیر حقیقتدیر کی، فارسلا بیزه - آذربایجان تورکلرینه مخصوص بو آراضیلره میلاددان اؤنجه سککیز یوز ایله گلمیش و گونئیده - ایندیکی فارس ایالتینده یئرلشمیش، یئرلی اهالی ایله قایناییب - قاریشراق ۳۰۰ ایل سونرا حاکیمیتی آله کئچیرمیشلر. او زامان دؤولتین باشیندا تورک ایشتمنقو^۱ (یونانجا: آستیحاق) دوروردو. ایشتمنقونون وزیر قاریاق اونا خیانت ائدرک حاکیمیتین فارسلا کئچمه سینه سبب اولدو. بو تاریخی خیانتله باغلی ایشتمنقونون قاریاغا دندیی سؤزلری خاطیرلایاق. او دئییر کی، قاریاق، سنین منیمله دوشمن چیلییین وار ایدیه بو دوشمن چیلییی یالنیز منیمله ائتمه لی و قیصاصینی مدن آلمالی ایدین. آنجاق سن اؤز ائلینه خیانت ائدرک حاکیمیتی یاراماز فارسلا ساتدین!

بو تاریخی خیانتدن باشلا یارق، فارس شووینیزی همیشه اؤزونو اوستون توتوموش و تورکلره قارشی دوشمنچیلیک سیاستی یوروتوموشدور. چوخ تأسوف کی، تورکلر ده فارسین بو دوشمنچیلیک سیاستی نین ماهیتینه تام وارامیش، حتی زامان - زامان بعضی تورک حؤکمدارلاری بئله همین سیاستین آلتینه چئوریلیمیشلر.

سوروشا بیلرلر کی، نه عیبی وار، بیز ده بورادا یاشاییریق، ایران دا وطندیر؟! منسه سوروشورام: بو نئجه وطندیر، نئجه قارداشلیقدیر، نه جور بیرلیقدیر، نئجه اینسانلیقدیر کی، ۳۰ میلیونلوق تورکون اؤز دیلینده مکتبی یوخ، مدرسه سی یوخ، سربست مدنی اوجاقلاری یوخ، آزاد مطبوعاتی یوخدور؟! بلی، گؤرونور کی، فارس شووینیزمینه آل وئرمیر. اگر تورکلر اؤز دیلرینده اوخویارلارسا، اؤز مدنیّت مرکز لرینی آچارلارسا اوندا اؤزلرینی تامامیله درک ائدر و بیلرلر کی، تورکدورلر، بؤیوک تاریخی کئچمیشلری، پارلاق گله جکلری وار، اؤز حاقلارینا صاحب اولمالی، فارس کؤله لیبندن چیخمالی و اؤز دؤولتلرینی قورمالیدیرلار.

قارشیدان ایرانین پرزیدنت سئچکیلی گلیر. چوخ غریبه دیر! نه اوچون ۳۰ میلیونلوق تورک خالق فارسی نامیزدلرینه سس وئرمه لیدیر؟ نه اوچون اؤز ایچریسیندن بیر نامیزد اولمامالیدیر؟ آن غدار، آن دیکتاتور ایمپریا اولان روس ایمپریاسیندا بئله سیاسی بورونون اوچ عوضو تورکلردن ایدی. پارلامنتین بیر حیصه سینی تورکلر تشکیل ائدیردی. بو

^۱ - İstimənqi

تورکلر همیشه اؤز رسپوبلیکالاری آدیندان چیخیش اندیردیلر، اؤز رسپوبلیکالاریندان، اؤز رسپوبلیکالارینین پرولئملریندن دانیشیردیلار، اؤز رسپوبلیکالارینین منافعینی مودافیعہ اندیردیلر. بس بو گون ایراندا نییه بئله دئیل؟ بو گون ایران پارلامنتینده کی تورک دئوتاتلار طلب ائده بیلرلمی کی، آذربایجاندا تورک دیلینده مکتبلر آچیلر؟ خیر، ائده بیلملر! عکس تقدیرده باشلارینا مین بیر اویون آچیلار. سون پارلامنت سئچکیلرینده تبریزدن میلت وکیلی سئچلمک ایسته یین دؤکتور محمود چهرگانی نین باشینا گتیریلن اویونلار بونا عیانی ثوبتدور. او، نه ایسته ییردی؟! - ایران کونستیتوسیاسینین ۱۵. جی ماده سینده عکس اولونموش آنا دیلینده یازیب- اوخوما آزادلیغی مودعاسی نین گنچرککشمه سین! بوتون دونیا آچیقجا گؤردو کی، بو ایسته یینه گؤره اونو نه گونہ سالدیلار. نییه بئله اندیرلر؟ اونا گؤره کی، گله جکده هئچ کسین سسی چیخماسین!

تهلوکه سیزلیکلری اوچون آدلارینی چکمک ایسته میرم، آنجاق نئجه اولور کی، بو گون آذربایجانین گونئیینده اولان بیر چوخ لیدرلر، عالیملر، ضیالیلار هر طرفدن تام تجرید اولونورلار، سؤزلرینی دئییه بیلمیرلر، میلت وکیلی سئچیله بیلمیرلر؟ بوتون بونلار ایران فارس شووینیزی نین ایمپریا سیاستیدیر. آنجاق اونون دا سونو یاخینلاشماقدادیر.

من اوزومو گنچلریمیزه توتوب عصرین اوللرینده میرزه جلیل محمدقولوزاده نین دئییی سؤزلری خاطرلایرام:
«آخ، اونودولموش وطن، آخ، یازیق وطن!

دونیا لار تیتره دی، عالملر مایاللاق آشدی، فلکلر بیر- بیرینه قاریشدی، میلتلر یوخودان اویانیب گؤزلرینی آچدیلار و پراکنده دوشموش قارداشلارینی تاپیب داغیلیمیش ائولرینی بینا ائتمه یه اوز قویدولار.
بس سن هاراداسان، آی بیچاره وطن!؟

دونیاوو عالم دیشیلدی، معنالار اؤزگه تعبیر اخذ ائله دی، یعنی بیزیم دیلجه سؤیله سک، او شئیلر کی اصل معنالارینی ایتیرمیشدی، قایدیب اصلینی تاپدی - انا الله وانا الیه راجعون، اما بونا هامی قاییل اولدو کی، وطن، وطن، وطن؛ دیل، دیل، دیل؛ میلت، میلت، میلت!.. دخی بو دایره لردن کنار بنی-نوع-بشر اوچون نیجات یولو یوخدور...».

بؤیوک میرزه جلیل «وطن»، «دیل»، «میلت» آنلایشلارینین گؤستریدی یولو یئنگانه دوغرو یول سایاراق چوخ صمیمی بیر اوسلوبلا اوزونو آذربایجان خالقینا توتور و دئیر:

«آخ، گؤزل آذربایجان وطنیم! هارادا قالمیسان؟.. آی تورپاق چؤره یی یئین تبریزلی قارداشلاریم، آی کئچی پاپاق خوبلو، مئشگین لی، سرابلی، گوروسلو و موروسلو قارداشلاریم، آی بیتلی ماراغالی، مرندلی، گولوستانلی قولى- بیابان وطنداشلاریم، ای اردیبللی، خالخاللی برادرلریم! گلین، گلین، گلین منه بیر یول گؤسترین! واللہ عاغلیم چاشیب! آخیر، دونیاوو عالم دیشیلدی، هر بیر شئی قایدیب اؤز اصلینی تاپدی، هر مطلبه آل وورولدو، گلین بیز ده بیر دفعه اوتوراق و کئچه پاپاقلاریمیزی اورتالیغا قویوب بیر فیکیرلشک: هارادیر بیزیم وطنیمیز!؟

گلین، گلین، ای اونودولموش وطنین جیریق- میریق قارداشلاری! گلین گؤرک بشیکده یاد میلتلرین سودونو آممیش، وطنیمیزدن یادیرغامیش و میلتیمیزین روحوندان خبرسیز بیر پارا میلت باشچیلاریمیز سیزه نه گون آغلا یا جاقلار!؟
نییه ساکتیسینیز، ای منیم لوت- عوریان وطن قارداشلاریم!؟».

بلی، بیز دونیا میلتلریندن یامان گئری قالمیشیق! یادیمدادیر، هله ۱۹۷۳. جو ایلده گنجلره بئله بیر موراجیعت ائتمیشدیم:
«گلین دوشونک. دوشونسک درک ائده جه بیک کی، بیز بشر اوولادیییق. بیز بشریته خیدمت ائتمک اوچون دوغولموش اینسانلاریق. ای آذربایجان تورکو، ای آذربایجان گنجلیسی، بو گون وطنیمیز، میلتیمیز پارچا- پارچا اولدوغو حالدا بشریته

خیدمت ائتمه یه گوجوموز چاتما یا جاقدیر. بشریتنه خیدمت ائدیب بؤیوک داهیلر یئتیشدیرمک ایسته ییریکسه هر شئیدن قاباق وطنیمیزی و میلتیمیزی بیرلشدیرمه لی بیک.

ای تورک گنجی، هر شئی سن حل ائده جکسن! بو شرفلی یول سنی گؤزله ییر. بو یول واردیر. بو یول حاضیردیر. دده- بابادان بئله بیر سؤز وار کی، یولچو یولونو آختاریر. من ایسه دئییرم کی، یول واردیر، اؤز یولچوسونو آختاریر. یول حاضیردیر، اؤز یولچوسونو گؤزله ییر. او یولچو بیزیک. او یولچو سیز سینیز، او یولچو آذربایجان تورک گنجلییدیر. یولا چیخین، یولچو یولوندا گرک!

گنده جه یینیز بو یولدا هامینیز او غورلار آرزولاییرام. اولو تانری میلتیمیزه یار اولسون!

III. بۆلۈم:

مورا جىعتىر

دو نیا آذربایجانلیلارینین هم رأی لیبی گونو موناسیبتی ایله موراجیعت

عزیز باجی و قارداشلاریم!

دو نیا آذربایجانلیلارینین هم رأی لیبی گونو موناسیبتی ایله سیزی اورکدن تبریک ائدیر و هامینیزی آذربایجان رئسپوبلیکاسیندا یاشایان سویداشلاریمیز آدیندان سالاملاییرام!

دو نیا آذربایجانلیلارینین هم رأی لیبی گونو اعلان اولونموش بو گون - دکابری ۳۱ کی بیزیم اوچون آذربایجانین توتالیتار ایمپریا شرایطینده یاشادیغی آنلاردا باش وئرن حادیثه لرله علامتداردیر. ۴ ایل اؤنجه محض همین گون بیز توتالیتاریزم سیموولونا چئوریلیمیش و برلین دیواری کیمی خالقیمیزی ایکی یثره بؤلن سدلری اوچوروب داغیتدیق.

خالقیمیزین تاریخینده فلاکتلر ده، موحاریبه لر ده چوخ اولموشدور. لاکین بوتون فاجیعه لرین آن آغیری اودور کی، بو تاریخی فلاکتلر دؤورونده خالقیمیز نئچه- نئچه حیصه لره بؤلونموش و آیری- آیری اؤلکه لره، حتی قیطعه لره داغیلیمشدر. بیزیم اوزون ایللر مستقبل لییمیزین برپاسی و سووئرئن، دموکراتیک آذربایجان دؤولتینین یارادیلماسی اوغروندا آپاردیغیمیز موباریزه حاضیردا BMT، ATM، ین و بیر چوخ بین الخالق تشکیلاتلارین تام حوقوقلو عضوو اولان آذربایجان رئسپوبلیکاسینین یارادیلماسی ایله نتیجه لندی. لاکین مستقبل، دموکراتیک آذربایجان توتالیتار ایمپریا پرست قووه لر اوچون بؤیوک تهلوکه دئمکدیر. محض بو قووه لر تورپاقلاریمیزین ایشغالی مقصدی ایله قانلی موحاریبه یه باشلامیش ارمنیستان رئسپوبلیکاسینا هایان چیخیرلار. بو موحاریبه نین نتیجه سینده آذربایجان اراضی سینین ۲۰٪ دن چوخو ایشغال اولونموشدور، بیر میلیونلار آرتیق آدام اؤز دوغما اؤلکه سینده قاچقین وضعیتینه دوشموشدور.

عینی زاماندا، خارجی ایمرییا پرست قووه لر دن یاردیم آلان کومونستلر اؤلکه ده حربی چئوریلش ائدرک رئسپوبلیکانین دموکراتیک یوللا سئچیلیمیش قانونی پرزیدنتینی حاکیمتدن اوزاقلادیرمیش و بونولا دا آذربایجانلی داها آغیر محرومیتلره دوچار ائتمیشلر. کومونستلرین حاکیمتینده اولدوغو کیمی یاریم ایل مودتینده رئسپوبلیکادا وضعیت کسکین صورتده پیسleşمیشدر. محض اونلارین سیاسی فعالیتینین نتیجه سینده بو گون آذربایجان مستقبل لیبی نین ایتیریمه سی، ایقتیصادیاتینین تنزولو، دؤولتچیلیی نین داغیلماسی تهلوکه سی قارشیسیندادیر. اؤلکه سوسیال پارتلایش حدینه گتیریلیب چیخاریلیمشدر. آرتیق مستقبل لییمیزین برپاسی مقصدی آذربایجانین وارلیغی پروبلمی نین حلّی مسئله سی ایله عوض اولونوب.

گنج آذربایجان دؤولتی نین اؤزونون وارلیغی اوغروندا موباریزه آپاردیغی بئله بیر شرایطده دو نیا آذربایجانلیلارینین هم- رأی لیبینه داها بؤیوک احتیاجی دویولور. یالینز مستقبل، دموکراتیک آذربایجان اوغروندا موباریزه ده سعی لریمیزی بیرلشدیرمکله بیز عمومی وطنیمیزی خیلاص ائده بیلریک. هارادا یاشاماسیندان آسیلی اولمایاراق هر بیر آذربایجانلی دوغما وطنی نین دردلرینی بیلمه لی، یاردیما احتیاجی اولان سویداشلارینا اؤز کؤمک آلینی اوزاتمالیدیر. مستقبل لیبینی، وارلیغینی قورویوب ساخلاماق ایسته یین، اؤلکه میزی دو نیا دموکراتیک ایجتیماعیتی نین ترکیب حیصه سینه چئورمه یه چالیشان خالقیمیزین [دو نیا یه سبه لنمیش بوتون اولادلارینین هم رأی لیبینه] بؤیوک احتیاجی واردیر.

عزیز آذربایجانلی لار!

بو بايرام گونونده سيزه موراجيعت ائدرک خاطيرلاتماق ايسته بيرم کي، سيزين دوغما وطنينيز اولان آذربايجان و بورادا ياشايان اينسانلار هامينيزي سئوير، هميشه يولونوزو گؤزله بير. آمين اولدوغومو بيلديرمک ايسته بيرم کي، هئچ بير قووه خالقيميزي پارچالايما، بيزي آييرا بيلمز! خالقيميزين ياخين گله جکده ميلکي بيرلييه ناييل اولاجاغينا تام آمينم. هامينيزي بير داها دونيا آذربايجانلارينين هم راي ليبي گونو موناسييتي ايله تبريک ائديرم.

ابوالفضل ائلچي بي

کلکي، ۳۰ دکابر ۱۹۹۳

آذربایجان گونئیینده میلی ایستیقلال جبهه سینین یارادیلماسی ایله باغلی

آذربایجان تورکلرینه موراجیعت

میلتنین اؤز موقدراتینی حل ائتمک ایراده سینین ایمپریالارین زور و تزویر گوجلرینه قالیب گلدی بی دؤورده یاشاییریق. آسیر میلترین قورتولوش چاغی آدلاندیریلان یاشادیغیمیز بو حساس و تاریخی دؤنم اوزون ایللر بو یوروسیا و ایران ایمپریالارینین اسارتی آلتیندا یاشامیش، روس و فارس شووینیزی نین حاضیرلادیغی سنناری اساسیندا گونئی و قوزئی دئییه ایکییه بؤلونموش آذربایجانین اؤلادلاری اولاراق، آذربایجان تورک میلتنی نین اؤز موقدراتینا صاحب چیخماق مسؤلیتینی بیزیم چیین لریمیزه قویموشدور.

بو تاریخی مسؤلیتی درک اندرک آذربایجانین قوزئیینده میلی قورتولوش موجدیله سینین یئنی دالغاسی ۷۰-۶۰ جی ایللردن کیچیک اؤزکلرین یارادیلماسی ایله باشلانسا دا ۱۹۸۹ جی ایله آذربایجان خالق جبهه سینین فورمالاشماسی و گنیش کوتله لرین بو تشکیلاتین چاغیریشینا موثبت جاواب وئرمه سی ایله یئنی مرحله یه داخل اولموش، شورالار ایتیفاقی نین داغیلماسی ایله اؤزونون ایلك نتیجه لرینی وئرمیش و نهایت، آذربایجانین قوزئی اؤز مستقیل لیینی الله اندرک دونیانین آزاد اؤلکه لر سیراسینا قوشولموشدور. لاکین آذربایجانین ۳۰ میلیونلار آرتیق تورک اینسانینی اؤزونده یئرلشدیرن و گونئی آدلاندیریلان بؤیوک بیر حیصه سی هله ده ایران ایمپریاسینین تاپداغی آلتیندا قالماقدا داوام اندیر، دیدیلیر، اوستانلار، ویلا یتره پارچالانیر، [اونون] میلی و معنوی ثروتلری غارت اندیلیر، میلتن آیدینلاری، موباریزلی حبسه آتیلیر، اؤلدورولور، میلی عادت- عنعنه لرینه قاداغا قویولور، دیلی یاساقلانیر، لیاقتی تحقیر اولونور و باشینا اولمازین موصیبتلر گتیریلیر.

بو گون بوتون تضییقلره باخما یاراق اؤز میلی منلیینی، تورکلویونو اولدوغو کیمی قورویوب ساخلامیش، روس- فارس شووینیزی نین ایش بیرلییی نتیجه سینده ستارخانین، شیخ محمد خیابانی نین، پیشه وری نین باشچیلیغی آلتیندا سون ۱۰۰ ایلین موختلیف دؤنملرینده باشلاتدیغی میلی ایستیقلال حرکاتلارینین یاتیریلدیغینی تجروبه ائتمیش گونئیده یاشایان سویداشلاریمیزین اؤز موقدراتینا صاحب چیخماسی اوچون رئال شرایط یارانمیشدیر. بیر طرفدن آذربایجانین قوزئی- نین مستقیل لیک آله ائتمه سی، دیگر طرفدن روس ایمپریاسی نین چؤکوشو، روسیادا ایمپریا مئیل لرینین ضعیف له مه- سی، ایران ایمپریا جاناوارینین دیشلرینین کسردن دوشمه سی و موترقی دونیادان تام تجرید اولونماسی، موترقی دنیا ایجتیماعیتی طرفیندن میلترین اؤز موقدراتینی تعیین ائتمک حوقوقونا گؤستریلن سایغی و دیقت گونئیده کی آذربایجان تورکلرینه میلی ایستیقلال موجدیله سینین داها دا ایناملا سوردورمک اوچون بو آل وئریشلی شرایطی حاضیرلامیشدیر.

بئله بیر شرایطده آذربایجانین گونئییندن گلن خبرلردن آذربایجان تورکلرینین بو فرصتی چوخ دوزگون دیرلندیردیکلری و مؤوجود شرایطدن تام یارارلانماق عزمینده اولدوقلاری آچیقجا گورونمکده دیر. گونئی آذربایجان میلی ایستیقلال جبهه سینین یارادیلماسی و تملینی بؤیوک اؤندریمیز محمد امین رسولزاده نین قویدوغو ایدئالاری اؤز لرینین سون مقصدی سئچمیش ۴ تشکیلاتین همین جبهه ده بیرلشمه سی آذربایجانین آزادلیغی و بوتؤلویو اوغروندا موباریزه آپاران اینسانلاری سئویندیرمه یه بیلمز. من ده بو تاریخی حادیشه نی اورکدن آلفیشلا ییر، میلتمیزی آزادلیغا

قووشدوراجاق بو موقدس حرکاتین بیر عسگری اولماق شرفینه یئتمه‌یی آرزولاییر، بوتون گونئیلی یوردداشلاریمی
همین موناسیبتله تبریک ائدیرم!

عزیز یوردداشلاریم!

توتدوغوموز یول بۇیوک اؤندر محمدامین رسولزاده‌نین یولودور، بو یول ستارخانین، شیخ محمد خیابانی‌نین یولودور و
من آمینم کی، بیز - ستارخانین، شیخ محمد خیابانی‌نین، محمدامین رسولزاده‌نین اولادلاری بوتؤو، مستقبل و
دموکراتیک آذربایجانا آپاران بو یولو شرف و لیاقتله داوام ائتدیره‌جه‌ییک.
یولوموز آچیق، تانری یاردیمچیمیز اولسون!

ابوالفضل ائلچی بی

کککی، ۲۴ آپریل ۱۹۹۵

تورکيه ده تحصيل آلان آذربايجانلی طلبه لره موراجيعت

عزيز طلبه لر!

سيزی ۳۱ دکابر-آرالیق دونیا آذربايجانلیلارینین میلی هم رأی لیک گونو موناسیبتی ایله تبریک اندیر، اوغورلار دیله بیرم!

182 ایل اؤنجه روسیا و ایران ایمپریالاری طرفیندن ایکیه بؤلونموش خالقیمیز بو حاقسیرلیغی هیچ واخت قبول ائتمه میش، زامان-زامان آياغا قالخاراق اؤز حاقی نین برپاسینا چالیشمیش، مینلرله شهید وئرسه ده موباریزه سینین دور دور مامیشدیر.

1988 جی ایلده آذربايجانین قوزئینده میلی آزادلیق حرکاتی باشلایارکن آذربايجانین بوتؤولویونون برپاسی مسئله سی یئنه ده اؤن پلانا چیخدی و بو حرکاتین باشیندا دایانان آذربايجان خالق جبهه سینین تشبؤو ایله ۳۱ دکابر-آرالیق ۱۹۸۹ جی ایلده آذربايجانین اورتاسیندا چکیلن، بؤلونموشلوق سیموولو و گؤز داغی تیکانلی مفتیل لردن عیبارت سرحد چپرلری بوتون تهلوکه لره باخمایاراق خالقیمیز طرفیندن داغیدیلدی. بو حادثه شعورلاردا بوتؤو آذربايجان و خالقیمیزین بیرلییی فیکرینین حاکیم اولماسینا گوجلوق تکان وئره رک اؤتن دؤور عرضینده خالقیمیزین گئنیش طبقه لرینی احاطه ائتمیشدیر.

حاضریدا آذربايجانین بوتؤولویونون برپا اولونماسی اوچون یئنی مرحله یه قدم قویوروق. بو یئنی مرحله ده هر بیرینیزی بوتؤو آذربايجان اوغروندا آپاریلان موباریزه ده فعال ایشتیراک ائتمه یه چاغیریر و بو یولدا سیزلره دؤزوم، ایراده، قطعیت آرزولاییرام!

بو هم رأی لیک گونوندا باشلایاراق ۴۰ میلیونلوق آذربايجان تورکو سیخلاشیب بیرلشمه لی، آنا یوردوموز آذربايجانی بیرلشدیرمه لی دیر.

تانری بیزلره یار اولسون!

ابوالفضل ائلچی بی

کلکی، ۲۵ دکابر ۱۹۹۵

ترقی پرور دنیا ایجتیماعتینه و بین الخالق تشکیلاتلارا موراجیعت

دوینا ایجتیماعتینی سووئتلر بیرلیبیدن سونرا آن بؤیوک «میلتلر حبسخانالاری»ندان بیر اولان ایراندا اینسان حوقوقلاری و آزادلیقلارینین آن کوبود شکیللرده پوزولماسینا، قانونسوزلوق و تئورون باش آلیب گنتمه سینه، سؤزسوز کی، بیگانه دئییلدیر. اینسانلارین سیاسی عقیده و باخیشلارینا گۆره کوتلوی شکیلده حبسه آلینمسی، تضییق و ایشگنجه- لره، تئور و قتل لره معروض قالمسی، ایراندا یاشایان موختلیف خالقلارا قارشى آیری-سئچکی لیک سیاستی تطبیق اولوناراق اولارین هر هانسی بیر میلی- مدنی حوقوقدان محروم ائدیلمه سی، خالقلارین میلی آزادلیق حرکاتلارینین میثلی گۆرونمه میش بیر شیدت و وحشی لیکه یاتیریلماسی اؤزللیکه ۱۹۷۸ جی ایل ایسلام اینقیلابیندان سونرا ایران حاکیم دایره لری طرفیندن اینسانلارا و خالقلارا قارشى تطبیق اولونان سیاستین کاراکتریک جهتلرینی تشکیل ائتمکده دیر.

عصرین اول لریندن باشلایاراق جریان ائدن و ۱۹۷۸ جی ایلدن سونرا ایراندا جینایتکار «ایسلام جومهوریتی» رژیمنی نین یارانماسی ایله اؤزونون یئنی کئیفیت مرحله سینه قدم قویان گونئیده کی آذربایجان تورکلرینین میلی آزادلیق حرکاتی ایران حاکیم شووینست دایره لری طرفیندن آن آغیر تضییق و باسقیلارا معروض قالمیش، بو یولدا مینلره ایید اؤولادی قوربان گنتمیش، اون مینلره قهرمان اوغوللاری حبسخانالارا آتیلیمیش، یوز مینلره وطن سئور موباریز اولری دوغما وطنیندن دیدرگین دوشموشدور.

ایران حاکیم دایره لرینین هئچ بیر اخلاق و منطیقه سیغمایان، بین الخالق حوقوق نورمالارینا و اینسان حوقوقلارینا تامامیله ضد اولان بو حرکتلری بوتون بین الخالق تضییقلر و خبردارلیقلارا باخمایاراق سون دؤورلر داها دا شیدتلمیش، آذربایجانین گونئینده کی میلی آزادلیق حرکاتینین یوزلره نوماینده سی حبسه آتیلیمیشدیر. حبس اولونانلار آراسیندا اولارلا قادین سویداشیمیزین دا آدینا راست گلکمک اولار. خاطیرلاداق کی، ایران ایسلام جومهوریتی رژیمنده قادینلارین کوتله وی شکیلده حبسه آلینماسی فاکتی هئچ ده یئنی و تصادوفی دئییل- بوندان اؤنجه ده یوزلره قادینین حبسه آلینماسی، آن ایرنج اوصوللارلا ایشگنجه و تحقیر ائدیلمه سی، حتی قتله یئتیریلمه سی فاکتلارینا راست گلکمک مومکوندور. محض بونا گۆرده ایرانی یالنیز «میلتلر حبسخاناسی» دئییل، هم ده «قادینلار حبسخاناسی» آدلاندرماق داها دوغرو اولاردی. شوبهه سیز کی، حبس اولونانلار آراسیندا اولار جا قادینین دا آدینین چکیلمه سی آذربایجان تورکلرینه قارشى ایران رژیمنین تعقیب، تضییق و رپرسیالارینین میقیاسینی گؤستمکله یاناشی، عینی زاماندا آذربایجانین گونئینده گئدن میلی آزادلیق حرکاتینین جمعیتین گنیش طبقه لرینی احاطه ائدرک کوتله وی کاراکتر آلدیغینی گؤستمکده دیر.

شوبهه ائتمیرم کی، آذربایجانین گونئینده میلی آزادلیق حرکاتی کوتله وی لشدیکجه ایران حاکیم شووینست دایره لری رپرسیا تدبیرلرینی داها دا گوج لندیره جک، اینسان حوقوقلاری ساحه سینده داها گنیش پوزوتلار یول وئره جکدیر. بوتون بونلار گۆره علاقه دار بین الخالق تشکیلاتلارا و ترقی پرور دنیا ایجتیماعتینه موراجیعت ائدرک اولارین دیقئینی سون واختلار ایراندا اینسان حوقوقلارینین و خصوصاً قادین حوقوقلارینین داها گنیش میقیاسدا پوزولماسی فاکتلارینا جلب ائدیر، بو ساحه ده ایران رژیمنه قارشى جیدی تدبیرلر آماغا چاغیریرام. سویداشلاریمیزین آذربایجانین گونئینده آپاردیغی میلی آزادلیق موباریزه سینین تامامیله دستکله ییر، آمین اولدوغومو بیلدیرمک ایسته ییرم کی، خالقیمیزین

آپارديغى بو موباريزه گنج- تنز اوز بهرەسىنى وئره جك، گوئىلى- قوزئىلى آذربايجان بيرلشه جك و بوتۇو آذربايجان دۇولتى يارانا جاقدير.

بو موقدس موباريزهده تانرى بيزلره يار اولسون!

حۇرمته:

ابوالفضل انلچى بى

كلكى، ۲۴ اپرئل ۱۹۹۶

آذربایجانین گونئیینده باش وئرمیش طبیعی فلاکتله باغلی موراجیعت

وطنیمیزین گونئی حیصه سینده - اردبیل و مئشگین شهرلری اطرافیندا باش وئرمیش زلزله نتیجه سینده یوزلرجه سویداشیمیزین هلاک اولماسی، مینلرله آذربایجان تورکونون یارالانماسی و ائوسیز- ائشیکسیز قالماسی خبرینی ائشیدیب دریندن کدرلندیم.

اؤلکه میزین گونئی حیصه سینده یاشایان سویداشلاریمیزین دوشدویو بو آغیر وضعیتده من بوتون دونیا ایجتیماعیتینه، دونیانین بوتون اینسان پرور قوروملارینا، آذربایجانین گونئیینده، قوزئیینده و آذربایجان حدودلاری خاریجینده فعالیت گؤسترن تشکیلاتلارا، قوروملارا، جمعیتلره و بوتون آذربایجان تورکلرینه موراجیعت ائدرک اولناری ضرر چکن هموطن لریمیزه هر طرفلی یاردیما چاغیریرام. اینانیرام کی، تاریخین آغیر سیناقلاریندان دفعه لرله اوغورلا چیخمیش خالقیمیز طبیعتین بو آغیر سیناغینداندان اؤزونه مخصوص دؤزوم و دیانتله چیخماغی باجارجاقدیر.

باش وئرمیش بو طبیعی فلاکت و اونون آغیر نتیجه لری ایله باغلی اوزوتومو بیر داها ایفاده ائدرک بؤیوک میلتیمیزه و هلاک اولانلارین عاییله لرینه باش ساغلیغی وئریر، اولو تانیریدان صبر دیله ییرم!

حؤرمته :

ابوالفضل ائلچی بی

ککلی، ۴ فئورال ۱۹۹۷

آوروپا بىرلىسى اۆلكەلىرىنە و مترقى دونيا دۆولتلىرىنە موراجىعت

برلىن محكمەسىنىن مىكونوس حادىئەسى ايله باغلى حۇكومونو درىن راضىلىق حىسى ايله قارشىلايدىق. دونيانىن، اۆزلىككە آوروپانىن بىر چوخ اۆلكەلىرىندە ايللردن برى دۆولت سويئەسىندە تئوررچولوق فعالىتى سوردورن ايرانا قارشى ايندىدەك جىدى تىبىرلىرىن گۇرولمەمەسى اونون ال- قولونو آچمىش، تئورر آكتلارىنى داها دا گنىش مىقياسدا حياتا كنجىرمەسىنە ايمكان ياراتمىشدير. گنجىكىمىش دە اولسا برلىن محكمەسىنىن بو دوغرو حۇكومو ايرانىن دۆولت تئوررىزمىنە «دور» دئىن اىلك آدىملاردان بىرى كىمى تىقىدە لايىقىدەر.

اۆلكە داخىلىندە و خارىجىندە تئوررىزمى دۆولت سىياسىتىنە چئورمىش ايران اىسلام جومهورىتى اۆزونون فوندامنتالىست خىصلتىندىن ايركى گلرك ياراندىغى گوندىن برى دموكراتىيانىن بوغولماسى و اىنسان حاقلارىنىن پوزولماسى فاكىلارىنا گۇرە دونيادا اۆرنك تشكىل اتمىش و بو ساحەدە ان اىرىنج اوصوللارا ال آتماقدان بئله چكىنمە- مىشدير.

بو گون خالقارلار حبسخاناسىنا دۇنموش ايران اۆز وىطنداشلارى اولان آذربايجان توركلرىنىن، توركمىلرىن، كوردلرىن، عربلرىن، بلوچلارىن و باشقا خالقارلارنى مىلى حاقلارىنى غدارلىقلا تاپدالاماقدا، نە اينكى اونلارنى اۆز مىلى موقدراتىنى تىين ائتمە حوقوقلارىنى، حتى ان كىچىك حاقلارىنى بئله كىبوجاسىنا و ان وحشى اوصوللارلا پوزماقدادىر. مىكونوس حادىئەسى بونون تىپىك اۆرنكلرىندىن يالنىز بىرىدەر و اگر بئله بىر فاكىت آوروپانىن مركزىندە باش وئىرسە ايران داخىلىندە داها نەلرىن باش وئردىينى تصور ائتمك بىر او قدردە چتىن دئىلدىر.

برلىن محكمەسى اۆز حاقلى حۇكومو ايله بللى بىر گىرچكلىبى اورتايا قوياق ايران دۆولتىنىن اصل سىماسىنى آچدى. بو، آوروپانىن ايرانى داها دقىق تانىماغا باشلاماسى دئمكىدەر. محكمەنىن حۇكوموندىن سئوئىر و اىنانىرىق كى، بوندىن سونرا مترقى دونيا دۆولتلىرى و اۆزلىككە آوروپا بىرلىسى اۆلكەلىرى آذربايجاننى گونئىندە ياشايان، هر هانسى بىر مىلى حوقوقدان محروم اولونان ۳۰ مىليونلوق آذربايجان توركونون حاقلى موبارىزەسىنى داها ياخشى باشا دوشەجك و دستكە يەجكدىر. همچىن اومىد ائدىرىك كى، تئوررچولوقدا ياخىن موققىقى و دوستو ايراندان هئچ دە گئرى قالمايان ائرمىستانىن آذربايجان رسپوبلىكاسى داخىلىندە آپاردىغى تئوررچولوق فعالىتلىرى دە دوزگون قىيمت لندىرىلەجك و بىس- لئەجكدىر. بىز آوروپا بىرلىسى اۆلكە لرىنە و مترقى دونيا دۆولتلىرىنە موراجىعت ائدە رك اونلارى برلىن (مىكونوس) محكمەسى نىن حاقلى حۇكومونو دستكەلمەيە و ايرانىن دۆولت تئوررىزمىنى دوردورماغا يۇنەلىك داها جىدى آدىملار آتماغا چاغىرىرىق.

ابوالفضل ائلىجى بى

كلكى، ۱۹ آپرىل ۱۹۹۷

دو نیا آذربایجان تور کلرینه موراجیعت

بو گونلرده آذربایجانین گونئیندن «بیزیم یول» تشکیلاتینین گونئی آذربایجان تورکلرینه موراجیعتینی و گونئی آذربایجان تورک میلتچی گنجلر تشکیلاتینی یارانماسینی بیلدیرن بیاناتی، بو تشکیلاتین «گونئی آذربایجان تورک گنج-لیینه موراجیعت»ینی آلیب اوخودوم و بویوک راضیلیق حیسی ایله قارشیلادیم. تاریخ بویو تورک میلتینه دوشمنچیلیک موناسیبتی بسله میش و سون ۷۰ ایلده بونو دؤولت سییاستینه چئورمیش فارس شووینیزمینین گئرچک ماهیتی نین وطنیمیزین گونئینده آرتیق گوندن-گونه داها دریندن درک ائدیلمیش بیر داها امین اولدوم.

آذربایجانین گونئینده خالقیمیزین میلی اوزونو درک پروسسی گنتدیگجه گنیشلنمکده و درینلشمکده دیر. آرتیق خالقیمیز اوز دوشمنلرینی-فارس شووینیزمین، روس شووینیزمین و اونلارین آل آلتیسی اولان اثرمنلری داها یاخیندان تانیماقادیر.

میلتلرین اوز موقدراتینی تعیین ائتمه سینین و اینسان حاقلارینین اوستون توتولدوغو بو دؤنمده آذربایجانین گونئینده میلی حوقوقلاریمیزین تاپدانماسینا و اینسان حاقلاریمیزین پوزولماسینا قارشى یوکسلن بو اعتراض سسلری بیزی سئویندیرمه به ییلمز. مؤوجود سیاسی-اینضباطی بؤلونموش لویو قبول ائتمه یین، وطنی اوز روحوندا و معنویاتیندا بیرلشدیرن چاغداش آذربایجان تورکو آرتیق تکجه گونئی، یاخود قوزئی یوخ، بوتؤو آذربایجانى وطن ساییر و بوتؤو آذربایجانا صاحب چیخماغی دوشونور. گنده جه میز یول دا محض بودور.

بویوک میلتیمیزی مستقیل، دموکراتیک و بوتؤو آذربایجانا آپاراجاق بو یول ایلك مرحله ده آذربایجانین گونئینی ایستیقلائیتمکدن کنجیر.

آذربایجانین گونئینده ایستیقلائیتی هدف آلمیش داها ایکی تشکیلاتین میلتیمیزین سیاسی حیاتینا قدم قویماسینی اورکدن آلفیشلاییر و اونلارا اوغورلار دیله بیرم. بو، فارس شووینیزمی نین اوزون ایللردن بری آذربایجان تورکو علیهینه یوروتدویو بوتون تعقیب و تضییق سییاستینه قارشى اوز میلی وارلیغینی قوروموش گونئیلى سویداشلاریمیزین ایستیقلائیت موباریزه سینین اساس شرطلریندن اولان میلی-سیاسی تشکیلاتلانمایا وئردییی اؤنمین آچیق گؤستریجی-سیدیر.

آرتیق آذربایجانین گونئینده میلی-سیاسی تشکیلاتلانما گونون ضروری شرطینه چئوریلیمشیدیر، اونا گؤره ده دو نیا آذربایجان تورکلرینی وطنیمیزین گونئینده ایستیقلائیتی گئرچکلشدیره جک میلی-سیاسی تشکیلاتلانمانی داها دا گنیش لندیرمه به چاغیریرام.

تانری میلتیمیزه یار اولسون!

حؤرمته:

ابوالفضل ائلچی بی

کلکی، ۳۰ آپرئل ۱۹۹۷

IV بۆلۈم:

موصاحىپەلەر

واختيندا آتيلميش جسارتلى آدديم

(خ. باهادير و م. قاراداشليلا موصاحييه سيندن. «آزادليق» قزئتى، ۱۲ ايول ۱۹۹۱)

...مىلتىمىزىن ان بۇيوك تارىخى فاجيعهسى اونون ايكى (اصلينده بير نئچه) يثره پارچالانماسيدير. گولوستان موقاويله سيندن ۱۷۸ ايل كئچير. بو مودت عرضينده آذربايجانين قوزئىي ايله گونئىي بير-بيرينه حسرت قالميشدى. خالق حركاتىنين يوكسك ذيره لرئين بيرينده خالق سرحدلرى آچدى. حسرت ليلر گونئيدن قوزئيه، قوزئيدن گونئيه آخيشدى. دونيا چاشدى، بيز ده چاشديق! «بلكه تلسديك»- دئديك. سونرا گوردوك كى، واختيندا آتيلميش جسارتلى آدديم نه دئمكدير. ايندى آذربايجانا قارشى اولان دايره لر بو اوغورلو آددىمي گوزدن سالماغا چاليشير. حتتى دؤولت تهلوكه سيزليك كومىتهسى آلتدان-آلتدان عىنى يوللارلا رآى ياراتماق ايسته بير كى، سرحدى او آچىب. سون واختلار بير شاييعه ده پئيدا اولوب: گويا سرحدلرين آچيلماسىنى ايران حؤكومتى تشكيل ائديب. بونلار هاميسى اويدورمادير. بوتون بو و باشقا مسئله لرده آپاريچى قووه خالق، يۇنلديجى ايسه AXC، بعضى جمعيت و پارتىيالاردير. ان بۇيوك شرف ايسه خالق يولوندا فدا اولان شهيدلريمىزىن شرفيدير!

میلٲین اؤزونودرکی تاریخین طلبیدیر

(آذربایجان رادیوسو خاریجی وئرلیشلر استودیاسی گوئی آذربایجان شعبه سینین امکداشی چینگیز گوئی تورکله «دالالاردا گؤروش» وئرلیشینده کی صؤحبتیندن. باکی، آپرئل ۱۹۹۳)

- حؤرمٲلی پرزیدنت، آذربایجانین بوگونکو دورومو اؤلکه میزین قوزئینده اولدوغو کیمی گوئیینده یاشایان تورکلری ده ماراقلاندیریر. صؤحبتین اولینده دینله ییجی لری میزه بو حاقدا معلومات وئرمه نیزی خواهیش اندیریم.

- ایلک اؤنجه فورصدن ایستیفاده ائدیپ آذربایجانین گوئیینده یاشایان بوتون باجی و قارداشلاریمیزا سالاملاریمی گؤندریریم. آذربایجاندا معلومات وئرمک چوخ دا آسان دئییل. بو گون آذربایجاندا حادیشه لر چوخ گرگین، ضیدئیلی و یئنی دیر. موحاریبه شراییطیدیر. سون واختلار موحاریبه میدانلاریندا معین نیسی ساکیت لیک یارانماسینا باخمایاراق اونوتماق اولماز کی، بیزیم تورپاقلاریمیز ایشغال آلتیندادیر. بو مسئله نی صولح و سیاست یولو ایله حل ائتمک ایسته ییریک. لاکین پروبلئمین صولح یولو ایله حلئ مومکون اولمازسا او زامان یئنه ده موحاریبه آپارماق مجبوریتینده قالاجاغیق. موحاریبه نین ده، البته، غلبه سی و مغلوبیتی واردیر. آنجاق هر کس کیمی، هر بیر آذربایجان تورکو کیمی من ده اینانیرام کی، بیز تورپاقلاریمیزی ایشغالچیلاردان آزاد ائده جه ییک. بونون گنجی - تئزی اولاییلر.

آیری مسئله لره گلدیکده، قیرمیزی سووئت ایئتفاقی داغیلاندان سونرا بوتون باشقا رئسپوبلیکلاردا اولدوغو کیمی آذربایجاندا دا وضعیت گرگیندیر. ایقتیصادیات تامامله پوزولوب، چونکی او زامان آذربایجان ایقتیصادیاتینین ۹۳ فایزی روسیا و آیری SSRİ رئسپوبلیکلاری ایله باغلی ایدی. بیز یوزلرله چئشید مالی باشقا رئسپوبلیکلارا وئیر، یادا باشقا رئسپوبلیکلاردان آلیردیق. ایندی اونلارین هامیسی موستقیل ل شیر، سربست ل شیر، اونا گؤره ده کئچمیشده کی ایقتیصادی ایلیشکی لر پوزولوب. بونلاری یئیندن قایداسینا سالماق، موقایله لر آساسیندا دوزلتمک بیر قدر چئیندیر. لاکین بوتون چئینلیکلره باخمایاراق بیز ایقتیصادیاتین، ایقتیصادی موناسیبتلرین قایداسینا سالینماسی اوچون چوخ جیدی آدیملار آتمیشیق. اؤتن ایله نیسبتاً بو ایل آذربایجانین ایقتیصادی وضعیتی معین قدر یاخشیدیر. آرتیق تنزولو دایاندیرمیشیق و منه ائله گلیر کی، بیر نچه آی ایچریسینده ایقتیصادیاتدا اینکیشاف باشلا یاجاقدیر.

عومومی ایجتیماعی وضعیت یاخشیدیر. آذربایجان آدیم-آدیم اؤز موستقیل لیینه دوغرو گئدیر. میلی دؤولت قوروجولوغو ساحه سینده چوخ بؤیوک آدیملار آتیلیب. کئچمیش سووئت ایئتفاقی مکانیندا آذربایجان تکجه رسیوبلیکادیر کی، اورادا آرتیق توتالیتار قیرمیزی ایمپریانین قوشونلاری قالما ییب. دئمک، آذربایجان آزادلیغینی آلدن ائدن ایلک رئسپوبلیکا کیمی قییمت لندیرمک اولار. بوندان سونرا آرتیق هر شئی اولو تانیردان و بیزدن آسیلی اولاجاق.

- ساین پرزیدنت، بیزه گلن دینله ییجی مکتوبلاری گؤستریر کی، بوتون آذربایجان تورکلری کیمی گوئیلی سویداشلاریمیز دا دنیا آذربایجانلیلارینین قورولتایی ایله ماراقلانیرلار. دنیا آذربایجانلیلارینین قورولتاینین کئچیریلمه سیندن اساس مقصد نه دیر؟ قورولتاین تشکیلات کومیته سینین صدری کیمی ایشلرین نجه گئتمه سی حاقدا دینله ییجیلریمیزه معلومات وئرمه نیزی خواهیش اندیریم.

- بو مسئله پاییزدا اولاجاق. پاییزا قدر ده معین حاضیرلیق ایشلری گۆروله جکدیر. مقصدیمیز اودور کی، بوتون دونیادا یاشایان آذربایجانلیلارین، اونلارین جمعیتلرینین، تشکیلاتلارینین نوماینده لرینی باکییا دعوت ائدیپ بؤیوک قورولتای کئچیرک.

بورادا بیر نئچه مسئله وار: بیرنجیسی، دونیادا یاشایان بوتون آذربایجانلیلارین میلی-دموکراتیک حوقوقلارینی مودافیعه ائتمک؛ ایکینجیسی، آذربایجان وطنداشلیغی مسئله سینی موذاکیره ائتمک؛ اوچونجوسو، دونیادا یاشایان آذربایجانلیلارین مدنی علاقه لرینی برپا ائتمک و س. دونیانین بیر چوخ اؤلکه سینده آذربایجانلیلار یاشاییرلار. بونلارلا مدنی علاقه لری یارادیپ قزئت، کیتاب گؤنדרمکه، اوشاقلارینی گتیریب آذربایجاندا اوخوتدورماقلا دونیا آذربایجانلیلارینا اولان بورجوموزون بیر حیصه سینی اؤده میش اولوروق.

بیز دونیادا نادر خالقلاردانیک کی، هله دقیق ساییمیزین نه قدر اولدوغونو بیلیمیریک. بو، دؤزولمز بیر حالدير و بلکه ده میلتیمیزین فاجیعه سینین بیر سببی ده بودور. بو قورولتای واسیطه سی ایله بیز دونیادا نه قدر آذربایجان تورکو اولدوغونو، اونلارین هانسی تشکیلاتلارا، هانسی جمعیتلره، هانسی ژورنال و قزئتلره صاحب اولدوقلارینی اؤیرنه جه ییک. هله بیزیم بوتؤو آذربایجان، آذربایجان میلی روحونو تمثیل ائدن قزئت و ژورناللاریمیز یوخدور. چوخ ماراقلیدیر، دونیادا یهودی عالمی، روس عالمی، ارمنی عالمی و باشقلارینی تمثیل ائدن قزئت و ژورناللار وار، آنجاق آذربایجان عالمینی تمثیل ائدن، عومومی میلتیمیزین فیکیرلرینی بیرلشدیرن، اونون ضیالیلارینین، قاباقجیلارینین فیکرینی خالقا چاتدیران بیرجه قزئت و یا ژورنالیمیز یوخدور. بو، چوخ واجیب مسئله دیر و قورولتای واسیطه سی ایله بو چوخ اؤنملی پروبلیمی موذاکیره و حل ائتمک اولار. یاخود دونیادا بیزیم گوجلوراديو وئرلیشلریمیز اولمالیدیر. یقین کی، هله چوخ شیئری حل ائتمک لازیم گله جک. آنجاق ایلك آددیم کیمی قورولتایین کئچیریلمه سی بیزه اساس ایستقامت وئره-جکدیر.

- بو قورولتایدا آذربایجانین گونئییندن نوماینده لرین ایشتیراکی نظرده توتولوبمو؟

- شوبهه سیز!! تاپشیرمیشام، بو مسئله نین اوزرینده ایشله ییرلر. آذربایجانین گونئییندن ضیالیلارین، عالیملرین، شخصیتلرین، موختلیف جمعیت و تشکیلاتلارین نوماینده لرینین، ژورنالیستلرین، حتّی دؤولت آیدندان نوماینده لرین قورولتایدا ایشتیراکی بیزیم اوچون چوخ اهمیت لیدیر. عینی زاماندا، بو گون دونیانین بیر سیرا اؤلکه لرینده جمعیتلر و تشکیلاتلار وار کی، اصلی آذربایجانین گونئییندن اولان سویداشلاریمیز طرفیندن قورولوب. بو جمعیت و تشکیلاتلارین نوماینده لرینین قورولتایدا ایشتیراکی ضروریدیر. بیز اونلاری دا دعوت ائده جه ییک.

- سون گونلر آذربایجانین موختلیف شهرلرینده - تبریزده، تهراندا و س. قوزئیله هم رأی لیک نوماییشلری

کئچیریلیمیشدیر. بو، بیر آذربایجان تورکو کیمی سیزده هانسی دوغولاری اویندیرمیشدیر؟

- بو، منده چوخ موثبت دوغو اوینادی. نوماییشلر حاقیندا معلوماتی، نوماییشدن چکیلن شکیللری دوستلاریمیز منه گتیرمیشدیلر. من اونلاری گؤردوم و چوخ سؤیندیم. بو، سون حادیشه لر ایچریسینده منی آن چوخ سؤیندیرن بیر حال اولدو. دوغوروداندا، میلتین آیلیب اؤز حاقینی مودافیعه ائتمه سی چوخ سؤیندیریجی بیر حالدير. بو، ایلك دفعه ایدی کی، تبریزده و تهراندا طلبه لر قالخیب آذربایجانین حوقوقلارینی مودافیعه ائدیر و آذربایجان تورپاقلارینین ارمنی لر

طرفیندن ایشغالا معروض قالماسینی پیسله ییردی. آنجاق بورادا غریبه بیر حال وار ایدی (ایراندا بونو مندن ائشیدنده آجیقلاری گلمه سین) - دئییرلر کی، بیز موسلمانلیق، قارداشلیق، اگر موسلمانلیق دیرسا، قارداشلیق دیرسا، شیعه لیکدیرسه بس نه اوچون تهران اونیورسیتتی نین یالنیز تورک طلبه لری کوچله چیخدیلار و فارس طلبه لری بونا بیگانه قالدیلار؟ گورونور، بوردا باشقا - باشقا مسئله لر وار. بونون اوزو ایسه او دئمکدیر کی، موسلمانچیلیق دا هله ایراندا بیر قدر باشقا معنا داشییر.

ماراقلی مسئله دیر. یقین کی، گله جکده میلت اوز شعورو ایله، اوز درکی ایله اوز حاقینی میدانا قویاجاق. آرتیق بو گون دنیا میلتلرینین اوزونودرک دؤرودور. آنجاق اؤلکه ده یاشایان موختلیف میلتلرین حقوقلارینا قارشی دؤولتین اوزو ده حساس اولمالیدیر. مثلاً، بیزده یهودیلر و باشقا ائتتیک [آزلیقلار] یاشاییر. اونلارین حقوقلارینی بیز اوزوموز مودافیعه ائتمه لیبیک. ایراندا دا مسئله بو شکیلده حل اولونمالیدیر. ایراندا ارمنیلر ده یاشاییر. بو، او دئمک دئییل کی، ایران وطنداش کیمی اونلارین حقوقلارینا بیگانه قالمالیدیر. لاکین ارمنیستانین آذربایجانا قارشی تجاویزو تورک طلبه لرله بیرلیکده رسمی دؤولت طرفیندن ده پیس لئیمه لی ایدی. چوخ تأسوف کی، یالنیز تورک طلبه لر چیخیب سسلرینی اوجالدیلار. ایران حاکیم دایره لری باشا دوشمه لیدیرلر کی، آرتیق کتچمیش متودلارلا، زوربالیق و دیکتاتورلوقلا اؤلکه نی ایداره ائتمه بین دؤورو سوووشوب. اؤلکه چاغداش دموکراتییا او یغونلاشدیریلمالیدیر. یوخسا چوخ بؤیوک ضیدیتلر میدانا چیخاجاقدیر.

- سیز آذربایجانین گونئیینده یاشایان تورکلرین گله جک طالعی نی نئجه گورورسونوز؟ بو طالعی نی بیچیم لئمه سینده

آذربایجانین قوزئیینده کی تورکلرین رولو ندن عیبارت اولاییلر؟

- بو، چوخ مورکب سوال دیر. بو سوالا جاواب وئرنده همیشه داوا - دالاش چیخیر. کیمی اینجییر، کیمی کوسور، کیمی ایسه باشلا ییر منیم حاقیمدا بؤهتان، یالان و ایفتیرا دانیشماغا - صهیونیست، دینسیز، آمریکاپرست، آمریکانین قولو، تورکیه نین کؤله سی و س. کیمی یالان و ایفتیرالار. حتّی او یئره گلیب چیخیرلار کی، دئییرلر: آتاتورک دینسیز ایدی، بو دا آتاتورکو چوخ ایسته دیینه گوره دینسیز دیر. من اونلارا چاتدیرماق ایسته ییرم کی، موسلمانا غرضله کافیر دئمه بین اوزو بؤیوک گوناهدیر. بو، بیرینجی شرط. ایکینجیسی، اینسان صهیونیست اولاییلر، آنجاق صهیونیست دینسیز اولاییلر. عکسینه، صهیونیست قاتی دینچی و یهودی دینینه وورغون آدمادیر. یا آداما دینسیز آدی قویسونلار، یا دا صهیونیست. بونلار هله بیلیرلر کی، دونیادا دینسیز صهیونیست یوخدور.

آذربایجانین گونئیینده یاشایان تورکلرین طالعی، البتّه، منیم اوچون یابانچی دئییل. تبریز، اورمییا، زنجان، همدان، اردبیل، ساوه، خوی، مرند اوزون زامانلار منیم گئجه یوخولاریم اولوب. من همیشه یوخولاریمدا تبریزین یوللارینی گورموشم. آرامیزدا دمیر پرده اولان زامان فیکیرلشمیشم کی، گوره سن، بیز نه واخت بو دمیر پرده نی یاریب، گئدیپ آنا تورپاقلاریمیزی گزه جه ییک؟ شوکور اولسون تانرییا، ایندی بونلار ایمكان وار، ایسته یین گئدیپ گزه بیلیر.

او کی قالدی مسئله نین سیاسی طرفینه، ایندی من وظیفه ده اولدوغوم اوچون، پرزیدنت اولدوغوما گوره مسئله یه چوخ توخونماق ایسته میرم. آلاه قویسا، پرزیدنت لیکدن چیخاندان سونرا، تاریخچی لییمله مشغول اولاندا بو مسئله نی چوخ یاخشی ایضاح ائده جه ییم و دونیایا چاتدیراجام کی، بو نه اولان مسئله دیر. منه ائله گلیر کی، یاخین واختلاردا دؤولت قوروجولوغو باشا چاتدیقدان سونرا، آذربایجان تام مستقیل لشدن سونرا پرزیدنت لیک وظیفه سیندن استعفا وئره جک و

اوندا یازاجام کی، بو دونیان باشی هارا ایملش، آیاغی هارا ایملش! بو جامعاتی چوخ اله سالیب اوینتاماسینلار! چوخ یالان دئییرلر، قزئترده، رادیولاردا شر، بؤهتان، مین جور یالان دانشیرلار.

میلتین اؤزونودرکی تاریخین طلبی دیر. بونون قارشیسیندا هنج کیم دورا بیلمز. بو، تاریخین طلبی دیر و تاریخین بؤیوک یؤنونو، بؤیوک ایستیفامینی تانری معینلشدیریر. بو آرتیق شیطانین قاریشاجاغی ایش دئییل!

بئله بیر حدیث وار کی (صحیح و یا غیره) صحیح اولدوغونو هله معین لشدیرمه میشم)، حضرت پیغمبردن سوروشورلار: - بس آلاه دا گولورمو؟ دئییر: - بلی، آلاه دا گولور. سوروشورلار: - نه زامان؟ حضرت. پیغمبر جاواب وئریر کی، آلاه باخیر، گؤرور اونون قالدیرماق، یوکسلمک ایسته دیینی اینسانلار ییخماق ایسته بیر، یاخود اونون ییخماق ایسته دیینی اینسانلار قالدیرماق ایسته بیر. اونا گولور کی، من قالدیردیغیمی سیز نئجه ییخاجاقسینیز، یاخود من ییخدیغیمی سیز نئجه قالدیراجاقسینیز؟ اؤزونوزو نییه یورورسونوز؟

یؤنونو، ایستیفامینی آلاه معینلشدیرمیش تاریخی اورایا- بورایا چئویرنده آلاه باخیر و گولور کی، تاریخه بو یؤنو من وئرمیشم، سیز کیمسینیز کی، اونو اوطرفه - بوطرفه چئویررسینیز؟! بونون جزاسینی شاه چکدی، اونون طرفدارلاری چکدی و چکه - چکه گئدیر. بو، مورکب مسئله دیر. آنجاق زامان گلیب هر شئی آچیقجا گؤستره چکدیر.

- آذربایجانین گونئیینه، ائله جه ده دونیان موختلیف اولکه لرینده یاشایان آذربایجانلیلارین نوماینده لری بیزیمله سیخ علاقه ساخلا بیر و سیزی یالئیز قوزئین دئییل، دونیادا یاشایان بوتون آذربایجان تورکلرینین پرزیدنتی سایدیقلارینی بیلدیریرلر. حتی داها اؤنجه توخوندوغوموز میتینگ لرده گونئیده کی سویداشلاریمیز «یاشاسین پرزیدنت ائلچی بی!» شو عاری ایله چیخیش ائتمیشدیلر. ابولفضل بی، سیز اؤزونوزو بوتون دنیا آذربایجانلیلارینین پرزیدنتی ساییرسینیزمی؟

- یوخ! من بو بؤیوک وظیفه نی بوینوما گؤتوره بیلرم. آنجاق من دنیا آذربایجانلیلارینین بیر عسگریم. دونیان هر هاراسیندا یاشاماسیندان آسیلی اولمایارق هر بیر آذربایجان تورکو منیم باجیم و قارداشیمدیر. ایستر تیریزده، ایستر تهراندا، ایسترسده دونیان هر هانسی باشقا نؤقطه سینده بیر آذربایجانلی نین باشینا بیر ایش گلنده منیم ده بورادا اورهیم آغرییر. بیر آذربایجان تورکونون وطن اوچون غریسه دیینی ائشیدننده منیم ده بورادا اورهیم یانیر. بیلیرم کی، باشینا قضا گلن، غریسه ین منیم باجیم و قارداشیمدیر. داها دوغروسو، بورادا پرزیدنت و یا لیدر صؤحبتی یوخدور، باجی - قارداشلیق، قارداش - باجیلیق صؤحبتی وار. بیر قان یادداشی وار، آدمی همیشه چکیر.

من همیشه دئییردیم کی، سرحدلر آچیلاندا اینسانلار تۆکوله جک آرازین قیراغینا و هامی باشلا یاجاق آغلاماغا. ائله ده اولدو! سرحدلر آچیلدی، او تایدان، بو تایدان اینسانلار تۆکولدولر آرازین قیراغینا. هامی آغلا یردی. بو گون ده گونئیدن قوزئی گنلر، قوزئیدن گونئی گنلر هامیسی آغلا بیر. بو، حسرت دیر - اوزون ایللرین حسرتی! بو، سئوگیدیر - قارداش سئوگیسی. طبیعی اولارق، میلتین اؤزونون قارداشلیق قانی وار. بو قان آدمی چکیر، میلتی بیر - بیرینه یاخینلاشدیریر. اونا گوره من ده دونیادا یاشایان بوتون آذربایجان تورکلرینی اؤزومون باجی و قارداشیم ساییرام. ایستردیم کی، هارادا یاشامالاریندان آسیلی اولمایارق هامیسی خوشبخت یاشاسین. قول، کؤله اولماسینلار، باشی آشاغی اولماسینلار، عذاب - اذیتته دوشمه سینلر.

- بى، آذربايجانين گونئيىنده كى سويداشلاريميزا سون سوزونوز...

- هله ليك بير سوز دئمك ايسته ميرم. بلكه گله جكده چوخ سوزوم اولاجاق. هله ايلك سوزو دئمه ميشم كى، سون سوزوده دئيم. آما ايسترديم كى، سويداشلاريميزين آذربايجانين گونئيىنده اوز ديللرينده مکتبلىرى، قزئلىرى، ژورناللارى، راديو- تلويزيا وئريليشلىرى، مدنيت مركزلى اولسون. بو، طبيعى اولراق، موعاصر دونيادا ياشايان بوتون ميلتلىرىن حاقيدير. بوتون اينسانلار اوز ديللرينده مکتبلىرىنى آچماليديلرلار، اوز ديللرينده يازيب- ياراتماليديلرلار. منه ائله گلير كى، بير زامان ايران حاكيم دايره لرى بونو گؤتور- قوى ائله مه يه مجبور اولاجاقلار.

گؤروسونوز، بو گون آذربايجاندا ياشايان ائتنىك قروپلارين هاميسى نين مدنى موختاريتى وار. قزئت بوراخيرلار، مدنيت مركزلى آچيرلار و حتى ايسته سه لر اوز ديللرينده مکتبلىرىنى آچا بيلرلر. حؤكومت ايسه اونلارا هر طرفلى يارديم ائدير. ايسترديم كى، آذربايجانين گونئيىنده ده بئله اولسون - تورك ديلينده قزئتلر چيخسين، تورك ديلينده مکتبلىر آچيلسين، مدنيت مركزلى ياراديلسين، چونكى بير ميلتئين يوكسلىشى بيلواسيطه اونون اوز ديلى ايله باغليدير. هانسى ديلده دانيشيرسانسا تفكورو همين ديلين اوزرينده قورماليسان. تفكورو باشقا ديلين اوزرينده قوراندا بئئين ياريمچيق اولور. بئئين بير ديلده مؤحكملنديكدن سونرا باشقا ديللىرى اؤيرنمك اولار. بونون ايسه هئچ بير ضررى يوخدور.

منه ائله گلير كى، آذربايجانين گونئى ايله قوزئى آراسيندا گئديش- گليش، ايقتيصادى و تيجارت موناسيبتلىرى گئنيش- لنديكجه هر ايكى طرف اينكيشاف ائده جك. بيزيم يئرلشديييميز بولگه دونيانين اورتاسيدير. تاريخ ثبوت ائدير كى، آذربايجان پارچالانمادان اول، بوتوو آذربايجان دؤولتى اولاندا هر ايكى طرف گوجلوشكيلده اينكيشاف ائديب، شهرلر خئىلى جانلانيبدير. پارچالانان كيمي ايسه هاميسى تنزوله باشلايبدير.

- موصاحيبه وئرديينيزه گؤره چوخ ساغ اولور، بى!

- سيز ده ساغ اولون. هامينيزا جان ساغليغى، دينله ييجيلرينيزه سعادت و خوشبختلىك آرزولاييرام!

بیز حاقلاریمیز اوغروندا موباریزه آپاریریق

(ی.محرمووا ایله صؤحبتیندن. «جومهوریت» قزئی، ۲، ۱۰، ۱۶ فئورال ۱۹۹۵)

- بوتؤو آذربایجان AXC نین اساس استراتژی وظیفه لریندن بیریدیر و بوتؤو آذربایجان دئینده بیز بونو آذربایجانین قوزئی ایله ایران ایشغالی آلتیندا اولان گونئی نین واحد دؤولت، واحد بایراق آلتیندا بیرلشمه سی کیمی باشا دوشوروک. سیزه ائله گلمیرمی کی، بوتؤو آذربایجان آذربایجانین تاریخی جوغرافیاسینا داخیل اولان تورپاقلارین بیرلیی شکلینده گؤستره یین واختی گلیب چاتمیشدیر؟

- چوخ توتارلی سؤالدر. سؤالدان چوخ مسئله نی او جور قویماغینیزی آقیشلاییرام. سیز آرتیق مسئله نین ماهیینی توموسونوز، چوخ دوز دئیرسینیز. بو صؤحبتلر ادبیاتیمیزدا چوخ قیریق-کسیک فورمادا و یاخود سیاستیمیزده اوردا-بوردا دئیلیمشیدیر. سیز بونو آرتیق جمعه میسینیز.

آذربایجان تاریخاً بؤیوک بیر مملکتدیر. آذربایجانلیلار آدلانان خالق چوخ ساییلی، بو گون ۴۰ میلیونلوق بیر خالق دیر؛ اونون اساس حیصه سینی تورکلر - آذربایجان تورکلری تشکیل ائدیر. بعضاً بونو ایکی یثره بؤلوب ایران تورکلری و قافقاز تورکلری کیمی قلمه وئریرلر، بونلار هامیسی کنار مؤلفلرین فیکیرلریدیر. بو مسئله نی تام بو جور قویماق لازیمدیر کی، آذربایجان بؤیوک بیر اراضیدیر، اونون اساس ائنوسو تورکلر دیر. آذربایجان تورک دؤولتی تاریخاً مؤوجود اولوب و بؤیوک دؤولتلر سوییه سینه چاتیدیر، آنجاق سونرادان زامان-زامان روس ایمپریاسی بؤیوکجه و فارس قوه لری ایله، اینگیلتره - بؤیوک بریتانیا ایمپریاسینین کؤمه یی ایله آذربایجان ایکی یثره پارچالانیب. قوزئی روسیایین اوزون مودتلی سیاستی نتیجه سینده حیصه - حیصه پارچالاناراق بیر حیصه سی ارمنیستانا، بیر حیصه سی گورجوستانا، بیر حیصه سی روسیایا بیرلشدیریلیب.

آذربایجانین گونئیینده ده بئله سیاست یثردیلیب، یعنی ایران حاکیم دایره لرینین سیاستی نتیجه سینده آذربایجانین قوه لرینی داهادا ضعیف لتمک اوچون اونون [تورپاغینی] بیر نئچه اوستانلیغا پارچالاییلار. آذربایجان تزه دن چئشیدلی اوستانلیقلارا بؤلوبلر کی، «آذربایجان» ادلی آنلایش قالماسین. بو، ایمپریالاردان قالما آچیق-آیدین بیر سیاست دیر و ایمپریالار دایم بئله آیر-بویور، پارچالاما سیاستی یثریمیش، بونو حیاتا کئچیرمیشلر. آما زامان دیشمیش، ایمپریالارین دؤورو کئچمیشدیر. بؤیوک عثمانلی ایمپراتورلوغو داغیلدی، آوستوریا-ماجاریستان ایمپریاسی، بؤیوک بریتانیا ایمپریاسی داغیلدی.

بو تاریخی قانونا اوغونلوق ایرانا دا عاییددیر. ایران دا داغیلاجاق دیر. ایران بو داغیلمانین قارشیسینی زورلا آماغا چالیشدی و چالیشیر. ایراندان یاشایان خالقلارین حاقینی، اینسان حوقوقلارینی قوروماق، یاخود میلی کیملیینی درک ائتمیش آسایلی و یا چوخ ساییلی خالقلارین اوزونون میلی مقدراتینی تعیین ائتمه حوقوقلارینی تانیماق عوضینه، عکسینه، آذربایجانین گونئیینده ترور، قتل، سیاست آداملارینا قارشو ایشگنجه لر، حبسلر، اولوم باش آلیب گئدیر.

بیزه سییاستله مشغول اولماغا ایمکان وئرمه دیلر، سییاستله مشغول اولان آدمالارین باشینا فاجیعه لر گئیردیله، بیر قورخو یاراتدیله، عینی زاماندا، اوزون مودت آذربایجان ادبیاتی نین اؤیره نیلمه سینه و خالقا چاتدیریلماسینا جیدی مانع اولدولار. آذربایجاندا اولان تورک دیلینی اُله سالدیله، یامسیلادیله، اونو موختلیف یوللارلا آسیمیلیاسییا اوغراتمایا چالیشدیله. بوتون بونلار اوزون مودت ایمپریا سییاستی نین و دونیانین قالماقالی ایچریسینده باش وئرن فاجیعه لرین ترکیب حیصه-سی ایدی.

آنجاق ایندی سووتت ایمپراتورلوغو ادلی روس ایمپریاسی داغیلیب گئتمکده دیر. هر بیر خالق اؤز حاقینی، موقدراتینی مودافیعه ائدیر، آنجاق چوخ تأسوف کی، کئچمیش سووتت ایتیفاقیندا دیشیک لیکلر باش آلیب گئیدی حالدا بو، ایراندا گئتمیر. ایراندا داها چوخ تضیق، ترور گئیش لئیر و بو ترور معروض قالان اینسانلار اؤز حوقوقلارینی مودافیعه ائده بیلمیرلر. روس سووتت ایمپریاسینین ایراندان بیر اوستونلویو وار ایدی - میلی دیلده مکتبلرین آچیلماسی، اونوئرسیتت لرین اولماسی، میلی دیلده یازیب- یاراتماق، ادبیاتین گئیش شکیلده اینکیشافی.

اما آذربایجانین گونئینده بونا دا ایمکان وئرلمه میشدیر. حتی شاه رژیمی دؤورونده تبریز اونوئرسیتتینده تورکجه دانیشان طلبه لر جریمه ائدیله و حبس اولونوردو. «وطن هارادادیر؟»، «هارا وئندیر؟»، «خالق، میلت کیمدیر؟» حاقیندا دوشونمه یه بئله ایمکان وئرلمیردی. بو گون ایسه او ایمکانلار آرتیق اوزه چیخماقدادیر.

من آمینم کی، گونئیلی سويداشلاریمیز اؤز گوجلری ایله، خاریجدن هئچ بیر کؤمک، مودافیعه اولمادان اؤزلری اؤز حاقلارینی آلاجاقلار. آذربایجانین بوتولویو ایسه گله جک پروبلمی دیر. بو، چوخ بؤیوک پروسس دیر. دونیادا گئدن پروسسلری نظره آلاق بئله فیکرلشیریک کی، غربی آلمانیا- شرقی آلمانیا، جنوبی کورئیا- شمالی کورئیا، جنوبی ویتنام- شمالی ویتنام و س. اؤلکه لر ده آذربایجان کیمی آیریلیمشدی. ویتنام آرتیق بیرلشدی، یمن بیرلشدی، آلمانیا بیرلشدی، کورئیا بیرلشمک اوغروندا موباریزه آپارماقدادیر. دونیا بونا پیس باخمیر، کؤمک گؤستمه یه چالیشیر، اما آذربایجانین بو گون بیرلیبندن دانیشاندا بیز بو مسئله نی گئچ باشلادیغیمیزا گؤره بیر چوخ آدمالار هله کی، دیکسینیرلر. مثلاً، آروپانین دا قولاقلاری بو مسئله یه هله اؤیرشمه ییب، آذربایجانین گونئینده ده بونا تام اؤیرشمه ییلر. بیزیم دوشمنلریمیز بار- بار باغیرلر کی، بونلار ایمپریا یارادیرلار، بونلار میلتچی تورکچولر یئتیشدیریرلر و س.، آنجاق اونلار بونا اؤیرشه جکلر، زامان اؤزو اونلاری آلیشدیراجاق. آذربایجانین گونئی آرتیق موستقیل اولماقدادیر. آذربایجانین گونئینده کی تورکلر ایسه اؤزلرینین موستقیل لیبی اوچون معین آددیملار آتیرلار.

آذربایجانین قوزئی ایله گونئی آراسیندا علاقه لر گئیشله نیر، اینکیشاف ائتدیریلیر؛ زامان کئچدیکجه بو پروسس ائله گئدیر کی، تئز- گئج آذربایجانین هر ایکی حیصه سی نین آیری- آیری موستقیل دؤولتلر اولاراق بیرلشمه سی بئین الخالق عالمده - BMT' ده، باشقا تشکیلاتلاردا موداکیره ائدیله جک. و ایندی بیز بو عرفه ده ییک، بو گون بو مسئله گونده لیه گئیریلمه لیدیر.

بعضاً بیزی تنقید ائدیب دئییرلر کی، تلمسک اولماز. ایران مسئله سینن نییه آرایا قاتیرسینیز، نییه ایرانی بیزه دوشمن ائدیرسینیز؟ من باشا دوشمورم کی، بو نه سؤزدور. بیز نه ایرانی، نه روسیانی اؤزوموزه دوشمن ائتمیریک، بیز ایراندان و روسیادان اؤز حاقلاریمیزی طلب ائدیریک. بیز اؤز حاقیمیزی ایسته ینده ایران بیزه دوشمنچیلیک ائده جکسه بیز ده اونا قارشو دوراجاغیق، اگر بیز روسیادان اؤز حاقیمیزی ایسته ینده او، بیزه ایمکان وئرمه یه جکسه، بلی، بیز روسیایا قارشو دورموشوق، دوراجاغیق. بیز حاقیمیزی ایسته ییریک، کیم حاقیمیزی وئرمیرسه بیز اونولا موباریزه آپاراجاغیق. بو،

قانوندور، بوتون دونیانین قانوندور. بوتون دونیا خالقاری بوندان کنچیب گندير و بو گون بيزيم حياتيميزين بير مرحله- سینی تشکیل ائدير، من بونو بير تاريخچی کیمی گؤرورم. بو، آذربایجان تورکلرینین فیکرلریدیر. آرتیق بو، بئینلره ایشله ییر، آرتیق بو، اوشاقلاردان قوجالارا قدر میلیونلارلا اینسانین روحونا ایشله ییر و گنج- تئز بونون جاوابی تاپیلاجاق.

بیز آذربایجانین گله جک بیرلییی مسئله سینی سیاسی یوللا حل ائتمه یین طرفینده ییک.

- بی، هر بیر میلی آزادلیق حرکاتی اوچ مرحله دن کنچیر: ادبی- رومانیتیک مرحله ، علمی- نظری مرحله، سیاسی مرحله . آذربایجانین گونئینده آرتیق میلی آزادلیق حرکاتی و دؤولتچیلیک مفکوره سی، ادبی- علمی کاراکتر

فازاناراق سیاسی پروگرام مودعاسینا چنوریلیمک عرفه سینه چاتیمی؟

- هر بیر خالقین اؤز آزادلیغینی اله ائتمک اوچون (خصوصاً مومتملکه خالقارلا عایدیر) موباریزه سی دیلدن باشلانیر. دیل اوغروندا موباریزه میلتن سون موباریزه سیدیر، یعنی اؤلمه مک موباریزه سیدیر. اگر بیر میلّت دیل اوغروندا موباریزه قالخیسا، دئمک، اؤلمه مەیی اوغروندا موباریزه قالخیب، هله غلبه سی اوغروندا یوخ. ائله کی میلّت دیل اوغروندا موباریزه دن قازانیر، بو موباریزه اؤز عکسینی پونزییادا، نئرده، علمی اثرلرده تاپیر. دیلین قورونماسی قزئتلرده، مطبوعاتدا، رادیو و تلویزیادا حیاتا کنچیریلیر. بوندان سونرا ایکینجی مرحله باشلا ییر، یعنی سیاسی معاریف چیلیک مرحله سی.

سیاسی معاریف چیلیک مرحله سینه ادبیات مرحله سی ده دئییلیر. بورادا ادبیات داها چوخ جمعیتی سیاسی لشدیرمه یه، سیاسی تفکوره تانیش ائتمه یه، سیاسی تفکورو منیمسه مه یه کؤمک ائدیر. اوچونجو مرحله آچیق سیاسی مرحله دیر - بورادا پارتیبیلار یاردیلیر، قروپلاشمالار و یاخود جبهه لر یارانیر و بونلار آچیق سیاسی موباریزه کنچیرلر. بو اوچ مرحله بوتون خالقارین تاریخینده اولوب. بو گون آذربایجانین قوزئینده آرتیق صیرف سیاسی موباریزه گندير. پارتیبیلار، جمعیتلر وار، سیاسی موباریزه آپاریلار و آذربایجانین سیاسی ایراده سینی گؤستره بیلیرلر.

آذربایجانین گونئینده ایسه بو سیاسی پروسئس هله باشلامیب. اورادا هله دیل و ادبیات اوغروندا موباریزه گندير. بونا گوره ده آذربایجانین گونئینده سیاسی موباریزه ایندیلیک یوبانیر. منه ائله گلیر کی، بو دیل و ادبیات اوغروندا موباریزه، میلی منلیین قورونماسی اوغروندا موباریزه، اؤلومدن قاییتماق موباریزه سی اینکیشاف ائدیگجه آرتیق سیاسی موباریزه یه چئوریله جک، خالق آزادلیق موباریزه سینه دؤنه جکدیر. آذربایجانین گونئینده خالق آزادلیق موباریزه سی اینکیشاف ائدیگدن سونرا اونلار دا اؤز موقدراتینی تعیین ائده جکلر. یعنی موباریزه بو اوچ خطدن کنچه جک.

آذربایجانین گونئینده طلبه لر معین قدر فعالیت گؤستریرلر. بو فعالیت هله لیک تورک دیلین دؤولت دیلی اولماسی، تورک دیلین مکتبلرده، اونیورسیئتلرده تدریس اولونماسی و س. اوزرینده قورولوب و بو، البته، گنئدیگجه اینکیشاف ائدیریله جک. ایراندا ۳۰ میلیون تورکون طالعینه بو جور سویوق یاناشماق و اونا اؤز سسینی چیخارماغا ایمکان وئرمه مک، اؤز دیللرینده مکتب آچماغا ایمکان وئرمه مک، البته، اورادا یاشایان تورکلرین اعتراضینا سبب اولاجاق، آذربایجانین نه اینکی گونئینده کی، همچنین قوزئینده کی تورکلرین ده اعتراضینا گنیریب چیخاراجاق و بو گون بیز ده بوندان چوخ ناراحتیق. موباریزه او سوییه یه گلیب چاتاجاق کی، ایران حاکیم دایره لری تورک دیلینی دؤولت

دیلی کیمی قبول ائتسینلر و بو دیلده رادیو، تلویزیو، مکتب و مدرسه لر یارادیلما سینا ایمکان وئرسینلر. آذربایجان تاریخی تدریس اولونسون، آذربایجان ادبیاتی تاریخی تدریس اولونسون، خالق اؤز منلیینی، اؤز معنوی ثروتلرینی الده ائتسین و بوندان سونرا آذربایجان اوغروندا موباریزه نی داوام ائتدیرسین. دوغرودان دا، دیل اوغروندا موباریزه نین اؤزو آزادلیق اوغروندا، میلی موقدراتین تعیینی اوغروندا موباریزه نین بیر مرحله سیدیر. سونرا ایسه بو، باشقا مرحله یه کئچه جک. بیز بونو گؤروروک.

- بئله بیر شرایطده آذربایجانین گونئیینده کی تورکلرین قارشیسیندا هانسی وظیفه لر دورور، بیز نه اتمه لییک؟
منیم فیکریمجه، بیز آذربایجانین گونئیینده خالقیمیزین محو اندیلمه سی، آسیمیلیاسیا اولونماسی، حوقوقلارینین تاپدناماسی حاقیندا بین الخالق عالمده ایجتیماعی رأی یاراتمالییق. بیز گونئی مسئله سینی بین الخالق بیر مسئله یه چئویرمه لییک. بو باره ده نه دوشونورسونوز؟

- بلی، آذربایجانین گونئیینده بو ایشلر گورولمه لیدیر. آذربایجانین گونئیینده مینلره اینسان حبسخانالارا آتیلیر، بونا جاواب وئرلمیر. اؤزو ده بو، چوخ بؤیوک حیله گرلیکله اندیلیر. سیاسی بیر مسئله نی دیشدیریب اونا باشقا بیر دون گئیندیریرلر. نه آمریکادان بیر سس گلیر، نه اینگیلتره دن، نه تورکیه دن سس گلیر، نه ده کی باکیدان. بو، چوخ قورخولودور.

ایراندکی ۳۰ میلیون تورک دونیادان تجرید اندیلیمیش و مودافیعه اولونمایان خالقلار سیراسیندادیر. بیز گرک بونا ایمکان وئرمه یک. بیز آرتیق دونیا یول تاپمیشیق، مطبوعاتیمیز وار. بیز گرک گونئین سسینی دونیا یو دو بوراق، اورادکی میلی موباریزه یه یاردیم اندک، اونلارین اثرلرینی چاپ ائتدیرک، فیکرلرینی دونیا یو چاتدیراق. بو گون بیزیم قارشیمیزدا دوران آن واجیب مسئله لر دن بیرسی بودور.

ایکینجیسی ایسه، آذربایجانین گونئی ایله قوزئی آراسینداکی علاقه لری گئیش لندیرمه لییک. تیجارت علاقه لری، صنایع علاقه لری، مدنی علاقه لر و علمی علاقه لر قورولمالیدیر. یعنی آذربایجانین گونئیندن یوزلره طلبه نی گتیریب باکی دؤلت اونیورسیتتینده، ناخچیوان دؤلت اونیورسیتتینده و س. تحصیل آلماسینا شرایط یاراتمالییق، چونکی اورادا اونلار میلی ادبیاتی کئچمیرلر، اؤز ادبیاتلارینی بیلیمیرلر، میلی تاریخی کئچمیرلر، اؤز تاریخلرینی بیلیمیرلر، میلی دیلی کئچمیرلر، اونو بیلیمیرلر. بورادا ایسه چوخ بؤیوک ایمکان وار. گرک بیز هر ایل ۱۰۰۰-۵۰۰ طلبه نی قبول اندک، اونلار بورادا تحصیللرینی گئیش لندیرسینلر و گونئیده میلی کادرلارین یئتشمه سینده یاخیندان ایشتیراک ائتسینلر. هله لیک قارشیدا دوران بو وظیفه نی بیز حؤکماً یئرینه یئتیرمه لییک.

- بی، ایرانین ایسلام پرده سی آلتیندا یترتدی بی فارس شووینست سیاستی نتیجه سینده بو گون گونئیلی سويداشلاریمیز کوتله وی صورتده موهاجیرت اندیرلر و خارجی اؤلکه لرده فعالیت گؤستریرلر. موهاجیرتده کی تشکیلاتلاریمیزین فعالیتی نین علاقه لندیرلمه سی ضروری لیی باره ده نه دئییه بیلر سنینز؟

- آذربایجانین گونئیینده فعالیت گؤسترن دیسیدنتلرین بیر قیسمی حبسخانالاردا روحاً آزیلیب، آما باخمایاراق کی، بیر چوخلاری حبسخانادا اولوب، اونلارین روحو آزیلمه ییب، ساده جه اولاراق، سیاسی فعالیتلرینده بیر قدر ضعیفلیک و

دونوقلوق یارانیب. گونئیده هله بو گون میلی- سیاسی لیدرلر، شخصیتلر تام یئتیشمه ییب. بیر نئچه آدم وار، من اونلاری تانییرام. آنجاق اونلارین آدینی دئمزدیم، چونکی اونلار حاقیندا موثبت بیر سؤز دئینده ایراندا اونلارا چوخ ظولم وثریرلر.

60. جی ایلدرده آذربایجان ضیالیلارینین موباریزه سی ادبیات، دیل اوغروندا موباریزه ایدی، یعنی فیکیر اوغروندا موباریزه ایدی، بیر قدر جسارتلی سؤزلر دئمک اوغروندا موباریزه ایدی. بو گون آذربایجانین گونئینده ده بئله دیر. دئیک کی، گونئیده «وارلیق» ژورنالی نین رنداکتورو دوکتور جاواد هئیت بیر قدر طلبه لرین چیخیشلارینی چاپ ائتدیینه گؤره بو گون تضحیفه معروض قالیب. جاواد هئیت هئج واخت اینقیلابچی اولماییب. من بئله دئیردیم کی، ج. هئیت موباریز تورک ضیالی سیندان داها چوخ عومومی ایران ضیالی سیدیر.

ایندیلیک آذربایجانین گونئینده میلی اینقیلابچیلار یئتیشمه ییب. بیر زمانلار اینقیلاب داهیسی ستارخانلار واردی، شیخ خیابانی لر واردی. اونلار جا بئله آداملار، اینقیلاب داهیملری اولوب، نهنگلری اولوب، آما بو گون بو خط هله کی، گنتمیر. بو گون تبریزده دموکراتیک آذربایجان اوغروندا موباریزه گنتمیر، حالبوکی [اورادا] بو موباریزه ۱۹۲۰-۱۹۱۸. جی ایلدرده گنیدردی.

منه ائله گلیر کی، یاخین واختلاردا بو مسئله لر آذربایجانین گونئینده موذاکیره ائدیله جک، اینقیلابی عنعنه لر یئیندن اوزه چیخاجاق و گونئیده اولان تورکلر اؤز حاقلارینی آلاجاقلار. شکسیز کی، بو مسئله ده من ده، AXC ده کناردا قالما یا جاغیق. AXC ده چالیشیر کی، گونئیلی سويداشلاریمیز ایله هم رأی اولوب اونلارین آزادلیغی اوغروندا، عومومیتله، میلتیمیزین آزادلیغی اوغروندا بیر- بیریمیزه آرخا دوراق و بو مسئله نین حلینه کؤمک ائدک.

- آذربایجانین گونئینده سیاسی شعور میلی شعورا یوخ، سوسیالیست، ایترناسیونالیست شعورا اساسلانیر. سیزجه، نؤویتی حرکات دا اول کیلر کیمی ایراندا رژیمین دیشدیر یلمه سینه یؤنلمه یه جک کی؟

- بو گون آذربایجانین گونئینده اولان کومونیستلر آرتیق اؤز کومونیست ایدئیلاریندان آل چکمه لیدیرلر، اونا گؤره کی، کومونیست ایدئیا سیندان بوتون دنیا آل چکیب. گونئیده موباریزه آپاران بوتون تورکلر محمد امین رسولزاده نین یولونا قایتمالی دیرلار. م. رسولزاده نین میلتچیلیک ایدئیا سینا، موساواتچیلیق ایدئیا سینا اؤیرنندن سونرا بونون دوزگون ایدئیا اولدوغونو گؤره جکلر و کومونیزمدن آل چکه جکلر. همچنین بو گون ایرانداکی فاناتیک ایسلامچیلیقدان آل چککمک و ایسلامی دینی باخیمدان دوزگون اؤیرنمک لازیمدیر.

لاکین اگر بو گون ایران دموکراتیک کشرسه گونئیده موباریزه آپارماق داها آسانلاشا بیلر. بئله اولارسا بیز حؤکمأ اؤز حقوقلاریمیز اوغروندا موباریزه یه قاتلاشمالییق. بونو ایران دا، فارسلا ردا، تورکلر ده، کوردلر ده، عربلر ده، بلوچلاردا ائتمه لیدیر، آما بو زمان دموکراتیانین نائیلت لریندن ایستیفاده ائتمه لییق و دموکراتیک یوللا موباریزه آپارمالییق. بورادا مصطفی کامالین دئدی بی سؤزو یاددان چیخارماق اولماز. او دئیر کی، «هر هانسی بیر میلتی آزادلیغا دعوت ائتمه میشدن قاباق اونو او آزادلیغا حاضیرلاماق لازیمدیر». بیز ده بو آزادلیغا حاضیرلیق گؤرمه لییق.

- مېلى آزادلىق حرکاتى آپاراق ايران ايشغاليندان قورتولدوقدان سونرا قارشيدا دوران وظيفه مېلى دؤولت قورماقدير. بوتون بو وظيفه لرى حياتا كئچيرمك اوچون گوننى توركلرينين تاريخى عنعنه و تجروبه سى باره ده معلومات وئرمه يينيزى خواهيش انديريك.

- آذربايجان تاريخاً مېلى و حقوق دؤولتى سيستمى ياراديب. دئيك كى، آتابى لر دؤولتى، مركزى ماراغا و تبريز اولان انلخانيلر دؤولتى. دوزدور، بو دؤولتلرين باشيندا توركمن و موغول بى لرى دوردولار، آنجاق اصلينده دؤولتلرى ايداره ائدن مأمورلار آذربايجانليلا ايدى. اونلار آذربايجان دؤولتى ايدى. اوندان سونرا آغ قويونلولا، قاراقويونلولا، صفوى لر، افشارلار، قاجارلار دؤولتى گلير. بو دؤولتلرى آذربايجان توركلرى قوروب. ايرانى مين ايلدير توركلر ايداره انديرلر. بو نئجه اولور كى، بونو ايندى گوننى توركلرى يارادا بيلمير؟ ساده جه اولاراق، بيز ايمپرييا دؤورونه دوشدوك، ايمپرييالار بيزيم گوجوموزو داغيتديلار، كسديلر، آنجاق ايندى او گوجو بيز تزه دن ييغمالييق.

بيز توركلر حؤكماً آزاد اولمالي ييق. بيز توركلر آزادلىغى اؤز دؤولتيميزين اولماسى كيمي باشا دوشوروك. لاكين بيز بو گون نه حالدا ييق، گوننى توركلرى نه حالدا دير؟ گول تكين آبيده لرى سانكى بيزيم اوچون، گوننى توركلرى اوچون يازيلىب: «دؤولتى اولان مېلت ايديم، ايندى دؤولتيم هارادا؟ خاقانى اولان مېلت ايديم، ايندى خاقانيم هارادا؟»

اونا گؤره ده بيز تاريخى عنعنه لرى برپا ائتمه ليبيك. بونون اوچون پروگرام توتولماليدير، تشكىلاتلار يارانماليدير. خالق اؤز پروگرامىنى منيمسه مەليدير كى، هارايا دوغرو گئندي ييني بيلسين. خالق اؤز يولونو گؤرسه او يولو گئنده جك و اؤز حقوقلاريني مودافيعه ائده جكدير.

بو توؤو آذربایجان ایدئیدیر، مفکوره دیر... و تبریز منیم شهریمدیر

(ب. حیدر علی ایله صؤحبتیندن. «یئنی موساوات» قزئی، ۶ فئورال ۱۹۹۶)

- بعضی سیاستچی لر بئله حساب اندیرلر کی، ایراندا آذربایجان مسئله سینین حلّی اوچون تاریخی زمین یارانیب. سیزجه، بو فیکیر نه درجه ده دوغرو دور؟

- ایرانین حاکیم دایره لری ایرانی چاغداش بیر دؤولت حالینا سالیب ایداره ائده بیلیرلر. ساده جه اولاراق، بونا قادیر دئییلر.

ایراندا أهالینین وضعیتینی گئندیکجه پیس ل شیر، گرگین ل شیر - ایستر فارس، ایستر تورک، ایستر کورد و یا بلوچ اولسون، فرق ائله میر.

خالقین وضعیتینی آغیرلاشدیقجا، طبیعی کی، اونون اعتراضی دا گوج لیر.

داها سونرا، ایراندا معین قوه لر ایران حاکیم دایره سینه فارشی آرتیق موباریزه آپاریرلار. مثلاً، «موجاهیدینی - خالق» چوخ بؤیوک قوه دیر، توپ - توفنگی، حتّی وئرتولوتلاری دا وار. باشقا بیر قوه، دئیک کی، شاهین اوغلودور؛ چوخ بؤیوک مالییه سی اولان بیر آدامدیر. اونون طرفدارلاری هله لیک سوسور؛ اونلار ایسته نیلن بیر واخت فعاللاشا بیلرلر. ایراندا آیری - آیری خالقلارین اؤز میلی حوقوقلارینی آلماق اوغروندا موباریزه سی گئدیر. یعنی مکتبلرین آچیلما سی، دیل، مدنیت، میلی حوقوقلار اوغروندا موباریزه اؤزونو گؤستریر.

مسئله یه تحلیلی یاناشساق آیدینلا شیر کی، ایراندا اینقیلابی شرایط وار. اول بیلر حتّی معین پارتلا ییشلار باش وئرسین.

قزوینده، اورمیادا، تهران یاخینلیغیندا، زنجاندا خالق هيجانلاری بیر دفعه سیلاح گوجونه - قانلا یاتیریلدی؛ بونو ایکینجی، اوچونجو دفعه ده ائده بیلرلر، آنجاق مسئله آخیرا قدر سیلاح گوجونه حل اولونا بیلمز.

ایراندا ۳۰ میلیون تورک نه ایسته ییر؟ بعضیلری مسئله نی چوخ یومشاق شکلده قویور، «هئج اولماسا، تورک دیلی فارس دیلی ایله برابر حوقوق اولسون» دئییر.

معاریف چیلیک یولو ایله گئدنلر دئییرلر کی، تورک دیلینده مکتبلر آچیل سین.

باشقا بیر قروپ مدنی موختاریت طلبی ایله چیخیش اندیر.

باشقا قروپلاردا وار. اونلار دا دئییرلر: مدنی موختاریت ایسته میریک. سیاسی - اینضباطی موختاریت آله ائتمه لییک. تام موستقیل آذربایجان طلبی ایله ده چیخیش ائدنلر ده آزدئیل. ایران سیاسی رژیم ایسه بو طلبلرین هئج بیرینه محل قویور. دئمه لی، ایراندا سیاسی رژیم اؤزو اینقیلابی شرایطی یئتیشدیریر. بو دا گنج - تئز اینقیلابا نتیجه لهنه بیلر. گورونور، ایرانین داغیلا جاغینی ایدّیعا ائدنلر هاراداسا حاقلیدیرلار.

بیلیر سینیز، ایراندا اینقیلابدان سونرا یئنی قورولوش دا یارانا بیلر. مثلاً، کونفدرال دؤولت، فدرال دؤولت و بو، ایرانین بیرگه قالماسینی معین و اختا قدر اوزادا بیلر.

هر هانسی وضعیتده ایراندا بیزیم ماراقلاریمیز موستتالیق تشکیل ائتمیر...

هر هانسی وضعیت اولورسا- اولسون، آذربایجانین گونئی اؤز آزادلیغی و مستقل لیبی اوغروندا موباریزه آپارمالیدیر و آپاراجاق دا. من آمینم کی، ایراندا آذربایجان تورکو اؤز حاقینی آلاجاقدیر؛ بو، اولابیلر، بیرایل چکسین، ۵ ایل چکسین - بونون مسئله یه دخلی یوخدور.

بعضی سیاستچیلر ایسه باشقا آرقومنتدن چیخیش اندیرلر. مثلاً، اونلار دئییرلر کی، بیزیم ایرانلا بیرلشمه بیزیمز داها مقصده اوغوندور. بو، تامامیله یانلیش باخیشدیر. او واخت دا، آذربایجاندا سووئت ایتیفاقی نین ترکیبیدن چیخاندا تورک- اسلاویان بیرلییی نین یارانماسینی تکلیف اندنلر واردی. اوندان دئدیم کی، نه اؤزونوزو آلدادین، نه خالق؛ بو، باش توتان ایش دئییل.

بو گون ایران- آذربایجان بیرلیینی اورتایا آتانلار خالق آلدادیرلار. مسئله نین بیرجه یولو وار: گونئیده آذربایجان دؤولتی نین یارانماسی!

گونئیلی- قوزئیلی بیز بیر خالقیق!

آذربایجانین بوتوولویو بیر ایدئیادیر، مفکوره دیر.

تبریز منیم تورپاغیمدیر، اردبیل، قزوین منیم تورپاغیمدیر.

گونئیین آزادلیغی منیم ایدئالیمدیر.

اگر خالقیمیزین بیر حیصه سی موستملکه آلتیندا یاشاییرسا بیز اؤزوموزو آزاد، موستقل سایا بیلیمدیر.

منیم وطنیم بو تئو و آذربایجان دیر

(«موخالیفت» قزتی نین امدکدشی ر. آغایئوله صؤحبتیندن. کلکی ، ۳۰ مارت ۱۹۹۶)

- سون زامانلار ایران مطبوعاتیندا آذربایجانا قارشی ایرادلار چوخالیب. سیزین فیکرینیزجه، رسمی تهران آذربایجان رهبرلییی نین ایرانا قارشی آپاردیغی سییاستدن ناراضیدیر، یوخسا عومومیتله، آذربایجاندا گندن پرسس لردن؟
- نه بو سوال، نه ده کی بو پروبلئم بوگونون دئییل. AXC نین واختیندا دا بیز دفعه لرله چیخیشلاریمیزدا ایرانین آذربایجانین مستقبل دؤولت اولماسینین علییهنه اولدوغونو دئییردیک.

آذربایجانین مستقبل لیبی اعلان اولوناندا ایرانین خارجی ایشلر ناظیری موسکودا چیخیش ائدیب دئییب کی، بیز آذربایجانین مستقبل لیبینی تانیما یا جاغیق. سونرا دا ایران مجبوریت قارشیسیندا آذربایجانین مستقبل لیبینی تانیدی. بیزیم مستقبل لیک مسئله میز گونده لیه چیخاندا ایران بوتون اولکهلری بیزیم علیهمیزه قالدیر ماغا چالیشیب.

رسمی تهران او زامان آذربایجانلا دوست اولای بیلر کی، آذربایجانین گونئی مستقبل اولسون. اگر ۳۰ میلیونلوق آذربایجان (گونئی) مستقبل لیک ایسته ییرسه و رسمی تهران دا اونو اسارتده ساخلا ییرسا هانسی دوستلوقدان صؤحبت گندیر؟ بیز حاکیمیتدن اوزاقلادیر یلدیقدان سونرا آذربایجاندا قزتلرده، پارلامنتده و س. یئرلرده سسلندی کی، بس ا نلچی بی یین یئرسیز چیخیشلاری، ایرانا قارشی ایتیهاملاری بیزیم دوستلوقوموزو پوزوب، بیز بوندان سونرا دوست، قارداش اولاجاغیق. بوتون بونلارین هامیسی یالان ایدی، چونکی بو مسئله نین کؤکونده تاریخی دشمن چیلیک دایانیر - آذربایجانین آزادلیغینا تهران دشمن کیمی باخیر.

چوخ زامان دئییرلر کی، ایرانی گویا من داغیتماق ایسته ییرم. ایرانی من داغیتیرام، نئجه کی، روسیانی من داغیتدیم. اونو نه آمریکا، نه تورکییه، نه ده فرانسدا داغیدیر. ایرانین باشی او قدر روشوتخورلوغا، ایسلامی تحریفه قورشانیب کی، او، اؤزو - اؤزونو داغیدیر.

ایران پارلامنتینده فاطما خانیم آدلی بیر دئوتات وار. حئیدر علی یئوله گؤروشنده او دئدی کی، آلاه ائله مه سین، بیر ده خالقین باشینا ائلچی بی کیمی لیدر گل سین. اؤزونو ده چوخ مهربان آپاریردی. اوستوندن ۳-۴ آی کئچمه میش تهراندا پارلامنتده چیخیش ائدیب دئدی کی، آذربایجان جومهوریتی نئجه یعنی مستقبل اولمالیدیر؟ اورا ایرانین اراضی سیدیر، بیز اورانی توتوب ایرانا قایتارمالیییق.

سیزجه، آذربایجانا او گؤزله باخان آداملارا آذربایجان نئجه باخمالی ایدی و نئجه باخمالیدیر؟ همین خانیمین دئدییی ایرانین فیکری ایدی کی، آذربایجان ایتیداری ایرانین کؤله سی اولمالیدیر و ایرانین سؤزو ایله اوتوروب - دورمالیدیر. بو ایسه مومکون دئییل. بونا گؤره ده ایرانا آذربایجانین دیپلوماتیک موناسیبتلری گرگین اولاجاق. گونئیده میلی آزادلیق حرکاتی گوج لندیکجه تهران قوزئیه دشمن چیلیسینی گوج لندیره جک.

سون زامانلار منه معلوماتلار گلیر کی، بس تبریزده و باشقا شهرلرده ح. علی یئوین علییهنه تبلیغات کامپانیالاری آپاریلیر. ایران قزتلری ده «KGB» دن صهیونیزمه قدر گندن یول» و س. کیمی سرلؤوحه لی یازیلار درج ائندی.

... یعنی دوشمن چیلیک همیشه بو شکیله داوام ائده جک. آذربایجان موخالیفتی، آذربایجان خالق جبهه سی بوتؤولوکده بیر تشکیلات کیمی آذربایجانین گونئی نین آزادلیغی، اؤزونون تام مستقیل دؤولتینی یاراتماسی اوغروندا موباریزه آپاران بیر تشکیلاتدیر، بو موباریزه نی آپارمیشیق، آپاریریق، آپاراجاغیق دا.

ایکینجیسی، من شخصاً دوشونورم کی، هم تبریزی یم، هم باکیلی یم، هم گنجه لی یم، هم شاماخی لی یم، هم قزوینلی یم و آذربایجانلی یم. منیم وطنیم بوتؤو آذربایجاندیر و آذربایجانین گونئی نین آزادلیق موباریزه سینده هنج ده اؤزومو قوزئیلی سایمیرام. بونو بیزیم تبریزده کی، قزوینده کی... قارداشلاریمیز دا دئییر. حتی اونلار چیخیشلاریندا بیلدیریرلر کی، قاراباغی ارمنی لر اؤزلرینین سایماسینلار؛ بیز اؤز مستقیل لییمیزی قازاناندا سونرا قاراباغی دا آزاد ائده جه ییک. بو، منیم، قزوین لینین، باکی لینین، تبریز لینین - بوتؤو آذربایجانین سسیدیر، بوتؤو آذربایجانین چاغیریشیدیر!

آرتیق بو، وطن بیرلییی دیر. بو گون دوشوب فارسین، روسون آینه، دخلی یوخدور. بو وطن منیمکی دیر و اونلارین آیلندن زورلا دا اولسا آلاجاغام. بیر دفعه رسول قولوینو دئدی کی، بس گویا من دئمیشم کی: «آذربایجانین بایراغینی سانجا جاغام تبریزه». من دئمه میشم کی، اونو من سانجا جاغام. من دئمیشم کی، بو بایراق تبریزده دالغانا جاق. اونو مرندلی ده، تبریزی ده، گنجه لی ده، بردعلی ده... سانجا بیلر. اونو سانجان آدمی من باغریما باساجاغام و او، منیم قارداشیم اولاجاق. آنجاق اونو من سانجسام بو منیم بؤیوک خوشبخت لییم، آن بؤیوک شرفیم اولاجاق.

ایرانی دا SSRI نین طالعی گۆزله بیر

(ن.بایرامووا ایله صؤحبتیندن. «۵۲۵.جی قزنت»، ۳ آپریل ۱۹۹۶)

... ایران آرتیق اؤز اؤلکه سینی موعاصیر سوییه ده ایداره ائده بیلیمیر. عکسینه، ترورچولوقلا، داغیدجیلیق آکتلاری ایله مشغولدور. بو یونده ایران تنقید ائدیلمیر و بو، چوخ دوزگون فیکیردیر. حتی بو فیکیر ده دوغرو دور کی، یوگوسلاوییانین، SSRI نین طالعی ایندی ده ایرانی گۆزله بیر. بو، فاکتدیر و فاکتدان قاجماق اولماز. ایران و آذربایجانین دوستلوغونا گلدیکده ایسه بو، مومکون اولان ایش دئییل، اونا گۆره کی، ایراندا یاشایان ۳۰ میلیونلوق تورکه دیل، مدنیت، اؤز موقدراتینی تعیین ائتمک ایمکانی وئرلمیر. عکسینه، بوتون بونلار هامیسی ازیلمیر، تاپدالانیر.

روسیا بو مسئله نی احتیاط لا حل ائدی، یعنی رئسپوبلیکالاردان آلینی چکدی، اؤزونو مستقیل اعلان ائله دی. بو گون ایران دا آذربایجانین گونئی نین مستقیل لیینی قبول ائتمه لی، اونولا مستقیل دؤولتلر سوییه سینده مونسیت قورمالیدیر و یالنیز بوندان سونرا دوستلوق حاقیندا دانیشماق اولار.

ایران خارجی ایشلر ناظرینین آذربایجان دؤولتینه وئردیی اولتیماتیو مصلحتلر آن کوبود، آن ایرنج موداخیله دیر. بو، ویلایتی نین بیرنجی موداخیله سی دئییل و بو حالی جناب ناظر تکرارلاماقلا اؤزونو بیزه «بؤیوک قارداش» کیمی دیکته ائتمه یه چالیشیر. اونا دئمک لازیمدیر کی، آخی سن کیمسن؟ سنین دؤولتین کیمدیر کی، آذربایجانین خارجی مونسیتلرینه موداخیله ائدیر؟

بو گون بوتون دؤولتلرده حاکیمیت میلی مارقاقلاری اساس گؤتورور و اؤز دؤولتلرینین میلی مارقاقلاریندان چیخیش ائدیر. آذربایجان بونون عکسینمی ائتمه لیدیر؟ بو گون آذربایجان ایستر قاراباغ، ایستر سه ده گونئی مسئله لرینده اؤزونون میلی مارقاقلارینی گۆزله مه لیدیر.

حاضریدا آذربایجانین گونئی نیندن اؤز تورپاقلاریمیزدان اؤزوموزه یول وئریلمیر و بونو دا آذربایجانین بونونا مینت کیمی قویورلار، آنجاق ارمنیستانا کۆرپو چکیر، ایتحصادی یاردیم ائدیر، ارزاق، یاناجاق وئریرلر. هئچ بیز دئمیریک کی، سیزین یاردیم کیمی وئردیینیز یاناجاقلا ارمنیستان تانکلاری آذربایجان تورپاقلارینی ایشغال ائدیر. دئمیریک و من هئچ ده بونو ایران- آذربایجان مونسیتلرینده سویوقلوق کیمی قییمت لندیرمیرم. بو، ایرانین تا قدیمدن آذربایجانا اولان موقعی دیر و بو گون ده اونو آچیقلا بیر.

وطن بیردیر

(«موخالیفت» قزتی نین امکدashi ح. عاریف اوغلو ایله صؤحبتیندن. کلکی، ۱ مای ۱۹۹۶)

بو ایل - ۱۹۹۶ جی ایل، عومومیتله، ۴۰ میلیونلوق آذربایجان خالقینین اوینیش ایلیدیر. بو، ایکینجی مرحله دیر - اوینیشیمیزین ایکینجی مرحله سی. اول، بیرینجی مرحله ده اوینیش یالینز آذربایجانین قوزئیینده اولموشدوسا ایندی عومومی اوینیش گئدیر. من تام اینانیرام کی، قوزئیده اولان کومونستلر ده، ایسلامچیلار دا، YAP چیلار دا، موساواتچیلار دا، جبهه چیلر ده آذربایجانین گونئیینده اولان حادثه لره بیگانه قالا بیلمز، چونکی وطن بیردیر!

یعنی آردبیلده، مرندده هر هانسی بیر حادثه باش وئرنده بیزه تأثیر ائدیر، بو دا او دئمکدیر کی، آرتیق گونئیه قوزئی آراسیندا ایدئا بیرلییی، مفکوره بیرلییین یارانیر. و خالق اوینیش ایلینی یاشاییر.

1997 جی ایل ۴۰ میلیونون مفکوره سینده میلی دیرچلش ایللی اولاجاق. او زامان میتینگلر، چیخیشلار باشلاناجاق، هم باکیدا، هم تبریزده، مرندده، آردبیلده... یعنی بیر- بیرینین مودافیعه سینه قالمق مسئله سی گوجلنه جک.

بونون ایشارتیلاری ایندین گؤرسه نیر. مثلاً، گنجلریمیز گونئی مسئله سی ایله باغلی بیر نئچه آی قاباق ایران سفیرلییی - نین قارشیسیندا پیکنت کئچیریلر. سون حادثه لرله باغلی بیانات قبول ائدیبلر. بو، اونو گؤستریر کی، گنجلریمیز گونئی مسئله سینده داها حساس موقع توتورلار. آنجاق بیر آز یاشیلاریمیز دوشونه - دوشونه حرکت ائدیبلر کی، سیاسی ایمازیمیزا خلل گلر. بعضیلری «سوسماق قیزیل دیر» فیکریندن چیخیش ائدیبلر. آنجاق اولار یانلیرلار. میلتین طالعیندن صؤحبت گندن یئرده سوسماق جینایتدیر.

گرک موقعیینی بیلدیره سن، یا «هن»، یا «یوخ». من اؤز موقعییمی همیشه آچیق بیلدیرمیشم. آذربایجانین گونئیینده باش وئرن هر هانسی میلی آزادلیق، اؤزونودرک، دیل، وطن اوغروندا هر جور چیخیشی به یه نیرم و مودافیعه ائدیرم. و من اؤزومو هئچ جور آذربایجانین گونئییندن آیرمیرام، تبریز، ماراغا، مرند منیم وطنیمدیر.

ایران دئییر گویا بیز اونون داخیلی ایشینه قاریشیریق. آنجاق عکسینه، او، بیزیم داخیلی ایشیمیزه قاریشیر. تبریز بیزیم داخیلی ایشیمیزدیر، ایرانین داخیلی ایشی دئییل.

بیز آزادلیق اوغروندا موباریزه یه قالمیش خالقیق و بو یولدا ایرکی یه گئدیریک.

سون گونلر تبریزده ایکی حادثه باش وئریب. بیرینجیسی، تبریزده بیر نئچه گون اول خاریجه، خصوصاً ده تورکییه ایله جاسوسلوق علاقه سینده سوچلان دیریلان آدمالار حبس ائدیبلر. سونرا تورکییه ثوبوت ائله ینده کی اونون بو ایشله علاقه سی یوخدور، ایران باشلادی کی، یوخ، بورادا خاریجی وطنداش ایشتیراک ائتمه ییب و سوال یاراندى کی، خاریجی وطنداش یوخدورسا خاریجه جاسوسلوق علاقه لری کیملرله قورولور؟ خاریجی یوخدورسا اوندایئرلی آدمای جاسوسلوقدا ایتیهام ائتمک مومکون دئییل.

بونا گؤره ده ایکی - اوچ گوندن سونرا آدینی دیشدیریب دئدیبلر کی، گویا بو حبس اولونان آدمالار فارسلا رلا آذربایجان تورکلری آراسیندا ایختیلاف سالیبلار.

سونرا گۆردولر کی، بوندان دا بیر شئی چیخمیر، باشلادیلار کی، بونلار ارمنی لرله موسلمانلار آراسیندا ایختیلاف سالماغا چالیشیبلار. یعنی تهران ایندی ایسته بیر کی، بیر سیاسی دامغا حاضیرلا سین، آز- ماز سۆزونو دئییه بیلن آداملارین بیر نئچه سیننی حبس ائله ییب قالانلارینین گۆزونو قورخوتسون. آما او دامغانی تاپا بیلیمیر.

بو، بیرینجی حیصه سی.

بوتون بونلار اونا گۆره ایدی کی، بیر نئچه گون سونرا سئچکی نین ایکینجی مرحله سی اولاجاقدی. ایسته بیرلر اهالی قورخسون، تبریزده سس ائله مه سین.

آداملارین حبس اولونماسینا باخمایاراق، سئچکی نین ایکینجی مرحله سینده تبریزده میتینگلر باشلادی. دئمه لی، قباغینی آلا بیلمه دیلر. خالق قورخودا بیلمه دیلر.

بوندان سونرا میتینگلرده ده آداملار توتوبلار.

چوخ چکمه یه جک کی، گونئیده گوجلو حبسلر باشلاناجاق. آدینی دا بئله قویاجاقلار کی، ایسرائیلین جاسوسودور، آمریکانین جاسوسودور، بابی، وهابی دیر، ایسلاما قارشیدیر و یاخود آذربایجانین آگنتی دیر، یا دا ائلچی بی یین ال آلتیسی دیر. یعنی هانسیسا دامغا وورولمالیدیر. نئجه کی، سووت دؤورونده توتولانلارا مارکسیزمین، فهله لرین یانلیسی کیمی دامغالار وورولوردو.

بو حرکتلار تنزوله داغیلماغا گئدن ایمپریالارین کاراکتریک جهتیدیر.

دئیرلر ایرانی داغیدان AXC دیر، آمریکادیر، ایسرائیلدیر و س. آنجاق فیکیر وئرین، ایراندا عالی روحانی خالقا، آذربایجان تورکلرینه دئیر کی، فارس دیلینی اؤیره نین - او، جنت دیلیدیر. بو، خالق قیجیقلا ندیریر، عکس تأثیر یارادیر: نئجه یانی «فارس دیلی جنت دیلیدیر»؟! ایرانی داغیدان بودور - همین عالی روحانیدیر.

یاخود دا اولومه محکوم اندیلیمیش آداملارین حاقسیز اؤلدورولدویونو باشقا بیر عالیم روحانییه بیلدیرنده جاواب وئریر کی، بیز اونلاری سهو اؤلدورموشوکسه اونلار جنته گنده جکلر، دوز اؤلدورموشوکسه ائله اؤلدورمه لیدیک ده!.. ایسلامدا بئله شئی یوخدور.

ایرانی داغیدان بودور. ایرانی ایداره ائده بیلیرلر. دؤولتی ایداره ائدن پارلامنت کومیسسیاسینی آشاغیداکی زوربالار اؤز مؤسسه لرینه بوراخمیرلار. بونا گۆره ده دؤولت داغیلیر.

ایرانین فاجیعه سی اؤزونده دیر. اونون ایداره چی لیبینده دیر.

آذربایجاندا بوتؤو آذربایجان خالق حرکاتی اولماییب. تکجه قوزئیده، یعنی آذربایجانین دؤردده بیرینده اولوب.

من بیر دفعه اعتبار بیه دئدیم کی، پارتیانین آدینی «میلی ایستقلال» قویورسانا گرک بوتون آذربایجانین ایستیقلا لیندان دانشاسان. ماهیت بوراسیندادیر کی، قوزئیده خالق حرکاتی باشانیب و بو، هله داوام ائله ییر. مقصدلرین معین قدرینه نایل اولونوب، قالانی قالیر. بو، گنت-گنده بؤیوبوب کئچمه لیدیر بوتؤو آذربایجان خالق حرکاتینا. یعنی قاراباغی ایشغال ائله ییرلر، تبریزدن سس گلیمیر، مرنددن سس گلیمیر، اردبیلدن سس گلیمیر... دئمک، بو خالق هله واحید حرکاتا باشلاماییب. بورادا وطنی توتورلار، اورادان سس چیخمیر. و یاخود عکسینه، قزوبنده، تبریزده آداملاری دؤیورلر- باکی سوسور. یوخدور سس. گۆرونور، بیز روحاً بیر میلت اولساق دا سیاسی باخیشلاریمیز هله یاخینلا شیب وحدت تشکیل ائتمه ییب.

بو، تورپاق حادثه‌سی دئیل، ایجتیماعی حادثه‌دیر. ایجتیماعی حادثه‌ ایسه اهلینین هامیسی نین ایچریسینه یایلمایینجا ایجتیماعی حادثه‌یه چئوریلمه‌یه‌جک. بو، هله باشلانغیج‌دیر، حیصه‌جیک‌دیر، اونا گۆره ده «ائیفوریا» دئیلن گۆرستی یوخ‌دور. بلی، کئچر بیر نئچه ایل، بیر ایل، ایکی ایل، بیر ده گۆررسینیز کی، یئنه باکی نین میدانلاری دولودور، تبریزین میدانلاری دولودور. بو ایجتیماعی گندیش باشلانیب، آما باشا چاتماییب آخی. باشا چاتمایبسا، بلی، میدانلار یئنه دولا بیلر، یئنه ده تعطیل لر اولار بیلر، یئنه ده چوخ آداملار توتولا بیلر. بو «اولا بیلر» یوخ، ائله اوجور ده اولاجاق. بیز بیر ایل قاباق دئییردیک، دئییردیلر «یالاندیر». ایندی تبریزده باشلاندى، بیر آز کئچسین، قزوینده ده اولاجاق، اردبیلده ده اولاجاق.

نئجه اولاجاق، نه تهر اولاجاق؟ بیز بوردا اوتوروب باخاجاغیق!

صباح، میثال اوچون، آذربایجانین گونئیینده بیر حرکات باشلاندى و اورادا دا ایران رژیمى گودشته گئتمه‌یه‌جک، باشلاياجاق ازمه‌یه، حبس ائله‌مه‌یه. اونلاردان بیر ۱۰ مین نفر قاققین گلسه قوزئی، نئيله‌یه‌جه‌بیک؟ دینمه‌یه‌جه‌بیک؟ اوتوراجاغیق؟ یوخ، چیخاجاغیق، طلب ائده‌جه‌بیک او دؤولدن کی، نییه بونلاری بئله ائدیرسینیز. باشقا جور مومکون دئیل - آخی عینی خالق‌دیر، عینی وطن‌دیر.

چوخ ماراقلیدیر - نئجه اولار بیلر کی، بیز چچن خالقینا اؤز محبتیمیزی بیلدیره بیلیریک، تیفلیده حادثه‌ باش وئریر، بیز اونا رئاکسییا وئریریک، قیرمیزی قرنفیلر دوزوروک، تبریزه گلنده ایسه اوتوروب سوساجاغیق؟ نئجه اولار بیلر؟ مرندده سوساجاغیق؟ تهراندا آذربایجان تورکلرینی رپرئسییا اندنده بیز اوتوروب باخاجاغیق؟ مومکون دئیل آخی. بو، مومکون دئیل!

آذربایجانین گونئی آزاد اولمالی

(أ.بۇروسوی لو ایله صۇحبتی. «أوراسییا» قزتی، ۱۶، ۱۷، ۱۸، ۲۱ مای ۱۹۹۶)

- ابوالفضل بی! دنیا آذربایجانلیلاری - یوردوموزون قوزئینده، گونئینده، ائلهجهده یورد دیشیندا یاشایان

سویداشلاریمیز بیر تام حالیندا اوچلوک یاراداراق نه کیمی پرسپکتیولر قورا بیلرلر؟

- میلی درد اولدوغونا گوره میلّت اؤز موقدراتینی تعیین ائتمه حوقوقوندا شراییط دوشدوکجه ایستیفاده ائتمه لیدیر. میلّت واحد بیر اورقانیزمدر، هارا داغیلماغیندا آسیلی اولمایاراق معین بیر مرحلهیه چاتدیقدامیلّین طالعی طلب ائدیر کی، او، اؤز سؤزونو دئسین. میلّین ناموسلو، ویجدانلی آدمالاری بو یؤنده اؤز فیکیرلرینی سؤیلهمهیه باشلاپیرلار. بونا گوره ده آذربایجانا کیم آغالیق ائدیرسه اوندان طلب ائدیرلر کی، بوندان آل چک.

بیزیم آزادلیغیمیزا ایمکان وئرمهیهجک لرسه سرت تدبیرلره آل آتاراق موباریزه میزی گوجلندیرهجه بیک. بونا گوره ده بیز دئییریک: «آذربایجان حؤکمأ بیرلشه جک». نه یه گوره ۲۰-۱۰ ایل اؤنجه بئله دئییلدی، ایندی اولور؟ اونا گوره کی، ایندی دونیادا هر بیر کیچیک خالقین موقدراتی حل اولونور. و بو کیچیک خالقار اؤز آزادلیغینی آلدی بMT'یه عضو اولور. بس نه اوچون ۴۰ میلیونلوق آذربایجان تورکو دونیادا اؤز دؤولتینی یارادیب BMT'ین، اولوسلار آراسی قوروملارین عوضو اولماسین؟

من هئچ بیر خالقا پیس باخمیرام، آما تاریخ تاریخدر. آفریقانین مرکزینده اولان خالقارین اینکیشافی، دنیاگوروشو، مدنیتی ایله آذربایجان تورکلرینین تاریخینی، مدنیتینی، دنیاگوروشونو عینی یئرده قویماق اولماز - بو، تاریخی بیر مملکتدر. آذربایجان تورکلری تاریخده دؤولتلر یاراتمیش بیر خالقدر؛ اونلارین دؤولتی، دؤولت پرنسیپلری اولوب. XX. یوزایله روس ایمپریاسینین گوجلو تضحیقی ایله بیر سیرا خالقار پارچالانیب و ازیلیب. سووت دؤولتینین واختیندا مولدووا رومینیادان قوپاریلاراق آیریجا بیر رئیسوبلیکایا چئوریلیمیشدیر. بیر دؤولتدن ایکی ویتنام، ایکی یمن، ایکی کورئیا، ایکی آلمانیا دؤولتی قورولموشدو. بو خالقار روس، ائلهجه ده اونو عوض ائدن سووت ایمپریاسینین داغیلماسیندا یارارلاناراق موباریزه آپاریب اؤز واحد دؤولتینی قورورلار. ایندی ده نؤبه آذربایجان تورکلرینین دیر. بو، عموم دونیا حادیثه سیدیر، پروسئسیدیر. آلمانلار، یمن لیلره، کورئیالی لارا، ویتناملی لارا بو، نجه شامل دیرسه ائله-جه ده آذربایجان تورکلرینه شامل اولماقدادیر. بوتون بونلارین قابناغی عینی دیر. آذربایجان تورکلری آزادلیق ایسته بیلرلر، دموکراتیک بیر جمعیتده یاشاماق اوغروندا موباریزه آپاریلار.

- بی، عموم آذربایجانلا، خصوصاً آذربایجانین گونئی ایله باغلی بیزیم ایجتیماعی بیرلیکلریمیز، دموکراتیک اینستیتوتلاریمیز هانسی گوروشلری معنوی دستک اولاراق حاضرلامالیدیرلار؟ گونئین سسینی دونیا چاتدیرماق اوچون نه ائتمه لیدیرلر؟

- بئله بیر حال یئنی جه باشلاپیر. بو اوینیش داها اولرده ده اولوب، آنجاق کوتله وی اوینیش دئییلدی. م. قورباچوو یئنی دن قورمایا باشلاپاندا رئیسوبلیکلاردا معین بیر اوینیش باشلادی. سؤز آزادلیغی ایله باغلی سربستلیک یارانندی. او

زامان آذربایجانین قوزئینده جمعیتین بؤیوک بیر حیصهسی چاش- باش قالدی. بیر قروپ بیلدیردی کی، سوونت دؤولتینی بیردن-بیره داغیتماق اولماز، اؤنجه کونفدراللیق اولمالی، ایصلاحاتلار آپاریلمالیدیر. بئله لیکله، آذربایجانین حوقوقلاری گئیشله نر. باشقا بیر حیصهسی بیلدیردی کی، بیز بیردفعه لیک آزاد اولمالییق. میدانلاردا بیر قروپ ایسه «گلین اینقیلاب اندک» دئییردی، یعنی آذربایجانین گونئی و قوزئینده خالق بیر یئرده آیاغا قالدیراق اینقیلاب ائتسین. چاغداش دونیادا اینقیلاب یولو چوخ دا تقدیر اولونمور. عادتاً، گلشملر، تکامل، ایصلاحاتلار یولو ایله حادثه یه، ایستیه چاتماق قارشیا قویولور.

آذربایجانین گونئینده هر بیر سیاست آدامی، ضیالی، اروپایا عادی بیر ایشچی کیمی ایشلمه مه یه گئدن هر بیر سویداشیمیز بو گون فیکیرلشیر کی، من نییه گلیب اروپادا یاشامالیام، اینگیلیس، آلمان نییه مندن یاخشی یاشمالیدیر؟ اونا گؤره ده بئین لرده او یانیش باشلاییر. بونلاردان بیر قیسمی دئیر کی، جمعیتده لیبراللاشما گئتسین و بئله لیکله ده، ایرانین ترکیببنده بیز حوقوقلاریمیزا ناییل اولاق. جمعیتین باشقا بیر حیصهسی اینسان حوقوقلارینی دئیل، میلی حوقوقلاری ایرکی سورور، یعنی دؤولتین یاردیمی ایله مدنیت مرکزلی، مکتبلر آچیلسین و س.، دؤولت بونلاردا پول بوراخسین. باشقا بیر قروپ ایسه خالقین سیاسی شعورونون، ساوادی نین آرتیریلماسینی دستکله ییر - فورمالاشمیش سیاسی شعور و تکامل یولو ایله خالقین آزادلیغی الده ائدیلسین. بیر چوخلاری ایسه پرنسیپ چه هانسی یولا اولور- اولسون، خالقین آزادلیق قازانماسینی مودافیعه ائدیر.

BMT'ین قانونلارینا گؤره، هر هانسی بیر خالق اؤز آزادلیغینی الده اتمک اوچون سیلاحا بئله ال آتیرسا بو، اونون حوقوقدور. بین الخالق عالمده همین خالق هئچ کیم سوچلو سایا بیلمز. سیلاحا، عوضیانا ال اتماق هئچ کس طرفیندن پیسله نه بیلمز. آنجاق تکامل یولو ایله مباریزه آپارماق قان تۆکمکدن، کوتله وی اینسان قیرغینلاریندان داها ایرکی دیر. بونون کۆکونده ایسه خالقین آپاردیغی آزادلیق مباریزه سینده چئشیدلی باخیشلارین سوندا بیرلشه جه یی دورور.

- بی، من دونیا تاتارلاری نین اوچ، قازاخلارین، تورکمن لرین، قیرغیزلارین بیر قورولتاییندا ایشتیراک اتمیشم. سیزین ایقیتداردا اولدوغونوز واختدا دونیا آذربایجانلیلارینین بیرنجی قورولتای نین کئچیریلمه سی فیکری سس-

لنمیشدی. بو، نییه باش توتما دی؟

- یورد ساواشیندا بیزه گؤز آچماغا ایمکان اولما دی. بیز فیکیرلشدیک کی، ساواشین بیر ثابت، باریش نۇقطه سی اولسون کی، آذربایجاندا ساکیت بیر دورومدا یوکسک سویه ده قورولتای کئچیره بیلک.

- بو گون دونیا آذربایجانلی لاری نین قورولتای کئچیریلرسه سیز اونو نئجه گؤرورسونوز؟

- بوگونون اؤزونده هله لیک بیر گرگین لیک وار. بو قورولتایدا نهلر ایرکی سوروله جک، بونو گرک قاباقچادان دوشونه سن. هانسی پروگرام موداکیره اولوناجاق؟ بیردن قورولتای قرار چرخاردی کی، اوتایلی- بوتایلی بیرلشمه نین یولو عوضیاندیر، گؤرک بونو نئجه قبول ائده جکلر؟

- بس سیز نئجه گؤرورسونوز؟

- دنیا آذربایجانلیلارین قورولتایی باکیدا چاغیریلین. بیزیم عومومی وطنیمیز هارادیر؟ بیز بونو نئجه درک ائدیریک؟ بو وطن دردلری هانسیلاردیر؟ منه ائله گلیر کی، «آنی اولاراق آذربایجان اینقیلاب ائله سین و بیرلشسین» دئسم بونو قورولتای ایشتیراکچیلاری قبول ائتمز. قورولتای قرار قبول ائده بیلر کی، گونئیده تورک دیلینه دؤولت دیلی استاتوسو وئرلیسین.

- بونا هامی راضی اولاجاق؟ آذربایجان رئیسوبلیکاسینین ایجتیماعی، یاخود دؤولت اینستیتوتلاری بو مسئله ده نه

ایشلر گۆره بیلر؟

- سوؤت ایمپریاسیندان جانیمیزی قورتارانان سونرا سیز دئین قدر ده جیدئ اینستیتوتلار یاراتمامیشیق. ایجتیماعی فیکیرده داها چوخ فردلر رول اویناییب، نه اینکی اینستیتوتلار. بو گون آذربایجاندا من ائله علمی مرکز لر گۆرمورم. آنجاق شوعه لر وار، قروپلار وار. مثلاً، آذربایجاندا دموکراتییانین اینکیشافی فونددو وار. بو، بیر قروپدور، ایشله بیر. موختلیف یئرلرده پروفنوزلاشدیرما، استراتژی آراشدیرما مرکز لری وار. ساده جه اولاراق، بو قروپلار بیرلشیب آراشدیرمالاری سیستم لشدیرمه لیدیر. دنیا آذربایجانلیلاری ایله باغلی مسئله لر یالنینز بو یؤنده قورولمالیدیر.

یعنی بیز قورولتایا حاضر گلیمه لیبیک. ائله - بئله قورولتای کئچیریلمه مه لیدیر. علمی معروضه لر اولمالیدیر: طبیعی

ثروتلر، ایندیکی ایقتیصادی دوروم هانسی سوییه ده دیر؟

آذربایجانین گونئی ایله باغلی هئچ بیر بیلگیمیز یوخدور. گونئیده نهنک قیزیل، مرمر یاتاقلارینین اولماسینی قوزئیده هئچ کس بیلیمیر. بوتون دنیا عالیملری، ائله جه ده ایران همیشه «آذربایجان ایرانین تاخیل آنباری دیر» فیکرینی وورغولاییبلار. بو، نه سوییه ده دیر؟ اورتا یوز ایل ایستحصالی دیر، یوخسا چاغدش تئخنولووییا ایستحصالی دیر؟ باخ، بونو بیلیمیریک. آذربایجانین گونئی آزاد اولارسا گله جکده تاخیل چیلغی نئجه اینکیشاف ائدیرمک اولار؟ بیزیم بوتوو آذربایجان حاقیندا عومومی آنلایشیمیز چوخ آزدیر. بیر سئیدآغا اونوللاهی ایله ایش بیتمز. بیز بو حاقدا چوخلو کیتابلار یازمالیبیق، فیلملر چکمه لیبیک. من حاکیمیتده اولاندا فیکریم وار ایدی کی، خیابانی، ستارخان حاقیندا فیلملر چکدیرک.

بیز تاریخده مؤوجود اولموش روس - ایران ساواشینا گئچکده روس - قاجارلار ساواشی دئمه لیبیک ۱۸۱۴-۱۸۰۴. جو ایلرده روسییا آذربایجانلا ساواشیب و آذربایجانین بیر حیصه سینا قوپارا بیلیم. روسییا فرانسایله ۳ ایللیک ساواشدا غلبه چالمیشدی، آنجاق قاجارلارلا ۱۰ ایل ساواشماغا مجبور اولدو.

- بو موقاویمتین کؤکو نه ایدی؟

- بو، آذربایجان خالقینی تاریخده موباریزه سیدیر. بو باره ده اثرلر یازیلمالیدیر. آذربایجان خالقینی اؤز وطنی اوغروندا موباریزه آپاریب.

- آذربایجاندا موجود اولان رسمی «وطن»، «سویداش»، «آذربایجان» جمعیتلرینه نه کیمی تکلیفلر وئره بیلریک کی، آذربایجان دیاسپورونو حرکت گتیرک؟ آخی بو جمعیتلرین سون دؤور فعالیتلرینده بیر نئوع دورغونلوق یارانیب. دؤولت سوییه سینده بو جمعیتلره یاردیملار اولارسا نه ایشلر گؤرمه لیدیرلر؟

- سؤزو دوز دئدییمه گؤره، منه ائله گلیر کی، جمعیتلر مندن اینجیمز. «وطن» تیپلی جمعیتلری سووت دؤولتی کشفیات کاراکترلی فعالیت اوچون یارادیردی. بو جمعیتلر خاریجده مدنی-کوتله وی تدبیرلرینی کنچیرنده همین تدبیرلرده سووت کشفیاتی خصوصی ایش آپاریر، آذربایجان موهاجیرلری آراسیندا اؤزونه معین آداملاری جاسوس کیمی جلب ائدیردی. بیزیم جمعیتلرین پولو یوخدور. دؤولت ده اونلاری تأمین ائده بیلیمیر. ارمنی دیاسپورونو موسکوا مالییه لشدیریر. بیر یاندان دا وارلی، نوفوذلو ارمنی میلیونچولاری اونلارا یاردیم ائدیر. بیزیم ده وارلیلاریمیز عوموم میلی مسئلهلرده ایمكانلاریندان تام گوجو ایله ایستیفاده ائدرک آذربایجان دیاسپورونون دیقئتینی آذربایجان جلب ائتمه لیدیرلر. همین دیاسپورون گوجو ایله آذربایجان حقیقتلری دونیا یا چاتدیریلمالیدیر.

- ایران- آذربایجان آنلاشمالارینا گؤره، هر ایکی طرفده قارشیلیقلی ایشلر گؤرولمه لیدیر. بئله کی، ایران آذربایجانین قوزئینده فارس دیلینده مکتبلر آچیر، ایرانین سییاستینی یورودن قزئت، ژورنال چاپ ائدیر، تلویزی وئرلیشلی وئریر. بس بیز نییه آنلاشما یا گؤره، ایراندا بو جور ایشلری گؤرموروک؟

- ایرانین پولو وار. او، اؤز سییاستی اوچون ایسته نیلن میقداردا پول آیریر. بیزیم پولوموز یوخدور. ایرانا، روسییا، تورکییه یه عایید آردیجیل دؤولت سییاستی پروگرامیمیز یوخدور. ایراندا اینستیتوتلار وار. اونلار آذربایجانلا باغلی پروگراملاری حاضرلاییر، ایقتیصادیات ناظیرلییی ایسه اؤز نؤوبه سینده، بو پروگراملاری مالییه باخیمیندان تأمین ائدیر. آذربایجانین قوزئی نین طالعی گونئین آئنده دیر. گونئین او یانیشی قوزئیله بوتونلشمک دئمکدیر. قوزئی ایسه بونا ایندی دن حاضر اولمالیدیر.

V بۆلۈم:

دوشونجە لىر

میلّت و میلّتیچلیک حاقیندا

ایدئالیست دوشونجه ده میلّت بؤیوک بیر روحدور، روحون تۆره دیجیسیدیر؛ دئمەلی، او پارچالانا بیلمز. میلّتیمیز یالنیز اراضی باخیمیندان پارچالانیب. روحو تمثیل ائدن میلّتین مدنیتی، ادبیاتی، دیلی، تاریخی و باشقا گۆستریجی لریدیر کی، بونلاردان دا هئچ بیر پارچالانماییب؛ آذربایجانین گونئیینده ده، قوزئیینده ده حتّی یئمکلر ده، بایراملار مونسیتده عینی دیر.

***

من تورک میلّتیچسی یم و بونولا فخر ائدیرم. آنجاق بیزیم تورک میلّتیچسی لیمیز شووینیزمه، عیرقچیلیه قارشى اولان بیر ایدئادیر. بیزیم میلّتیچسی لیمیز میلى اوزونو مودافیه، تورک میلى روحونون قورونماسی، اونون دیرچلدیلمه سی، دونیا چاتدیریلماسی و تورک بیرلیینه ناییل اولماق اوغروندا موباریزه دیر.

***

میلّتیچلیک حاقیندا مدن اؤنجه چوخ آدام دانیشیب. آنجاق آن عومومی لشمیش و منیم خوشوما گلن فیکیر بودور کی، میلّتیچلیک ده دین کیمی مقدّس بیر اینامدیر.

***

استالین دئیوردی کی، میلّتین میلت اولماسیندان اوترو اونون اراضی بوتؤلویو اولمالیدیر. اما استالین او تعریفی وئرنده اسرائیل دؤولتی هله یوخدو، آنجاق یهودی میلّتیه واردی. یاخود هئچ کیم دئیه بیلمز کی، قاراجی میلّتی مؤوجود دئییل، حال بوکی اونون وطنی یوخدور.

***

میلّت بیر اینسان توپلومودور. او توپلوم بیر مدنیتی داشیییر، بیر دیلده دانیشیر، بیر عقیده و مفکوره نین داشیییجیلارینی بیرلشدیریر.

***

... میلّتیینه باغلی اولماق اینسانی هم گوجلو، هم خوشبخت ائدیر، اونو مقدّس بیر ایناملا یاشادیر.

***

اینسان میلّتی سؤزکن، میلّتیینه قووشارکن اولومسوزلویه قووشور، چونکی اینسان میلّتی نین بیر حیصه جیبیدیر - اونونلا بوتؤلشیر؛ اونونلا بوتؤلشنده میلّت اولمز دیر دئیه اینسان دا اولمزلییه قووشور.

***

اؤزون ایلر علمی آراشدیرمالار، موشاهیده لر آپاردیم، گۆردوم کی، بوتون دنیا ۴۰۰ ایلدیر تورکو سؤیور. نییه؟ بیر عوئمانلی ایمپراتورلوغو بوتون آروپانی دیوارا برک-برک سیخمیشدی. مثلاً، فرانسیزلارلا ایسپانلار موحاریبه آپاریرلار، فرانسیزلار تورکییه دن - عوئمانلی سولطانلیغیندان خواهیش ائدیرلر کی، گلین بیزی بو ایسپانلاردان قورتارین. تورک دونانماسی چیخیر فرانسیز لیمانلارینا و هوجوما باشلایر. تورکلر فرانسایا گیره رک اورادان ایسپانلاری قوورلار. دئمەلی، خریستیانی خریستیاندان آزاد ائدن تورکییه یدی - عوئمانلی ایمپراتورلوغویدو! البتّه، ایسپانلار اونلارلا دوشمن اولاجاقدی.

بلى، توركلر بير مودت قالدیلار فرانسادا. اولار بورادا اؤز دؤولت آپاراتلارینی قورمادىقلارینا گؤره ایسپانلاردان آزاد اولاندان سونرا فرانسادا یئنی آپارات یاراندى. عوئمانلى سولطانلیغیندان طلب ائتدیله کی، اوردولارینی بورادان چک، اودا چکدی. سولطان سولئیمانین واختیندا عوئمانلى ایمراتورلوغو ویانانی موخاصیره یه آلیب. وییانانی توتدونسنا مسئله قورتاردی - عوئمانلى سولطانلیغی آوروپانین گؤبه ییندن گیریر ایچری و خریستیان دونیاسینین قاپیسیندا بؤیوک ضربه قووه سینه و بورادا بوتون ایسلام دونیاسینین آرخاسینا چئوریلیر.

باشدا اینگیلتره اولماقلا آروپا گؤرور کی، عوئمانلى ایمراتورلوغویلا - توركله باجارماق اولمایاجاق، گنج روسییا ایمراتورلوغونو گوجلندیریر کی، یاواش - یاواش تورک خانلیقلارینی ضبط ائله سین. موسکوانی بؤیودورلر، پئتربورقو بؤیودورلر. گئت-گئده تاتار خانلیغی، کریم خانلیغی مغلوب ائدیله، قازان خانلیغی، هشترخان خانلیغی محواندیله، بوتون تورک تورپاقلاری ضبط ائدیله. سیرا قافقازا یئتیشیر. پیوتر گلیر قافقازا و اودوزور. بو روس ایمراتورو توركله موخاصیره ده ایکی دفعه مغلوب اولوب - بیر قافقازدا، بیر ده پرود چاپیندا. دئمه لی، توركلر هله قووه لرینی ایتیرمه ییب.

بیر مودت كئچیر، XVIII عصرین سونوندا ناپولئون کیمی نهنگ بیر سرکرده (هله ایمراتور اولمامیشدی) دیرکتوریانین باشچیسی کیمی میصره هوجوم اندرک اونو توركلرین آلیندن آلیر. سوریانی دا آلماغا هوجوم ائدیر، آنجاق اورادا توركلر ناپولئونو دارماداغین اندرک آزیلرلر. ناپولئون دا پیوتر کیمی گئجه گمییه مینرک قاچیر کی، موخاصیره یه دوشمه سین. بلى، دونیانین ایکی تانینمیش، نهنگ ایمراتورو - فرانسو و روسییا ایمراتورلاری توركله مغلوب اولوب!

جنگاور تورکو آروپا داییم اؤزونه تهلوکه ساییب. بو تهلوکه نی آرادان گؤتورمک یوللاری اونو همیشه دوشوندوروب. باشلایب تورکیه نین آرخاسیندا دوشمن آختارماغا. آروپادان هیندیستانا گلنلر گؤروب لر کی، اوراداکى خالق تورک دئیل و توركله قارشیدیر، هیندیستانى محض اونا گؤره توتدولار کی، توركلرین آرخاسیندا جبهه آچسینلار. سونرا ایرانا كئچدیله، فارسلازی اؤزلینه چکدیله. بوتون مقصدلری تورک اولمایانلاری آروپایا طرف چکمک و تورکو محو ائتمکدی. ایکی اوزلو، اوچ اوزلو سیاست یثردیلیر.

"شرق مسئله سی" دئیلن مؤوضوع همیشه میداندا اولوب و آروپانین دین میسیونرلری، دؤولته خیدمت ائدن جاسوسلاری، عالیملری، یازیچیلاری - هامیسی تورکون علیه نه یازیب، ایشله ییب.

***

بو یازیلانلار XIX عصرده چاپ اولوناراق علمی و بدیعی ادبیاتا چئوریلیب. توركلر ده همین غرضلی ادبیاتی اوخویور و باشلایلرلر اؤزلینی اؤزلیندن قیراغا چکمه یه - آشی، تورک اولمایاق. عوئمانلى ایمراتورلوغو بو مسئله نین حلّی یولوندا باش سیندیریر: "تورک" دئیه نده بیزه پیس باخیرلار، گلین اؤزوموزه "یئنی عوئمانلیلار" دئیک، یئنی عوئمانلى ایمریاسیندا یاشایانلارین هامیسی: تورک، عرب، ارمنی، یونان... برابر دیر، چونکی اولارین هامیسی "یئنی عوئمانلیلار" دیر...

بلى، اؤزوموزه تورک دئیه نده باشیمیزی کسبیلر. تصور ائدین، مثلاً، ارمنیستاندا دئیبیلر کی، سیز توركلر کوردلویو قبول ائدین، یوخسا باشینیزی کسه جه ییک. جاماعاتدا گئدیپ کوتله وی صورتده کوردلویو قبول ائدیپ.

[...] بو ساعات آذربایجاندا یاشایان توركلرین بیر حیصه سی اؤزونو کورد ساییر. زنگه زور، قوبادلی، سیسیان بویلاریندا هامیسی کوردلویو قبول ائدیله کی، اؤلدورولمه سینلر. پاسپورتدا اؤزلینی "کورد" یازدیریلار. چوخ غریبه دیر کی، بو حادثه گورجوستاندا دا باش وئریب - اورادا دئیبیلر کی، گورجو فامیلیاسینی قبول ائدین، سیزی اؤلدورمه ییک. گئدین

آختارين نازيراشويلى'نى - اونون اصل فاميلياسى نازير اولوب. چوخ آدام دا قورخودان گورجولشيب. ايندى بعضيلريندن سوروشاندا كى، سنين فاميليان نيه "شويلى"دير، دئير، كى، او زامان قورخودان قبول ائتديم...
يعنى تورك دنيا ميقياسيندا آسيميلياسيايا اوغراديلير، بو يولدا آغلاسيغماز جهدلر گؤستريلىر، اؤلچويه گلمز پوللار خرج لنير. چين بير طرفدن آسيميلياسيا اندير، هينديستان بير طرفدن، فارسلا بير طرفدن، عربلر بير طرفدن، روسلار بير طرفدن، آروپاليلار بير طرفدن. مقصد توركو قووه اولارق محو ائتمكدير. چونكى اونلار مين ايللر بويونجا باخارق گؤروبلىر كى، توركلر ۱۵ ايمپراتورلوق، ۳۸ ايمپراتورلوق اولمايان دؤولت ياراديبيلار (تاريخده تورك دؤولتلىرينين سايى ۱۱۰دان چوخدور)، نچه دفعه دنيا آغاسى اولوبلار، اوز اوردولاريلا بوتون دونياني لرزه يه گتيريبلىر.

***

توركلر اؤيرندييي ايدنيايا، مسلكه چوخ وورغون ميئتدير؛ وورولوبسا، اينانيسا اوندان آل چكه بيلمير. چوخ افسوس كى، بو ايدنيالاري، مفكوره لرى بيزه يا فارس ديلينده اؤيرديبلر، يا عرب ديلينده.

***

ميئتچيلىك آرتيق يوز ايلدير يول گلير آذربايجانا. ايلك جيدي ميلى اويانيش ستارخان حركاتيندان سونرا باشلاندى. گونئيه آيلاراق تورك ميلى اولدوغوموزو درك ائتديك، آزادليغيميزي آله ائتمه يه جان آتديق و مشروطه لى دؤولتيميزي قوردوق. آنجاق ميلى اولارق بو نائيليتي آله ساخلايا بيلمه ديك. بونا باخمايلاق روحدان دوشمه ديك و چوخ كئچمه دن آز قالا عئيني واختدا آزادليق سئور ميلى روحوموزون حؤكمويه قوزئيه محمد امين رسولزاده نين باشچيلغيلا بوتون موسلمان عالمينده ايلك دموكراتيك دؤولت - آذربايجان جومهوريتي و گونئيه شيخ محمد خياباني - نين باشچيلغي آلتيندا اوزونو ايراندان آيرميش مستقيل آزاديستان دؤولتلى ياراتديق. حتي اونلاري تعقيب ائدن سووت آذربايجاني نين دا نيسي مستقيل ليبي (آن آزي، بللى سرحدلري) واردى. ۱۹۴۵-۴۶ جى ايللرده سه گونئيه سئيد جعفر پيشه وري ميلى روحوموزون تجسومو اولان يئني مستقيل ميللى دؤولتي ميدانا چيخاردى (سون حاديشه ده "SSRI" نين هانسي درجه ده رول اويناماسى خالقين مستقيل ليك، آزادليق ايستكلرينين اولوي ليينه كؤلگه سالا بيلمز). بلى، بو دؤولتلىرين هاميسى ميلى آزادليق موباريزه سينين نتيجه سينده يارانميشدى.

***

توركلرين خيلاصى، بيلديمimiz كيمي، بوز قوردلا باغلانيلير. بوز قورد حاقيندا قديم داستانلاردا بيلديريلير كى، توركلر آلتاي داغلارينين آراسيندا ارگنه كون آدى بير دره يه دوشورلر، سونرا زلزله اولور، دره نين قاباغى باغلانير. توركلر اورادا دورد يوز ايل ياشاير، آرتير، چوخالير و داها اورايا سيغيشميرلار، باشلاييلار بير- بيريني قيرماغا. توركون بو دار دره دن قورتولوش يولو يوخدو. او زامان بوز قورد گلير، بير قوزونو گؤتوروب قاچير؛ اونون مقصدى اصلينده اوو ائتمك يوخ، دره ساكينلرينه چيخيش يولونو گؤستمكدى. چوبان اونون آردينجا گئدير، گؤرور كى، بير ماغارا وار. بوز قوردون دالينجا گيرير بو ماغارايا، او بيرى طرفدن ايشيغا چيخير. قايديب جاماعاتا چيخيش يولونو گؤستيرير. كئچيد دار اولدوغونا گؤره او قايناي آريدير، پارچالايير، گئنيش يول آچير، هامى بؤيوكلو- كيچيكللى آتلا، آرابايل چيخير بورادان. بوز قوردون سايه سينده باش وئرميش بو قورتولوش يازين اولينه دوشور. توركون تاريخينده يئني بير گونون باشلانغيچى اولان بو حاديشه بايراما چئوريلير. سونرادان فارسلا رين "نوروز" ("يئني گون") آدلانديرديغي همين صيرف تورك بايرامي محض بو حاديشه يله باغلى يارانيب و اونون نه فارسلا ر (عجمله ره)، نه ده باشقالارينا هئچ بير دخلى يوخدور.

يئرى گلميشكن، گۆزل شاعيريميز مشدى آذر بوزوونالى دا اؤزونون "اوغوزنامه" پوئماسيندا، حافىظم منى آلداتميرسا،
بئله تصديقله يير:

يئنى گونون وار توركلره نيسبتى،
عجملرين بوندان يوخدور قيسمتى.
تورك قوومونون بو گون ماليدير، مالي،
عجملر ده بونا راضى اولمالي.
توركلر اوچون اوغورلو گوندور بو گون،
بو گون كيمي اولماز نه توى، نه دويون.

***

بوز قورد هم ده مقلدسليك روحنون گلمهسى دئمكدير. على بى حسين زاده يازيردى كى، ۱۹۱۸-۱۹۲۵ جى ايللر
آراسيندا توركون بوز قوردو پئيدا اولموشدو. (او، مصطفى كامالى يوخ، آزادليغا چاغيران روحو نظرده توتوردو). اورتا
آسيادا مستقىل ليك اوغوروندا موباريزه گئدير، مستقىل اميرليكلر يارائير. گوننى آذربايجاندا مستقىل دؤولت يارائير.
بوتون دونيادا چالخالانما وار. اما على بى حسين زاده نين سؤزلرينه گؤره، توركلر بو بوز قوردون - آزادليق ايدئالينين
دالينجا گئتمه ديلر و بوز قورد كوسوب اوزاقلاشدى؛ ووروشماديق، ياريمچيق گئتيك كى، بيزيم آزادليق واختيميز
چاتيب و بو فورصتى ايتيرديك. آنجاق عصريميزين سونوندا او بوز قورد بير ده گله جك و بيرى عصرين سونو تورك
عصرى اولاجاق. بو، على بى حسين زاده نين سؤزودور: بو دفعه ده توركلر اونون آرخاسينجا گئتمسه لر، اؤز آزادليقلاريني
حل ائتمه سهر اونلارى فاجيعه دن داها هئچ كيم قورتارا بيلمز، آنجاق اينانيرام كى، توركلر بو دفعه آييق اولوب اونون
آرخاسينجا گئنه جك، اونو قازانا جاقلار.

***

بلى، توركلرى محو ائتمك چون دونيا بير آنتى تورك دؤورو ياشايب - XVII عصر دن XX عصرين اورتالارينداك
توركلرى كوتله وى شكيلده قيرارق محو ائديبلر. سون واختلار - ايكي دونيا موچارويه سيندن سونرا خصوصاً غرب
ياواش - ياواش باشلادى باشقا جور داورانماغا (اودا روس ايمپريياسينين قورخوسوندان)؛ او، توركيه يه چكينه - چكينه
كؤمك گؤستردى، بئله - بئله دونيادا توركيه يه موناسييت ديشمه يه باشلادى.

ايندى توركلرين دونيادا كوتله وى محو ائديلمك قورخوسو يوخدور. تورك ائتنوسو يئني دن اؤز قوه سيني توپلايير. او،
يئنى بير ائتنوس كيمي يئني دن دوغولاجاقدير، يعنى بو تورك ائتنوسونون ۵۰۰ ايل بوندان قاباقكى تورك ائتنوسونان
چوخ بؤيوك فرقى اولاجاق. اونون ميلى ديرلرى، ميلى تفكورو، ميلى مدنيتى يوكسه لير. مثلاً، اورتا چاغلاردا توركلر داها
چوخ عرب و فارس مدنيتيني ياشاديبلار... حاكيميت ايمپراتورلوغونا توركلر بييه لنسه لر ده اونلارين دؤورونده بئله بديعى
ادبيات ايمپراتورلوغو فارس ديلينه، علمى و دينى ادبيات، مکتبلر ايمپراتورلوغو عرب ديلينه مخصوص اولوب. اما
اينديسه صيرف ميلى تورك كؤكو اوستونده يارانان يئنى دؤولتلر ميدانا چيخير. بو، تام يئنى كيفيتلى يئنى بير دوغوشدور.

***

بو گون تورکيهده، آذربايجاندا، اورتا آسيادا يازيلان تاريخ كيتابلارينين هر بيرى توركون مؤوقعيندن يوخ، آوروپا دؤولتلىرينين مؤوقعيندن يازيليب. بو، سويداشلاريميزدا تورک مېلى حيثيتى نين فورمالاشماسينا انگل توره دن آن موهوم عاميللردندير.

***

بو ياخينلاردا بير تورک پسيخولوغو منه دئدى كى، بيزيم اوشاقلاريميز پسيخولوگياني اونا گوره اويرنه بيلمير كى، پسيخولوگيا درسليكلرينى فرانسيز پسيخولوغو، اوزو ده فرانسيز پسيخولوگيياسى اساسيندا يازيب. آخى فرانسيز پسيخولوگيياسى بيزه يابانچيدير؛ اونا اوخويوروق، اما توتا بيلميريك، چونكى بيزيم روحوموزا اوغون دئيبيل. گرک اوخويان كيمي بيله سن كى، بو نه دئيبير.

***

توركلوك اودور كى، توركلويون ماهيتيني درك ائده سن و اونونلا فخرائده سن، نجه كى، اينگيليسلر اينگيليسليبي درك ائدير و اونونلا فخرائديرلر.

***

توركدن دانيشانين تپه سيندن "مىلتچى" دئيه رك او قدر دؤيوبلر كى، ايندى هامى توركدن دانيشاندا قورخور: "توركم دئسم منى ده پان توركيست آدلانديرارلار"، ياخود "آروپادا منيم آثريمى قبول ائتمزلر، آروپا عالملىرى اوستومه جومار، تنقيد يازار". باخ، چوخ شئيده بوندان قورخوروق. بو دوشونجه بيزده بير ناقيص ليك كومپلئكسى ياراديب. بيز او كومپلئكسى بوتؤولشديرمه لبييك؛ بونونچونسه بيرجه اوصول وار - بؤيوك بيليك صاحيبى اولماق. توركلرى سئومك هله آزيدير، اونلارلا باغلى بوتون حقيقتلىرى ده اويرنمك لازيمدير.

***

آمرىكادا گؤي دگن لرلين معمارى (آدى ياديمدان چيخيب) دئيبردى كى، دونيادا ان بؤيوك معمار سينان دير. بوتون توركييه جامع - مسجدلرينى معمار سينان تيكديريب. او، سكسن بؤيوك بينا، يوز نجه تكيه، خيردا بينالار مؤلفى دير، يعنى معمارليغين نهنگيدير. ياخود مشهور بير يونان دنيز قولدورو واردى (سونرالار اينگيلتره نين آدميرالى اولموشدو)، دئيبردى كى، دنيزده منيم قاباغىما هئچ كيم چيخا بيلمز. اينگيليسلر اونا "آدميرال"، باشقا خالقار "فولدر" دئيبرديلر. همين آدميرال دئيبردى كى، بير دنيزچى وار - خيرالدين بارباروسا، او، ساغ اولسايدى اونون يانيندا كؤمكچى ايشله يرديم. دنيز دؤيوشلرينين آن نهنگ قهرمانى دئيبير بو سؤزلىرى! توركلويونو درك ائتمه يه جان آتان توركسن سه بونلارى بيلمه - ليسن.

***

بير وار چارخلى تکر، بير ده وار بوتؤو تکر. بوتؤو تکر يونولموش دايره وى تاختادير، اورتاسيندان دئشيك آچيرسان، گندير، آنجاق او، چوخ آغيردير. چارخلى تکرسه چوخ يونگول و سورعتلى اولور. اونا دونيايا گتيرن و مبصره، باشقا بير چوخ اولكهلره يايان محض توركلردير. ديگر مىلتلر دئيبرديلر كى، توركلر اونون ليسئنزيياسيني بيزه وئرسه يديلر دونيانين آن وارلى مىلتى اولاردىق. بوتون چارخ سيستمى اونون اوستونده يارانيب: ماشينلارلين تکرلىرى، طياره لرلين شاسى لرى و س. بونلارين هاميسى تورک تکرى اوستونده اينكيشاف ائديب، او سيستمه ايركى لبييب. آتى يهرله ين، اونا تربيه ائدن، نجه - نجه چؤل حثوانيني اهلى لشديرن ايلك مىلت ده توركلردير.

... دۇنيانىن چوخ يثرىندە ان گۆزل حمام تورك حمامى سايلىر.

***

باخ، بو بۇيوك مدنى ايرتى اويرنه جكسن، اوندا سنده بۇيوكلوك كومپلئكسى ياراناجاق - دئيه جكسن كى، من بو اولو مدنىتىن داشيىجى سىيام، من بو بۇيوك علمين داشيىجى سىيام، من بو بۇيوك تاريخين داشيىجى سىيام و دۇنيايا ترقى و ريفاه، عدالت و مدنىت گتىرميشم. بوندان سونرا سن اوزونو ثوبوت ائده جكسن.

***

دۇنيا داهىلرئنى اورتاليغا قوياجاقسان. من چوخ تأسوف ائديرم كى، بيز هله ده بو ايشده چوخ گنرئيبك. آرستوتئلى، پلاتونو، قائلئى، كوپرنىكى... آز قالا اوزر بيليرىك، آنجاج اين سينا، فارابى، بيرونى، نصيرالدين توسى، اولوغ بى... كيمى نهنك لريميزين نه يازديغيندان، دئمك اولار كى، خبريميز يوخدور، حالبوكى دۇنيا علم و مدنىتى اونلاردان نه قدر قيدالانئيب و ايندى ده قيدالانماقدادير. اوروپادا XV، XVII، XVIII عصرلرده چاپ اولونموش علمى كيتابلارا باخين - هاميسى شرق مؤلفلرئنين كيتابلاريدير. نصيرالدين توسى نين "ئوكليد هندسه سى" ندىن ("تحريرى - اوقليديس") توموش فارابى نين، اين سينا نين، بيرونى نين اثرلرئنه دك هاميسى نين لاتين ديلينه، يهودى ديلينه، باشقا اجنبى ديللره چئويرهرك نشرائتميش، سونرا دا بوتون اوروپايا ياميشلار. بيز بو ايرته بيه لنمه دييميزدن، اونلارا بيه دورموش اوروپا نين عاليملىرى قارشيسيندا تعظيم ائتمه يه مجبوروق.

***

بير آلمان عاليمى اوز كيتابيندا بئله يازير كى، ان بۇيوك مدنىت اينسان اولوب اينسان كيمى داورانماق، اينسان كيمى ياشاماقدير و بو مسئله ده تاريخده توركلردن اوستون مئلت اولماييب. همين آلمان عاليمى يازير كى، "اوراسيا" دئيلن يئرده اوروپا و آسيا مدنىتلرئنى بير - بيرينه قووشدوراراق يئنى بير مدنىت يارادان توركلر اولوب. چينين ايپه يئنى چينلر يوخ، توركلر آپاريب ايتاليايا. چينين باريتئنى، كومپاسئنى چينلر يوخ، توركلر آپاريب اوروپايا. و اوروپا نين نه بى وارسا توركلر داشيىب توكولر چينه. بلى، توركلر بو ايكي موختليف مدنىتى چولغاشديران بير سوپر ائتنوسدورا! اوزو ده اونلار ين بو يۇنده چاليشمالارى دوه نين و بوگونون دئيل، اون مين ايللر ين صۇحتى دير.

***

صۇحت تورك مئلتچى لييندن، تورك شووينيزميندن گنتمير. ساده جه اولراق، بير تورك اولراق اوز تاريخينى، مدنىتىنى، منليينى درك ائتمه يين واجيب لييندن گئدير. بونو درك ائدن تورك اوز ايراده سئنى، اوز ووقارينى، اوز غورورونو دۇنيايا سرگى له يه جك.

***

بلى، بيز هله چوخ شئيلرى كور-كورانه اولراق اوروپا سيستملىرى اوزره اويره نيرىك كى، بودا توركچولويون زيباينادير.

***

توركون تاريخى او قدر قديمدير كى، هله ليك تاريخ علمى اونون هانسى تاريخدن باشلانديغىنى تاپا بيلمه ييب. بئله بير مودريك علمى فيكىر واردير: جوغرافيايدا يث كوره سينين قوطلرئنين هارادان باشلانديغى بللى اولمادىغى كيمى، تاريخده ده توركون تاريخى نين باشلانغىچى و توركون ايلك مسكنى هله بللى دئيل.

***

تورک کیمیلیی آوروپایا یالنیز تورکون اؤز مدنیتینه صاحب چیخماسیندان سونرا تقدیم اولوناجاق. تورکلر باشقا میلتره تورک کیمیلیینی اؤزونو، مدنیتینی، تاریخینی اؤیره نرک یئیندن تقدیم ائتمه لیدیر. واختیله بو تورکلوک، توتالیم، بیر ورقده کۆمورله یازیلیمش ديسا ایندی بیز اونو گۆزل، چاغداش تکنیکا واسیطه سیله حک ائتمه لیبیک. سويداشلاریمیز اؤز خالقینی تانیدیقجا، اؤز میلتي نین کئچمیشینی، مدنیتینی اؤیرن دیکجه، طبیعی کی، غورور دؤیاجاق.

***

...بیز تورکلر تاریخ یازماق مسئله سینده چوخ گئریده قالمیشیق. اونا گۆرده دونیا تاریخی یازیلاندا تورکون تاریخی هره اؤز ایسته دییی کیمی، اکثریتی، طبیعی کی، دوشمن مؤوقعییندن یازیر. ...آروپا ۵۰۰-۴۰۰ ایل تورکه دوشمن اولوب. دئمه لی، تورکلرله باغلی نه وارسا ۵۰۰-۴۰۰ ایل دوشمن چیلکله قلمه آلیبار، بونا گۆرده اونلارین یازدیقلاری دوغرو سایبلا بیلمز.

***

آروپانین دا اوزون مودت تورکلره اؤگنی یاناشماسی، اونلارلا موحاریبه لر آپارماسی، شرق مسئله سینین ۳۰۰ ایل میداندا اولماسی منده بو حاقسیزلیقلارا قارشی نفرت یارادیب. منی دوشوندورور: تورکون حاقی نییه تاپدانیر، اونون حاقیندا شر، بؤهتان دئیلیر؟ منیم میلتم حاقیندا نییه بونو دئیلیر؟

***

...میدانا مقصدی تورک دونیاسینی محو ائتمک، پارچالاماق اولان، "تورک" آدی گلنده جانینا اوشوتمه دوشن، گنجه-گوندوز اونو یوخ ائتمه یی دوشونن روس ایمپرییاسی چیخدی. بو ایمپرییانین عالیم لری ده تورک تاریخی نی ساختالاشدیرماقچون آیش گۆرمه دیلر.

***

من دئینده کی اسکاندیناویانین آن قدیم اهالیسی تورکلر دیر، اینانمیر دیلار. بو یاخینلاردا منه XII عصرده اسکاندیناویادا ترتیب اولونموش بیر سند گؤستر دیلر. [...] اورادا یازیلیر کی، "بو یثرین، بو اؤلکه نین اهالیسی آسیادان گلمیش تورکلر دیر". XII عصر، اسکاندیناویا متنی، اسکاندیناویا دیلینده. بونا نه دئیر سینیز؟ من دئینده اولورام دلی، اما اسکاندیناویا عالیمی دئینده بؤیوک کشف ساییلیر.

***

تورک کیمدیر؟ اول بیلر کی، او، قان باخیمیندان تورک اولسون، آنجاق تورکه دوشمن اولسون و باشقا میلته خیدمت ائتسین، مفکوره و مدنیتجه تورک اولماسین. دئمه لی، او، تورک دئیل. آنجاق اول بیلر کی، باشقا خالقین نوماینده سی اولسون، آنجاق تورکجه دانیشسین، تورک مدنیتینی داشیسین، تورک میلته خیدمت ائله سین، ایجتیماعی وارلیق اولاراق تورک کیمی فعالیت گؤستر سین. او داها چوخ تورک دور.

***

بیر اینجه لیی گؤزدن قاجیر مامالییق؛ بیر وار آذربایجان - وطن و اوندان دوغان غورور، بیر ده وار میلتندن دویولان غورور. من اؤنجه میلتمدن غورور دؤیورام. اما بو غورورلاری بیر-بیریندن آیریپ قارشی - قارشیا دا قویماق اولماز. اینسان نه یوردسوز اینسان اولور، نه ده میلتمیز؛ بونلارین ایکسی ده اولمالیدیر.

***

مراکشدا باشلامیش عیراقداک، شیمالی آفریقادان بئله عرب میلتی، عرب دؤولتلری اولدوغو کیمی، آغ دنیزدن باشلامیش ساکیت اوکئنادک، اوزاق شرقه قدر هامیسی تورک تورپاقلاریدیر، بؤیوک تورک میلتیدیر. سایینی ۲۵۰ میلیون دا دئییرلر، ۲۷۰ میلیون دا. من ده بو میلتین اؤولادیام.

***

من دوغو تورکۆستان حاقیندا دا، کیپر تورکلری حاقیندا دا، قوزئی عیراقداک سويداشلاریمیز حاقیندا دا دوشونورم، چینده، یاپونیا یا شایان تورکلره ده ماراقلانیرام. روسلار وولقا بویوندان، موسکوا اطرافیندان توتوموش اوزاق سیبیره دک ۲۰۰ ایل تورکلری قیرا- قیرا او تورپاقلاری ایشغال ائله دیلر. مسئله قالدیریب بین الخالق محکمه یه وئرمک لازیمدیر کی، تاریخده بئله وحشی لیک اولوب، بو وحشی لیبی تاریخ قیناسین.

***

اؤنجه وطنی، یوخسا میلتی؟ سن مفکورنده میلتی گؤتور، "وطن" دئیکدهسه هامیسی - هم اؤزونو، هم ده اوبیرلری. هله ده او قبول اولونماییب. اوللر دئییردیم من هم تبریزی م، مرنلی م، اردبیل لیم، هم باکی لیم، شکی لیم، کلکی لیم و س. ایندیهسه اؤزومو ائادولولودا، تورکۆستانلی دا ساییرام. بیر سؤزله، بوتون تورک تورپاقلاری منه وطندیر.

***

میلتچی لیبین مئتودلاری وار. میلتچیلیک فاشیزم فورماسیندا ااپاریلا بیلر، کومونیزم فورماسیندا دا، هانسیسا بیر شووینیزم فورماسیندا دا (مثلاً، فارس شووینیزمی فورماسیندا). میلتچیلیک شووینیزمه گئتمه سین، عیرقچیلیه یؤوارلانماسین دئییه اونون قاباغینا دموکراتیانی قویدولار.

***

تورک کیملیی ندیر؟.. تورک کیملیی نین تقدیماتیندا جیدئی یانلیشلیقلار وار. استالین دؤورونده اورتا آسیانی پارام- پارچا ائدیبلر. بوتون او تورپاقلارا بیر واختلار تورکۆستان دئییلردی. بوتون دونیا قبول ائدیردی کی، بورا تورک مکانیدیر، تورکۆستاندیر. آما سونرا پارچالاییب اؤزبکستان، تورکمنستان، قازاخستان و س. یاراتدیلا. ایندی بیزیم کیلر ماهنی یارادیلار کی، اؤزبک، آذر، تورکمن - هامیسی بیر سویدور، یعنی اونو روس ایمپرییاسی آرالاییب، پارچالاییب. هامی بونو باشا دوشدویونه گؤره ماهنیا سالیر کی، آی جاماعات، چاشمایین ها، سویموز بیدیر.

***

"تورک" آدی او قدر عومومی کئیب کی، او، بو آدی داشیانلارچون غورور قاینای، دوشمن چونسه قورخو، واهیمه منبعی دیر. بو واهیمه نی گؤتورمکچون "تورک" و پارچالاییر، آیر- بؤیور سییاستینی اوستالیقلا یئرینه یئتیریر.

***

"آذربایجانلی" ترمینی آذربایجاندا یاشایان بوتون وطنداشلارا عایددیر. آنجاق او، هئج زامان ائنتیک، میلی معنا کسب ائله میر. بیرری وار "روس"، بیرری ده وار "روسیالی". موسکوادا یاشایان تاتارا سن "روس" دئییه بیلمزسن؛ او دئییه جک کی، من روسیالیام، آما تاتارام. آذربایجاندا دوغولوب آذربایجاندا بؤیوین شخص ده دئییه جک کی، من آذربایجانلی یام. بس نه دئمه لیدیر کی؟ آذربایجاندا دوغولسون، آذربایجاندا بؤیوسون، سونرادا دئسین کی، من فرانسالیام؟ دئمز آخی. اونا

گۆره ده بو، تورپاغا، مكانا باغلى آددير. "تورك" سه ميلتله باغلى، اثتنيك آددير، اونا گۆره ده ميلتيميزين آدى كيمي "تورك" گۆتورولمه ليدير.

***

آوروپا، آسيا و آفريقانين قوشاغيندا ياشايان توركلكر آفريقا، هيند اوكتانى و چينه چيخماقدا روسيايا؛ اورتا و اوزاق شرقه، جنوب- شرقى آسيايا، قوزئى آفريقايا چيخماقدا بوتون آوروپايا مانع اولوردولار. [...] XIX-XVIII يوز ايللرده آوروپا و روسيانين ايشغال تاريخلرينه ديقتله باخساق اونون آنا خطينى توركلكرله موحاربهلر و تورك تورپاقلارينين ايشغالى، توركلكرين دنيا چاپيندا گئوسيدى (سوى قيريمي) تشكيل اندير. [...] XIX يوز ايلده هينديستاندا (بؤيوك موغوللار)، اورتا آسيادا، قافقازدا، او سيراندا آذربايجانين قوزئينده، اويغوروستاندا، توركويستاندا تورك سولاله لرئين حاكميتينه سون قويولدو، عربلر عثمانلى توركلكرينه قارشى قيزيشديريلدى.

***

بوتون بونلارا (آوروپاليلارين توركلكره قارشى وحشى ليكلرينه، اونلارين ايشغالچيلىق سياستينه- ترتيب). حاق قازانديرماق اوچون بير يول واردى: توركلكرى وحشى، قان ايچن، خريستيان دوشمنى، روس دوشمنى، مدنى هيند- آوروپاليلارين و ساميلرين دوشمنى، ايشغالچى و ... وعموميتله گؤتورنده، اينسانليغين، بشرين دوشمنى اعلان ائتمك، دنيا خالقلارينى اونلارا قارشى قالديرماق، توركلكرى ايچدن بؤلوك- بؤلوك ائتمك. [...] توركلكرين سونرادان يارانما و هر يثره گلمه اولدوقلارينى ايثباتلاماق، سوندا ايسه توركلكره تورك اولماديقلارينى ثبوت ائتمك!

***

XIX... يوز ايلين اورتاسيندا روسيا عثمانلى سولطانيندان طلب ائدى كى، موسلمانليقدان آل چكيب خريستيانليغى قبول ائتسين، وولقا بويوندا و سيبرده توركلكر زورلا خريستيانلاشديريلدى، آذربايجان، مركزى توركويستان و دوغو توركويستان بير نئچه يثره بؤلوندى.

***

استالين تورك دوشمنچيلىينده هله گنج ليبيندن تانينان تاجيك شووينستى باباجان قافوروفو ۳۶ ياشيندا موسكوياداكي، بيرباشا مركزى حاكميته خيدمت ائدن، شرقشوناسلىق اينستيتوتونون (SSRI علملر آكادئمياسى) ديركتورو تعيين ائدركن دئميشدير: سنى اورا ديركتور قويورام. ثبوت ائتمه ليسينيز كى، SSRI ده تورك ياشامير! بو گؤستريش استالينين ساغليغيندا حل ائديلدى. بوندان سونرا شرقشوناسلىق اينستيتوتو ب. قافوروفون رهبريلى آلتيندا و لنيقراد شرقشوناسلىق اينستيتوتو گونئى آذربايجاندا و ايراندا توركلكرين تاريخاً اولمادىغىنى، آذربايجانلارلارين ايسه سلجوقلار دؤورونده توركلكشميش ايران ديللى خالق اولدوغونو ثبوت ائتمك اوچون دريدن- قايقدان چيخماغا باشلادى. بير سيرا آوروپا، آذربايجان و ايران اينستيتوت و عاليملىرى ده اونلارا قوشولدو.

***

سياست تاريخينده، تاريخ علمينده و شرقشوناسلىقدا تورك دوشمنچيلىيى بير نئچه يوز ايل داوام ائتميشدير. تاريخ علمى و شرقشوناسلىق بؤيوك سياستين موشاييعت چيسينه، آرا- سيرا آل آلتيسينا چئوريلميشدير. ايندى دنياينين سياستى ديشمكده، تورك دوشمنچيلىيى (آنتى توركچولوك) سؤنمكده ير. اوزون مودت دنيايدا حؤكم سورن حاكم

میلتیچی، شووینیست و ایمپریالیست سیاستین یئرینی دموکراتیایا دایانان سیاست توتماقدادیر. بو سیاست علمده و شرق شوناسلیقدا اؤزونو حؤکمؤ گؤستره جک.

***

... "تورکون تورکدن باشقا دوستو یوخدور" سیاست خاطرینه سؤیلمیش کئچجی شعاردی. بیز دوشموشدوک آمانسیز بیر قاسیرغانین ایچینه، ووروشوردوق، یئگانه مودافیه چیمیز، دوستوموزسا تورکیه ییدی. بئله دورومدا همین شعرین اورتایا چیخماسینی من بوتونلوکله طبیعی ساییرام. آنجاق بو شعاری آذربایجان داخیلینه تطبیق ائتمک، بوراداکي باشقا قارداش خالقارلا تورکلرین دوستلوغونا خلل گتیرمه یه چالیشماق، البته، چوخ زیانلیدیر.

***

... یعنی توران مفکوره سی میدانا چیخاجاق. سویداشلاریمیز فیکیرلشجک کی، آنادولودا دا یاشاماق خوشدور، آذربایجاندا دا. چونکی بو تورک بیر یئرده اوتوران دئیل - گؤره جک کی، آذربایجاندا داریخیر، بیر ده گؤردون ییغیشیب گتدی تورکیه یه، یاخود دوغو تورکوستانا. اونا گؤره فیکیرلشه جکلر کی، بو وطن آدینی نه قویاق؟ باخ، اوندا بؤیوک توران ایدئاسی اورتایا چیخاجاق کی، قوی بو تورپاقلارین آدی انله "توران" اولسون (اوندا یقین یا "تورکوستان" دئیله جک، یا "توران"، آنجاق، منجه، "توران" آدی قویولاجاق، چونکی اونلارین هامیسینا اویغون گلیر).

***

اولا بیلسین کی، توران مسئله سینده بیر قدر مفکوره دارتیشماسی اولاجاق، چونکی توران کونکرت بیر مکانین آدیدیر. آذربایجانین معین بیر حیصه سینین ده داخیل اولدوغو توران اورتا آسیایا - تا ایسسیک کولادک اولان یئرلی احاطه ائدیر. سونرا دئیله جکلر کی، "توران مکانی" ایشله دیریکسه بس اوندا آنادولو نه اولسون، دوغو تورکوستان نجه آدلانسین؟ بو زامان تورکلر یاشایان یئره "تورکوستان" دا دئیله بیلر، بونو دا هامی بئله قبول ائدر: "تورکوستانین آنادولوسو"، "تورکوستانین آذربایجانلی و ساییر.

***

اورتاق تورک ادبی دیلی یاراناجاق، اورتاق تورک ایفباسی یاراناجاق، اما او، بو گون مومکون دئیل، چونکی اینکیشاف مرحله لرینین موختلیف لییی نتیجه سینده بیز بیر- بیریمزدن تجرید اولوناراق آیری- آیریلیدقا فورمالاشمیشیق و یئیندن بیر- بیرینه چولغاشما چوخ دا آسان دئیل. [...] اورتاق تورک دیلینین یارانماسی اوچون تورک خالقارینین، آیری- آیری تورک ائتوسلارینین بیرلییی، اونلارین مدنیتلرینین بیرلییی لازیمدیر. اونلار اؤزلری یاواش-یاواش اورتاقلیغا گتیریب چیخاراجاقلار. [...] بونونچون معین واخت، بؤیوک مدنی بیرلیک لازیمدیر.

***

... تخمیناً اوتوز ایلدن سونرا (بیر آز تئز-گئجی وار) اورتاق ایفبا حؤکمن یاراناجاق. اونو سورعت لندیرمک چون، یاخود لنگیتمک چون زورلاماق اولماز - ... بوراخاجاقسان کوتله نین اؤزون، چونکی دیل خالقین محصولودور، عالیملرین یوخ. عالیملر، ساده جه، اونا یؤن وئره بیلر، تئرمینلرله زنگینلشدیرر، معین سؤز دوزومو گتیرر و معین سؤیه ده اینکیشاف ائتدیره بیلر، اما دیل بوتؤولوکده خالقا مخصوصدور - اونو خالق یارادیر، خالق دا اینکیشاف ائله تدیریر.

***

تورک دونیاسینین اینتئلئکتوال قوۋەسى بو گون بو ایشین گئچکلشدیریللمه سینه ییتیر، آنجاق تورک دؤولتیرینین اورتاق مدنیت سیاستی ده اولمالیدیر. عوموم تورک مدنیتی، عوموم تورک ادبیاتی و عوموم تورک دیلینین یارادیلماسی همین مدنیت سیاستینین ترکیب حیصه لری اولمالیدیر. اؤز ده، بو سیاسته پول قویولمالی و دؤولت بونا خرج چکمه لیدیر، بو، دؤولتچی لیبین اساس ماهیتلریندن بیریدیر. چوخ تأسوف کی، بعضی دؤولت باشچیلاری بونو باشا دوشمور، آنجاق ایقتیصادیات، حرب، سیاست مسئله لرینی حل ائتمکله مشغول اولورلار. بویوک دؤولتلر اصلینده بویوک مدنیت اوستونده گلشیرلر.

***

بئش - اوچ عالمین ییغیشیب اوچ - بئش ایجلاس چاغیرماسیندان بیر شئی چیخماز. کوتله وی مکتبلر آچیلمالی، موحاظیره لر اوخونمالی، بورا میلیاردارلار قویولمالیدیر. عالیملر، دئیک کی، اوتوز مین، قیرخ مین ماعاش آماقلا او مدنیتی یارادا بیلمز - گرک او، یاریم میلیون، بیر میلیون ماعاش آلسین کی، بو ایشی گۆره بیلسین، اثرلرینی چاپ ائتدیرسین و س. یئنه ده دئییرم: دؤولتلر بونا بویوک وسایط قویولمالیدیر. اگر اولار حربیه قويدوغو وسایطین، بئله دئیک، بئشه ایکسینی من دئین مدنیتنه، علمه قویسالار اون ایلدن سونرا بو تورک دؤولتیرینین قارشیسیندا دورا بیله جک قوۋه تاپیلماز، چونکی بیزیم مدنی پوتنسیالیمیز چوخ گوجلودور. ساده جه، بونا مادى تأمینات لازیمدیر، او مادى تأمیناتسا یوخدور.

***

بوتون خاریجی سیاستلر میلی منافع باخیمیندان حل ائدیلیلر.

***

... بیز اؤز دوروموزا گۆز یئتیردیکده، البته، مایوس اولوروق - مؤوجود حاکیمیت تورکچولوکدن دهشتلی درجه ده قورخور، ضیالیلاریمیزین دا بیر چوخو دئییر کی، دوغرودور، بیز تورکوک، آنجاق بونو جار ائتمک لازیم دئییل - اؤزوموزه "تورک" دئسک دئیجه کلر کی، میلتچیدیرلر، آسایلی خالقلارا خور باخیرلار و ب. ماراقلیدیر کی، اوخشار دوشونجه روسیانی دا ناراحت ائتمکده دیر. روسلارین چوخوسو بو گون اؤزونو "روسسکی" یوخ، "روسسیانین" ("روسیالی") آدلاندیریر، چونکی قورخور کی، "روس" باشقا خالقلاردا نیفرت یارادار.

***

ایشاءاللاه، بوتون تورک دونیاسیندا جومهوریتلر یاراناجاق، دموکراتیا یورویه جک. اوندان سونرا موسلمان داها خوشبخت یاشایاجاق.

***

هارادا ازیلن تورکلر وارسا اورادا اولار بایراقلارینی قالدیراجاقلار.

***

ایندی تورک بایراقلارینین چوخلوغو آداملاری نییه خوفا سالیب؟

***

تانری تورکه یاراولسون!

تانری تورکو قوروسون!

موساواتچیلیق حاقیندا

آذربایجان خالقى آرتیق موساواتچیلیق ایدئولوگیاسیسیلا یاشاییر و اونا مئیل لیدیر؛ قوی کیم نه ائدیر - ائتسین.

***

... موساواتچیلیق ائله - بئله یارانمایب - او، آذربایجان خالقینین معنوی احتیاجلاریندان چوخ طبیعی شکیلده میدانا چیخیب و اونا آیری - آیری شخصلرین بئینی نین محصولو سایماق چوخ یانلیش اولاردی. محض خالقین ایستکلی و آن قییمتلی معنوی دیرلری اوزرینده اوجالماسی موساواتچیلیغی اوزون عؤمورلو، ابدی یاشار ائدیر. فیکیر وئرین ۷۰ - ایل سوؤت حؤکومتی موساواتچیلیغی و موساواتچیلاری سؤیدو، دؤیدو، اُزدی، قیردی، داغیتدی، بیر موساواتچی ساغ قویمادی، آنجاق ۷۰ ایلدن سونرا یئنه او، اول کی قودرتی یله خالقین ایچریسینه چیخدی.

***

بیزیم ایدئامیز موساواتچیلیقدیر؛ موساواتچیلیقسا میلی دموکراتییا دئمکدیر. اونون کؤکونده تورکچولوک، چاغداشلیق و ایسلام دایانوب.

***

موساواتچیلیغین بو اوچ بؤیوک تملینی داها گئنیش اؤیرنمەلی و حیياتا تطبیق ائتمه لیبیک.

***

... موساواتچیلیغین اساسلاری اینجه لیکله آچیقلا نمالی و یانلیش فیکیرلر علمی شکیلده رد ائدیلمه لیدیر. بو معنوی دیرلر جمعیت حیاتیندا اؤزونه لاییق یئری قازاناندا موساواتچیلیق بؤیوک غلبه چالا بیلر و من تام آرخیانام کی، محض بئله ده اولاجاق!

***

تورکچولوک حاقیندا. آذربایجانلیلارین - آذربایجان اراضیسینده یاشایان اهلینین یوزده سکستی تورک دور. آذربایجان تورک یوردودور و تورک دونیاسینین اونورغا سوتونلاریندان بیرسیدیر، کیمسه ده بونو دانا بیلمز. تاریخ بویونجا آن موختلیف قوه لر تورکلری آذربایجاندا یوخ ائتمه یه دفعه لرله آن جیدی شکیلده چالیشیپلار، اولاری بورادان تمیزله مک چون تکرار - تکرار سوی قیریملارینا، امانسیر آسیمیلیاسییا تدبیرلرینه... ال آتیلار. روسیا ایمپریاسی آذربایجان تورکلرینی محو ائتمکچون آدینی دیشدیریب، اولاری کچیک - کچیک حیهله ره پارچالایب. ایران دا عیناً بئله ائدیب - تورکلری صفویله ره، افشارلارا، قاجارلارا، قاشقایلارا، نه بیلیم نه قدر طایفالارا بؤلوب کی، گویا بونلار باشقا - باشقا شیلردیر.

آذربایجاندا فارسلا ر، روسلا ر و باشقالاری اولمامیشدان مین ایللر اؤنجه تورکلر یاشامیشدیر. مفکوره سی، معنویاتی، اخلاقی مین ایللر بویونجا محض بو تورپاقدا تَشْکُول تاپمیش تورک ائتئوسو بو ایدئولوگیانین دا یارادیجیسیدیر. بلی، بوتون ایدئولوژی آختاریشیمیزین و دوشونجه چارپیشمالاریمیزین چیخیش نوقطه سی بو اؤزول اوزرینده قورولمالیدیر.

دئەك كى، فرانسادا ھەر شى فرانسىزلارنىن اوزرىندە قورولاجاق، چونكى اورادا اساس ائتنوس فرانسىز خالقىدېر؛ دىل دە، مدنىت دە، دۋولت دە بو مىللى اۋزول اوزرىندە قورولاجاق و بو تورپاقتا ھانسى دۋولت يارانسىز فرانسىز ائتنوسونا داياناجاقدىر.

***

توركيە دە مىلتچىلىك و آذربايجاندا مىلتچىلىك قوندارما صۇحتلردىر. توركيە مىلتچى اولسايدى حاكىمىتە سوسىيال-دموكراتلار، ياخود دموكراتلار يوخ، آلپ آرسلان توركنشىن مىلتچى حرکات پارتىياسى گلردى. دئەلى، توركيە دە مىلتچىلىك يوخدور. بس آذربايجاندا نئجە؟ آذربايجاندا حاكىمىتە كىم گلەمىشىدى؟ بىز. گۇتورسونلر، بىزىم پارتىيانىن - خالق جبهەسىنىن پروگرامىنا باخسىنلار (اونون اوستونده سونرا بىز سۇچكى پروگرامى قوردوق) - باشدان- باشا دموكراتىك پرىنسىپلر اوستونده قورولوب؛ اورادا بىردنە دە مىلتچى پرىنسىپ يوخدور. بىز دفعەلرلە دئىرىك كى، مىلتچى دئىلىك - مىلتچى دموكراتىق.

***

محمدامين رسولزادە او مسئلەدن (موساواتچىلىغىن تركىب حىصەسى اولان توركچولويون آذربايجان توركچولويو كىمى يوخ، عموم دونيا توركچولويونون تركىب حىصەسى كىمى گۇتورولمەسىندىن - ترتيب). احتىاطلاناراق دئىب كى، آذربايجانچىلىق اولسون كى، ضربه ضعيفلەسىن... تانسو خانىم چىللرە منىم بىر اينسان كىمى حۇرمىتىم وار. مصطفى كامال آتاتورك دئىر كى، "نە موتلو توركم دئىنە". تانسو خانىمسا تورك مىلتچىلرىنىن قبول ائدىلمەدىنى گۇردوكدە دئىر كى، "نە موتلو توركيە لىم دئىنە"، يعنى او، مسئلەنى "تورك" دن "توركيەلى" يە قاچىردىر. دوغرودر، بىر اۋلكە- نىن بوتون خالقلىرىنى بىر آد آلتىندا عمومى لىدىرىمك بەضاً فايدالى اولور. مثلاً، آمريكالىلار بوندان اىستىفادە ائدىلر. اينگىلتىرە اىمپىرىياسىندان چوخ ناراضىلىق اولدوغونو گۇرن اينگىلىسلر آمريكادا دندىلر كى، بىز اينگىلىس يوخ، آمريكالىلىق. حالوكى آمريكالى مىلتى يوخدور؛ بو، يئر آدىدېر. آنجاق اونلار اۋزلىرىنى و بورادا ياشايان باشقا خالقلىرى "آمريكالى" ائتمكە ھامىنى عمومى آد آلتىندا بىرلىشىدىلر، بونونلا دا آمريكانىن باشقا خالقلىرىنى اينگىلىسلردن ايتەلمەدىلر؛ اونلار حاكىمىتى اۋز اللرىنە آلاق و ھامىنى "آمريكالى" اندرك اىسپانلارنى، ايتاليانلارنى، قىزىل درىلىلر... اۋز اطرافىنا توپلادىلار، قودرتلى بىر دۋولت قورا بىلدىلر.

"آذربايجانچىلىق" دا دۋولتچىلىك پرىنسىپى باخىمىندان معىن قدر خئىرلىدىر، آنجاق مىلى منافعە ضربه وورور و بو ضربه نىن آلتىندان سونرا چىخماق اولماز.

***

من محمدامين رسولزادەنى پىغمبر سايرام... آنجاق من محمد أمين دە اىشلتىدى "توركچولوك" ايفادەسىنىن علىهينەيم. "توركچولوك" نەدىر؟ آخى تورك نىبە توركچو اولمالىدىر؟ من بونو باشا دوشە بىلمىم. بو فىكىر غىرى- توركلر اوچون دوغرودر. مثلاً، بىر روس، اينگىلىس، آمريكان توركچو اولايلىر، آنجاق من توركم، نئجە توركچو اولايلىم؟ روس نئجە روسچو اولايلىر؟ علمدە بئله ترمىن يوخدور، اونا گۇرە دە من اۋزومو تورك سايرام.

***

... مىلتى تعين اندركن مدنىت داشىيىجى ليغىنىن اوستونلويو داھا بۇيوكدور.

تورکچولوکده ده بیز قانی اساس گؤتورسک اوندان ماتریالیست اولاجاغیق، یوخ، مفکورهنی اساس گؤتورسک - ایدئالیست. من نه ماتریالیزمین علییهیم، نه ده ایدئالیزمین. بونلار مباحیثهلی مسئلهلردیر. ایدئالیزمین ده، ماتریالیزمین ده بیزه وئردییی مثبت و خوش نه وارسا اوندان ایستیفاده ائتمهلیییک. [...] من داها چوخ ماتریالیست دئیلم، معنا ایدئالیستیم. اونا گؤره ده "تورک" دئدیگده، "میلّت" دئدیگده اؤز میلّتیمنی نظرده توتورام.

***

چاغداشلیق حاقیندا. بیزده دئییرلر کی، دموکراتییا بوش شئیدیر. آنجاق سون واختلار دموکراتییا عایید چوخلو مقالهلر، کیتابلار یازیلیر، حتّی آذربایجاندا لیبرال دموکراتییا اوغروندا موباریزه گئدیر. AXCP ده، موساوات پارتیاسیندا لیبرال دموکراتلار ایسته بییرلر کی، بو پارتییلارین پروگراملارینی دئییشدیریب لیبرال دموکراتییا اوستونده قورسونلار. چاغداش دیرلرین ده، دئمهلر، موتخصیصلری و مودافیعه چیلری یئتیشیر. حتّی میلّتچیلر ده اؤزلری بیلمه دن لیبرال-دموکراتلیق ائدیرلر. مثلاً، بو یاخینلاردا آروپانین لیبرال-دموکراتلاری بیزیمله گؤروشولور؛ اونلار آنجاق لیبرال-دموکراتلارلا ایش گؤرمک ایسته بییرلر. من اونلارا دئدیم کی، بیز میلّتچی، میلّی دموکراتلاریق. آنجاق پروگرامیمیزلا تانیش اولدوقدا گؤردولر کی، بیز ده خالقین آزادلیغینی، اینسانلارین آزادلیغینی، آذربایجاندا یاشایان آزسالی خالقلا این آزادلیغینی تأمین ائتمه یه چالیشیریق و دئدیلر کی، بونلار لیبرال دیرلردیر، سیز لیبرال دیرلری منیمسه میس میلّتچیلر سینیز. بونا هنج اعتیراضیمیز اولمادی، یعنی بیز چاغداشلیغی قبول ائدنیک، چونکی چاغداشلیق بیزیم موساواتچیلیغین اساس ایدئیلاریندان بییریدیر.

***

قیرمیزی رنگ و سککیز گوشه لی آی- اولدوز محمدامین رسولزاده نین معین لشدیردییی خطدیر. قیرمیزی زولاق و سککیز گوشه لی آی- اولدوز آذربایجاندا ائلخانلیلار دؤولتینین بایراغیندا اولوب. [...] عوئمانلیلاردا اؤنجه سککیز گوشه لی، سونرا بئش گوشه لی اولدوز اولوب. بو، تورک رمزیدیر. لاپ قدیمدن آذربایجاندا تاپیلان ساخسی قبالارین اوستونده آی و سککیز گوشه لی اولدوز تصویری وار - میلادان اؤنجه IV عصره عایید. دئدییم کیمی، ائلخانلیلارین بایراغیندا دا عئینی تصویردی. ایندیه قیرمیزی رنگ چاغداش دونیانین رمزی کیمی وئریلیر.

***

چاغداش دونیا نه دئمکدیر؟ دونیا داییم چاغداشلاشیر. ایستر یاپونیا اولسون، ایستره آذربایجاندا. چاغداشلاشمانی تکجه آروپالاشما کیمی باشا دوشمک دوغرو دئییل. دونیا اونا گؤره چاغداشلاشماچاق کی، اؤلکه لر آروپا پارلامنتاریزمین گنده جک؛ یوخسا کئچمیشده ایندیکی معنادا پارلامنتاریزمی اولمامیش، مثلاً، تورکلر گرک خاقانلار، قورولتایلار قایتسینلار. چاغداش دونیاداسا پارلامنت، بلدیّه، پرزیدنت، باش ناظیر سئچیلمه لیدیر.

***

چاغداشلیق نَدیر؟ تصوّر ائدین کی، آروپادا و آمریکا ادا ایستحصال ائدیلمیش بعضی محصوللار "شیطان عملی"، یاخود "خریستیانلارین فیریلداغی" آدلاندیریلیر؛ بو، سون نتیجه ده جمعیتین اینکیشافدان گئری قالماسیلا نتیجه کنیر. چاغداشلیق حیاتا یئنی لیکلرین گتیریلمه سیدیر، اونا گؤره ده او، همیشه دینامیک، متحرک و ایرکی لیشلی دیر.

غربین چاغداشلیق حاقیندا تصوّرلری، هر شئیدن اؤنجه، دموکراتیایلا باغلیدیر. چاغداش عموم بشری دیرلر ایچریسینده موهوم یئر توتان "دموکراتییا" ایسه غربده بیر چوخ حاللاردا آز قالا "لیبرالیزم" ین سینونیمی کیمی قاورانلییر. بونوموزا آلمالییق کی، أوروبا و آمریکانین چاغداش دنیا ترقیسی نین لوکوموتیوینه چئوریلمه سینده دموکراتییا، او سیرادان لیبرالیزم عوضسیز رول اوینایب. لیبرالیزمین باشلیجا پرنسیپلریندن بیری آیریجا بیر انسانین آزادلیغی نین حتّی جمعیتین آزادلیغیندان اوستون توتولماسیدیر. بورادان گورونور کی، همین جمعیتلرده وطنداشلارین فردی آزادلیغی چاغداش بشر سیویلیزاسیاسیندا آن یوکسک سوّیه ده تأمین اندیلمیشدیر. بوسا اؤز نؤبه سینده بوتؤولوکده خالقارین اینکیشافینا تکان وئرن آن تأثیرلی استیمولدور.

دوغرودور، میلتچیلیک ده خالقارین ترقی سینده چوخ ثمره لی استیمولدور و اونون اهمیتی تاریخی تجروبه ده دفعه لرله یوخلانیلیب. اصلینده میلتچیلیک لیبرالیزم یولوندا موهوم بیر مرحله دیر - لیبرالیزمه میلی اؤزونودرک پرسوئسی یتکین- لیک حدینه چاتاندان سونرا گنتمک مومکون اولاجاق؛ هله اؤزونو درک ائتمه یین، اؤز آزادلیغینی قازانمایان و بو آزادلیغین دیرینی بیلمه یین خالق اؤز سیراوی عضوونه آزادلیق بخش انده بیلمز.

***

ایستر میلی دموکراتییا اولسون، ایستر لیبرال دموکراتییا، اونون قارانتی همین اؤلکه ده یاشایان اساس، یعنی سایجا چوخلوغو تشکیل ائدن خالق دیر. آذربایجاندا سا چوخلوغو تورکلر تشکیل ائدیر. بو تورک هله اؤزونو درک ائتمه ییبسه، میلی مئتالیئتینی قوروما ییبسا، آزادلیق و مستقیل لیک، چاغداشلیق روحونو منیمسه مه ییبسه اونا لیبرالیزمی بیردن- بیره نئجه وئره جه ییک؟

***

چاغداش دونیانین دموکراتیک موباریزه سی عموم بشری دموکراتیک دیرلرین دؤلت قورولوشوندا و اونون قانونلاریندا عکس ائتدیریلمه سی اوغرونادیر. مثلاً، دئیک کی، کونستیتوسیادا قبول ائدیرسن کی، اؤلکه ده یاشایان باشقا خالقارلا اؤگنی موناسیبت بسله مک اولماز - آزسایلی خالقارین حوقوقلاری اساس خالقین حوقوقلاریلا عئینی دیر؛ باشقا سؤزله، بوتون وطنداشلارین حوقوقلاری عئینی دیر. دئمه لی، دؤلت واحد وطنداش حوقوقونو تأمین ائتمه یی عؤده سینه گؤتورور - اونون بوتون وطنداشلاری میلتیندن، دیلیندن، دینیندن، عیرقیندن آسیلی اولمایارق برابر حوقوقلارا مالیکدیر. آرتیق بو، دموکراتییا دیر. آنجاق تصوّر ائدک کی، دموکراتیک حرکاتین بیر حیصه سی اولان میلی آزادلیق حرکاتی باش وئیر، سن حاکیمتته گلیرسن و قانون قویورسان کی، بوندان سونرا اؤلکه ده بیر حاکیم خالق وار، اودا تورکلر دیر، هامی اونلارا تابع اولمالیدیر، چونکی باشقالاری ایکنجی سورتدور. بو، آرتیق دموکراتییا دان قاجماق و چاغداش دونیانین طلبلرینه قابالیقلا آرخا چئویرمک دیر.

لیبراللاشدیرماسا ایکنجی مرحله دیر. او، چوخ مرکب ایجتیماعی پرسوئس دیر. میلی آزادلیق حرکاتیندا خالق ایشتیراک ائدیر. هر شئی اونون گوجوله و اونون آرزوسونا اویغون یؤنلدیلیرسه بو، نتیجه ده گوجلو توتالیتاریزمه ده آپاریب چیخارا بیلر - خالق اؤز آزادلیغینی ائده ائدیپ یئرده قالانلاری ازمک ایسته ییر، چالیشار کی، اؤلکه ده کی هر شئی محض اونون اولسون، بوتون اجنبی لر اؤلکه دن چیخاریلسین. بس لیبرالیزم نه دئییر؟ او، فردین حوقوقونو مودافیعه ائتدییی اوچون دئییر کی، بورا باخ، آی خالق، سن چوخ شئی آرزو ائدیرسن...

***

جمعیتین ماراغی بودور کی، توتالیم، ارمنیلر اؤلکه‌دن چیخسین، روسلار اؤلکه‌دن چیخسین. نه‌یه گۆره؟ ماراغی وار - ارمنیلر، روسلار چیخاجاق، ائولری اونا قالاجاق. اونلار چیخاجاق، ایش یئرلری، یعنی اساس خالقین ایشی چوخالاجاق. بو شرط داخیلینده ده خالق سورعتله قالخا، اینکیشاف ائده بیلر، آنجاق سونرادان اؤلکه‌ده یا فاشیزم یاراناجاق، یا دا دیکتاتور، آدی دا بئله اولاجاق: "توتالیتار خالق دیکتاتوراسی". محض بونون قارشیسینی آلاق چون فردین حوقوقونو تأمین ائتمه‌یی ایرکی سورورسن کی، اؤلکه‌نین بوتون وطنداشلاری عئینی حوقوقلارا مالیکدیر و هر بیر وطنداشین حوقوقو توخونولمازدير. مسئله بیتدی! بورادا لیبرالیزم ایمكان وئریمیر کی، داها توتالیتاریزمه، دیکتاتوریا کئچید اولسون. بونا گۆره ده میلی آزادلیق حرکاتی دستکلنمه‌لی و میلیتین مؤوقعی حؤکماً مودافیعہ اولونمالیدیر، آما بو، فردین حوقوقونو تاپدالانماسی حسابینا اولایلمز!

***

جمعیت نه‌یین اوستونده دایانمالیدیر؟

من فیکیرلشیرم کی، جمعیت ۳ عونصورون اوستونده دایانیر: بیرینجیسی، فردین اوستونده؛ ایکنینجیسی، عایله‌نین اوستونده؛ اوچونجوسو، خالقین اوستونده. فردین اوستونده قوراندا لیبرالیزم اولور- داها سربست، داها موصتقیل. عایله-نین اوستونده قوراندا آرتیق جمعیتین اوستونده قورماق ساییلیر.

آمریکا جمعیتی بو ساعات نه‌یین اوستونده‌دیر؟ اساساً عایله‌نین (اؤزک عایله‌دیر) و جمعیتلرین. آمریکا یوز مینلرجه جمعیت وار: شیکستلر جمعیتی، چوخ گولنلر جمعیتی، کوچه ده یاتانلار جمعیتی، ایت سئورلر جمعیتی و س. اؤلکه‌نی اونلار ساخلاپیر؛ دؤولتین چوخ شئیدن خبری یوخدور، او، چوخ شئیہ قاریشمیر. [...]

منی آذربایجانین بوگونکو طالعی، بوگونکو حیاتی باخیمیندان عایله و جمعیتلر داها چوخ ماراقلاندیریر. جمعیت و دؤولت بو جور اورتا چکیلی توپولملارین اوزرینده قورولور. دوغرو دور، بونو بوتون جمعیتلره شامل ائتمک اولماز. مثلاً، فرانسادا جمعیت عایله‌دن داها چوخ فردین اوستونده قورولوب. [...] ائله بونا گۆره ده فرانسادا عایله او قدر گوجلو دئییل، چونکی قادین ایسته‌دییی وخت بوشانا، چیخیب گئده بیلر، باشقاسیلا ائولنه، یاخود گزه بیلر، چونکی او، آزاددیر. باخ، لیبرالیزمین بو جهتی ده وار (البته، اونون حؤکماً اخلاقسوزلیقا نتیجه‌لندیینی سؤیله‌مک یانلیش اولاردی) - او، بیر نؤوع، آنارشیزمه یووارلانماقدا اولان حددن آرتیق موصتقیلیک دئمکدیر. بونا گۆره ده دئییریک کی، آوروپادان چاغداشلیغی منیمسه‌یه‌نده دموکراتیانی، لیبرالیزمی کور-کورانه گؤتورمه‌لییبیک. بونلار خالقین معنویاتیندان، اخلاقیندان، میلی مئنتالیتیندن، توره‌سیندن کئچیریلهرک تطبیق اولونمالیدیرکی، همین دیرلرله ضیدیته گیرهرک اونلاری داغیتماسین، اوچورماسین.

***

... فردین حوقوقو حؤکماً قورونمالیدیر کی، بوتولوکده جمعیتین مؤحکمیلیی، ثابتیلیی تأمین ائدیلسین.

***

بیر طرفدن ده، ایسلامی موساواتچیلیغین اوچونجو خطی، تملی کیمی گؤتورک. بو اؤلکه‌نین اهالیسی نین ۹۰ فیازی موسلماندیر و آلاھسوز کومونیست رژیمیندن قورتاران کیمی او، یوزلرجه مسجید آچدی، مدرسه آچدی، یوزلرجه قوران کورسلاری آچدی، هر یئرده دینیمیزی اوخوماغا، اؤیرنمه‌یه باشلادی. ایندی آذربایجاندا ایچکی ایچنلرین سایى کوتله‌وی صورتده آزالیر. خصوصاً ضیالیلارین، ساوادلی آداملارین آراسیندا ایچکیدن اوزاقلانلار چوخالیر، دینه مئیل

گوج لئير، ناماز قیلانلارین، اوروج توتانلارین سایى حدسیز آرتیر، حالبوکی بو آداملارین چوخو هله دونن آتئیستدی. نییه بئله اولدو؟ چونکی بو، خالقین روحوندادیر، میلت بونو ایسته ییر.

***

ایسلاما گلدیکدهسه یاخشی موتخصیص لریمیز آز دیر. دوغرو دور، یاخین واختلاردا بیزده ده، چوخ گومان کی، مدرسه لر اینکیشاف ائده جک، ساوادلی، تمیز روحانیلر میدانچیخاجاق.البته، کنچمیش KGB آگنتی اولان روحانیلردن ایسلام دینینی تبلیغ ائدن چیخماز، چونکی اینسانلار اونلارا اینانمیر. نه اولسون کی، اونلار عرب دیلینی بیلیر، قورآنی یاخشی اوخویور؟ [...] دئمه لی، بیزیم ایندیکی وظیفه میز ایسلام ساوادی، ایسلام بیلیمیله ایسلام اینامینی چولغاشدیرماقدیر. ایسلام دینی جمعیتیمیزده روحون، معنویاتین تمیزلمه سینه و س. خدمت ائده جک بؤیوک عامیلدیر.

***

ایسلام دینی آن سونونجو، دئمه لی، آن یئنی دیندیر. لئو تولستویون سؤزلریله دئسک، بوتون دینلردن سونرا یاران دیغینا گؤره اونلاردا موترقی نه وارسا هامیسینی منیمسه میس ایسلام بوتون دینلرین آن ایرکی گئتمیشی ساییلیر.

***

... بعضاً دئییرلر کی، ایسلام دموکراتیانین، یاخود قادین حقوقونون علیه نه دیر. بوتونلوکله یانلیش فیکرلردیر. محمد پیغمبره دک عربلر قیزلارینی تورپاغا دیری- دیری باسدیریدیلار؛ بو وحشیلیدکن اونلاری محض ایسلام خیلاص ائندی. ایسلام زامان- زامان قادینا حقوق وئردی. بو، بؤیوک بیر سیستم دیر - اونو آیاق اوستو صؤحبتله حل ائتمک اولماز.

***

من ایسلامین آفریقادا یاییلماسینی اؤیره نیردیم. گؤردوم کی، اونون آفریقادا یاییلماسیندا هئچ بیر زور اولماییب. بس ایسلام بیردن- بیره بوتون آفریقا بویونجا نجه یاییلدی؟ موشاهیده ائتدیم کی، قونشو طایفالار بیر- بیرینه باخاراق ایسلامی سورعتله گؤتورولبلر. [...] نهایت، آیدینلاشدیردیم... - سن دئمه، ۴۰۰ مین نفرلیک بیر طایفانین بیر باشچیسی وار و او، طایفاداکی بوتون قادینلارین کیشی سیدیر؛ ایسته دییی قادینلا ایسته دییی واخت یاشایار و هئچ کیم ده اونا بیر سؤز دئییه بیلمز. قیز آره گئتمزدن قابق بیر- ایکی گون طایفا باشچیلا یاشامالی، آره یالنیز بوندان سونرا گئتمه لیدیر. زامان کنچدیکه جمعیتین بیر حیصه سی بو قانونو به ینمیر، آنجاق طایفانین ایراده سینه قارشى دا چیخا بیلیر. همین ناراضی طایفا عضولری گؤرورلر کی، ایسلامدا هره اؤز عایيله سینین صاحبیدیر، هئچ کس اونون عایيله مسئله لرینه زوراکى موداخيله ائده بیلمز، بونا گؤره ده اونلار بؤیوک هوسله موسلمان اولورلار. بوندان سونرا داها طایفا باشچیسی اونلارین عایيله سینه توخونا بیلیر. ائله بو اوزدن ده ایسلامین کوتله وی قبولو باشچی نین آتورتاریزمینی، دیکتاتوراسینی سیندیریر. ایسلامی قبول ائتمکله طایفا اونون عایيله یه تجا ووزوندن قورتولور. دئمه لی، ایسلام عایيله تپی مورتجع، دیکتاتور آفریقا طایفا تپینی داغیتماقدا موترقی رول اویناییر.

***

بس، توتالیم، چاغداشلیقلا ایسلام نجه سیئتیز ائدیله بیلر؟ بیر یهودی عالمین "بیلیین طنطنه سی" آدی روسجا کیتابی وار، اورادا دئییلیر کی، قورآن باشقا سماوی کیتابلاردان فرقلی اولاراق علمه خصوصی یئر آیریر - قورآندا "علم" سؤزو بیر نجه مین یئرده ایشله دیلیب. گئرچکدن ده، ایسلام علمی، یعنی ایسلامداکی علم، بلیک طنطنه چالییدیر- منطیقین، فلسفه نین، تاریخ شوناسلیغین اینکیشافی گؤز قاباغیندادیر... ایسلام علمه قاپیسینی تاپاتای آچیق قویوب.

***

بو حدیث محمد پیغمبر دندیر: "علم چینده ده اولسا گئدین، اؤیره نین". بعضاً دئییر لر کی، "علم" دئدیگده پیغمبر محض ایسلام علمینی نظرده توتوب، آنجاق بو دوشونجه یله راضیلاشمیرام - چینده ایسلام علمی نه گزیردی؟ چینده باریت، اپیک، تکنیکا و س. واردی. دئمه لی، پیغمبر اوزاقدادا اولسا، کافیرین ایچینده ده اولسا محض بئله حیاتی ضروری شئیلری اؤیرنمه یی تئوصیه اندیردی.

***

ایسلامین قاپسی علمه آچقیدیرسا، دئمه لی، دموکراتیایادا آچقیدیر، چونکی علم دموکراتیایانین آپاریجی خطرلیندن بیریدیر. علم مدنیتین آناخطیدیر. علم جمعیتین ایرکی آپاریجیسی، اونی همیشه ترقیه آپاران بیر قووه دیر.

***

بو گون خوشبخت یاشاماق چون موسلمانا جومهوریت گرکدیر.

***

کیمسه موسلمان خوشبخت یاشاماسین دئییه اونی جومهوریتدن قیراغا چکمه یه، اوزاقلادیرماغا چالیشیر، دئییر کی، سن آلا، سن دؤولت قوراندا اوز دینینله گئت. آخی او، دینیله گئدیپ دؤولت قورا بیلمز؛ آی جانیم، آخی دین دؤولت قوروجولوغو دئیل!..

بیر دفعه ائیمه بیر یازی دوشموشدو. آمریکا عالیملری یازمیشدی. یازدیلار کی، بیز آمریکالیلار و اوروپالیلار آسییایا، شرق اولکه لرینه چوخ موداخیله ائتمه مه لیبیک. قویون اولاردان هانسی مونارشییادا یاشاییرسا مونارشییادا قالسین، کیم رئسپوبلیکا یارادیرسا یاراتسین، کیم ده کراللیق قورورسا اوز ایشیدیر.

من بیلدیم کی، بو، دوشمن ایشیدیر - دئییر لر کی، دیمه یین، قوی موسلمانلار اورتا عصر گئریلیکلرینده قالسینلار، کئچمیش زامانلارداکی کیمی یاشاسینلار؛ بونلار نیه چاغداش دؤولت مکانیزمی، رئسپوبلیکا، دموکراتیا وئیرسینیز کی، اینکیشاف اندیب صاباح بیزیمله برابر اولسونلار؟ سونرا بیزدن گوجلو ده اولا بیلرلر، اونا گوره ده اؤتورون باشینا؛ عکسینه، هئچ کؤمک ده ائتمه یین، ائله مونارشییادا قالسینلار، اورادا چابالاسینلار. یعنی چاغداش دؤولت قورومو جومهوریتدیر - اونی قوراجاقسان و بونولا دؤولت ایشینی آپاراجاقسان.

***

بو گون موساواتچیلیغین همین اوچ ترکیب حیصه سی تورکیه نین اؤزونده اوغورلا یوکسه لیشه گئدیر. چونکی تورکیه - ده تورکچولوک حاقیندا آذربایجانداکینا نیسبتاً داها چوخ کیتابلار یازیلیب: تورکچولوک ندیر، اونون اساسلارینی نه تشکیل اندیر و ب.؟ تورکیه اوروپایا یاخیندیر دئییه چاغداشلیق دا بورادا اؤزونه داها چوخ یئر تاپیب، آذربایجانا نیسبتاً اینکیشاف اندیب. تورکیه بیزدن قابق ایسلام دؤولت چیلیینی ساخلادیغینا گوره اورادا ایسلام مدنیتی چوخ ایرکی گئدیپ، مسجیدلر، مدرسه لر سیستمی اساسلی شکیلده فورمالاشیب. باشقا سؤزله، بو اولکه ده همین اوچ تملین اوچو ده اینکیشاف اندیر، ایندی قالیر اولارین سینتئزی، یعنی تورک- ایسلام، تورک- چاغداشلیق و ایسلام- چاغداشلیق سینتئزی.

***

محمد پیغمبرین بیر سؤزو وار؛ دئییر کی، گئتدینیز بیر اؤلکه یه، گۆردونوز کی، اونلاری ایسلام قایدالارییلا ایداره انده بیلمیرسینیز، اونلار بونو قبول ائتمک ایسته میرلر، اونا اونلاری اؤز عادت- عنعنه لر ییله، قانونلارییلا ایداره ائدین. قوی ایسلامی قبول ائتسینلر، آنجاق قایدا-قانونلارینا دیمه یین. یعنی محمد پیغمبر حیس ائدیب کی، گئدیب هر یئرده ایسلام قایدا-قانونلارینی قویارسان، عالمی داغیدارسان. چونکی هله ایسلام قایدا- قانونلاری گلمه میشدن اؤنجه دونیانین قایدا-قانونلاری وار و ائله جه ده قالدی.

اونا گۆره ده بو مسئله نی بو گون بئله گۆتورور و بئله قییمتلندیریریک کی، میلی روح، میلی منلیک ایسلام دینینه ضید دئییل. ایسلام دینی ده میلی منلیه ضید دئییل.

***

آوروپانین ایسلاما فارشی خاچ یوروشلرینین هامیسی نین قاباغینی تورکلر آلدیلار.

***

تورکلرین ایسلامی تک تانریلیغا گۆره قبول ائتمه لری فیکری بیر طرفلیدیر. ائله دیرسه اونو بس نییه تک تانریلی خاچپرستلر قبول ائتمه دیلر؟ ساده جه اولراق، تورکلرین تک تانریلیق سیستمیندن آنلایشی واردی، آما قوران کیمی بیر یازیلی آبیده سی یوخدو. بو، بیر. ایکینجیسی، ایسلامداکی تک تانریلیق سیستمی تورکلرده کی تک تانریلیق سیستمیندن ساده، آنلاشیقی و داها بیغجامدیر. تورکلرین تک تانریلیق سیستمی بؤیوک مسئله دیر، ایسلامداکی تک تانریلیق سیستمیسه دستور دور - بو دستورو هم اؤزیرله مک، هم اؤیرنمک، هم ده تبلیغ ائتمک آسان اولور.

***

تورکلر جنگاور خالق دیر. اونلارین ایسلاما یاخینلاشماسیندا بیر نئچه خط وار. بیرینجیسی، موسلمانلاشمیش تورکلر ایسلاما اؤنجه حربی یوللا خیدمت ائتدیلر، اؤزلری ده حربی پیله لرله یوکسلدیلر. بئله کی، سلجوقلارین اولو بابالاری خزر تورکلریدی. اونلار اؤنجه دینی اینانجلارینا گۆره یهودیدیلر: بابالاری میکایل، ایسرائیل... بونلار خزرین شیمالیندان آخیشیب اورتا آسیایا، قزنه لیلر دؤولتی نین سرحدلرینه گلن کیمی ایسلام دینی قبول ائتدیلر، سونرا ایسلامین اساسیندا اؤز دؤولتلرینی قوردولار و باشلادیلار یاخین، اورتا شرقی بوتوو ایشغال ائتمه یه. ایشغالا باشلایارکن گۆردولر کی، بو خالقلارین هامیسی موسلمان دیر و اکثریتی ده سنّی دیر، اونا گۆره سلجوقلار دا سنّی لیبی قبول ائتدیلر کی، حاکیمیت بونلار گلیب چاتسین. یعنی ایسلامین قبولوندا حاکیمیت ماراقلاری دا واردی.

***

سونرا ایکینجی خط گلیر.

"بؤیوک موغوللار" دئدییمیز تورکلر اورتا آسیادان آخینلا گلیر. هولاکو خان آذربایجاندا بؤیوک بیر ایمپریا یارادیر - بشینجی اولوس. هولاکو خان اصلینده چینگیز خانین یاسالارینی حیاتا کئچیرن شامانچی بیر اینساندی. بوتون آذربایجان، عراق و ایراندا (داها دوغروسو، آذربایجان، فارس و عراقدا)، خوراساندا ۵۰۰دن آرتیق شامان معبدی تیکدیر میشدی. وزیرسه مسلمان نصیر الدین توسییدی.

[...] ایکی نسلی کئچیر، اونون نوه سی قازان خان ایسلامی قبول ائدیر، ایصلاحاتلارا باشلاییر، بوتون کئچمیش ۵۰۰ معبدین هامیسینی سؤکدوروب داغیدیر و یئرینده مسجد تیکدیریر. اورتا آسیادان، مونقولوستاندان آخیشیب گلیمش اولوسلار - تورک، تاتار، مونقول...، هامیسی موسلمانلاشیر، ایسلاما کئچیر.

***

تورکلر آراسیندا ایسلامین یاییلماسی نین باشقا بویوک خطی ده وار. ایسلام دونیا یا یاییلسا دا اورتا آسیادا اونو تورکلر کؤنوللو قبول ائتمیر، شامانچیلیقدان آل چکمیرلر. بو حالدا ایسلاملا شامانچیلیق گؤروشور. زوردان، تزییقدن اوزاق بیر پروسس باشلاییر، ایسلاما دوغرو کؤنوللو گنديلمه یه باشلانیلیر. نئجه؟ شامانچیلیق ایسلاملا بیرلشیر، چولغاشیر، صوفیلیک میدانا چیخیر. [...] خوراساندا. اولدن واردی اورادا، آنجاق یاییلمیردی. عربلر ده بئله ییدی. مثلاً، میصیرده بیر، یا ایکی صوفی اولوب، یاییلمایب. آنجاق ائله کی صوفیلیک کئچیر تورک مکانینا، گنیش صوفی حرکاتی باشلاییر. [...] هله XII عصردن قاباق - X عصره دک باشلایب بو حرکات. گنئدیگجه گنیش لیب.

***

تصوورائیدین کی، قیرغیزلار ایسلامی XVII عصرده، اوزو ده صوفیلیکله قبول ائدیرلر. صیرف ایسلامی یوخ، ایسلامی قبول ائتمیرلر. صوفیلر اول اونلاری صوفیلشدیریر، صوفی طریقترینی، اوردنلرینی قبول ائدیریر، سونرا کئچیریرلر ایسلاما. آذربایجاندا XII - XIII عصرده صوفیلر وار، سوهروردی لیک صوفی جمعیتی وار. بورادا گولشنی، بابا-کوهی طریقتری ده یاییلمیشدی. بو طریقتری آذربایجانلیلار یارادیب.

***

سوهروردیه عمر سوهروردینین یاراتدیغی طریقتدیر. ایکی سوهروردی وار: عمر سوهروردی، یحیی سوهروردی. ایکیسی ده طریقت باشچیسیدیر. یحیی سوهروردی ایشیق نظریه سینی اساس گؤتوروب (آلاه بیر نوردور، نورلارین پایلانماسیدیر). عؤمر سوهروردیسه یاشلی آدامدیر. عرب خلیفه سی نصیرالدین باللاه صوفی لیبی اوندان قبول ائدیب. دئییب کی، من بو شیخین تکیه سینه گیریم. شیخ عؤمر سوهروردی ده خلیفه نصیرالدین باللاها جوئه گنئندیره رک اونو صوفی ائدیب. بلی، آذربایجان شیخی. بو ایکی سوهروردی، بیر ده گولشنی اساس طریقت باشچیلارییدی. باکیدا گولشنی طریقتی یاییلمیشدی - باباکوهی گولشنی. [...] باباکوهی دئییرلر، یعنی "ماغارا باباسی". شاماخیدا ماغارادا اوتوروردو.

بو سوهروردیلیک XVIII-XVII عصرلرده افغانیستاندا، هیندیستاندا دا یاییلب. اورالارین آداملاری ایسلامی یوخ، آنجاق صوفیلیق قبول ائدیرلر. چوخ غریبه دیر. چونکی بو صوفیلیک کئچیددیر - تورکه کئچید، شامانچیلیغا کئچید. صوفیلیق قبول ائندن سونرا ایسلامی قبول ائدیر، اوستوندن ۶۰-۵۰ ایل کئچندن سونرا ایسلامی بوتونلوکله قبول ائدیر، شامانچیلیقدان اوزاقلایرلار.

***

تورکون ایسلاما گلمه سی، گؤردویوموز کیمی، چوخچالارلیدیر. اونو تکجه ائله تک تانری لبقلا ایضاح ائتمک دوز دئییل. بوتون چوخلو یوللاری اولوب: اوردویلا، دؤولته، ایقتیصادیاتلا، سیاستله و س. علاقه دار. سونرادان گلیر او اینانجین ترانسفورماسیاسی، دیشیلمه سی. مثلاً، شامان اینانجیندان ایسلام اینانجینا کئچیده صوفی لیبی اوینادیغی اساس رولا باخاق. صوفیلیک اونلارین ایکی سینین بیرلشمه سیدیر. عرب صوفیلرینین هئچ بیرینده رقص یوخدور. بونو تورک صوفیلری چیخاریلار. [...] مؤلوی لر. ائله بیزیم آذربایجان شیخلرینین ده رقصی واردی. موغامات اوخویوردولار. موغاملارین بیر حیصه سی صوفیلیک اوزرینده یارانیب - مثلاً، "عرفانی" وار، "روحانی" وار، بونلارین هامیسی صوفی رقصلریدیر. اوزو ده بعضیسی جنگاور صوفیدیر، مثلاً، نسیمی کیمی. کوروغلو جنگی لرینین ده اکثریتی موباریز صوفی

رقص لریدیر. کوروغلوئون اۆزۆ ده مورشیددیر. [...] دلی لیرین. دلی لیر اونون موریدلریدیر. بو، سیستمیدیر. «کوروغلو» نو اوخویون، باخین، ۷۷۷۷ دلی نین هامیسی موریددیر.

[...] یعنی بیزیم داستانلار سیستمینده کی همین او جنگیلر موباریز صوفی رقصلریدیر.

***

موباریز اولمایان صوفیلیک ده وار. بو، طریقتلر سیستمیندن عیبارتدیر: آله قیلینج آماق، آدام اۆلدورمک، قلب اینجیتمک، کیمسه یه توخونماق اولماز. بو، آرتیق درویش سیستمیدیر.

صفویلر شیخ جونیده دک آلرینه قیلینج آلامیشدیلا. آنجاق طریقت باشچیلاری شیخ صدر الدین، شیخ صفی الدین دوعا ائدیر، مورید ییغیردیلا. دئییردیلا. قان تۆکمک اولماز، اۆلدورمک اولماز. ائله کی سیرا شیخ جونیده چاتدی، آرتیق باشلادیلا موباریزه آپارماغا. گۆردولر کی، بابا طریقتینده بو، چتیندیر، موباریزه آپارماق اولماز، اونا گۆره شیعه لیلی قبول ائتدیلا. شیعه لیکده کیمدیر قان تۆکن؟ شاهی - مردان علی! و باشلا بیرلار علی نین تبلیغینه. ایندی بونلار هم درویش، هم شیخ، هم صوفی، هم ده شیعه دیرلر. بوندان سونرا شیعه لیک موباریزه آپارماغا ایجازه وئیر. باخ، یئنه ده طریقتین یئردیشمه سی باش وئیر.

***

نسیمی ده کامیل اینسان اودور کی، ایسلامی، یعنی شریعتی بیلیر، سونرا بیر طریقته مخصوصدور، او طریقتده ده معرفته ییهلیر و معرفته ییهلنندن سونرا حقیقته - حاقا قوووشور. نسیمی نین اۆزۆ محض بو یوللاری کئچه - کئچه شریعتی اؤیرنیر، طریقتی بیلیر، معرفته ییهلنیر و حاقا چاتیب. او، آرتیق شیخدیر، یعنی اۆزۆ روحو و معنا تانریا قوووشموش ساییر. اونا گۆره ده تانری حاقیندا دئییر: "أنا الحق" - من حاقام، یعنی تانرینین بیر ترکیب حیصه سی یم و اۆزۆمو اونون حیصه سی ساییرام. منی اۆلدورورسونوز اۆلدورون، اونسوزدا، اونا قوووشاجام.

[...] فضولی سه مسئله یه بو جور یاناشمیر. او دئییر کی، اینسان تانریدان قوپوب گلیسه اونا قوووشماق داها مومکون دئییل، آنجاق بونون حسرتینده قالب اونا قوووشماقچون یول گئتمه لیدیر - اینسانین گۆزلیلی ده، وارلیغینین لذتی ده اونا قوووشماغا دوغرو گئتمکده دیر، او یولدادیر، او حسرتده دیر. قوووشدوسا مسئله قورتاریر - تا نه حسرت چکسین؟ اونسوزدا، تانریا قوووشاجامسا نییه اونون حسرتینی چکیم، نییه اونو ایسته ییم، سئویم؟ قوووشدوق، سئوگی ده او واخت بیتدی؛ سن اونون حیصه سییدین، ایندی اونونلا بوتۆو اولدون.

فوزولینین دوشونجه سینه گۆره، تانریا قوووشماغا گئدن یول توکنمزدیر. عۆمرون بویو گئده چکسن. سن یاخشی روحسانسا، تمیز روحسانسا اونا دوغرو گئتمه یه ایمکانین اولاجاق، اونا یاخینلاشدیقجا لذتینی دوياچاقسان، آنجاق اونا چاتا بیلمه یه چکسن - چاتماق مومکون دئییل. یوخ، پیس روحسانسا سنین اوچماغین، گئتمه یین مومکون اولمایاجاق، عذابلارلا یا شایاچاقسان، بونا گۆره ده سن روحونو تمیزله کی، اونا دوغرو گئندنه راحت اولاسان، یعنی جانین اونونلا بیرلشمه یه مئیلی اولسون. آخی بو جان اورادان گلیب گیریپ بدنه، ایندی اونا بیرلشه بیلمز، بیرلشمک چون بیر واسیطه - یه احتیاج وار. بو واسیطه بولبول چون گۆلدور، مجنون چون لئیلی دیر، مورید چون مورشیددیر... بونلار اینسانا سئوگینی اؤیردیرلر. سئوگینی اؤیرن اینسان تانری سئوگینی درک ائدیر و اونا دوغرو گئتمه یه باشلا ییر. سئوگیسز گئتمه یه چک، چونکی ایتیریب اۆزۆنو. گۆیدن - آنا بطنیندن گلیب؛ یعنی بو روح آزار. مورشیدسه اونو آزماغا قویمور.

[...] ... اینسانی عشقین فوضولیه نه دخلی وار؟! اونداکي بؤیوک تانری عشقیدیر! تانری عشقی اساسدیر، دونیانین ماهیتی بو سئوگیده دیر. یعنی او، سئوگینی بیزه اونا گۆره وئریب کی، هر شئی سئوک. بلی، اینسان تانرینین یاراتدیغی هر شئی سئومه لیدیر - اونی نه چکیرسه، نه گۆزلدیرسه.

***

بو نه سیستمیدیر؟ بو، تانرینین سیستمیدیر: "من اینسانی اونا گۆره یاراتدیم کی، او، منی درک ائتسین و سئوسین". باخ، ماهیت بودور. اصلینده تانرینین بو درک ائتمه یه و سئوگیه احتیاجی یوحدور. او یاراتماییب کی، منی سئوه سن، منیم خوشوم گل سین. بو یوللا گلیر سن گل، گل میر سن گلمه. او یولو توتوب گئتدینسه خوشبخت اولدون، گئتمه دینسه، دئمه - لی، تانرینین یولونو ایتیرمیسن، آزمیسان. مورشیدین خیری اوندادیر کی، اون مینرله یولونو آزاجاق اینسانی اطرافینا توپلاییب آلاها (ج.ج.) طرف یؤنلدر و ثواب ییبه سی اولور. او، ثوبا اونا گۆره چاتیر کی، بونلاری اؤیردیر. بونلار اولماسا مورشید نه یه لازیمدیر؟ بو، بیر - بیرینی تاماملایان بوتؤودور. بو فلسفه نی اؤیرنمک لازیمدیر. آنجاق بو فلسفه ده چوخ غریبه بیر شئی وار - اینسانلار دوغرودان - دوغرویا تانری روحنا او قدر وورولورلار کی، اونلارین بو دونیادان آلی سویویور. بو، چوخ قورخولودور.

***

قورد آغزی باغلاماق قدیم شامان سیستمیدیر و تر تمیز تورک عادتیدیر. دمیر آن موقدس وارلیقدیر و قوردون آغزینی محض اونونلا باغلاماق اولار. غریبه سی نه دیر - قوردون آغزینی باغلا یاندا واختیله تورکجه شامان دوعلاری اوخویاردیلار، ایندیه قورآندان آیه اوخویورلار. گۆرورسونوزمو تورک تفکورو ایسلاملا نجه چولغاشیب. عربده سه بئله شئی یوحدور.

سونرا نوروز بایرامینی گۆتورک. بو قدیم تورک بایرامی آرگنه کون دان گلمه سیستمیدیر، ایندی گریب فارسلیغا، ایرانا. فارسلا راونو "نوروز" ("یئنی گون") ائدرک گۆتوروب تقویمه ده سالیلار (فروردین آیندا باشلاییر). آنجاق ایشه باخین کی، آنادولویا هله ایندی - ایندی یایلمغا باشلاییر، چونکی دئیردی لر کی، بو، سئی لرین یوخ، شیعه لرین بایرامیدیر. شیعه لر اونو اؤزلرینه چیخدی لار کی، امام علی قیرمیزی گئینه رک تاختدا اوتوروب، بو، اونونلا باغلی بایرامدیر. بیز دؤرد چرشنه کئچیریریک، سویون، اودون اوستوندن آتیلیریق؛ بونلارین هامیسی عربده یوحدور.

بیز سویون اوستوندن آتیلاندا قورآندان دوعا اوخویوروق، صالوات چئویریریک. شامان دوعلاری سا ایتیب - گندیب، ایندی موسلمان دوعلاری گلیب اونون یئرینی توتوب. دئمک، بؤیوک بیر سینتتاز باش وئریب: آذربایجانین اؤزونه خاص عادت - عنعنه سی وار، موسلمانلار و موسلمانلیغا دا چوخ جیدی رعایت ائدیر. آما بو عادت - عنعنه لر ایسلاملا ائله قوووشوب کی، بونا قارشلی چیخماق مومکون دئییل.

***

بوندان سونرا بلکه ده بئله یاناشی مسئله لر قویولمالیدیر: "تورکچولوک و چاغداشلیق" (تورکچولوک چاغداشلیغی نه جور قبول ائدیر، چاغداشلیق تورکچولوکله ضیدیت تشکیل ائدیر، یوخسا هارمونیا؟)، "تورکچولوک و ایسلام" (تورکچولوک ایسلاما نه جور باخیر؟ مثلاً، آذربایجانین گونئییندن اولان و اوروپادا یاشایان تورکلرین اکثریتی تورک - ایسلام سینتتازیندن، یعنی تورکلرین ایسلاملا چولغاشماسیندان چیخیش ائدیر. تورکیه نین اؤزونه ده بیر سیرا پارتیالاردا

آرتیق دئییرلر کی، بیز تورک- ایسلام سینتئزینین طرفینده بیک، "ایسلام و چاغداشلیق" (چاغداشلیق ایسلاملا نه جور اویوشور، ایسلام چاغداشلیقلا دوغوردانمی قوشا آدیملایا بیلر و س.).

***

آوروپا عالیملرینین بیر چوخو بیلدیریر کی، موسلمانلار اورتا عصرلرده یاراتدیقلاری مدنیته یئنی دن اؤیره نیب چاغداش سوئهده تقدیم ائسه لر باشقا مدنیته احتیاجلاری یوخدور. مثلاً، باخین، بیزیم موغامات اورتا عصر مدنیته دیر. او، بورادا تورک، یونان، عرب، بیر سیرا باشقا مدنیته لرله چولغاشیب. اونلاری ایندی سالیبار چاغداش تقدیماتا، بوتون دنیا دا قبول ائدیر، هامی دا دئییر کی، گوجلو ایسلام مدنیته وارمیش کی. آذربایجان خالق موسیقی سینی رحمتلیک واقیف مصطفی زاده گؤتوروب ائله بیر چاغداش پوپ موسیقیسی، بوتون آمریکادا یاییلیر (یعنی تقدیماتی چاغداشدیر، اؤزوسه کؤهنه مدنیته دیر).

***

آذربایجاندا ایسلام فوندامنتالیزمی یئر آلا بیلمز.

[...] چونکی، بیرینجیسی، شیعه لیک بورادا ایرانداکی قدر قاتی و قدار دئییل. ایکینجیسی، آذربایجاندا همین ایلیکن دینی سیستم نه جمعیتده قالیب، نه ده دؤولتده. دوغوردور، دین وار، آنجاق یاغین حالدادیر، سیستم حالینا دوشمه ییب؛ او گرک پیرامیدا حالیندا اولار. مثلاً، باشدا گرک بیر شیخ، اونون اطرافیندا دا یئنه ۳۰ شیخ اولار، ۳۰ شیخدن آشاغیدا ۵۰۰ نفر ایری روحانی، آخوند، اونلارین دا اطرافیندا بیر ۱۰ مین مولّا اولار. پیرامیدا حالیندا اولاندا قورولوش اولور؛ فوندامنتالیزم بوندان سونرا یورویه بیلر.

دیگر طرفدن، فوندامنتالیزم ایسلام دینینده ایصلاحتین بیر نؤوعودور - ایسلامدا گئرییه قایتما ایصلاحتیدیر. او ایصلاحتی آپارا بیله جک بؤیوک عالیملر، موجتهدلر لازیمدیر، آخی هر آدم بونا گئریشه بیلمز کی. مگر آذربایجاندا بو ایشی باجارا بیله جک قووه وار؟!

***

بیز ایندی سوونت تاریخ مئتودولوگیاسیندان چیخماق ایسته بیریک، آنجاق باجارمیریق، چونکی گرک بونونچون یئنی مئتودولوگییا حاضرلایسان، بوندان اؤتروسه یئنی تفکؤرلو، دنیا یا یئنی گؤزله باخان، کؤهنه مئتودولوگییانین تأثیری آلتیندا اولمایان، آما اونو یاخشی بیلن آن آزی بیر ۱۰۰ مونتخصیص لازیمدیر. اونلار یوخدور دئییه سوونت ایدئولوگیاسیندان ایمتیناع ائتسک ده یئنه "صینفی موباریزه" دن دم ووروروق. مثلاً، گویا تاریخ یازیرلار: فیلانینجی ایله کندلیلر عوصیان ائدیب کندخودانی اؤلدوردولر. کندخودانی اؤلدورمک عوصیان دئییل آخی، بیز بونا "عوصیان" آدی قویوروق - ساده جه اولاراق، هانسی سبب اوزوندنسه کندخودان بئزه رک اونو ووروب اؤلدورولر. بونا او ساعات صینفی موباریزه باخیمیندان یاناشیریق، چئویریریک عوصیانا. یاخود "عوصیانا ۲۰ نفر کندلی اؤلدورولدو". سن دئمه، "کندلی قیامی" دا باش وئریمیش! بلی، کونکرئت کیمه قارشینا کونکرئت شخصین، یاخود شخصلرین داواسی "صینفی موباریزه" آدلاندیریلیر.

یاخود اورتا عصرلرده آذربایجاندا فئودالیزم جمعیتی نین وارلیغی حاقینداکی مودعالاری گؤتورک. بوش دوشونجه لر دیر - هانی او فئودالیزم؟ خانلار، بی لر فئودال دئییل کی، اونلارین باشچیلیق ائندیی جمعیت قورولوشودا "فئودالیزم" آدلانسین. آذربایجاندا هانسی فئودالان صؤحبت گئدیر؟ تورپاق صاحیبیدیر - بیر، بی دیر - ایکی، اوردوسو وار - اوچ.

بو، تامام باشقا سیستمیدیر. بیز آوروپا سیستمینه باخیب اونو عئینی له اؤز جمعیتیمیزه تطبیق ائتمک ایسته ییریک؛ دوز گلمیر آخی.

و یاخود ایلك دؤولت‌لرین قولدارلیق جمعیتینده یارانماسی حاقیندا فیکره باخاق. بلی، مارکس دئییب کی، دؤولت صینیغلی جمعیتین محصولودور، ایتیدایی ایجماعسا صینیغسز جمعیتدیر، دئمه‌لی، ایلك دؤولت قولدارلیقدا یارانا بیلر. کؤوندن یانلیش مودعادی - دؤولتین تیپلری وار: قولدار دؤولت، فئودال دؤولت، بلی. آنجاق بونلاردان باشقا تیپلری ده وار آخی. یعنی مارکسیزم هانسی خطی جیزیسا اوندان او طرفه کئچه بیلمزسن. بونا گؤره ده آختاریریق کی، گؤره سن، شومرده کی دؤولت نه جور دؤولتمیش: قولدارلیق، یوخسا غیری - قولدارلیق؟ شومرده ایری تیکیلی لرین اینشاسیندا قوللاری ایشله دیردیله؛ هه، دئمه‌لی، اورادا قولدارلیق دؤولتیمیش. نییه قولدارلیقدیر کی؟ تیکیتیده کندلینی ده ایشلتمک اولار. مثلاً، کندیلیری ییغیب مسجید تیکیردیله. او، قول دئییل آخی، کندلیدیر. شومرده کی او بؤیوک مبدلری تیکنلر کندیلر ده اولا بیلردی. بس اوندا هانسی دؤولته عایید ائده جکدیک - فئودالیزمه؟

من بئله دوشونجه لرین علیهنه‌یم. آنجاق، تأسوف کی، اونلار ایندییه دک یاشاماقدادیر. نییه؟ چونکی سووت دونیا گؤروشوندن تام قورتولموش و میلی ایدئولوگیا یا دریندن بییه لنمیش تاریخچی عالیملریمیز هله یئترینجه دئییل. تصور ائدین - تورک میلی تاریخینی یازان عالیملر هله یوخدور. هامی ایسته ییر کی، عوموم تورک تاریخی یازیلسین، آنجاق یازان یوخدور. کیم یازاجاق؟ عوموم تورک ادبیاتی یاراتماق ایسته ییریک. تورکیه ده، آذربایجان دا، اورتا آسیا دا قورولتایلار، سیمپوزیوملار، کونفرانسلار کئچیریر، اما هله هئچ بیر جیلدی ده اوزه چیخماییب.

بوتون بونلاری نییه خاطیرلاتدیم؟ آذربایجاندا ۷۰ ایل بویونجا جیلدی علم مرکزلی، چوخلو تاریخچی عالیملر یئتیشه - یئتیشه بو گون بیز موتخصیص یوخلوغوندان شیکایت لنیریکسه دین اینستیتوتونون عوموماً مؤوجود اولمادیغی (بئش - اون مسجیده، بیر - ایکی خیردا دینی مکتبله، بئش - اون ساوادلی روحانیله، پیرلره، اوجاقلارلا دین اینستیتوتو یارانماز) اولکه میزده فوندامنتالیزمین گئرچک‌لشمه‌سی معجزه اولاردی.

باشقا یؤندن گؤتورسک، آذربایجان اهالیسی نین بیر بؤلومو - قوزئیلی لر چاغداش آوروپا تفکؤرلو اولدوقلارینا گؤره ایسلام دینی محض بو تفکؤرله منیمسه یه جک. بو اینسان اورتا عصرلر تفکؤرویله اونا تقدیم اولونانلاری قبول ائتمه‌یه - جک.

***

نه یه گؤره موسیقیمیزی چاغداشلاشدیردیله؟ اوزئیر بی "ئیلی و مجنون" اوپراسینی نییه یازیردی؟ چونکی باشا دوشوردو کی، بؤیوک سیستم یاراتماقچون آرتیق اوپرا سیستمینه کئچمک لازیمدیر. هامی نین آجیغی گلیردی کی، بو آوروپا موسیقیسینی نییه یئریدیرسن بئینیمیزه؟ آنجاق ایندی هامی اوتوروب "ئیلی - مجنون" باخیر، لذت آلیر. نییه؟ چونکی او، آوروپالاشدیریلما ییب، یالیز تقدیماتی چاغداشلاشدیریلیب. میرزه فتحعلی نییه درام یازیردی؟ چونکی درام چاغداش تفکؤرون بیر فورماسیدیر. و یاخود، دئییک کی، اورتا عصرلرده بیزده رومان یوخدو (دوزدور، نظمله یازیلیمیش رومانلار وار، اما منتور رومان یوخدو). یوسیف وزیر چمن زمینلی، محمد سعید اوردوبادی آوروپا اوسلوبو بئله اثرلری اورتایا قويدولار و ایندی بیز "ایکی اود آراسیندا" (یاخود "قان ایچینده")، "فیلینج و قلم"، "دومانلی تبریز" کیمی رومانلاری سئوه - سئوه اوخویوروق. نییه گؤتورمه یک بو یئنی لیبی؟ دئمه‌لی، چاغداشلیغین تقدیماتیندان، فورماسیندان،

ائله جهده اونو تقدیم ائندلرین باجاریغیندان دا چوخ شئی آسیلیدیر. ایندی بس ایسلام دینی آذربایجانا چاغداش تفکوره کیم تقدیم ائده جک؟ هله لیک اونو گورمورم.

***

مولاً، نجه اولسا دا، اهلینی آلاها (ج.ج.)، او دونیا یا - آخیرته، جتته، جهنمه ایناندرماغا چالیشیر. بوتؤولوکده او، جمعیتی راحتلاندریجی بیر عامیلدیر (عوموماً اینانجی تأمین اولوناندا جمعیت راحتلانیر). آما مولاً مجلسده بیردن باشلا بیر صؤحبت ائتمه یه: سلیمان پیغمبر بیر گون خسته یدی، بیر بولبول گلدی، او خودو... گندیب چیخدی میفلره، افسانه لره. [...]

روحانیلرین ساوادیندان باشقا، اولارین شخصیتی ده تبلیغاتدا موهوم رول اویناییر. مثلاً، بیر حادثه باش وئیر، پولیس گلیب بیرینی توتور، حاقسیز یثره دؤیور، اینجیدیر. بئله یترده گرک روحانی شخص ائل آغ ساققالی کیمی قاباغا دورا کی، آی اوغول، بونو نییه دؤیورسن؟ آنجاق بیزده بیر نفر روحانی سسینی چیخارماز، اؤزونو پیس کیشی ائله مز. یعنی روحانی بیر یترین دین آدمی اولماقلا یاناشی، هم ده ائیلن آغساققالی اولما بیلمه لیدیر. گرک بو سیستمی ساخلا یاسان، آنجاق، تأسوف کی، بیز او سیستمی قورویا بیللمه میشیک. مثلاً، بیر مجلسه ایجرا باشچیسی گلن کیمی هامی دورور آیاغا، او رابونون روحانیسی ده آیاغا قالخیر. اولماز بو. سن دینین یوکسلمه سینی ایسته ییرسنسه روحانیی ایجرا باشچیسی نین آیاغینا آپارما مال یاسان، عکسینه، گرک او ایجرا باشچیسی روحانی نین آیاغینا گلیب اونولا گوروشسون. یوخسا آخوند دا اونون آیاغینا گئندنه اونون اؤزونون نه حؤرمتی قالا جاق، دندیکلرینه کیم ایناناجاق؟

***

امیر تئیمورلا شیخ صدرالدینین گوروشونو من همیشه میثال چکیرم. تئیمور گلیب اردبیلدن کئچنده (آنادولونو ایشغال ائندن سونرا) دئییر کی، گئدین شیخ صدرالدینه دئیین، امیر تئیمور گلیب. او دا شیخ دیر ده، قاباقجاندان خبری وار کی، تئیمور گلیب. آنجاق اونون امیرین آیاغینا گئتمه سی یارماز. گئتمه سین دئییه نامازا اوتورور. گلیب چاغیریرلار: "شیخ، شیخ!" - چؤنوب ائله میر، نامازینی قیلیر؛ "شیخ، امیر تئیمور سنی گؤزله ییر" - سسینی چیخارمیر (آخی نامازدا دانیشماق، بدنی، یا خود اوزو یانا چئویره رک قیبله دن یابیندیرماق اولماز). اصلینده هنج بیر ایراد توتولا بیللمه یه جک بو حرکتیله امیر تئیمورا باشا سالیر کی، سن منی گؤزله مه لسن، من سنی یوخ. تئیمور دئییر کی، من آلاه قوناغی یام، شیخ منیم قارشیمایا چیخمالیدیر. اونا شیخ قاپییا چیخیب سوروشور کی، منی چاغیران آلاه قوناغی کیمدیر؟ دئییرلر: امیر تئیمور. بوندا دیللنیر کی، بویورسون آلاهین قوناغی. امیر تئیمور آتدان دوشوب دئییر کی، شیخ، منی سایا سالمیرسان، آخی من حؤکمدارام، حؤکمدارینسا آیاغینا گلرلر. شیخ صدرالدین دئییر کی، من تانرییا عیبادتله اونون زیارتینده بدیم، تانریسا حؤکمداردان بؤیوکدور.

باخ، ... روحانی بؤیوکلو یو بودور! ..

بوتۇو آذربايجان حاقيندا

بوتۇو آذربايجان اوغروندا موباريزه حياتيمين معناسيدير.

***

آذربايجانين يوز ايلدرله پارچالانميش، بۇلونموش، داغيديلميش جيسمى نين بوتونلويو مقلّس آرزومدور.

***

اينسانين فيكرينده دايمما اؤزونون آرزو و ايدئيالارى نين حياتا كئچمهسى دولاشير. منيم فيكيرلريمين ماياسيني آذربايجانين تام موستقىل اولماسى، قاراباغين ارمنى ايشغاليندان آزاد اولونماسى، قاققنلارين هاميسى نين اؤز يئرلرينه قايتماسى و بوتۇو آذربايجان ايدئياسى نين ياشاماسى و گئركچك لشمهسى تشكيل ائدير.

***

روحي باخيمدان آذربايجان هميشه بوتۇو اولوب. بونون چوخ عادى ميثاللارى وار. آذربايجانين قوزئينده اؤيرنديبيميز تاريخ و ادبياتدا هئچ زامان آيريلماميشيق. شاه ايسماعيلى هم دؤولتيميزين بۇيوك حؤكمدارى، هم بۇيوك سركرده ميز، هم ده بۇيوك شاعيريميز كيمي اؤيرنميشيك. ياخود تبريز نئچه - نئچه دؤولتيميزين پايئاختى اولوب و بيز اونون تاريخىنى اؤيرنميشيك. آغ قويونلو، قاراقويونلو، ائلخانلار، آتابى لر دؤولتلىرىنى بيز اؤز دؤولتيميز سايبيريق.

***

ميرزه على موعجوزوده اؤيره نيريك، شهر يارى دا. خاقانى، دئيك كى، قوزئيده دوغولوب، گونئيده وفات ائديب، تبريزين سورخاب قبيريستانليغيندا دفن اولونوب. بونا گوره ده بيز معنوى - مدنى جهتدن بيريك - هئچ شئى پارچالانمايب.

***

من اردبيلدن باكييا گل ميش بۇيوك بير دين خاديميندن سوروشدوم كى، نوروز بايرامى حاقيندا نه فيكيرلشيرسينيز؟ دئدى كى، نوروز بايرامى ايسلام بايرامى دئيل؛ او، قديم زامانلاردان وار، آنجاق ايسلام باشقا ياخشى شئيلر كيمي نوروز بايرامىنى دا حياتدان گؤتورمه ييب اؤزونه بيرلشديريردى.

تصوّر ائدين كى، بو روحون داشيبيجيسى اولان آذربايجان توركو گئديب آمريكادا دا يئنه او بايرامى كئچيرير، يئنه اؤز ديلينده دانيشير، يئنه وطن ماهنيسى اوخويور، يئنه اؤز ادبياتىنى اؤيره نير و س.

باشقا سؤزله، اينسان داشيديغى روحون ايچريسينه دير و اونونلا باشاير. بونا گوره ده بيز ماترياليست دئيليك و حياتا ايدئاليستجه سينه باخيري ق - بيزيم وطنيميز اوردويلا، زورلا بۇلونوب و بو بۇلونمه نين ميلتئين روحونا هئچ بير تاثيرى يوخدور. ساده جه، وطنيميزين اوزرينده كى صونعى چپرلىرى گؤتورمك، اوردولارى چيخارماق و يئننى خريطه چككمك لازيمدير. بوتۇولوك بو جور دوشونولور.

***

ایدئالیست دوشونجهده میلت بؤیوک بیر روحدور، روحون توره دیجی سیدیر؛ دئمه‌لی، او پارچالانا بیلمز. میلتیمیز یالنیز اراضی باخیمیندان پارچالانیب.

***

بیز بو حرکاتا ماتریالیست کیمی یوخ، ایدئالیست کیمی باشلادیق، چونکی ماتریالیزم نه اینکی کۆمه یه گلیمیر، عکسینه، مانع اولور. آنجاق ایدئالیزمه سؤیکه‌نده بیر تورپاغین اورتاسیندان چکیلیمیش دمیر پرده‌نین هئچ بیر اهمیتی یوخدور - اونو پارچالایا بیلمز، چونکی اینسانین روحونون محصولو اونون ادبیاتیدیر، تاریخیدیر، فلسفه‌سیدیر.

***

... تاریخین بیر عدالت قانونو دا وار و گنج - تئز بو قانون اؤز یئرینی تاپیر. بیز محض تاریخی عدالتین برپاسی اوغروندا موباریزه آپاریریق. چالیشیریق آز قان تۆکولمکله، فعال موباریزه آپارماقلا آذربایجان اؤزونون بوتولویونو آلدله ائتسین.

***

بونو (آذربایجانین بیرلشمه‌سینی - ترتیب) نه حل ائدیر و نییه بئله اولاجاق؟ بیر نئچه فاکتا باخاق. بیرینجیسی، هر بیر خالق تاریخیاً تشکۆل تاپمیش، یاشادیغی موحیطین فورمالاشدیردیغی واحد اورقانیزمدیر. ایندی او، جیسماً بۆلوموش حالدادیر. معنوی، روحی، مدنی جهندنسه او پارچالانما ییب. ساده‌جه، یارانمیش خالق دیر، یا یاراسینی ساغالتمالی - بیرلشمه‌لی، یا دا بو یارادان اۆلمه‌لیدیر. [...] بو خالق دیریدیر - یازیر، اوخویور، موباریزه آپاریر، آزادلیغینی آلیر؛ دئمه‌لی، اۆلمکدن صۇحبت گئده بیلمز، عکسینه، یئنیدن دیریلمه ضروری لابودلوکدور. بو، تاریخین منطیقینه او یغون طبیعی پروسس اولاجاق. بونون نیشانه‌لری ده گۆرونور. نه‌ده؟ روس ایمپریاسیندان بوتون دنیا قورخدوغو زمان بیزیم خالقیمیز روسیانی دمیر سرحد پرده‌سینی آلی یالین سؤکوب آتدی. [...] خالق آن آغیر اولان بو بیرینجی مرحله‌نی کئچدی.

ایکینجیسی، آذربایجاندا میدان حرکاتی باشلایاندا هر یئرده "تبریز"، "باکی" یازیلیمیشدی. باکیدا حرکات باشلایاندا تبریزده ده معین بیغینجاقلار کئچیریلیدی و سون واختلار گونئیدن اولان سویداشلاریمیز دئیردیلر کی، بیز قاراباغی آزاد ائده جه‌ییک، بیز اونو ارمنیلرده قویما یا جاغیق، او، بیزیم وطنیمیزدیر. بونلار گۆستریر کی، عومومی، بوتوو وطن مفکوره‌سی مؤوجوددور. من بونو دفعه‌لرله تکرار ائدیرم کی، بو، روحون - بؤیوک خالق روحونون بوتولوشمه‌سی و قایتماسیدیر. پروسسی حل ائدن بودور، یوخسا ۵-۳ اینسانین نه دوشونمه‌سی کیچیک مسئله‌دیر.

***

من بیلدیرنده کی بوتوو آذربایجان حرکاتی باشلاییب، دئیرلر کی، یوخ، بو حرکات چوخ چتیندیر، هله تئزدیر، بونا زامان لازیمدیر، اورتادا هله هئچ شئی یوخدور. آما بو دوشونجه‌لر دوزگون دئیل.

حرکاتین باشلانماسی نه دئمکدیر؟ آذربایجانین قوزئینده ۴۰ دان چوخ پارتییا و تقریباً او قدر ده ایجتیماعی تشکیلات آذربایجانین بوتولویونون طرفداریدیر. [...] آذربایجانین گونئینده ده سون واختلار ۵۰ یه دک تشکیلات یارانیب. بونلار هم ایجتیماعی، هم سیاسی، هم ده مدنی تشکیلاتلاردیر، آنجاق هامیسی آذربایجان ایدئالیلا یاشاییر، آذربایجانین گله‌جه‌یی حاقیندا دوشونور و اونو مودافیعه ائدیر. مثلاً، آذربایجانین گونئینده اولان طلبه‌لر تهراندا بیانات وئردیلر. بو بیانات بوتون دونیا یا ییلدی، آذربایجانین قوزئینده ده بؤیوک عکس - صدا وئره‌ک دستکلندی. اونو تشکیل ائدنلر تبریز و

مئشكىن طلبه لريدى. ايراندا اونلارغا آذربايجان توركو حبس ائديلىر و آذربايجان قوزئىنده ده اونلار ين مودافيعه سينه سسلر اوچالير. بير سيرا مسئله لرله باغلى ايرانين آذربايجانداكى سفيرلىيى قارشىسيندا پيكتلر ده كئچيريلير. باشقا طرفدن، دونيانين موختليف يئرلرينه سېلنميش گونئيدن و قوزئيدن اولان سويداشلار يميز آمريكادا، اوروپادا و ياشاديقلارى ديگر يئرلرده سسلرينى اوچالدير و وطنيميزه آزادلىق ايسته يير.

بونلار هله ايمكانسىزلىق شرايطينده ائديلىر. اونلار ين بويوك مادى ايمكانلارى، خصوصى تلويزيا كاناللارى و رادىولارى اولسايدى، البته، دفعه لرله آرتيق ايش گوره بيلرديلر. هله ليك ايمكان تاپان كيمي قزئت بوراخيلار. دئمه لي، بوتوو آذربايجان حرکاتى باشلاييب و بو ايدئيانين داشييجيلارى آرتيق اون ميليونلار جادير. [...] دئمه لي، بيرينجى مرحله - فيكىر بيرلىيى يارانيب.

***

ايكينجى مرحله - ديلده بيرلىك ده آرتيق مؤوجوددور. [...] سون واختلار، گوردويونوز كيمي، ديلده بيرلىك اوغروندا جىدى ايش گندير. آذربايجانين گونئىنده كى ميليونلار جى يورداشيميز ايسته يير كى، ايراندا تورك دىلى دؤولت دىلى اولسون. دئمك، ديل اوغروندا موباريزه گندير. بو ديلده بيز عئىنى زاماندا تبريزين راديو و ثريليش لرينه ده آسانلىقلا قولاق آسيري، باخما يارق كى، تهران رژىمى نين خصوصى تاپشيريغيلا تبريز تلويزيا و راديو سونون دىلى ايلير، ساختالاشديريلير - چالشييلار كى، بو جور قوصورلو دانشيقلأ اهلينين بئىنينده فارس ديلينين، فارس سؤزلرينين تاثيرى يوخ اولماسين. آنجاق گونئى اهلى قوزئيده ايشلنن و آرتيق ادبى ديل كيمي فورمالاشميش دىلى عيندالا اؤيرنير...

[...] بو ادبى ديلين يارانماسيندا حسن اوغلونون، نسيمي نين، فوضولى نين، شاه اسماعيل خطايى نين، م.پ. واقيفين، م.ف. آخوندزاده نين، آ.آ. باكيخانوفون، ه.ب. زردابى نين ميثيل سيز امه يى اولوب. بيرى عصرين باشلانغيچيندا سا او، ج. محمدقولوزاده نين، ه.ب. حاق وئردىئوين، ع. حاجى بى لى نين، ج. جابارلى نين، ص. وورغونون، شهربيارين... اثرلريله داها دا جيلالاندى، عرب - فارس تركيبلريندن تميزلندى. ايندى بو دىلى بوتوو آذربايجاندا چوخ هوسله اؤيره نير و چوخ گؤزل بيلرلر. بونا گوره ديلده ده بيرلىك يارانماقدادير.

***

قالير [اوچونجو مرحله اولان] ايشده بيرلىك. [...] ايندى همين مرحله نين آستاناسيندا ييق. [...] گونئى آذربايجان تورك جومهوريتى ياراتماق شوعارى دا ميدانا آتيليب. حتى اونون كونستيتوسىياسى دا يازيليب و قزئتلرده چاپ ائديلىب؛ اينديسه بوتوو آذربايجانين كونستيتوسىياسى يازيلير.

***

... اونو (بيرلشمه اوغروندا حرکاتى) تنظيم لمك، تشكىلاتلانديرماق لازيمدير. ائله بير تشكىلات قورماق گركدير كى، بو حرکاتى ايداره ائده بيلسين. تشكىلات مسئله لرينده ضعيف اولدوغوموزا، بو ايشلره مئيللى اولمادىغيميزا، آراميزدا ايختيلافلار ين چوخ اولدوغونا گوره حرکات بيزى قاباقلاياجاق؛ بو، قورخولو حاضيرلىق سيزليقدير. حرکات باش وئره - جك و ايداره سى قالاچاق هله يئتشمه ميش تشكىلاتلار ين آينده. بوتوو آذربايجان حرکاتى بوتوولشميش آذربايجان تشكىلاتى ايداره ائتمه ليدير. اونا گوره بو حيصه چوخ مسؤوليتلى و آغريليدير.

***

دوغرودور، دندیبیمیز کیمی، تشکیلاتلار آرتیق وار، آنجاق اولار هله مرکزشمه ییب و فورصدن ایستیفاده ائدیب دئییه بیلر کی، بیزیم اؤزوموز اوچ گون بوندان قاباق (۲۰ دکابر ۱۹۹۷ ده - ترتیب). بوتؤو آذربایجان بیرلیینی یاراتدیق و من اونون صدری سئچیلدیم.

***

BAB دا آذربایجانین گونئییندن ده، فوزئیندن ده اولان بی لر و خانیملار ایشتیراک ائدی لر. [...] آوروپادا و باشقا یئرلرده، لاپ تهراندا اولان قارداشلاریمیز دا بو خبری ائشیدندن سونرا چوخ سئویندی لر کی، آرتیق پراکنده تشکیلاتلاری عومومی لشدیره جک بوتؤو آذربایجان بیرلیی یارادی لر. [...] ... بیز اونو بیرلشدیریجی بیر اورقان کیمی یاراتمیشیق و چالیساجاغیق کی، گله جکده بؤیوک، گوجلو سیاسی قوه یه چئویرک.

***

بونون (بوتؤولشمه نین) نئجه باش وئره جه یینی قباقدان دئمک مومکون دئییل. بورادا بیر نئجه یول، اوصول وار. بیزیم فیکریمیزجه، آذربایجان خالقینین آزادلیق عزمینی سفربر ائتمک، بیر مجرایا یؤنلتمک مومکون اولاردیسا آن یاخشی یول بودور کی، فوزئیده کی دؤولتیمیز گوج لسنین، مستقیل لیبی دؤنمز اولسون، گنتمیش تورپاقلاری گنری قایتاریلسین. بو ایش بیر یاندان، گونئیده میلی آزادلیق حرکتینین گنیشلنمه سی و بیر دؤولتین ده یارانماسی باشقا یاندان گنن سین. سونرا بو ایکی طرف آراسیندا بیرلشمه نین یوللاری معین لشدیریلسین کی، بو ایش بؤیوک چاخناشمالارلا باش وئرمه سین. ایندیکی ضیالیلار، سییاستچیلر، پولیتولوقلار داها چوخ بو احتیمالی اؤنه چکیرلر. بو، ان دوزگون یولدور.

***

منیم احتیمال ائدییم آن دوزگون، ساکیت واریانت فوزئیده کی دؤولتین مؤ حکملنمه سی، گوجلنمه سی، گونئیده یینی دؤولتین یارانماسی و سونرادان بونلارین آراسیندا دانیشیق لار آپاریلیب بیرلشدیریلمه سیدیر.

***

۲۰۰-۳۰۰ ایلدر بیزی هر طرفلی خنجرله بیرلر و بیز بو یارالاری ساغالتمالیبیق. ساغالتماغینسا بیرجه یولو وار - روس ایمپریاسیندان قورتولماق. سونرا دا فارس شووینیزمیندن خیلاص اولماق. بونلاری ائندنه بوتؤولشمه مسئله سین یولونا قویاریق. بو موباریزه داوام ائده جک، چونکی تاریخین حؤ کمودور.

***

آذربایجانین بیرلشمه سی فیکری آذربایجاندا اول دن ده اولوب، بو مقصد اوغروندا موباریزه آپاریلیب. بیز ده بو موباریزه نی داوام ائدی ریک.

***

مرحوم سئید جعفر پیشه وری میرجعفر باغیرووا دئییب کی، گل بو مسئله نی آذربایجان KP نین بوروسوندا قویاق و آذربایجان ییرلشدیرک. بئله ده ائدی لر - آذربایجاندا KPMK (کمونست پارتی مرکزی کومپته) بوروسو چاغیریلیب و آذربایجانین بیرلشدیریلمه سی حاقیندا قرار قبول ائدی لب. [...] ۱۹۴۶ دا - موحاریبه دن سونرا سوو. IKPMK سیاسی بوروسوندا خواهیش ائدی لب کی، بو مسئله حاقیندا اودا قرار قبول ائت سین. میرجعفر باغیروو بو سندی استالینین یانینا آپاریب. استالین اونون مسئله یه سیاسی بورودا باخیلماق آرزوسونو ائشیدنده جاواب وئریب: " بورو منم. بو حاقداهئچ صؤ حبت ده اولایلمز! ". سندی محو ائدی ب. باغیروو بونو اولدوغو کیمی پیشه وری یه دانیشیب.

***

دوقوزونجو صینیف ده ایکن تاریخ موعلیمینه سوال وئریم کی، آذربایجانین پارچالانماسینین سببی نه دیر؟ بیر آز ایضاح ائتدی. سونرا باییرا چاغیریب دئدی کی، بئله سوالار وئریب منی خاطایا سالما...

***

اونونجو صینیفده پاناقخانادا قالاندا بو مباحیته لر بیر آزدا گئیشلندی. اینقیلابدان آز- چوخ بیلیردیک، پیشه ویرینی ده تانییردیک. اوردوباددا بو مسئله دن خبردار چوخلو آدام واردی. بوراداکی موحیط جنوبو تئز- تئز یادا سالیردی. ایکینجی کورسدا اولاندا منده بو مارق داها دا گوجلندی. محض بو کورسدان آرتیق بئینیمده آذربایجانین بیرلشمه سی ایدئا، مفکوره کیمی یئرلشدی.

***

۱۹۸۹دا سرحدلری، بو دمیر پرده نی داغیداندان سونرا ایسته دیک حرکاتی گوجلندیرک و گونئی ده قالدیراق. بو هیجانلار تبریزده ده واردی، باشقا شهرلرده ده؛ اونو گوجلندیریب عوموم خالق عوصیانینا چئویرمک اولاردی، اما سونرا بو عوصیانی ایداره ائتمه یین چوخ چتین اولدوغونو دوشونرک درینه گئتمه دیک.

***

آذربایجان خالق حرکاتی هله یاریمچیقدير. من ستارخان حرکاتینی دا یاریمچیق ساییرام، اونا گوره کی، بوتؤو آذربایجان حاطه ائتمیردی. بیزیم حرکاتیمیز میلی آزادلیق سوئه سینه چاتمیردی، خالق آزادلیق مباریزه سییدی. او، بوتؤولوکده آذربایجان حاطه ائتمه ییدی اونا میلی آزادلیق حرکاتی سایلا بیلردی. آنجاق آذربایجان خالق حرکاتی هله داوام ائدیر؛ او، دینامیک شکیلده اینکیشاف ائدیپ میلی آزادلیق حرکاتینا چئوریله جکدیر. مسئله اوندان سونرا بیتیمیش حساب اولوناجاق. بو یول چوخ اوژون و شرفلی یولدور، هله چوخ داوام ائده جک.

***

حئیدر علی یئو سون واختلار تهرانا گئندنه اونا سوال وئریدیر کی، سیزده گونئی آذربایجان پروبلیمی وارمی؟ او دئدی کی، بیزده بئله پروبلیم یوخدور و بو حاقدان هئچ دوشونموروک ده. دئمه لی، پروبلمدن تامامیله قاچدی. اما منسه پرزیدنت اولاندا دئتمیشدیم کی، بلی، بئله پروبلیمیمیز وار و بیز آذربایجانین گونئینده کی خالقیمیزی آزاد گورمک ایسته - بیریک؛ بیز خالقیمیز بوتؤولوکده آزاد اولاندا اوژوموزو آزاد سایاجاغیق.

***

مراکئشدن باشلامیش عراقا دک، شیمالی آفریقاندان بئله عرب میلیتی، عرب دؤولتلی اولدوغو کیمی، آغ دنیزدن باشلامیش ساکیت اوکئانادک، اوزاق شرقه قدر هامیسی تورک تورپاقلاریدیر، بؤیوک تورک میلیتیدیر. سایینی ۲۵۰ میلیون دا دئیرلر، ۲۷۰ میلیون دا. من ده بو میلیتین اوولادیام. اولارین آراسیندا بیز بیرینجی اولاراق آذربایجان حاطه ائتمه یین چوخارمالیق، چونکی آذربایجان - یاشادیغیمیز بو تورپاق آغیر دورومدادیر، ارمنی ایشغالی آلتیندادیر. خالقیمیزین بیر حیصه سی روسیایا گئدیپ، بیر حیصه سی گورجوستانا قاچیب. بؤیوک، اساس حیصه سی فارس رژیمین، فارس شووینیزمی نین، تهران رژیمی نین حاکیمیتی و ایشغالی آلتیندادیر.

آخی نه اوچون ۴۰ میلیونلوق آذربایجان تورکو پارام- پارچا اولسون؟ نییه بیرلشمه سین؟ نییه اونون واحد دؤولتی اولماسین؟

***

میلتمیزین آن بؤیوک تاریخی فاجیعه سی اونون ایکی (اصلینده بیر نئچه) یثره پارچالانماسیدیر.

***

تورک بیرلییی نین ایلکین یولو آذربایجانین بیرلییندن کئچیر- تورک بیرلیینه یئتیشمک چون اؤنجه آذربایجانین بیرلیینه ناییل اولماق لازیمدیر.

***

آذربایجان هله اؤزونو تام فورمالاشدیرما ییب، بیرلشدیرمه ییب، بوتؤلشدیرمه ییب.

***

بوتون پان ایرانستلر آنلا ییرلار کی، آذربایجان خالقینین آزادلیق موباریزه سی باشلا ییب و او، قارشیی آلینمازدیر.

***

هامینی قورتولوشچو یولونا چاغیریرام. قوزئیده ارمنی ایشغالچیلارینی رد ائله مک، دربندی آماق، گونئیده فارس شووینزمینی، ایران رژیمینی رد ائتمک، آذربایجانین مستقل لیینه ناییل اولماق و آذربایجانین بیرلشدیرمک- بو ایدئیا قالب گله جک! بو، گنج ده اولاییلر، تنز ده.

***

منجه، آذربایجانین بوتؤلوشمه سی تاریخی او قدر ده یاخین دئییل. گونئی آذربایجانین مستقل لییک، یاخود یاریم مستقل لییک آلدیه ائتمه سی قارشیداکی آن آزی ۳-۴ ایلین حادیه سیدیر. بو، ۲۰۰۲-۲۰۰۱ جی ایله دک چکه ییلر - بیر ایل ایرکی، یاخود گئری اولاییلر. بوتؤلوشمه سه ، اولاییلین، اوزون مودتلی پروسئسه چئوریلین.

***

آزادلیغی آلدیه ائتمه نینسه چوخ اوصوللاری وار. آذربایجانین گونئیندن اولان سییاستچیلردن بیر بیله یازمیشدی کی، اسلوواکلار چکلردن ایریلدییلر - چکوسلوواکیا ایکی دؤولته آغریسز بؤلوندو. بو، ایریلمانین آن دموکراتیک و سیویل فورماسیدیر. البته، بو فورمانی تهران رژیمیندن گؤزله مک مومکون دئییل.

باشقا یول دا مومکوندور - گونئیده کی هموطنلریمیز تهران تضیق ائتمکله آروپادا اولان موختاریت تیپلی، یاخود هیندیستانین ستاتلاری کیمی دؤولت قازانا ییلر. هیند ستاتلاریندا معین ایداره چیلک اورقانلاری مستقلیدیر؛ بو شتاتلارین اؤز پولو وار، داخیلی ایداره چیلکده تام سربستدیر... و س. گونئیده بو فورما دا مومکوندور. سونرا گله جکده اوبیری آددیم آتیلا ییلر.

اوجونجو یول اودور کی، خالق بیرباشا آیاغا قالخیر و اؤز آزادلیغینا صاحب اولور. منیم بونا داها چوخ اومودوم وار، چونکی تهرانین ایصلاحاتلار یولویلا خالقلارین آزادلیغینی تأمین ائده جه یینه اینانمیرام - بو خط داها چوخ آروپالیلارین شعورون یاخیندیر؛ باخمایارق کی، اینگیلتره اسکاتلندلرین مستقل مجلسینی اولماسینا هله ایندی ایجازه وئریب. بلکه ده هاجانسا ایراندا داخیلی نیسی سربستلییی اولان ایداره چیلک سیستمی یارانا ییلر (بئله اولسا بیر آددیم ایرکی گئذریک)، آما من بونا اینانمیرام. بلی، منیم فیکریمجه، آن یاخشی و دوغرو بیرجه یول وار کی، آذربایجان خالقی اؤز آزادلیغی اوغروندا قطعی و سرت موباریزه یه قالخیب ایسته یینی آلدیه ائتسین.

***

اساس اودور کی، مستقبل دؤولت اولاندان سونرا آزاد روحون وارلیغی، بوندان سونراسا اونون ایفاده ائدیلمه سی حل اولونموش اولسون. سونرا قالیر مسئله نین تکنیکی طرفلری (ایقتیصادی سیستم، مولکیته موناسییت و س.). مثلاً، گونئیده خصوصی مولکیتدیر. ایصلاحاتلار یاخشی آپاریلسا قوزئیده ده خصوصی مولکیت اساسلی برقرار اولار. بو، موناسییتلرین دوغمالاشماسینین اولارجا شرطیندن بیریدیر. باشقا شرطلر ده وار. مثلاً، بیرکشمیش دؤولتین کونستیتوسییا قورولوشو نئجه اولسون؟ اونون پایتاختی هانسی شهرده یئرلشسین؟ بونلار مسئله نین تکنیکی طرفیدیر.

***

بو، پوللا حل اولوناسی مسئله دئییل. [...] بیزیم بیرلشمه ییمیزچون ایران، مثلاً، دئسه کی ۱۰ میلیارد وئرن، بیز نفتیمیزین هامیسینی ساتیب اونا وئرریک - اوزوموز آج قالاریق، اما او آزادلیغی آلاریق. سؤزسوز کی، فارسلا هئچ واخت پول ایسته مزله، آنجاق کاش ایسته سینلر، تکی اینسان قانی تۆکولمه سین. آزادلیقسا ائله شئیدیر کی، اونو وئرمه ینده خالق موباریزه قالدیر و بو یولدا قانینی تۆکور.

***

شکسیز، بیزیم قوراجاگیمیز دؤولت دموکراتیک و دونیوی (لائیک) اولاجاق.

***

بو گون بوتوو آذربایجان حرکاتی ایجتیماعی - سیاسی حرکاتدیر.

***

بو حرکات گله جکده بؤیوک میلی حرکاتا چئوریلمه لیدیر. آذربایجان خالقی بیرلشمک ایسته بیرسه بو، اونون اؤز ایشیدیر.

***

بیزده خالق حرکاتی باشلاندى، سونرا یانوار حادیثه لری اولدو. بوتون دنیا دئدی کی، قورباچوو باکییا اوردو یئرتمکده دوز اندیر و بو، SSRI نین داخیلی ایشیدیر - اورادا فوندامنتالیستلر، میلّتیچیلر وار و اولار اولکهنی پارچالاماق ایسته - بیردیله؛ بو، یول وئرلمزدیر. اوستوندن چوخ یوخ، ایل یاریم کئچدی، بیز مستقبل اولدوق و بیزی یانواردا ایتهام ائدن دؤولتلرین هامیسی مستقبل لییمیزی تانیدی. یئنی مستقبل دؤولتلری ده بوتون دنیا تانیدی. بین الخالق موناسییتلرین قایداسی بئله دیر - هامی گئرچک لیکله حسابلاشیر. باشقا جور اولسایدی نه SSRI، نه ده یوگوسلاوییا داغیلاردی. ایرانا موناسییت ده بئله دیر. صاباح آذربایجان خالقی آزادلیغینی قازاندا آمریکا اونا هئچ نه دئییه بیلمز و دئمز؛ BMT نین خالقلارین اؤز مقلّراتینی تعیین ائتمه پرینسیپی وار. حتّی سیاسی عوصیانلار باش وئرسه بئله او، تانینمالی، مودافیعه ائدیلمه لیدیر.

***

آذربایجانین گونئی ایله قوزئی آراسیندا علاقه نین مؤحکم لئمه سی اوچون هر ایکی طرفین لاتین قرافیکالی آذربایجان ایفباسینا کئچمه سی اساس شرطلردن بیریدیر.

***

... روس ایمپریاسی نین دؤولت ماشینی نین، مکانیزی نین معین حیصه سی ارمنی لرین آئینده دیر. بیز بونو هئچ زامان یاددان چیخارمالیییق. بو هم جنوبی آذربایجان اوچون تهلوکه لیدیر، هم ده شیمالی؛ اونا گؤره ده بو مسئله ده احتیاطلی و عاغیللی حرکت ائتمک لازیمدیر.

***

آذربایجان خالق جبهه سینین بیرینجی پروقرامی یازیلاندا منیم تأکیدیمله اورایا بئله بیر بند سالینمیشدی کی، آذربایجان خالق جبهه سی آذربایجان قوزئی نین مستقل لیبی نین و گله جکده واحد آذربایجان دؤولتی یارانماسینین اوغروندا مباریزه آپاراجاق. بلی، بو، AXC نین پروقرامیندادیر. سونرادان بئله بیر ماده موساوات پارتیاسینین دا پروقرامینا سالیندی. آذربایجان قوزئی نین اولان بیر سیرا پارتیالارین پروقراملاریندا بو، اؤز عکسینی تاپیب.

***

بو ایجتیماعی - سیاسی حرکتین (بوتؤو آذربایجان حرکتینین - ترتیب). یارانماسیندادا یئنه تورکلویون پیغمبرلریندن اولان ایسمایل بی قاسپیرالی نین فیکرینی اساس گؤتوروروک: دیلده بیرلیک، فیکرده بیرلیک، ایشده بیرلیک. اؤنجه دیلده بیرلیک اولمالیدیر، یعنی ائله ائتمه لیبیک کی، تبریزده، مرندده، اردبیلده - هر یئرده دینیمیز بیر اولدوغو کیمی ادبی دیلیمیز ده بوتؤلوشسین، فورمالاشسین، بیر ادبی دیلیمیز یارانسین (بو، آرتیق یارانماقدادیر).

فیکرده بیرلیک حرکتی دا باشلایب. سوروشسانیز، سویداشلاریمیزین هامیسی دئیر کی، بلی، بیز وطنیمیزین بیرلیک - نین طرفینده ییک. دئمه لی، آذربایجان بوتؤلویو اوچون فیکر بیرلیک ده یارانیب. ایندی باشلیجا مسئله ایشده بیرلیک یاراتماقدیر.

بیز بوتؤو آذربایجان بیرلیک فیکرده بیرلیک اینکیشاف ائتدیرمک و ایشده بیرلیک یاراتماقچون اورتایا قویدوق.

***

او بؤیوک وطنپرورلریمیزین، او بؤیوک میلتچیلریمیزین آمالینی حیاتا کئچیرمکچون بو تشکیلاتی یاراتمیشیق.

***

من کلکی ده اولاندا یانما تبریزدن، مرنددن، اردبیلدن، اورمیبدان ... چوخلو اینسانلار گلیردی. اورلاردا یاشایانلارین آدلارینی چکمک ایسته میرم، چونکی حس ائدرلر. آنجاق گونئیدن کناردا اولانلاردان چینگیز گؤی تورک بو تشکیلاتین یارادیلما سینی تکلیف ائدندلرندیر. سونرا اؤزرد تقی زاده، ائلدار قاراداغلی و باشقالاری دا بو حرکتین یارانماسینین طرفدار اولوبلار. من، چینگیز بی، اؤزرد بی، ائلدار بی - گونئیلی - قوزئیلی هامیمیز ییغیشیب بو حرکتی یاراتمیشیق.

***

تهران رژیم BAB دان برک قورخور و بو رژیم بیزیم فعاللارین آدلارینی سالیب سیاهیسینا، اولاری بلکه ده هاچانسا وطن خانی، رژیمین، فارسین دوشمنی اعلان ائده جک. بیزسه دئیریک کی، بیز فارسین دوشمنی دئیلیک، بیز تهران رژیم نین دوشمنی ییک. تهران رژیم خالقیمیزا دوشمنچیلیک ائدن ایرتیجاعچی بیر رژیمدیر. بیز اونون دیشدیریلمه سینین طرفینده ییک. بیز فارس میلتینه یوخ، فارس شووینیزمین، ایرانچیلیغا قارشیییق.

فارس شووینیزی تورک میلتی نین حقوقلارینی زامان - زامان تاپدالایب. او، تهران رژیم نین آئینده بیر آئنه چئوریلیب. بیز هر بیر خالقین، او سیرادان آذربایجان تورکلرینین ده اؤز میلی مقدراتینی اؤز تورپاغیندا حل ائتمه بین طرفینده ییک و بونون اوغروندا مباریزه آپاریریق.

***

... آذربایجانین گونئیینده یئنی بایراق یارانمایاجاق - اورایا بو بایراق گنده جک.

***

... SSRI، یوگوسلاوییا نئجه داغیلدیسایا ایران دا ائله جه پارچالاناجاق .

***

... دونیانین بیر چوخ دؤولتلری ده بو فیکره قوشولوبلار کی، ایراندا جینایتکار رژیم سورور. [...] خالقلارا آزادلیق وئرلمیر، اولکه ده حربی - پولیس دیکتاتوراسی حؤکم سورور، ویجدان آزادلیغی، سؤز آزادلیغی یوخدور - کیم موخالیف سؤز دئسه اونو آسیر، قتله یئتیریرلر. دینیمیزین حؤکمو نه گؤره، قیز اوشاغی دار آغاجیندان آسيلماز. آنجاق ایران نه اندیر - حؤکومتین علییهنه دانیشدیغینا گؤره گئجه اونو زورلا اُره وئرهرک قیزلیغینی آلیب اثرته سی گون آسیرلار! بوندان بؤیوک جینایت اولایا بیلرمی؟! یاخود جینایت ائتمیش هر هانسی آدامین بوغازینا مفتیل کئچیریب کراندان آسیر و اونو شهرین کوچه لرینده بئله جه گزديريرلر! بو جور وحشلیک نه قورآندا وار، نه دینده، نه ده ایماندا. بئله آلاھسیر رژیم یاشایا بیلمز!

***

... بیر عالی روحانی مینیره چیخاراق دئیر کی، جئنده فارس دیلینده دانیشاجاقلار، سیزده گرک فارس دیلینی اؤیرنه- سینیز. خالقین آغساقالی، روحانیسی ساییلان بوآدام خسته دیر. بئله آداملارلا دؤولت، اولکه هارا گنده جک؟ [...] بئله رهبرلری اولان دؤولت همیشه چؤکور.

***

من اؤزوم ده قورتولوشچویام!

***

من دئیشم کی، تبریز آزاد اولونمایینجا اورا گئتمه یه جم... من تبریزی آزاد گؤرمک ایسته ییرم.

***

هم مدنی، ایدئولوژی و سیاسی موباریزه آپاران، هم ده قورتولوشچو اولان اینسانلار وار. آنجاق ائله اینسانلار دا وار کی، بو موباریزه نی آپارسالار دا قورتولوشچو دئییلر. من بونلارین هئچ بیریندن ایمتیناع ائتمیرم.

***

بو گون دوکتور ماحمودعلی چهرقانی یلا من بو یولدا آددیملا ییریق. اینشاللاه، دوشونورم کی، یاخین بیر ایلین ایچری سینده تبریزده، تهراندا، مرندده اونلارجا، یوزلرجه ابوالفضل لر، چهرقانلیلار، زهتابیلر یئتیشه جک و بیرلیکده بو مسئله نی حل ائده جکلر.

***

من بو دفعه تبریزدن اینقیلاب گؤزله میرم. تبریزده اینقیلاب اولسا دا بو، اول کیلر کیمی اولمایاجاق. بیزیمکی کیمی، یعنی آذربایجانین قوزئیینده کی کیمی اولاجاق.

***

اينشاللاه، بو دفعه كى اينقىلاب مىلى اينقىلاب اولاجاق، مىلى اوز مقدراتىنى تعيين ائتمه حرکاتى اولاجاق. و منه ائله گلير كى، او درجه ده بۇيوك قانلا باش وئرمه يه جك.

***

خالق اوز وطنينه صاحيب اولاجاق و او وطن باتماياجاقدير. بونون باشقا يولو يوخدور!

***

سيز «دده قورقود»-و ياخشى بيليرسينيز؛ اورادا دئييلير كى، اؤولادين اولمورسا ائلى ييغ، توپلا، توى ائت، ييغينچاق ائت، هامى تانرييا دوغا ائتسين كى، بلكه بير آغزى دوغالى نين سؤزونو تانرى ائشيدهر ك سنه اوغول، قيز وئره. اگر بيز بيرليكه خالقيميزين بيرلشمه سينه دوغا ائده جه ييكسه تانرى سسيميزى ائشيديب اونو بيزه وئره جك. من بونا تام آمينم.

***

بير شعر وار. ايسته بيرم كى، او، بيزده ائل شعرينه چئوريلسين:

اوردا بير يول وار اوزاقتا؛

او يول بيزيم يولوموزدور!

دؤنمه سكه، وارماساق دا

او يول بيزيم يولوموزدور!

آلاه او يولو گئدن اينسانلارا ياراولسون!